

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

Журнал видається з 2015 року

№ 2 (14)

Луцьк
Вежа-Друк
2018

Редакційна колегія

Ліпич Л. Г., доктор економічних наук, професор, головний редактор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Бояр А. О., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Іщук С. О., доктор економічних наук, професор (Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України).
Карлін М. І., доктор економічних наук, професор, заступник головного редактора (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Крупка М. І., доктор економічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка).
Крупка Я. Д., доктор економічних наук, професор (Тернопільський національний економічний університет).
Кіндрацька Л. М., доктор економічних наук, професор (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана).
Кузьмін О. Є., доктор економічних наук, професор (Національний університет «Львівська політехніка»).
Левицька С. О., доктор економічних наук, професор (Національний університет водного господарства та природокористування).
Макара О. В., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Павліха Н. В., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Полінкевич О. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Реверчук С. К., доктор економічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка).
Стрішенець О. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Супрун Н. А., доктор економічних наук, професор (Інститут економіки та прогнозування НАН України).
Черчик Л. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Шворак А. М., доктор економічних наук (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Andrzej Swynar, Dr hab. (Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie).
Roman Patora, Dr hab. (Spoleczną Akademią Nauk w Łodzi).
Кулинич М. Б., кандидат економічних наук, доцент, відповідальний секретар (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Рецензенти

Дзюблюк О. В., доктор економічних наук, професор (Тернопільський національний економічний університет);
Іванов Ю. Б., доктор економічних наук, професор (Харківський національний економічний університет);
Крикавський Є. В., доктор економічних наук, професор (Національний університет «Львівська політехніка»).

Е 45 **Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки** : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – № 2 (14). – 166 с.

У виданні «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» розміщено наукові статті про сучасний стан та перспективи розвитку економіки України, їхні теоретичні, методологічні й практичні аспекти.

Для науковців, аспірантів, студентів, економістів і всіх, хто цікавиться питаннями розвитку економічної системи України.

The collected papers «Economic Journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University» publish scientific articles on the current state and prospects of economy development in Ukraine as well as on its theoretical, methodological and practical aspects.

For researchers, graduate students, economists and all those interested in the issues of economic system development in Ukraine.

Журнал є науковим фаховим виданням України, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора чи кандидата наук (див. додаток 8 до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 № 1328).

Журнал зареєстрований у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus.

УДК 33(062.552)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Стрішенець Олена, Новосад Оксана, Коротя Мирослав

Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України
в контексті європейського досвіду 7

Полінкевич Оксана

Економічна безпека корпорацій як керованої системи в умовах неоіндустріалізації 13

Стрішенець Олена

Аналітичні підходи до управління прибутком на підприємстві 18

РОЗДІЛ II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Pavlikha Nataliya, Tymbaliuk Iryna, Kotsan Liliya

Modeling the Optimal Size of the Minimum Wage in Ukraine.....26

Сак Тетяна

Оцінка безпечності функціонування бізнесу в Україні 34

Pavlikha Nataliya, Kolomechiuk Vladyslav

Patterns and Dynamics of the Formation of Smart Cities in the World and in Ukraine 42

Ищук Світлана

Структурні переваги промисловості України: макро- й мезорівневі порівняння.....47

Коренюк Петро, Копил Олена

Концептуальні підходи та методи визначення інвестиційної привабливості
національної економіки 56

Федоришина Лариса

Класифікація факторів формування здоров'я дитячого населення.....63

РОЗДІЛ ІІІ. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Ліпич Любов, Хілуха Оксана, Кушнір Мирослава</i> Чинники впливу на задоволення споживачів.....	71
<i>Андрейченко Андрій</i> Маркетинг продукції безвідходного агропромислового виробництва	76
<i>Полінкевич Оксана, Лещук Віктор</i> Японська модель корпоративного управління підприємницькими структурами.....	83

РОЗДІЛ ІV. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

<i>Павлов Костянтин</i> Оцінка соціально-економічних особливостей центрального регіонального ринку житлової нерухомості України.....	89
<i>Лунова Маруна</i> Regional Features of Foreign Investment on the Example of the Volyn Region	99
<i>Малевиц Назар</i> Особливості формування стратегії розвитку екологічно безпечного сільського господарства в Україні в умовах євроінтеграційних перспектив	105
<i>Шворак Анатолій</i> Природні кормові угіддя та соціально-економічний розвиток сільських територій	112

РОЗДІЛ V. ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

<i>Карлін Микола</i> Зростання ролі фінансово-екологічних інструментів у світовій та національних економіках: проблема вибору для України	117
<i>Левицький Віктор</i> Управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства на основі формування маркетингового механізму поведінки споживачів	124
<i>Борисюк Олена</i> Дистрибуція страхових продуктів як важливий елемент страхового менеджменту	131
<i>Стацук Олена</i> Удосконалення теоретичних підходів до оцінювання ризиків як інструмента управління фінансовою безпекою акціонерних товариств.....	137

РОЗДІЛ VI. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ, СТАТИСТИКА ТА МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

<i>Shmatkovska Tetyana, Mykhailovych Paun, Martyniuk Rostyslav</i> Modern Information Technology in the Automation of the Accounting and Analytical Process: Implementation of Foreign Experience in the Realities of Ukraine	145
<i>Шот Анна, Платонова Юлія</i> Проблеми та напрями вдосконалення обліку розрахунків за податком на додану вартість на підприємствах України	151
Рецензія на монографію К. В. Павлова «Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України».....	161
<i>Вимоги до матеріалів, що публікуються в науковому журналі «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» .....</i>	163

CONTENT

CHAPTER I. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

<i>Strishenez Olena, Novasad Oksana, Corotya Myroslav</i> Diversification of Innovative Measures at Gas Distribution Companies of Ukraine in the Context of European Experience	7
<i>Polinkevych Oksana</i> Economic Security of Corporations as a Managed System in the Conditions of Neo-Industrialization.....	13
<i>Strishenez Olena</i> Analytical Approaches of Account Management on Enterprise	18

CHAPTER II. ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

<i>Pavlikha Nataliya., Tymbaliuk Iryna, Kotsan Liliya</i> Modeling the Optimal Size of the Minimum Wage in Ukraine.....	26
<i>Sak Tetiana</i> Assessment of the Safety of Business Functioning in Ukraine	34
<i>Pavlikha Nataliya, Kolomechiuk Vladyslav</i> Patterns and Dynamics of the Formation of Smart Cities in the World and in Ukraine	42
<i>Ishchuk Svitlana</i> Structural Advantage of the Ukraine Industry: Comparison at the Macro and Meso Levels.....	47
<i>Koreniuk Petro, Kopyl Olena</i> Conceptual Approaches and Methods for Determining the Investment Attractiveness of the National Economy	56
<i>Fedoryshyna Larysa</i> Classification of Factors of Formation of Child Population Health	63

CHAPTER III. ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

<i>Lipych Lubov, Khilukha Oksana, Kushnir Myroslava</i> Factors that Affect Customer Satisfaction.....	71
<i>Andreichenko Andrii</i> Marketing of Products of Non-Waste Agricultural Production.....	76
<i>Polinkevych Oksana, Leshchuk Viktor</i> Japanese Model of Corporate Governance by Enterprise Structures.....	83

CHAPTER IV. REGIONAL ECONOMY AND ECONOMY OF NATURAL RESOURCES

<i>Pavlov Kostyantyn</i> Assessment of Socio-Economic Features Central Regional Market of Housing Property of Ukraine	89
<i>Luhova Maryna</i> Regional Features of Foreign Investment on the Example of the Volyn Region	99

Malevich Nazar	
Peculiarities of Forming a Strategy of the Development of Eco Friendly Agriculture in Ukraine in the Conditions of Euro-Integration Prospects.....	105
Shvorak Anatoliy	
Natural Fodder Agricultural Lands and Social Economic Development of Rural Territories	112

CHAPTER V. MONEY, FINANCE AND CREDIT

Karlin Mykola	
Growing the Role of Financial and Environmental Instruments in the World and National Economies: the Problem of the Choice for Ukraine	117
Levytskyi Viktor	
Management Strategic Financial-Investment Sustainability of the Enterprise Basis on the Formation of the Marketing Mechanism of Behavior Consumers	124
Borysiuk Olena	
Distribution of Insured Products as an Important Element of Insurance Management	131
Stashchuk Olena	
Improving the Risk Assessment Theoretical Approaches as an Instrument for Financial Security Management of Joint Stock Companies	137

CHAPTER VI. ACCOUNTING, AUDITING, STATISTICS, MATHEMATICAL METHODS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Shmatkovska Tatyana, Mykhailovych Paun, Martyniuk Rostyslav	
Modern Information Technology in the Automation of the Accounting and Analytical Process: Implementation of Foreign Experience in the Realities of Ukraine	145
Shot Anna,Platonova Yuliya	
Problems and Directions for Improvement of Calculation Accounts at the Tax on Added Costs on Enterprises of Ukraine.....	151
Review of K. V. Pavlov’s Monograph «Competitiveness Assessment of Regional Residential Real Estate Markets of Ukraine»	161
Requirements to the Completion of the Articles to the Collection of Journal «Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University».....	163

РОЗДІЛ I

Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 330.015

Стришенець Олена,
доктор економічних наук, професор, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування;
м. Луцьк; e-mail: analyteconom@gmail.com

Новосад Оксана,
аспірант, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування;
м. Луцьк; e-mail: ox_80@ukr.net

Коротя Мирослав,
аспірант, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування;
м. Луцьк; e-mail: analyteconom@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-7-12>

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ НА ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

У статті з'ясовано суть та значення енергетичної безпеки в контексті Європейської інтеграційної політики, розглянуто діяльність газорозподільних підприємств України в умовах трансформаційних зрушень, обґрунтовано необхідність пріоритетності їх розвитку в напрямі Європейської пріоритетної співдружності, охарактеризовано основні тенденції протікання інноваційних конкуруючих інститутів на Європейському газовому ринку, з'ясовано розуміння інновацій функціонування газового Європейського ринку, уточнено можливі варіанти імплементації Європейського досвіду інноваційних механізмів на вітчизняному газовому ринку. Зроблено огляд інноваційних механізмів підвищення конкурентоспроможності енергетичного ринку Європи та запропоновано уніфіковане впровадження шляхів диверсифікації інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України.

Ключові слова: диверсифікація, інноваційні заходи, газовий ринок, конкурентоспроможні засади, еко-деструктивний вплив, трансформаційні зрушення, тарифоутворення.

Стришенець Елена,
доктор экономических наук, профессор, Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк; e-mail: analyteconom@gmail.com

Новосад Оксана,
аспірант, Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования;
г. Луцк; e-mail: ox_80@ukr.net

Коротя Мирослав,
аспірант, Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки, кафедра аналитической
экономики и природопользования;
г. Луцк; e-mail: analyteconom@gmail.com

ДИВЕРСИФИКАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕРОПРИЯТІЙ НА ГАЗОРАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОГО ОПЫТА

В статье раскрываются сущность и значение энергетической безопасности в контексте Европейской интеграционной политики, рассматривается деятельность газораспределительных предприятий Украины в условиях трансформационных сдвигов, обосновывается необходимость приоритетности их развития в направлении Европейского приоритетного сообщества, характеризуются основные тенденции протекания инновационных конкурирующих институтов на Европейском газовом рынке, выясняется понимание инноваций функционирования газового Европейского рынка, уточняются возможные варианты имплементации Европейского опыта инновационных механизмов на отечественном газовом рынке. Делается обзор инновационных механизмов повышения конкурентоспособности энергетического рынка Европы и предлагается унифицированное внедрение путей диверсификации инновационных мероприятий на газораспределительных предприятиях Украины.

Ключевые слова: диверсификация, инновационные мероприятия, газовый рынок, конкурентоспособные принципы, экодеструктивное влияние, трансформационные сдвиги, тарифообразования.

Strishenez Olena,
Doctor of Economics, Professor, Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management;
Lutsk; e-mail: analyteconom@gmail.com

Novasad Oksana,
Graduate student, Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management;
Lutsk; e-mail: ox_80@ukr.net

Corotyа Myroslav,
Graduate student, Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management;
Lutsk; e-mail: analyteconom@gmail.com

DIVERSIFICATION OF INNOVATIVE MEASURES AT GAS DISTRIBUTION COMPANIES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN EXPERIENCE

The article revealed the essence and importance of energy security in the context of the European integration policy, reviewed the activities of gas distribution enterprises of Ukraine in conditions of transformational changes, the necessity of prioritizing their development towards European priority community, describes the main trends flow of innovative institutions competing in the European gas market, with 'innovation is found out understanding of the functioning of the European gas market, options specified implementation of European experience innovative mechanisms in the domestic gas market. The review of innovative mechanisms to improve the competitiveness of the energy market in Europe and proposed uniform implementation of innovative ways to diversify gas distribution activities at enterprises of Ukraine.

Key words: diversification, innovative measures, gas market, competitive principles, ecodesign impact, transformational shifts, tariff formation.

Постановка проблеми. Результативність діяльності газового сектору України напряму залежить від розвитку конкурентних відносин і меж інвестування в єдиний лібералізований Європейський ринок. Згідно з прогнозною оцінкою фахівців, обсяг світового попиту на природний газ зростатиме швидше, порівняно з попитом на нафту та вугілля, і збільшуватиметься в середньому на 55 %. Тому для України під час реформування газового ринку на інноваційних засадах українці потрібно дотримуватися європейського вектора розвитку. Однією з основних умов дотримання енергетично-газової безпеки є перехід від енергосировинних сценаріїв розвитку економіки до інноваційних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями ціноутворення, інфраструктурного забезпечення, трансформаційних зрушень на вітчизняному газовому ринку займалися багато вчених, зокрема В. Базилевич, В. Брич, О. Дячук, Г. Филук та ін. Однак недостатньо висвітлено напрями поєднання реформаційних засад до інноваційних вимог світового газового ринку та врахування умов імплементації вимог європейського законодавства до структурних змін в Україні. Тому досвід діяльності Європейського газового ринку є надзвичайно корисним та необхідним при структуруванні газового сектору України на інноваційно-конкурентних засадах.

Виклад основного матеріалу. Газорозподільні підприємства України, будучи структурою нафтогазового комплексу, як і інші складники (видобування, зберігання та переробка газу), характеризуються високим рівнем регіонально-структурної монополізації. Станом на 30.09.2017 р., виходячи з даних Антимонопольного комітету України, серед 187 суб'єктів природних монополій зафіксовано 45 – із розподілу природного, нафтового газу; 2 – зі зберігання природного газу та 2 – із транспортування природного, нафтового газу [1].

До вагомих недоліків структури управління «Нафтогаз» України, що перешкоджає їй ефективно регулювати газовий ринок, слід віднести:

- невпорядкованість функціональних зобов'язань між інституційними установами (Кабінетом Міністрів, міністерствами);
- лобіювання владних кіл під час реалізації виборчого процесу членів наглядової ради.

Основними нормативно-правовими аспектами співпраці між Україною та Європейським Союзом є Енергетична хартія та договори й Меморандуми до неї, міжнародні конференції з питань енергетичної безпеки, Енергетичне співтовариство.

В енергетичному секторі країн Європи відбуваються структурні зміни, що дисбалансиують фактичне й реальне споживання енергоносіїв. На сьогодні світовий енергетичний баланс уключає близько 81 % нафти, газу й вугілля. Відповідно до прогнозів Всесвітньої Енергетичної Ради (ВЕР) за 2000–2030 рр., глобальне споживання енергії зросте на 55 % і капіталовкладення в енергетичну сферу збільшуватимуться. Одразу відчутним буде й зростання попиту на природний газ у середньому на 1,6 % за рік до 2035 рр. Зрештою, це спричинить заміну будь-яких напрямів виробничої діяльності в промисловості на природний газ. Водночас у Європі частка газу зросте до 2035 р. до 80 %, що спричинить збільшення видобутку сланцевого газу й формування світового інтегрованого газового ринку. Це пояснюється тим, що ЄС є найбільшим споживачем природного газу, причому зі зростаючою тенденцією попиту.

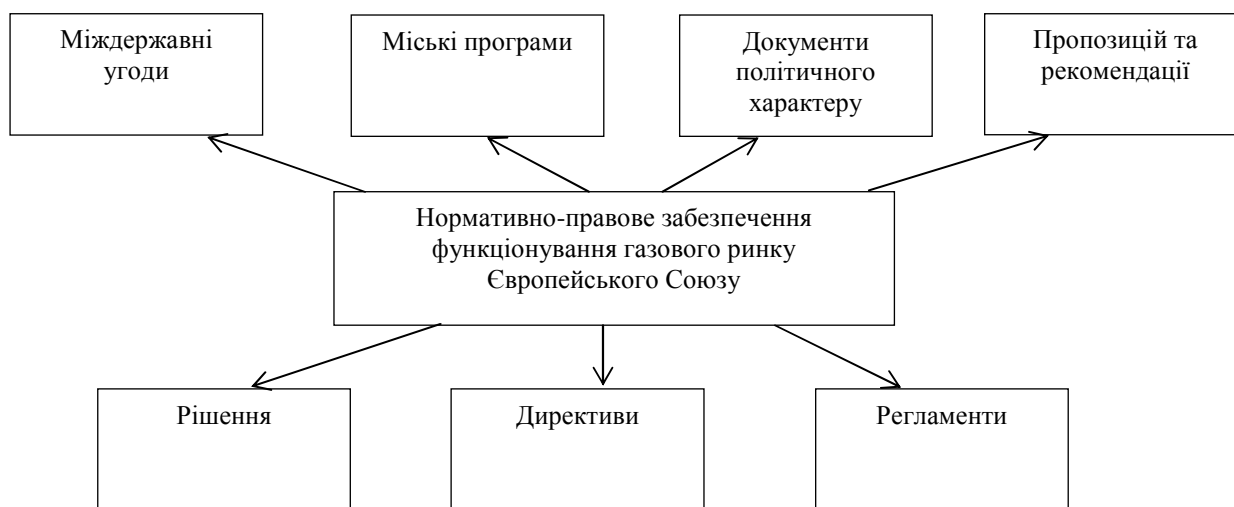
Газопостачання здебільшого здійснюється трубопровідним транспортом в умовах довгострокових контактів. Попри все, простежуємо збільшення оптових поставок СПГ. Україна через експлуатацію газопроводу «Леман-Європа» в обхід території залишається й надалі головним транзитером російського природного газу.

Тому формування європейського, газового ринку є однією з основних пріоритетів реалізації спільної енергетичної політики.

За її основу беруть антимонопольне інституційне забезпечення й організацію нормативно-правового забезпечення.

У напрямі організаційного забезпечення простежуємо регуляційні механізми з боку Ради ЄС, Європейської комісії, Європейського парламенту.

Відповідальною особою для уніфікованої політики є Єврокомісар. Функціонування газового Європейського ринку здійснюватиметься на базі традиційних нормативно-правових актів.

Рис. 1. Структура нормативно-правового забезпечення функціонування газового ринку Європейського Союзу [2]

Лібералізація нормативно-правового забезпечення Європейського газового ринку здійснюється за два етапи: реформування енергетичного (газового у т. ч.) ринку, удосконалення нормативного забезпечення. Щодо першого етапу відзначено, що важливості набуває певне конкурентне середовище, підвищення ефективності, прозоре ціноутворення та підвищення якості транспортування. Надалі передбачено лібералізацію енергетичного сектору через документообіг та розгалужену енергетичну інфраструктуру й створення регуляційного органу національного масштабу.

Під ринком природного газу ЄС розуміємо сукупність регульованих і нерегульованих секторів, сферу підпорядкування державного впливу на операторів магістральних газорозподільних систем, ремонту, технічного обслуговування. Основними болючими питаннями залишаються тарифи на транспортування газу, інвестиції, удосконалення газових мереж. Тому Європейський газовий ринок трактуємо як сукупність розподільних регіональних ринків, об'єднанню яких перешкоджають такі бар'єри: відсутність єдиної системи управління потоками газу в умовах лібералізованого ринку та єдиної системи оплати за доступ до газорозподільної системи інших (третіх) сторін і технічні відмінності серед газових мереж країн ЄС.

Динаміка споживання традиційних джерел енергії та цілі енергетичної політики ЄС засвідчили необхідність реформування газового сектору за трьома основними напрямками, такими як:

- 1) монополізація газового сектору через його структурні зміни;
- 2) зменшення імпортозалежності та стимулювання власного видобутку й підвищення енерго-ефективності;

3) зниження екодеструктивного впливу на середовище.

До ознак національних газових систем країн Європейського Союзу можна віднести:

– монополізований тип ринку й наявність розгалуженої інфраструктури регулювання державних та недержавних органів;

– обмеження конкуренції в газопостачанні через домінування єдиного газового центру постачання;

– складну ієрархічну структуру регулювання різноманітних секторів постачання;

– хаотичний процес лібералізації ринку через неоднорідність відкритості економік країн;

– специфічні особливості в управлінні регіональних газових ринків;

– механізм формування ціноутворення на основі зростання попиту на альтернативні види енергії;

– недостатню системність в інтегруванні енергомереж у середині Європейського Союзу.

Формування єдиного газового ринку країн ЄС ґрунтується на політиці змішаного типу через поєднання державного й приватного секторів. Окрім того, ураховано специфіку економіки кожної країни. Унаслідок таких дій удалося зменшити вагу постачальників, імпортерів, запровадивши, окрім цього, доступ третьої сторони до газопостачання. Загалом, до базових принципів інноваційної політики варто віднести:

– підтримання конкурентних засад;

– захист інтересів споживачів;

– принцип «подвійного бар'єру»;

– принцип «взаємної ввічливості»;

– принцип «невтручання».

Реалізація наведених принципів є невід'ємною політикою екологізації Європейського простору, де обов'язковою складовою частиною є заміщення вуглецевих видів палива на альтернативні, зменшуючи при цьому екодеструктивний вплив.

Серед країн, які включені до системи трансформування газового ринку, належать Великобританія, Польща, Литва, Німеччина, Чехія, Сербія.

Співпраця України з ЄС дала змогу досягти додаткових можливостей для інтегрування вітчизняного газового сектору. Ключовою подією, яка цьому сприяла, стало підписання Україною та ЄС договору 1 лютого 2011 р. про заснування Енергетичного Співтовариства, що забезпечило нашій державі консультування й допомогу в розробці сучасної моделі енергетичних ринків й ефективної нормативно-правової бази. Окрім зазначеного, важливим договором до Енергетичної хартії, ратифікованим після 1 січня 2015 р., стало прийняття зобов'язань щодо захисту іноземних інвестицій. У результаті цього, у березні 2015 р. Кабінетом Міністрів України затверджено план реформування газового сектору, згідно з яким відбудеться уніфікація корпоративного управління ОЕСР до структури управління компанії «Нафтогаз», де вагомим аспектом буде надання кредиту для модернізації газогону «Уренгой-Помари-Ужгород».

Важливими подіями, що матимуть подальший вплив на функціонування ГТС України та перебувають у площині обсягів споживання газу до власного видобутку, є енергетична політика ЄС щодо зменшення споживання газу з викопних джерел і збільшення його отримання за рахунок відновлювальних джерел. Результат такої політики – затвердження ЄС «Енергетичної Дорожньої Карти – 2050» («Energy Roadmap 2050»), де запропоновано шляхи зниження викидів парникових газів на умовах надійності й конкурентоспроможності. Окрім того, запропоновано п'ять можливих сценаріїв реформування газового ринку на інноваційно-конкурентних заходах: підвищення енергоефективності й енергозбереження, підвищення частини ВДВ у загальному енергобалансі та диверсифікація джерел постачання [4].

Важливим інноваційним заходом, що міг би бути адаптований до українських реалій, є досвід ЄС із зонування внутрішнього ринку газу та регіональних підзон із наявними тарифами на кожному «вході-виході» й функціонуючим віртуально-ліквідним хабом у кожній зоні. Транспортування газу та тарифікації з кожної зони займається оператор ГТС, який суттєво обмежує монопольний вплив. Ще одним позитивним рішенням використання досвіду є заборона вкладання інвестицій компаній країн, що не є членами ЄС. Це дає можливість розподілити потоки газу між альтернативними транзитними шляхами.

На сьогодні при погодженні з Енергетичною хартією розглядають три інноваційні шляхи диверсифікації енергетичної політики України, на які впливають такі вагомні обставини:

1) внутрішня кон'юнктура ринку: ціна, динаміка попиту на газ, ступінь повноцінності газового ринку країни, імовірність створення Східноєвропейського газового хабу;

2) імовірна тенденція подальшої залежності від транзитних поставок Російської Федерації для споживання ЄС.

Тому першим етапом підвищення результативності діяльності ГТС є спеціальний механізм регулювання прозорого доступу до ГТС у середині країни за допомогою аукціонного відбору замовлення потужностей, які знайшли відображення в Кодексі газотранспортної системи.

Другим етапом має стати доступ до транскордонних переходів від Європи до України через можливість «Нафтогазу» України надавати права користування вільними потужностями на добовій основі.

Третім етапом має стати підвищення власної енергетичної безпеки та зменшення залежності від російського газу. Основним аспектом реалізації цього етапу повинно стати спільне використання української газотранспортної системи із союзниками ЄС та зменшення вектора транспортування російського газу на його східні території. Загалом упровадження інноваційних заходів нафтогазового комплексу сприятимуть два основні способи, запропоновані Європейським Союзом:

- відокремлення власності газорозподільних систем країни;
- створення незалежного оператора системи з транспортування газу.

До уваги, за рекомендації Європейського Союзу, слід брати ефективність експлуатації, інвестиції, простоту використання, подальшу реструктуризацію та можливість розширення дольової участі.

Окрім того, задля ефективного впровадження інноваційно-диверсифікованих заходів в Україні варто задовольнити чимало внутрішніх потреб, зокрема розвиток і впровадження таких, як новітні технології із подальшим транспортуванням газу; підтримка політика ЄС щодо диверсифікації оновлених методів постачання й видобутку нетрадиційних джерел газу; політичне спрямування щодо диверсифікації ринків збуту й маршрутів газового транспортування; стратегічні послуги ЄС щодо уточнення частки газу в загальному споживанні енергії та популяризації розуміння країнами щодо зменшення викидів до 80 %; розробка спеціальних механізмів для отримання доступу до ГТС; забезпечення спільного використання української газотранспортної системи й отримання контролю над транскордонними переходами між Україною та Європою. Важливим інструментом ефективності газового ринку має стати економічно обґрунтоване ціноутворення та об'єктивні програми доступності споживачів через субсидіювання.

Висновки. Отже, диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах країни в контексті європейського досвіду має комплексне призначення свого рішення. До очікуваних результатів слід віднести інтегрування в єдиний енергетичний простір; імплементацію нормативно-правового забезпечення, зменшення імпортозалежності та стимулювання внутрішнього видобутку газу країнами, упровадження лібералізації регіональних газових ринків.

Джерела та література

1. Архипов Н. А. Газовый рынок Европы: утраченные иллюзии и робкие надежды / Н. А. Архипов, Ю. В. Галкин, А. А. Галкина та др.; под ред. В. А. Кулагина, Т. А. Митровой. Москва: НИУ ВШЭ-ИНЭИ РАН, 2015. 86 с.
2. Брич В., Федірко М. Регулювання діяльності підприємств природних монополій в умовах співпраці України з європейським енергетичним співтовариством. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/Vtneu_2013_3_5%20(1).pdf.)
3. «Газпром» выходит из корзины нефтепродуктов. *Комерсантъ*. 14.04.2016. URL: hht://www.komersant.ru/20c/2963025.
4. Павлов К. В., Коротя М. І. Державне регулювання та нормативне забезпечення діяльності газорозподільних підприємств в Україні. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і студентів (16–17 трав. 2017 р.) Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2017. С. 706–708.
5. Павлов К. В., Коротя М. І. Шляхи забезпечення енергоефективного будівництва на регіональних ринках нерухомості. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*: журнал/уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. № 1 (9). С. 109–116.
6. Ринок газу ЄС: стан і тенденції розвитку. URL: http://old.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD102_ukr_1.pdf
7. Стрішенець О. М., Ліщук В. І., Єлісеєва Л. В. Економічна теорія: [навч. посіб.] (гриф МОН, лист від 29.01.2013). Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2014. 206 с.
8. Стрішенець О. М., Новосад О. В. Особливості функціонування інновацій в діяльності газорозподільних підприємств. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами*: матеріали Міжнар. наук. практ. інтернет-конф., 7 груд. 2017. № 1(9). С. 76–87.

References

1. Arkhipov, N. A., & Galkin, Yu. V., & Galkina, A. A. (2015). Gazovyy rynek Yevropy : utrachenyye illyuzii i robkiye nadezhdy [Europe's gas market: lost illusions and timid hopes]. M.: NIU HSE-INEI RAS [in Russian].
2. Brich, V. & Fedirko, M. (2013). Rehulyuvannya diyal'nosti pidpryyemstv pryrodnykh monopoliy v umovakh spivpratsi Ukrayiny z yevropeys'kym enerhetychnym spivtovarystvom [Regulation of activity of enterprises of natural monopolies in the conditions of cooperation of Ukraine with the European energy community] Retrieved from file:///C:/Users/admin/Downloads/ Vtneu_2013_3_5% 20 (1) .pdf.) [in Ukrainian].
3. Gazprom vykhodit iz korziny nefteproduktov [Gazprom leaves the basket of oil products]. *Komersant' - Komersant*. Retrieved from hht: //www.komersant.ru/20c/2963025 [in Russian].
4. Pavlov, K. V., & Korotyа, M. I. (2017). Derzhavne rehulyuvannya ta normatyvne zabezpechennya diyal'nosti hazorozpodil'nykh pidpryyemstv v Ukrayini [State regulation and normative provision of activity of gas distributing enterprises in Ukraine]. *Materialy KHIU Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi aspirantiv i studentiv «Moloda nauka Volyni : priorytety ta perspektivy doslidzhen'» – Materials of XIU International scientific-practical conference of post-graduate students and students «Young science of Volhynia: priorities and prospects of research»* . Lutsk : SNU named after Lesia Ukrainka, 706–708 [in Ukrainian].
5. Pavlov, K. & Korotyа, M. I. (2017). Shlyakhy zabezpechennya enerhoefektyvnoho budivnytstva na rehional'nykh rynkakh nerukhomosti [Ways of providing energy efficient construction on the regional real estate markets] L. G. Lypych, & M. B. Kulynich (Eds.) *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic Journal of the Lesi Ukrainki Eastern European National University*, 1 (9), 109–116 [in Ukrainian].
6. Rynok hazu YES: stan i tendentsiyi rozvytku [EU gas market: state and development trends] Retrieved from http://old.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD102_eng_1.pdf [in Ukrainian].
7. Strishenez, O. M., & Lischuk, V. I., & Yeliseyeva, L. V. (2014). *Ekonomichna teoriya [Economic theory]*. Lutsk: SNU named after Lesia Ukrainka [in Ukrainian].
8. Strishenez, O. M., & Novosad, O. N. (2017). Osoblyvosti funktsionuvannya innovatsiy v diyal'nosti hazorozpodil'nykh pidpryyemstv [Features of the functioning of innovations in the activity of gas distributing enterprises]. *Aktual'ni problemy upravlinnya sotsial'no-ekonomichnyimi systemamy: materialy Mizhnarodnoyi nauk. prakt. internet-konf. – Current problems of management of socio-economic systems: materials of the International Science. practice Internet Conference*, 1 (9), 76–87 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.04.2018 р.

Полінкевич Оксана,
доктор економічних наук, професор, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємств;
м. Луцьк; e-mail: Oksana.Polinkevych@eenu.edu.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-13-18>

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КОРПОРАЦІЙ ЯК КЕРОВАНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто сутність неοіндустріалізації суспільства. Визначено особливості економічної безпеки корпорацій як керованої системи. Запропоновано ресурсний та стейкхолдерський компоненти гармонізації інтересів, завдяки чому формується ринкова вартість клієнта й забезпечується економічна безпека корпорацій.

Зазначено, що економічна безпека корпорацій є динамічною нелінійною системою впорядкованих, взаємопов'язаних і керованих елементів (мети, структури, функцій, процесів), послідовне поєднання яких формує ресурсний і стейкхолдерський компоненти задля виявлення, попередження та нейтралізації загроз за наявних ресурсів й ефективного управління бізнес-процесами корпорацій, що формує ринкову вартість клієнта. Економічна безпека корпорацій є складною системою, яка складається з двох системоутворювальних елементів – керованої та керуючої систем. У результаті їх взаємодії формуються загальносистемні якості, тобто ознаки, що властиві системі загалом і, зокрема, кожній із них. Властивості керуючої та керованої систем визначають їх місце у внутрішній конфігурації системи та реалізуються в її функціях. Під керованою системою економічна безпека корпорацій є бізнес-процесом, який впливає на сукупність основних, обслуговуючих і допоміжних бізнес-процесів, що використовують ресурси та забезпечують гармонізацію інтересів стейкхолдерів і стійку рівновагу всіх корпорацій.

Ключові слова: неοіндустріалізація, корпорація, бізнес-процес, ресурси, стейкхолдер, вартість клієнта.

Полінкевич Оксана,
доктор экономических наук, профессор, Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятий;
г. Луцк; e-mail: Oksana.Polinkevych@eenu.edu.ua

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КОРПОРАЦИЙ КАК УПРАВЛЯЕМОЙ СИСТЕМЫ В УСЛОВИЯХ НЕОИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ

Рассматривается сущность неοиндустриализации общества. Определяются особенности экономической безопасности корпораций как управляемой системы. Предлагаются ресурсный и стейкхолдерских компоненты гармонизации интересов, благодаря чему формируется рыночная стоимость клиента и обеспечивается экономическая безопасность корпораций.

Экономическая безопасность корпораций является динамичной нелинейной системой упорядоченных, взаимосвязанных и управляемых элементов (цели, структуры, функций, процессов), последовательное сочетание которых формирует ресурсный и стейкхолдерский компоненты с целью выявления, предупреждения и нейтрализации угроз при имеющихся ресурсах и эффективном управлении бизнес-процессами корпораций, формирует рыночную стоимость клиента. Экономическая безопасность корпораций является сложной системой, которая состоит из двух системообразующих элементов: управляемой и управляющей систем. В результате их взаимодействия формируются общесистемные качества, то есть признаки, присущие системе в целом и в частности каждой из них. Свойства управляющей и управляемой систем определяют их место во внутренней конфигурации системы и реализуются в ее функциях. Под управляемой системой экономическая безопасность корпораций понимаем бизнес-процесс, который влияет на совокупность основных, обслуживающих и бизнес-процессов, использующих ресурсы и обеспечивают гармонизацию интересов стейкхолдеров и устойчивое равновесие всех корпораций.

Ключевые слова: неοиндустриализация, корпорация, бизнес-процесс, ресурсы, стейкхолдеры, стоимость клиента.

Polinkevych Oksana,
Prof. Doctor of Economics Sciences
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation of the Enterprise;
Lutsk; e-mail: Oksana.Polinkevych@eenu.edu.ua

ECONOMIC SECURITY OF CORPORATIONS AS A MANAGED SYSTEM IN THE CONDITIONS OF NEO-INDUSTRIALIZATION

The essence of neoindustrialization of society is considered. The features of economic safety of corporations as a managed system are determined. The resource and stakeholder component of interests harmonization is offered, thus forming the market value of the client and ensuring the economic security of corporations.

An important role in assessing the relevance of the economy to neo-industrial requirements are the following factors: the ratio of research and development costs to GDP; the share of Internet users as an indicator of labor force education, the availability of information infrastructure and the availability of knowledge; share of tertiary sector in GDP.

Ukraine belongs to the countries of the fourth cluster, that is, with an average degree of neo-industrialization.

The purpose of the work is to determine the economic security of corporations as a managed system in Ukraine with neo-industrialization

Deeper and more frequent crises, shortages of resources and ideas, increased raiding in the market necessitate a revision of approaches to the problem of ensuring economic security of the country. Since corporations determine the development of the economy of any state, they experience this influence.

Corporations' economic security is a dynamic, nonlinear system of ordered, interconnected and managed elements (goals, structures, functions, processes), the consistent combination of which forms the resource and stealth components to identify, prevent and neutralize threats with available resources and efficient business process management. corporations, which forms the market value of the client. The economic security of corporations is a complex system, which consists of two system-forming elements: managed and control systems. As a result, their interaction generates system-wide qualities, that is, the features that are inherent in the system as a whole, and in particular each of them. The properties of control and control systems determine their place in the internal configuration of the system and implemented in its functions. Under the managed system, corporate economic security is a business process that affects a set of core, service and auxiliary business processes that use resources and ensure the harmonization of stakeholders' interests and the steady balance of all corporations.

Key words: neoindustrialization, corporation, business process, resources, stakeholder, customer value.

Постановка проблеми. Важливу роль під час оцінювання відповідності економіки неоіндустріальним вимогам мають значення таких чинників, як співвідношення витрат на науково-дослідні й конструкторські роботи до ВВП; частка користувачів Інтернету як показник освіченості робочої сили, наявності інформаційної інфраструктури та доступності знань; частка третинного сектору у ВВП. Відповідно до цього виділяють п'ять кластерів за рівнем і характером неоіндустріалізації економіки. Країни перших двох кластерів є державами з високим ступенем неоіндустріалізації, третього й четвертого – із середнім ступенем неоіндустріалізації, а п'ятого – однозначно відстаючими країнами. Україна належить до держав четвертого кластера, тобто із середнім ступенем неоіндустріалізації. Конкурентними перевагами українських великих промислових комплексів є дуже низька вартість робочої сили за більш високої кваліфікації, порівняно з іншими країнами із низькою заробітною платою; вигідне географічне положення між Європою й Азією, що дає змогу брати участь у глобальних технологічних ланцюжках; наявність запасів корисних копалин і потужностей щодо первинності їх переробки, що дає змогу на цій базі будувати корпорації з виробництва продукції більш високих ступенів переділу; наявність розвиненого, хоч і застарілого промислового виробництва, реформування якого простіше й дешевше, ніж створення сучасної промисловості з нуля. Облік цих інституційних особливостей, усунення або мінімізація негативних і максимальне використання позитивних є основою для розробки стратегії розвитку великих промислових комплексів (корпорацій) в умовах неоіндустріалізації. Важливого значення при цьому набуває дотримання економічної безпеки корпорацій не лише на вітчизняних ринках, але й світових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної безпеки корпорацій піднімали такі провідні українські науковці, як В. Г. Алькема, З. Б. Живко, М. А. Коваленко, Н. В. Куркін, О. М. Ляшенко, Г. А. Пастернак-Таранущенко, Ю. С. Погорелов, Г. Г. Савіна, Л. Г. Шемаєва, А. М. Штангрет, Н. А. Хрущ. Серед зарубіжних дослідників потрібно виділити М. А. Бендикова, Д. Ламберта, С. Морила, В. В. Шликова, В. І. Ярочкіна.

У працях зазначених науковців узагальнено та систематизовано підходи до діагностування економічної безпеки підприємств, визначено механізми їх забезпечення. Проте, незважаючи на активізацію наукових пошуків за цією проблематикою, в Україні й до сьогодні відсутні системні

дослідження з комплексного розв'язання проблеми з економічної безпеки корпорацій як керованої системи в умовах неоіндустріалізації.

Постановка завдання. Мета роботи – визначення економічної безпеки корпорацій як керованої системи в Україні при неоіндустріалізації.

Виклад основного матеріалу. Поглиблення та почастішання криз, дефіцит ресурсів й ідей, посилення рейдерства на ринку зумовлюють необхідність перегляду підходів до проблеми забезпечення економічної безпеки країни. Оскільки корпорації впливають на розвиток економіки будь-якої держави, то вони відчувають на собі цей вплив. Є декілька причин, які визначають загальне розуміння економічної безпеки корпорацій. Вони трактують його як об'єкт управління. Зокрема, до них належить потреба з'ясування розуміння корпорації як об'єкта управління й вибору методологічного підґрунтя та спеціального інструментарію управління такою безпекою [6].

Загальну теорію систем розвинув Людвіг Берталанфі, який детермінував систему як сукупність елементів, що перебувають у певних відносинах один із одним та із середовищем [8]. Е. Г. Вінограй, досліджуючи загальну теорію організації, визначає систему як об'єкт, що розв'язує актуальні суперечності в заданих умовах середовища за рахунок функціональної орієнтованості своєї динаміки й конструкції, що формується організаційними процесами [1, с. 37].

Відповідно до загальної теорії систем підприємство є системою, у якій укладені у виробництво ресурси (предмети та засоби праці, робоча сила) перетворюються в готову продукцію та послуги. Саме підприємство є складовою частиною великої системи, що охоплює економічне, соціальне й технічне середовища.

У кібернетиці підприємство розглядають через дві системи більш високого рівня, які перетинаються (суперсистема «суспільство» й суперсистема «ресурси») [4].

Соціотехнічна система складається з двох підсистем – керованої та керуючої. Керована система є сукупністю елементів, через що виникають відносини управління. Тобто до керованої системи корпорацій належать елементи, що забезпечують процес створення матеріальних і духовних благ або надання послуг. Керуюча система є сукупністю елементів, які цілеспрямовано впливають на керовану систему. Тобто до керуючої системи корпорацій уключають організаційну структуру управління.

Економічна безпека корпорацій як керована система має властивості системи, а також такі принципи, як відкритість, нелінійність, динамічність, дисипативність, емерджентність, гомеостатичність, атрактивність, Біфуркаційність, фрактальність.

Методологія системного мислення американського вченого Джамшида Гараедагі поєднує чотири елементи, а саме: красу інтерактивного моделювання, магію ітерації структури, функції й процесу, міцність контурного мислення та розуміння прихованого змісту самоорганізуючої поведінки [2, с. 14].

Схематично економічну безпеку корпорацій як керованої системи зображено на рис. 1. Це множина елементів у загальному процесі функціонування системи й зв'язки між ними. Схема є абстрактною, ґрунтується на інтуїції та здоровому глузді.

Структура, функції, мета й процес є тими елементами, за допомогою яких можна говорити про економічну безпеку як частину системи. У будь-якій системі виникають конфлікти, які сприяють переосмисленню змін не лише у внутрішньому середовищі, але й у зовнішньому. Це формує комплексний образ цілого [2, с. 169].

Структура є каркасом або внутрішньою опорою об'єкта, що зберігає основні її властивості та взаємозв'язки за наявності мінливих умов. Вона складається з ресурсного й стейкхолдерського компонентів, що визначають життєдіяльність підприємницьких структур. Функція описує характеристики та показує набір властивих їй можливостей. Процес є наслідком діяльності системи, описує рух послідовних дій, необхідних для досягнення мети, пояснює, яким чином структура виконує функцію.

Тобто економічна безпека корпорацій виконує функцію (роль) «бортового комп'ютера». Він має такі характеристики, як спроможність до постійної реєстрації процесів, одночасний контроль елементів, виявлення внутрішніх загроз і попередження про зовнішні небезпеки. За аналогією роль економічної безпеки корпорацій є подібною. Структуру економічної безпеки корпорацій подано двома компонентами – ресурсним і стейкхолдерським. Ресурсний компонент складається з ресурсів і бізнес-процесів. Процес указує на те, що завдяки виявленню, попередженню й нейтралізації загроз можна досягти мети – забезпечення ресурсів і бізнес-процесів корпорацій у неоіндустріальному суспільстві.

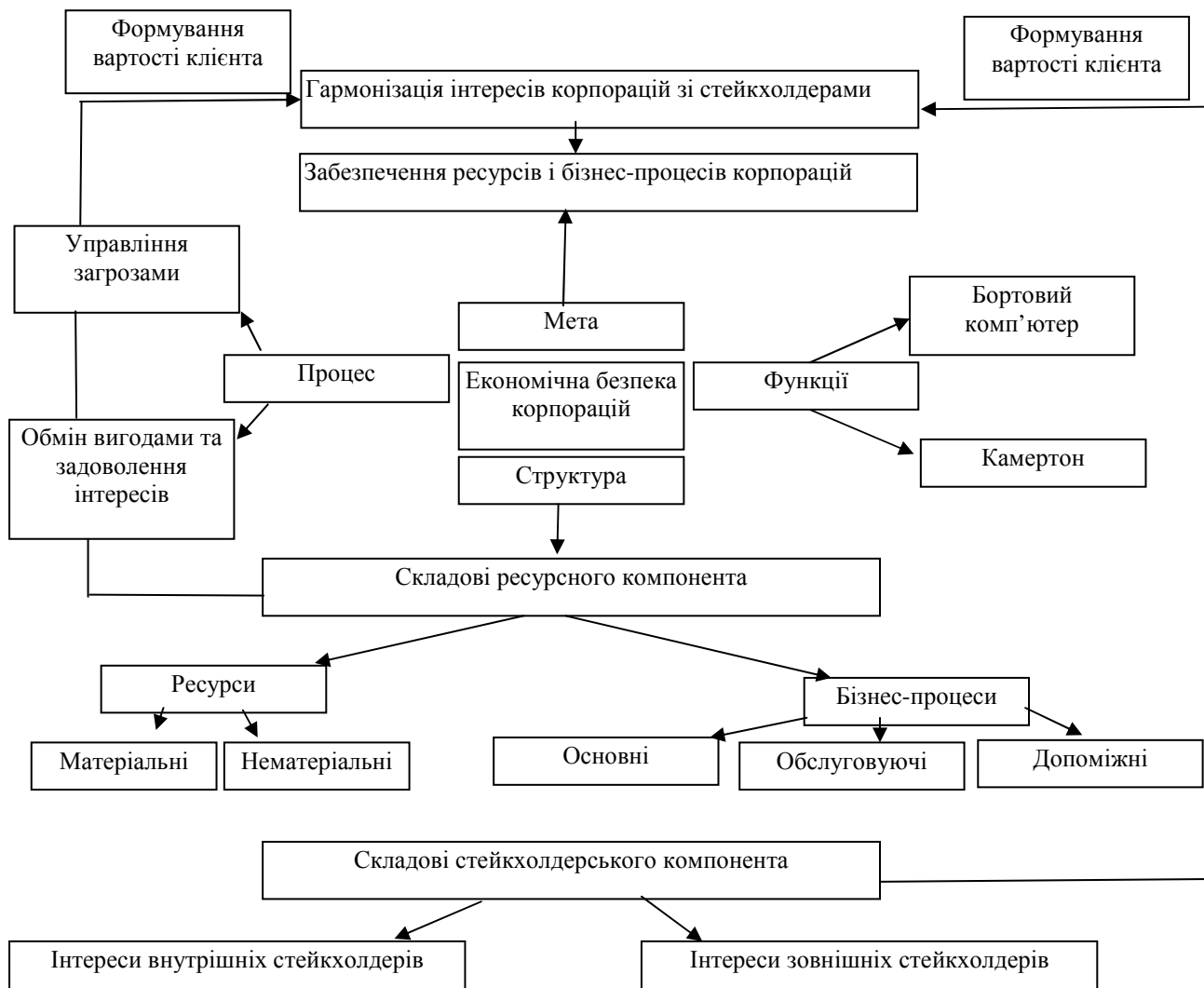

Рис. 1. Економічна безпека корпорації як керована система*

Сформовано за [9, с. 88].

Під ресурсами розуміємо сукупність запасів, джерел коштів, можливостей, засобів і предметів праці, які контролюються підприємством та з яких воно очікує отримати економічну вигоду в майбутньому. Можна виокремити такі види ресурсів, як фінансові, інформаційні, матеріальні, трудові.

Бізнес-процеси є основою будь-яких корпорацій. Ресурси, що входять до бізнес-процесу як системи, перетворюються на продукти – внутрішні та зовнішні [9]. Відповідно до цього економічна безпека корпорацій виконує функцію (роль) «камертона», який спроможний відтворювати подібні процеси. Економічна безпека виконує ідентичну роль.

Стейкхолдерський компонент структури економічної безпеки корпорацій складається з інтересів внутрішніх і зовнішніх учасників. Процес пояснює, що завдяки взаємному обміну вигодами та задоволенню власних інтересів можна досягти мети – гармонізації інтересів зі стейкхолдерами.

Стейкхолдери (від англ. *Stakeholders*), або зацікавлені сторони, є фізичними та юридичними особами, які інтерес до діяльності корпорацій, тобто певною мірою залежать від нього або можуть впливати на його діяльність.

Внутрішні стейкхолдери – суб'єкти, які перебувають у підпорядкуванні керівництву корпорацій і їхня діяльність, постійно спрямована на забезпечення економічної безпеки. Вони поділяються на спеціалізовані, частково спеціалізовані та неспеціалізовані суб'єкти.

Зовнішні стейкхолдери – суб'єкти, які не перебувають у підпорядкуванні керівництву корпорацій. Вони мають позитивний або негативний вплив на діяльність корпорацій, розподіляються на суб'єктів прямого та непрямого оточення.

Гармонізація економічних інтересів корпорацій з інтересами суб'єктів зовнішнього й внутрішнього середовищ постійно змінюється. Це дії щодо задоволення інтересів двох або більше взаємодіючих сторін. З економічного погляду гармонізацію визначають як процес взаємного узгодження, систематизацію, уніфікацію, координування, упорядкування, забезпечення взаємної відповідності економічних інтересів, процесів і відносин, подолання невинуватених розбіжностей (відмінностей), що виникають по горизонталі, які можуть створити уявлення про нерівність становища суб'єктів економічних відносин [6].

Висновки. Отже, економічна безпека корпорацій є динамічною нелінійною системою впорядкованих, взаємопов'язаних і керованих елементів (мети, структури, функцій, процесів), послідовне поєднання яких формує ресурсний та стейкхолдерський компоненти задля виявлення, попередження та нейтралізації загроз за наявних ресурсів й ефективного управління бізнес-процесами корпорацій, що формує ринкову вартість клієнта. Економічна безпека корпорацій є складною системою, що складається з двох системоутворювальних елементів: керованої та керуючої систем. У результаті їх взаємодії формуються загальносистемні якості, тобто ознаки, властиві системі загалом та, зокрема, кожній із них. Властивості керуючої та керованої систем визначають їхнє місце у внутрішній конфігурації системи та реалізуються в її функціях. Під керованою системою економічна безпека корпорацій є бізнес-процесом, який впливає на сукупність основних, обслуговуючих та допоміжних бізнес-процесів, що використовують ресурси та забезпечують гармонізацію інтересів стейкхолдерів і стійку рівновагу корпорацій.

Джерела та література

1. Винограй Э. Г. Общая теория организации и системно-организационный подход: монография. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1989. 336 с.
2. Гараедаги Дж. Системное мышление: как управлять хаосом и сложными процессами: платформа для моделирования архитектуры бизнеса/Джамшид Гараедаги, пер. с англ. Е. И. Недбальская; науч. ред. Е. В. Кузнецова. Минск: Гревцов Букс, 2010. 480 с.
3. Корчевська Л. О. Синергетичний підхід до управління економічною безпекою корпорацій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 1(2). С. 311–315. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuces_2016_1%282%29__56.
4. Курочкин А. С. Управление предприятием (процессный аспект). Большая библиотека URL: <http://biglibrary.ru/category38/book122/part2/>
5. Ліпич Л. Г., Полінкевич О. М., Товстенюк О. Періодизація інноваційного розвитку підприємств за процесним підходом. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4. С. 37–46.
6. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою корпорацій: монографія. Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.
7. Полінкевич О. М. Проблеми розвитку корпоративного управління в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 5(179). С. 191–197.
8. Bertalanffy L. An Outline of General System Theory. *British J. For Phil. of Sci.* 1950. V. 1. No 2. P. 134–165.
9. Singer E. A. Experience and Reflection Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1959. 413 p.

References

1. Vynohrai, Je. H. (1989). Obshchaia teoriya orhanyzatsyy y systemno-orhanyzatsyonnyi pokhod. Monohrafiya [General theory of organization and system-organizational approach. Monograph]. Tomsk: Yzd-vo Tomskoho un-ta [in Russian].
2. Haraedahy, Dzh. (2010). Systemnoe myshlenye: Kak upravliat khaosom y slozhnyms protsessamy: Platforma dlia modelirovaniya arkhytektury byznesa [System Thinking: How to Manage Chaos and Complicated Processes: A Platform for Modeling a Business Architecture]. Minsk : Hrevtsov Buks [in Russian].
3. Korchevska, L. O. (2016). Synerhetychnyi pidkhyd do upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Synergistic approach to managing economic safety of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia : Ekonomika – Scientific herald of Uzhgorod University. Series: Economics*. Vol. 1 (2), 311–315 [in Ukrainian].
4. Kurochkin A. S. Upravlinnia pidpriemstvom (protseynyi aspekt). Velyka biblioteka [Enterprise management (process aspect). A big library]. Retrieved from <http://biglibrary.ru/category38/book122/part2/> [in Russian].
5. Lypych, L. H., Polinkevych, O. M., & Tovsteniuk, O. (2015). Periodyzatsiia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv za protsesnym pidkhydom [Periodization of innovative development of enterprises according to the process approach]. *Ekonomichnyi chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka*, 4, 37–46 [in Ukrainian].
6. Liashenko, O. M. (2011). Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva : monohrafiia [Conceptualization of management of economic safety of the enterprise]. Luhansk: SNU im. V. Dalia [in Ukrainian].

7. Polinkevych, O.M. (2016). Problemy rozvytku korporatyvnoho upravlinnia v Ukraini [Problems of Corporate Governance Development in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 5(179), 191–197 [in Ukrainian].
8. Bertalanffy, L. (1950). An Outline of General System Theory. *British J. For Phil. of Sci.* V. 1, 2, 134–165 [in English]
9. Singer, E. A. (1959). *Experience and Reflection* Philadelphia: University of Pennsylvania Press [in English].

Стаття надійшла до редакції 08.04.2018 р.

УДК 338.45

Стрішенець Олена,
доктор економічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, кафедра аналітичної економіки та природокористування;
м. Луцьк; e-mail: analyteconom@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-18-25>

АНАЛІТИЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У цьому дослідженні викладено теоретичні та практичні питання процесу аналізу в системі управління прибутком на підприємстві. Проведений під час дослідження аналіз дає підставу для висновку, що значення прибутку полягає в кінцевому відбитті фінансового результату. З'ясовано вплив на величину прибутку системи факторів, залежних і незалежних від зусиль підприємства; систематизовано теоретичні та методологічні підходи до управління прибутком на підприємстві; запропоновано мотиваційний механізм здійснення управлінських заходів щодо максимізації прибутку; окреслено концептуалізацію схеми аналітичної поведінки суб'єктів (користувачів) фінансової інформації; надано рекомендації задля досягнення більш високих фінансових результатів діяльності підприємства.

Ключові слова: прибуток, чистий прибуток, власний капітал, аналіз виробничої діяльності, ліквідність, собівартість.

Стришенець Елена,
доктор экономических наук, профессор, Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки; кафедра аналитической экономики и природопользования;
г. Луцк; e-mail: analyteconom@gmail.com

АНАЛИТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ ПРИБЫЛЬЮ НА ПРЕДПРИЯТИИ

В данном исследовании изложены теоретические и практические вопросы процесса анализа в системе управления прибылью на предприятии. Проведенный в ходе исследования анализ позволяет сделать вывод, что значение прибыли заключается в конечном отражении финансового результата. Выясняется влияние на величину прибыли системы факторов, зависимых и независимых от усилий предприятия; систематизированы теоретические и методологические подходы к управлению прибылью на предприятии; предлагается мотивационный механизм осуществления управленческих мероприятий по максимизации прибыли; очерчена концептуализация схемы аналитического поведения субъектов (пользователей) финансовой информации; даются рекомендации для достижения более высоких финансовых результатов деятельности предприятия.

Ключевые слова: прибыль, чистая прибыль, собственный капитал, анализ производственной деятельности, ликвидность, себестоимость.

Strishenez Olena,
Doctor of Economics, Professor, Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management;
Lutsk; e-mail: analyteconom@gmail.com

ANALYTICAL APPROACHES OF ACCOUNT MANAGEMENT ON ENTERPRISE

In this study, the theoretical and practical questions of the analysis process in the profit management system at the enterprise are described. The analysis carried out during the research allows us to conclude that the value of profit is the final reflection of the financial result. The influence on the profit of the system of factors of the dependent and independent of the

efforts of the enterprise is found out; systematic theoretical and methodological approaches to profit management at the enterprise; the motivation mechanism for managing measures to maximize profits is proposed; The conceptualization of the scheme of analytical behavior of subjects (users) of financial information is outlined; recommendations were made to achieve higher financial results of the enterprise.

Key words: profit, net profit, equity, analysis of production activity, liquidity, cost.

Постановка проблеми. Прибуток є остаточним кінцевим фінансовим результатом господарської діяльності підприємства. Загальна економічна теорія так визначає роль економіки: «У реальній дійсності прибуток – це кінцева мета й рушійний мотив товарного виробництва та ринкової економіки. Це головний стимул й основний показник ефективності будь-якого підприємства та фірми» [1]. Дійсно, важко переоцінити значення прибутку в загальній системі вартісних інструментів управління підприємством.

Керівнику будь-якого підприємства на практиці доводиться приймати безліч різноманітних управлінських рішень. Кожне з них, особливо тих, що стосуються ціни, витрат підприємства, обсягу й структури реалізації продукції, в остаточному підсумку позначається на фінансових результатах підприємства. Тому розробка методології управління прибутком на підприємстві на сьогодні є одним із найбільш гострих теоретичних і практичних завдань для фахівців у галузі економіки та фінансів.

Мета статті – розгляд теоретичних, методичних та практичних питань щодо аналізу управління прибутком підприємства.

Поставлена мета зумовила потребу виконання низки взаємозалежних завдань:

- розкрити економічну суть прибутку підприємства;
- виявити мотиваційний механізм здійснення управлінських заходів щодо прибутку підприємства;
- вивчити й виявити методи управління прибутком, що застосовуються вітчизняними суб'єктами господарювання;
- виробити практичні рекомендації щодо управління прибутком на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз – логічний метод наукового дослідження, суть якого полягає в уявному або практичному розчленуванні єдиного цілого на складові частини й вивчення їх у всій багатоманітності суттєвих взаємозв'язків.

Мета аналізу досягається в результаті виконання визначеного взаємозалежного набору аналітичних завдань. Щоб приймати рішення з керування виробництвом, фінансами, інвестиціями, керівництву потрібна постійна ділова проінформованість із відповідних питань, що є результатом добору, аналізу, оцінки та концентрації вихідної інформації. Потрібне аналітичне прочитання вихідних даних, виходячи з мети аналізу й керування.

Виклад основного матеріалу. Не лише тимчасові межі визначають альтернативність мети фінансового аналізу. Вони залежать також від цілей суб'єктів фінансового аналізу, тобто конкретних користувачів фінансової інформації.

У найбільш загальній формі цілі основних користувачів фінансової інформації представлено (за Е. Хелфертом) в табл. 1.

Таблиця 1

Цілі основних користувачів фінансової інформації

	Менеджери	Власники	Кредитори
1	2	3	4
1 ціль	Аналіз виробничої діяльності: – коефіцієнт прибутковості (за балансовим прибутком); – рівень рентабельності (за чистим прибутком); – аналіз поточних (операційних) витрат; – аналіз податкових платежів; – операційний важіль; – порівняльний аналіз.	Прибутковість: – доходність власного капіталу; – доходність акціонерного капіталу; – прибуток на акцію; – грошовий потік на акцію; – курс акцій; – загальний прибуток акціонера; – інвестиційна вартість бізнесу.	Ліквідність: – коефіцієнт поточної ліквідності; – коефіцієнт миттєвої ліквідності; – ліквідаційна вартість підприємства; – характеристика грошових потоків.

1	2	3	4
2 ціль	Управління ресурсами: – обертання активів; – управління оборотним капіталом; – обертання запасів; – характеристика дебіторської заборгованості; – характеристика кредиторської заборгованості; – ефективність використання трудових ресурсів.	Розподіл прибутку: – дивіденди на акцію; – поточна доходність акції; – коефіцієнт виплати дивідендів; – коефіцієнт покриття дивідендів; – коефіцієнт співвідношення дивідендів й активів.	Фінансовий ризик: – доля боргу в активах; – доля боргу в капіталізації; – співвідношення позикового й власного капіталу; – компроміс між ризиком і винагородою; – власний оборотний капітал.
3 ціль	Дохідність: – дохідність активів (усіх або чистих); – дохідність активів по прибутку виплати відсотків і податків; – вартість капіталу; – грошовий потік на інвестиції.	Ринкові показники: – коефіцієнт Р/Е; – співвідношення ринкової й балансової вартості акцій; – динаміка курсу акцій.	Обслуговування боргу: – коефіцієнт покриття відсоткових виплат; – коефіцієнт покриття боргових зоб'язань; – прострочена заборгованість.

Розвиток ринкових відносин підвищує відповідальність і самостійність підприємств та інших суб'єктів ринку в підготовці та прийнятті управлінських рішень. Ефективність цих рішень багато в чому залежить від об'єктивності, своєчасності та всебічності оцінювання реального й очікуваного фінансового стану підприємства [5].

Фінансовий стан підприємства – це складна, інтегрована за багатьма показниками характеристика якості його діяльності. У найконцентрованішому вигляді фінансовий стан підприємства можна визначити як міру забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами й ступінь раціональності їх розміщення для виконання ефективної господарської діяльності та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями. Таке трактування суті поняття «Фінансовий стан» дає змогу розуміти під ним характеристику діяльності підприємства, у якій, як у дзеркалі, відображено у вартісній формі загальні результати роботи підприємства, у тому числі й з управління фінансовими ресурсами.

Фінансовий стан визначає місце підприємства в економічному середовищі та те, наскільки ефективними й безризиковими можуть бути ділові відносини з ним комерційних банків, постачальників, потенційних інвесторів і позичальників тощо. Для підприємства, як і для його партнерів, становить інтерес не лише фактичний стан справ, тобто те, що було, а й очікуваний фінансовий стан [7].

Під час аналізу темпів зростання фінансових ресурсів підприємства слід окремо визначати розміри та динаміку фонду основних коштів, фонду інших необоротних активів і фонду оборотних коштів, виділяючи фонд власних основних коштів та фонд власних оборотних коштів.

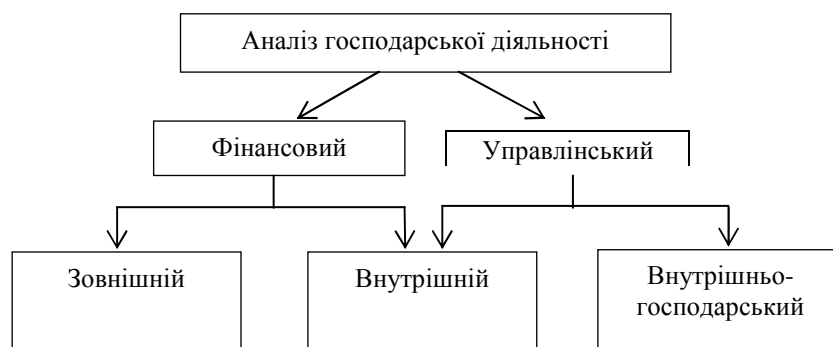

Рис. 1. Види аналізу господарської діяльності підприємства [1]

Власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [1]. Тому власний капітал (К) визначається як різниця між вартістю його майна (А) і борговими зобов'язаннями (З):

K=A-3.

(1)

Сума власного капіталу – це абстрактна вартість майна, яка не є його поточною чи реалізаційною вартістю, а тому не відображає поточну вартість прав власників підприємства. Разом із тим власний капітал є основою для початку й продовження показників. Зберігається та нарощується капітал тільки за умови, якщо сума чистих активів на кінець звітного періоду перевищує суму чистих активів на початок цього періоду після вилучення будь-яких виплат власникам або внесків власників протягом звітного періоду.

Жодний фінансовий аналіз не вважається повним, якщо не охоплює всіх сфер діяльності підприємства й складається лише з цифр. Якісний аналіз має передувати кількісному, оскільки за його допомогою можна встановити найактуальніші для підприємства проблеми щодо показників його виробничої діяльності.

За результатами аналізу розробляють заходи щодо поліпшення фінансового стану підприємства.

Прибуток як економічна категорія відбиває чистий дохід, створений у сфері виробництва та послуг у процесі підприємницької діяльності. Результатом з'єднання факторів виробництва (праці, капіталу, природних ресурсів) і корисної продуктивної діяльності господарюючих суб'єктів є готова продукція, що стає товаром за умови її реалізації споживачу. На стадії продажу виявляється вартість товару, що включає вартість минулої упредметненої праці й живої праці. Вартість живої праці відбиває знову створену вартість і розпадається на дві частини. Перша являє собою заробітну плату працівників, що беруть участь у виробництві продукції. Її величина визначається низкою факторів, зумовлених необхідністю відтворення робочої сили. У цьому змісті для підприємця вона становить частину витрат із виробництва продукції. Друга частина знову створеної вартості відбиває чистий дохід, що реалізовується лише в результаті продажу продукції, яка означає суспільне визнання її корисності [1].

Резервом збільшення чистого прибутку може бути прибуток, отриманий від реалізації основних засобів й іншого майна підприємства. Якщо раніше операції, пов'язані з вибуттям основних фондів, не робили помітного впливу на фінансові результати, то тепер, коли підприємства можуть розпоряджатися своїм майном, є сенс звільнитися від зайвого та невстановленого устаткування, попередньо проаналізувавши, що вигідніше – продати його чи здати в оренду [1, 2].

Прибуток можна отримати від реалізації нематеріальних активів, що користуються попитом на ринку. Їхня продажна ціна визначається здатністю приносити дохід. Для обчислення прибутку з продажною ціною виключаються витрати, пов'язані зі створенням чи купівлею нематеріальних активів з урахуванням витрат на їх доведення до стану, у якому вони спроможні приносити дохід.

Найважливіше питання управління процесом формування прибутку – це планування прибутку й інших фінансових результатів з урахуванням висновків економічного аналізу. Головною метою під час планування є максимізація доходів, що дає змогу забезпечувати фінансування більшого обсягу потреб підприємства в його розвитку. При цьому важливо виходити з величини чистого прибутку. Завдання максимізації чистого прибутку підприємства тісно пов'язане з оптимізацією величини податків, що сплачуються, у межах чинного законодавства, із запобіганням непродуктивним виплатам.

Ще один чинник, який істотно впливає на розмір чистого прибутку, – це сукупні витрати на виробництво й збут продукції: собівартість реалізованої продукції, а також адміністративні витрати (загальногосподарські, що пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємства) і витрати на збут (витрати на утримання підрозділів, що займаються збутом продукції, на рекламу, доставку продукції споживачам тощо).

Прибуток і собівартість – це традиційні показники в ефективності господарювання вітчизняних підприємств. У ринкових умовах господарювання до основних показників поряд із зазначеними належать грошовий потік як сума чистого прибутку й амортизаційні відрахування. На відміну від інших видів витрат нараховані амортизаційні відрахування залишаються на рахунку підприємства, поповнюючи залишок ліквідних коштів. Амортизаційні відрахування відіграють важливу роль у системі обліку й планування діяльності підприємства. Вони є внутрішнім джерелом фінансування. Розмір амортизаційних відрахувань зменшує прибуток, що оподатковується. Отже, амортизаційні відрахування – істотний чинник стимулювання інвестиційної діяльності підприємства.

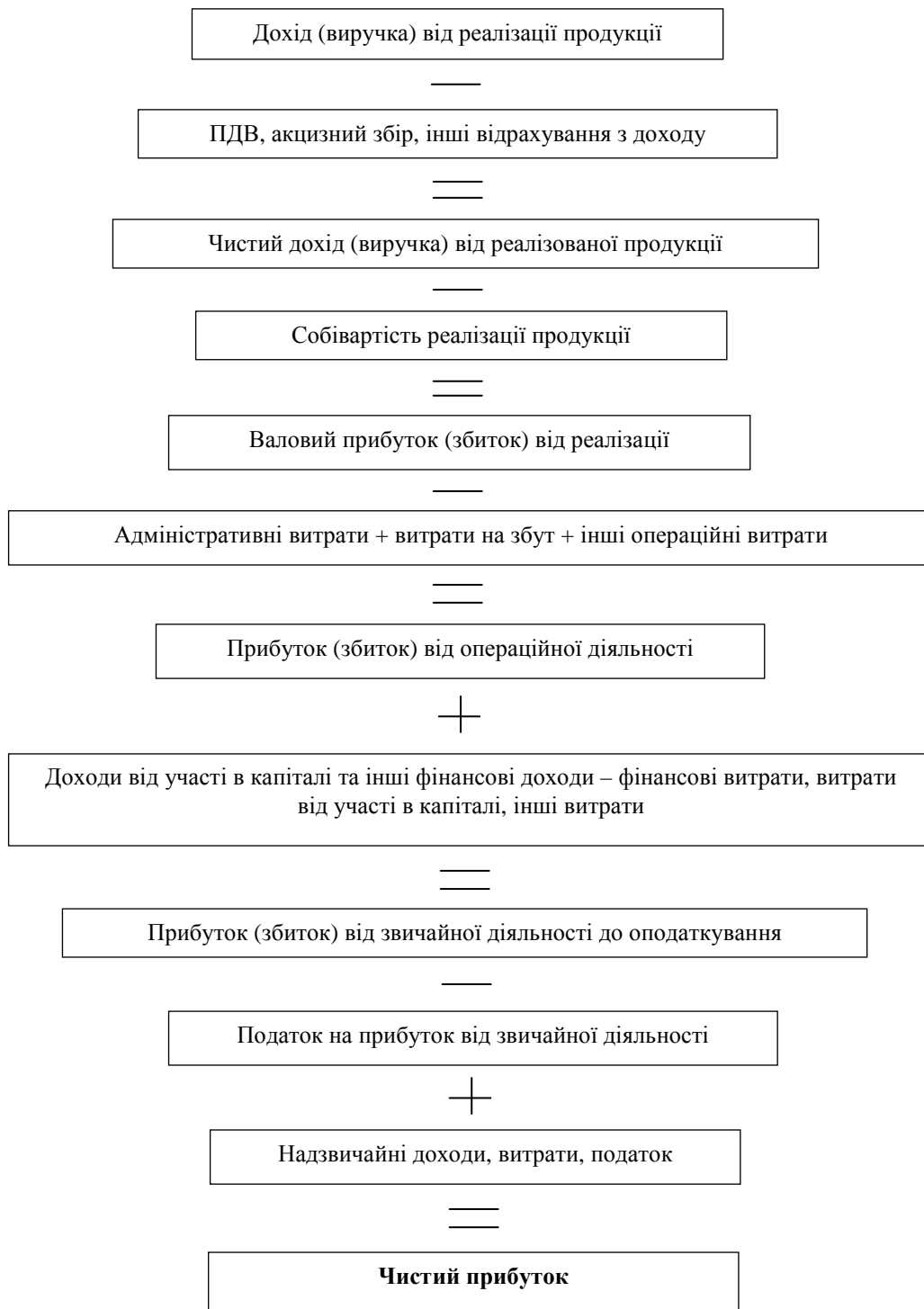

Рис 2. Формування чистого прибутку [6]

Отже, ґрунтуючись на наведеній вище інформації, до завдань управління прибутком можна віднести:

1. Забезпечення максимізації розміру формованого прибутку, що відповідає ресурсному потенціалу підприємства.
2. Забезпечення виплати необхідного рівня доходу на інвестований капітал власникам підприємства.
3. Забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів за рахунок прибутку відповідно до завдань розвитку підприємства в майбутньому періоді.
4. Забезпечення постійного зростання ринкової вартості підприємства.

За несприятливої кон'юнктури товарного ринку, що визначає можливе зниження обсягу продажів, а також на ранніх стадіях життєвого циклу підприємства, коли їм ще не переборена точка безбитковості, потрібно вживати заходи до зниження постійних витрат підприємства. І навпаки, за сприятливої кон'юнктури товарного ринку й наявності визначеного запасу міцності, вимоги до здійснення режиму економії постійних витрат можуть бути істотно ослаблені. У такі періоди підприємство може значно розширювати обсяг реальних інвестицій, проводячи реконструкцію й модернізацію основних виробничих фондів.

За управління перемінними витратами основним орієнтиром має бути забезпечення постійної їх економії, тому що між сумою цих витрат та обсягом виробництва й продажу існує пряма залежність. Забезпечення цієї економії до подолання підприємством точки безбитковості приводить до зростання маржинального доходу, що дає змогу швидше перебороти цю точку. До основних резервів економії змінних витрат можна віднести зниження чисельності працівників основного й допоміжного виробництв за рахунок забезпечення зростання продуктивності їхньої праці; скорочення розмірів запасів сировини, матеріалів і готової продукції в періоди несприятливої кон'юнктури товарного ринку; забезпечення вигідних для підприємства умов постачання сировини й матеріалів та ін.

Прибуток розподіляється між державою, місцевими органами самоврядування й підприємством. Відносини між державою та підприємством із приводу прибутку будуються на основі оподаткування прибутку й державних дотацій і трансфертів. На підприємстві розподілу підлягає прибуток після сплати податків і виплати дивідендів. Із нього також можуть виплачуватися податки в місцеві бюджети. Деякі аспекти розподільного процесу зафіксовано в статуті підприємства. Відповідно до статуту чи рішення розпорядницького органу на підприємстві створюють фонди:

- нагромадження – використовується на науково-дослідні роботи, проектні, конструкторські, розробку й освоєння нових видів продукції, технічне переозброєння й реконструкція діючого виробництва, на погашення довгострокових позичок і сплати відсотків та податків із них, фінансування приросту оборотних коштів;

- споживання – використовується на соціальний розвиток і соціальні потреби, за рахунок чого фінансуються витрати на експлуатацію об'єктів соціально-побутового призначення, що містяться на балансі господарюючого суб'єкта, будівництво об'єктів невикористаного призначення; проведення оздоровчих і культурно-масових заходів;

- резервних фондів – він забезпечує резервний капітал.

Співвідношення використання прибутку на цілі нагромадження й споживання чинить вплив на фінансове положення підприємства. Недостатність засобів, що спрямовані на нагромадження, стримує зростання обороту, приводить до збільшення потреби в позикових засобах. Аналіз використання прибутку виявляє, наскільки ефективно розподілялися засоби на нагромадження й споживання.

Верхню межу потенційного розвитку підприємства визначає рентабельність власних засобів, що показує ефективність використання власного капіталу. Рентабельність власних засобів можна представити як відношення суми засобів, спрямованих на нагромадження та споживання, до величини власних засобів;

$$R_{cc} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}} \times 100 \% . \quad (2)$$

Рентабельність власного капіталу показує ефективність використання власного капіталу підприємством, указує на величину прибутку, отриманого з кожної гривні, укладеної в підприємство власниками.

Для досягнення високих темпів зростання обороту потрібно підвищувати можливості збільшення рентабельності власних засобів.

Спрямування засобів у фонд нагромадження збільшить економічний потенціал, підвищить платоспроможність підприємства й фінансову незалежність, сприятиме зростанню обсягу виконання робіт і реалізації без збільшення розміру позикових засобів.

Висновки. У процесі дослідження напрацьовано деякі рекомендації підприємством для досягнення більш високих фінансових результатів діяльності:

1. Під час ведення господарської діяльності потрібно виходити з того, що основними джерелами збільшення суми прибутку є збільшення обсягу реалізації продукції, зниження її собівартості, підвищення якості товарної продукції, її реалізація на більш вигідних ринках збуту;

2. На підприємстві, передусім, потрібно дотримання високої виконавчої дисципліни, строге дотримання укладених договорів на виконання робіт.

3. Керівництву підприємства потрібно приділяти максимум уваги щодо проведення масштабної й ефективної політики у сфері підготовки персоналу, що являє собою особливу форму вкладення капіталу.

4. Потрібно більше уваги приділяти підвищенню швидкості руху оборотних коштів, скороченню всіх видів запасів, домагатися максимально швидкого просування готових виробів від виробника до споживача.

5. Слід поліпшувати якість продукції, що приведе до конкурентоспроможності й зацікавленості вибору цього підприємства замовниками.

6. Скорочення витрат на виробництво можна досягти за рахунок підвищення рівня продуктивності праці, економічного використання сировини, матеріалів, палива, електроенергії, устаткування. Виконання цих пропозицій значно підвищить одержуваний прибуток на підприємстві.

Основні напрями вдосконалення механізму формування фінансових результатів включають:

– оптимізацію облікової політики підприємства;

– комплекс заходів, що забезпечують законне й правильне визначення розміру виручки від реалізації продукції, суми податку на додану вартість, сум податків, які відносять на фінансові результати, а також розмірів витрат виробництва, що впливає на точність і вірогідність визначення фінансових результатів.

Основні напрями вдосконалення механізму розподілу фінансових результатів включають:

– оптимізацію системи оподаткування прибутку; розробку такої системи ставок і пільг податку на прибуток, що стимулюватиме використання чистого прибутку підприємства, насамперед, на розвиток й удосконалювання власної виробничої бази;

– вирівнювання непродуктивних витрат і втрат; розробку та реалізацію заходів, спрямованих на подолання кризи неплатежів із метою поступового зниження сум пені й штрафів, що сплачується в бюджет і позабюджетні фонди;

– оптимізацію розподілу чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, на фонди споживання та фонди нагромадження.

Джерела та література

1. Богатин Ю. В. Экономическая оценка качества и эффективности работы предприятия. Москва: Изд-во стандартов, 1991. 214 с.
2. Курс экономического анализа / под ред. Н. И. Бокамова, А. Д. Шеремета. Москва: Финансы и статистика, 1994. 412 с.
3. Принятие финансовых решений: задачи, ситуации / В. Маевский, В. Н. Вяткин, Дж. Хриптон, А. Ю. Казак. *Вопросы экономики*. 1998. № 12. С. 152.
4. Палій В. Ф. Нова бухгалтерська звітність. Київ: Контролінг, 2009. 524 с.
5. Рыночная экономика: словарь / под ред. Г. Я. Кипермана. Москва: Республика, 2003. 524 с.
6. Сотникова Л. В. О формировании финансовых результатов. *Бухгалтерский учет в Украине*. 2007. № 1.
7. Стрішенець О. М., Ліщук В. І., Єлісєєва Л. В. Економічна теорія: [навч. посіб.] (гриф МОН, лист від 29.01.2013). Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. 206 с.
8. Стрішенець О. М., Маленицький Д. Теоретичні підходи до формування стратегії розвитку підприємства, її класифікація та етапів упровадження. *Актуальні проблеми прикладної економіки: [кол. моногр.] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Стрішенець*. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 52–63.
9. Чечета А. І. Інформація про фінансові результати і її аналіз. *Фінанси України*. 2007. № 5. С. 32–34.
10. Шеремет А. Д. Комплексный экономический анализ деятельности предприятий. Москва: Экономика, 2000. 210 с.

References

1. Bogatin, Y. V. (1991). Ekonomicheskaya otsenka kachestva i effektivnosti raboty predpriyatiya [Economic evaluation of the quality and efficiency of the enterprise] M. : ed. standards [in Russian].
2. Bokamov, N. I., & Sheremet, A. D. (1994). Kurs ekonomicheskogo analiza [Course of economic analysis]. M.: Finansy i statistika [Finance and Statistics] [in Russian].
3. Maevsky, V., & Vyatkin, V. N., & Khripton, J., & Kazak, A. Y. (1998). Prinyatiye finansovykh resheniy : zadachi, situatsii [Financial decision making: tasks, situations]. *Voprosy ekonomiki – Issues of economics*, 12 [in Russian].
4. Paliy, V. F. (2009). Nova bukhalters'ka zvitnist' [New Accounting Report]. K: Kontrolinh – Controlling [in Ukrainian].
5. Kipermana, G. Ya. (2003). Rynochnaya ekonomika : Slovar' [Market economy : Dictionary] M.: Respublika Republic [in Russian].

6. Sotnikova, L. V. (2007). O formirovanii finansovykh rezul'tatov [About the formation of financial results]. *Bukh. uchet v Ukraine – Buch. accounting in Ukraine*, 1 [in Russian].
7. Strishenez, O. M., & Lischuk, V. I., & Yeliseyeva, L. V. (2014). *Ekonomichna teoriya [Economic theory]*. Lutsk: SNU named after Lesia Ukrainka [in Ukrainian].
8. Strishenez, O. M., & Malenitsky, D. (2017). Teoretychni pidkhody do formuvannya stratehiyi rozvytku pidpryyemstva, yiyi klasyfikatsiya ta etapiv uprovadzhennya [Theoretical Approaches to the Formation of the Enterprise Development Strategy, its Classification and the Implementation Stages] Dr. Econ. Sciences, prof. O. M. Strishenez (Eds.) *Aktual'ni problemy prykladnoyi ekonomiky. Current Problems of Applied Economics*. Lutsk: Tower-Print, 52–63 [in Ukrainian].
9. Checheta, A. I. (2007). Informatsiya pro finansovi rezul'taty i yiyi analiz [Information on financial results and its analysis] *Finansy Ukrayiny - Finance of Ukraine*, 5, 32–34 [in Ukrainian].
10. Sheremet, A. D. (2000). Kompleksnyy ekonomicheskyy analiz deyatel'nosti predpriyatiy [Complex economic analysis of enterprises' activity]. M.: Ekonomika [Economics] [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 31.03.2018 р.

РОЗДІЛ II

Економіка й управління національним господарством

UDC 336.21.001.73

Pavliukha Nataliya,
Doctor of Economics, Professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of International Economic Relations and Project Management;
Lutsk; e-mail: pavliukha2@gmail.com

Tsybaliuk Iryna,
PhD, Associate Professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Finance, Banking and Insurance;
Lutsk; e-mail: tsybaliuk_i@ukr.net

Kotsan Liliya,
Scientific assistant, Lesya Ukrainka Eastern European National University;
Lutsk; e-mail: Kotsan_L@i.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-26-34>

MODELING THE OPTIMAL SIZE OF THE MINIMUM WAGE IN UKRAINE

The article proves that in Ukraine the system of social standards and guarantees needs to be optimized. The greatest influence on incomes among the instruments of their regulation is made by the minimum wage. It is proved that one of the directions of the regulation income system transformation in Ukraine is the change in the concept of salary formation. Improving the methodology for determining the optimal minimum wage makes it possible to optimize the system of social standards and guarantees in Ukraine.

Key words: state regulation of incomes, minimum wage, minimum pension, subsistence minimum, taxation, modeling.

Павлиха Наталья,
доктор экономических наук, профессор, Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки,
кафедра международных экономических отношений и управления проектами;
г. Луцк; e-mail: pavliukha2@gmail.com

Цимбалиук Ирина,
кандидат экономических наук, доцент, Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки,
кафедра финансов, банковского дела и страхования;
г. Луцк; e-mail: tsybaliuk_i@ukr.net

Котсан Лилия,
научный сотрудник, Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки;
г. Луцк; e-mail: Kotsan_L@i.ua

МОДЕЛИРОВАНИЕ ОПТИМАЛЬНОГО РАЗМЕРА МИНИМАЛЬНОЙ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ В УКРАИНЕ

В статье доказывается, что система социальных стандартов и гарантий в Украине нуждается в оптимизации. Одним из направлений трансформации системы регулирования доходов населения в Украине является изменение концепции формирования заработной платы и ее ориентация на реальную макроэкономическую ситуацию в стране.

Предлагается регрессионная модель определения оптимального размера минимальной заработной платы, которая позволяет оптимизировать систему социальных стандартов и гарантий в Украине. На основе анализа фактического изменения минимальной заработной платы с оптимальным ее размером, рассчитанным с использованием предложенной модели, отмечается, что меры правительства по регулированию доходов вводились с определенным временным лагом, что, ввиду нестабильной экономической ситуации в государстве, были противоположными к необходимым ко внедрению.

Ключевые слова: государственное регулирование доходов, минимальная заработная плата, минимальная пенсия, прожиточный минимум, налогообложение, моделирование.

Павліха Наталія,
доктор економічних наук, професор, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра міжнародних економічних відносин і управління проектами;
м. Луцьк; e-mail: pavlixa2@gmail.com

Цимбалюк Ірина,
кандидат економічних наук, доцент, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування;
м. Луцьк; e-mail: tsymbaliuk_i@ukr.net

Коцан Лілія,
науковий співробітник, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки;
м. Луцьк; e-mail: Kotsan_L@i.ua

МОДЕЛЮВАННЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗМІРУ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ

У статті доведено, що система соціальних стандартів і гарантій в Україні потребує оптимізації. Це передбачає розробку й запровадження підходів до визначення бази для розрахунків мінімальної заробітної плати на основі зміни концепції її формування відповідно до макроекономічної ситуації в державі. Стверджується, що найбільший вплив на доходи серед інструментів їх регулювання має мінімальна заробітна плата. Тому, установлюючи її рівень, потрібно враховувати, що відповідні зміни відбудуться й в обсягах надходжень податків, соціальних відрахувань і прожиткового мінімуму. Відтак штучне збільшення розміру заробітної плати невідворотно призведе до номінального зростання складових частин доходів населення, однак якісного ефекту такий захід не матиме. На основі цього доведено, що зростання мінімальної заробітної плати має бути обґрунтоване відповідними позитивними змінами низки економічних показників. Доведено, що одним із напрямів трансформації системи регулювання доходів населення в Україні є зміна концепції формування заробітної плати та її орієнтація на реальну макроекономічну ситуацію в державі. Запропоновано регресійну модель визначення оптимального розміру мінімальної заробітної, що уможливило оптимізацію системи соціальних стандартів і гарантій в Україні. На основі аналізу фактичної зміни мінімальної заробітної плати з оптимальним її розміром, розрахованим із використанням запропонованої моделі, відзначено, що заходи уряду щодо регулювання доходів населення запроваджувались із певним часовим лагом, що, зважаючи на нестабільну економічну ситуацію в країні, були подекуди протилежними до необхідних до впровадження.

Ключові слова: державне регулювання доходів, мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, прожитковий мінімум, оподаткування, моделювання.

Formulation of Scientific Problem and its Significance. In order to improve the policy of incomes and wage to overcome poverty and a significant stratification of the population by their incomes in the current conditions of economic management in Ukraine, the system of social standards and guarantees must be optimized. This involves the development and implementation of approaches to determine the basis for calculating the minimal salary based on a changings in the concept of its formation in accordance with the macroeconomic situation in the country.

Research and Publications Analysis. The issue of formation of methodological approaches to determine the basis for establishing minimal national standards is raised in the works of many scholars, but it is still controversial. Some problems of transformation of population income regulation system, as well as peculiarities of its formation and distribution were investigated by such scholars as A. V. Semenchenko, M. Kravtsova, E. M. Libanova [1; 2; 3]. The issues of determining the minimum wage and its impact on economic

processes in the country [4; 5], the impact of taxation on the level of personal income [6; 7] were discussed in the economist's writings. However, the social standards and guarantees system optimization requires the development and implementation of approaches to determine the basis for calculating the minimum wage based on changing the concept of its formation in accordance with the macroeconomic situation in the country.

The Goal of the Article. The purpose of the article is to improve the methodology for optimization minimum wage in Ukraine basis on the constructing a correlation-regression model.

Presentation of the Material and Results. The analysis of scientific literature of the issues of improving the system of social standards and guarantees allowed to determine the main factors of their formation, this is the growth of GDP, levels of unemployment and employment, inflation.

In order to scientifically substantiate the transformation of the population income regulation system in determining the optimal level of minimal salary in Ukraine, the influence and tightness of the relationship between the above mentioned factors are analyzed.

Output data for construction a minimal salary model is given in table 1.

Table 1

Output Data for Constructing a Multi-Factor Model

Years	Minimal Salary, UAH	GDP	Economically Active Population, %	Unemployment in % to Economically Active Population	Inflation	Average Monthly Wage, UAH	Average Monthly Wage, USD	Minimal Wage, USD	Dollar Exchange Rate
	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
2000	90,00	176128,00	63,2	11,60	128,20	230,00	44,06	17,24	5,22
2001	118,00	211175,00	62,3	10,90	112,00	311,00	57,27	21,73	5,43
2002	140,00	234138,00	61,9	9,60	100,80	376,00	70,94	26,42	5,30
2003	185,00	277355,00	61,8	9,10	105,20	462,00	86,68	34,71	5,33
2004	205,00	357544,00	62	8,60	109,00	590,00	110,69	38,46	5,33
2005	262,00	457325,00	62,2	7,20	113,50	806,00	152,08	49,43	5,30
2006	350,00	565018,00	62,2	6,80	109,10	1041,00	204,12	69,30	5,10
2007	400,00	751106,00	62,6	6,40	112,80	1351,00	264,90	79,20	5,10
2008	515,00	990819,00	63,3	6,40	125,20	1806,00	354,12	102,00	5,10
2009	605,00	947042,00	63,3	8,80	115,90	1906,00	247,53	78,60	7,70
2010	869,00	1120585,00	63,7	8,10	109,40	2239,00	279,88	108,80	8,00
2011	941,00	1349178,00	64,3	7,90	108,00	2633,00	329,13	118,20	8,00
2012	1073,00	1459096,00	64,6	7,50	100,60	3026,00	378,25	134,30	8,00
2013	1147,00	1522657,00	65	7,20	99,70	3282,00	410,25	143,50	8,00
2014	1218,00	1586915,00	62,4	9,30	112,10	3480,00	435,00	152,40	8,00
2015	1218,00	1988544,00	62,4	9,10	148,70	4195,00	265,51	77,20	15,80

* Composed by the author according to the State Statistics Committee of Ukraine [8].

One of the prerequisites for applying regression analysis methods to construct econometric models is the absence of linearly related independent variables (factors). If this prerequisite is not satisfied, then, as was mentioned above, there is a multicollinearity phenomenon, what means that there is a strong correlation between the independent variables (included in the model factors). In the mathematical aspect, multicollinearity leads to a weak conditionality of the matrix of the system of normal equations, that is the closeness of its determinant to zero, and in the content aspect – to distort the meaning of the regression coefficients and the difficulty in identifying the most significant factors.

The main reasons that cause multicollinearity are independent variables that characterize the same property of the investigation phenomenon, which are components of the same sign (table 2).

One of the prerequisites for applying regression analysis methods to construct econometric models is the absence of linearly related independent variables (factors). If this prerequisite is not satisfied, then, there is a multicollinearity phenomenon, what means that there is a strong correlation between the independent variables (included in the model factors). In the mathematical aspect, multicollinearity leads to a weak

conditionality of the matrix of the system of normal equations, that is the closeness of its determinant to zero, and in the content aspect - to distort the meaning of the regression coefficients and the difficulty in identifying the most significant factors.

Table 2

Matrix of Coefficients of Pair Correlation for Constructing a Multi-Factor Model

	Y	X 1	X 2	X 3	X 4	X 5	X 6	X 7	X 8
Y	1	0,980721	0,603523	-0,28076	0,110617	0,986509	0,879373	0,891581	0,751742
X 1	0,980721	1	0,555432	-0,32823	0,253890	0,997531	0,869345	0,848370	0,805583
X 2	0,603523	0,555432	1	-0,28646	-0,206300	0,542526	0,645292	0,685499	0,224735
X 3	-0,280760	-0,32823	-0,28646	1	0,224555	-0,291600	-0,577180	-0,520430	0,064151
X 4	0,110617	0,25389	-0,20630	0,224555	1	0,238625	-0,054760	-0,170180	0,557970
X 5	0,986509	0,997531	0,542526	-0,291600	0,238625	1	0,860921	0,845671	0,811201
X 6	0,879373	0,869345	0,645292	-0,577180	-0,054760	0,860921	1	0,983271	0,411347
X 7	0,891581	0,84837	0,685499	-0,520430	-0,170180	0,845671	0,983271	1	0,384623
X 8	0,751742	0,805583	0,224735	0,064151	0,557970	0,811201	0,411347	0,384623	1

* Composed by the author.

The main reasons that cause multicollinearity are independent variables that characterize the same property of the investigation phenomenon, which are the components of the same sign.

Currently, there are several methods to assess the presence of multicollinearity in the totality of independent variables, to measure its degree, to identify mutually correlated variables and to eliminate or weaken its negative impact on the regression model. The most common method for detecting multicollinearity is the correlation method. In practice, it is believed that two variables are collinear (linearly dependent) if the pair coefficient of correlation between them in absolute value exceeds 0.8. Multicollinearity is often eliminated by excluding one of the correlated factors from the model.

As a result of the correlation-regression analysis, a model was developed. It reflects the impact of GDP and the level of economic activity of the population of the country on the size of the minimal salary established by the state:

$$Y = -2281,73 + 0,000685X_1 + 35,99514X_2, \quad (1)$$

where:

Y – minimal salary, UAH; X_1 – GDP; X_2 – economically active population at the age of 15–70, in % to the population of the corresponding age group.

The informational of the model is estimated by the magnitude of the coefficient of multiple correlation and the value of the calculated value of the F-relation (Fischer criterion) for the correlation coefficient. Both values should be as great as possible: it is desirable that the value of the multiple correlation was from 0,9 and higher, and the value of the F-relation was at least an order higher from tabular one.

1) Checking the adequacy of the model in general.

We check the initial hypothesis H_0 : all the coefficients of the multiple regression equation (1) are zero: $a_i = 0$ ($i = 1, 2, \dots, n$) against the alternative H_1 there is at least one coefficient a_i that is different from zero. The check is carried out using Fisher's statistics with n and $(m-n-1)$ degrees of freedom:

$$F = \frac{\sum_{i=1}^m (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{n} \quad \text{or} \quad F = \frac{R^2}{1-R^2} \frac{m-n-1}{n}, \quad (2)$$

$$\frac{\sum_{i=1}^m (y_i - \hat{y}_i)^2}{m-n-1}$$

n – the number of factors included in the model; m – total number of observations; $\hat{y}_i$ – estimated value of the dependent variable in the observation; y – the average value of the dependent variable; y_i – the value of the dependent variable in the observation; R – coefficient of multiple correlation.

According to Fisher's tables, the critical value of F_{cr} solved with n and $(m-n-1)$ levels of freedom and beforehand set a trust level $(1-\alpha)$ to 100 %.

If $F > F_{cr}$, then this indicates the adequacy of the constructed model. If the model is not adequate then it is necessary to return to the stage of constructing the model and possibly enter additional factors or go to the nonlinear model.

Fischer criterion calculated = 189,37.

Fischer criterion tabular = 2,95.

Fischer's criterion: with a probability of 99 %, the dependence we have built up corresponds to the initial data;

2) verification of the coefficients of the regression equation significance.

To do this, it is worth checking the hypothesis H_0 : the coefficient $a_i = 0$ versus the alternative H_1 : $a_i \neq 0$ for each coefficient of the multiple regression equation. The verification is carried out using the t-criterion of the Student, whose actual value is calculated for the parameters of multi-factor regression by the formula [9]:

$$t_f = \frac{r \cdot \sqrt{m-n-1}}{\sqrt{1-r^2}}, \quad (2)$$

$$t_{f \ x1} = \frac{0,9807 \cdot \sqrt{8-2-1}}{\sqrt{1-0,9807^2}}; \quad t_{f \ x1} = 15,3638.$$

$$t_{f \ x2} = \frac{0,6035 \cdot \sqrt{8-2-1}}{\sqrt{1-0,6035^2}}; \quad t_{f \ x2} = 1,3995.$$

The actual value is compared with the critical one, which is based on the Student's t-criterion tablets for degrees of freedom $k = m-n-1$ and p probability. If the actual value of the t-criterion exceeds its critical level, then the corresponding parameter is statistically significant and has a significant effect on the aggregate indicator.

The critical value of the Student's t-criterion can be determined by using the Microsoft Excel T.TEST formula. The table value for degrees of freedom $m-n-1 = 5$ and the probability of 0.9 equals:

$$t_{0,9;5} = 0,1322.$$

Thus, the chosen coefficients of the regression equation are statistically significant, since, for both X_1 and X_2 , the table value of Student's t-criterion is substantially higher:

$$|t_f| > t_{p;k}; \quad |15,3638| > 0,1322; \quad |1,3995| > 0,1322.$$

The calculation procedure of multiple correlation-regression analysis given above, allows not only to evaluate the influence of each of the factors which form the model on the resultant sign, but also to predict and justify the optimal level of minimum wage for the future.

Table 3,6 presents the initial data for calculating the minimum wage for the period up to 2019 using the proposed model. The calculations make it possible for us to compare the established wage level in 2016–2017 with the level that we would think would be optimal based on the determinants of its formation, namely – GDP and the number of economically active population. Also, to predict the size of the minimum wage, which corresponded to the probable change in the two factors and minimized the risks of negative processes in the country's economy, which are possible at a biased level of social guarantees (table 3).

After analyzing the minimum wage the actual change with its optimal size, calculated using the proposed model, it is possible to admit that the government's measures to regulate population incomes have

been introduced with a certain time lag, which, according to the unstable economic situation in the country, were sometimes inversely necessary for implementation. So comparable wage rates are not only differed in size, but sometimes also the dynamics of their changes varied. In particular, in 2014, after another economic

Table 3

Results of the Minimum Wage Calculation Using the Proposed Model

Years	Minimum Wage, UAH.	GDP	Economically Active Population aged 15–70, in % of the Population of the Corresponding age Group	Calculated Minimum Wage, UAH
2000	90	176 128	63,2	114
2001	118	211 175	62,3	105
2002	140	234 138	61,9	107
2003	185	277 355	61,8	133
2004	205	357 544	62	195
2005	262	457 325	62,2	271
2006	350	56 5018	62,2	344
2007	400	751 106	62,6	486
2008	515	990 819	63,3	676
2009	605	947 042	63,3	646
2010	869	1 120 585	63,7	779
2011	941	1 349 178	64,3	957
2012	1073	1 459 096	64,6	1043
2013	1147	1 522 657	65	1101
2014	1218	1 586 915	62,4	1052
2015	1218	1 988 544	62,4	1327
2016	1370	2 383 182	62,2	1590
2017	3200	3167282,4	63,6	2178
2018	3723	3682087,6	63,8	2539
2019 (prognosis)	x	4267971,5	63,9	2944

* Calculated by the author according to the State Statistics Service of Ukraine [8].

crisis, when the GDP of the country declined along with the reduction of the number of economically active population, the dynamics of the minimum wage did not meet the specified changes and continued to grow to 1218 UAH, creating additional difficulties for employers. While, according to calculations, the level of minimum wage should have drop to 1052 UAH.

Next year, the government froze salary growth at the 2014 level (1218 UAH). However, the growth of GDP and the unchanging number of economically active population (which may indicate not only improvement of the economic situation but also increase of labor productivity) allowed to raise the minimum wage to 1327 UAH.

The next step for the government within the limits of state regulation of incomes was to increase the size of the minimum salary in 2017 to the level of 3200 UAH per month, twice exceeded the level of the previous 2016. According to the calculations carried out using the proposed model, such a significant increase in the indicator was ungrounded because it did not have an economic basis and did not take into account the dynamics of GDP – the main macroeconomic indicator of economic development. And if in 2016 the level of the minimum wage was indeed understated and required revision in the direction of increase, but not on such a scale. In our opinion, the optimal minimum salary in 2017 should be UAH 2178. Fig. 1 shows a graphical representation of changes in the actual and calculated levels of minimum wage compared with changes in the country's GDP.

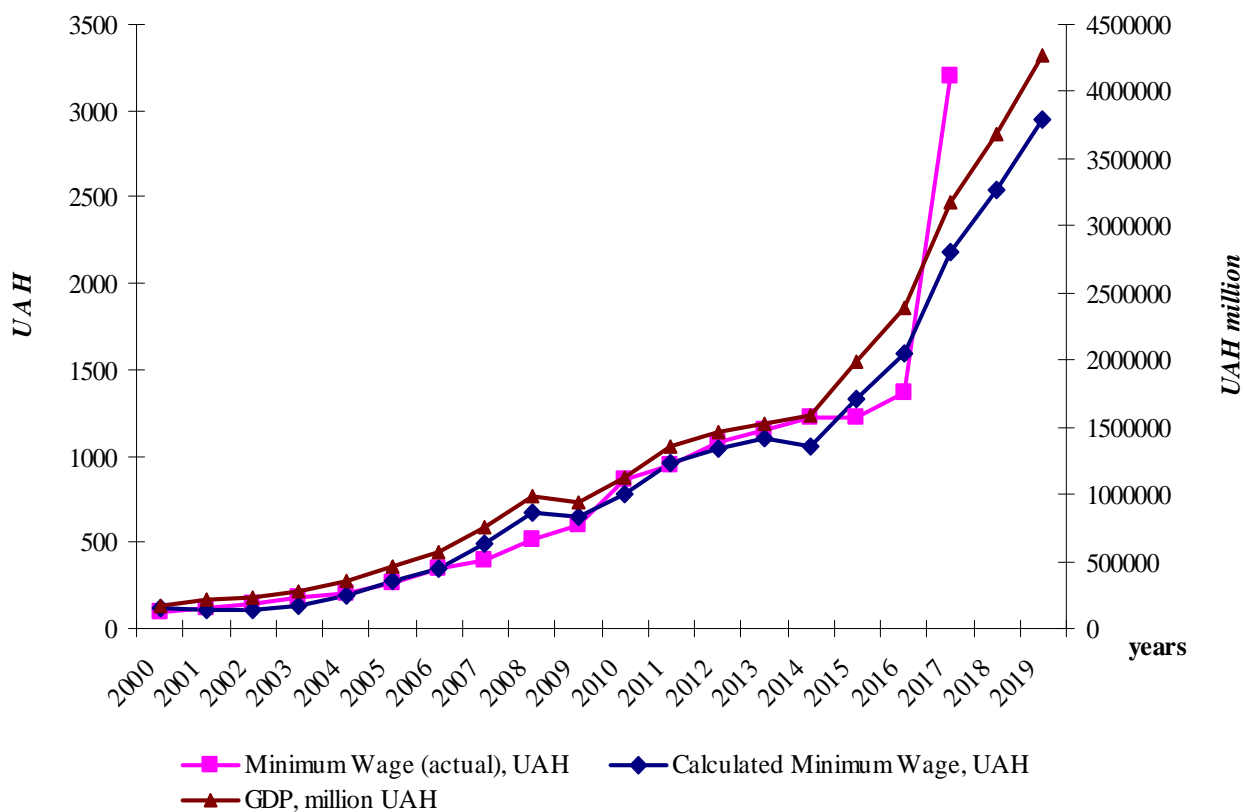

Fig. 1. Dynamics of the Minimum Wage and GDP of Ukraine

* Written by the Author.

The lack of sufficient objective reasons for a significant increase in the minimum salary also testifies to the tendency to change the number of economically active population (fig. 2).

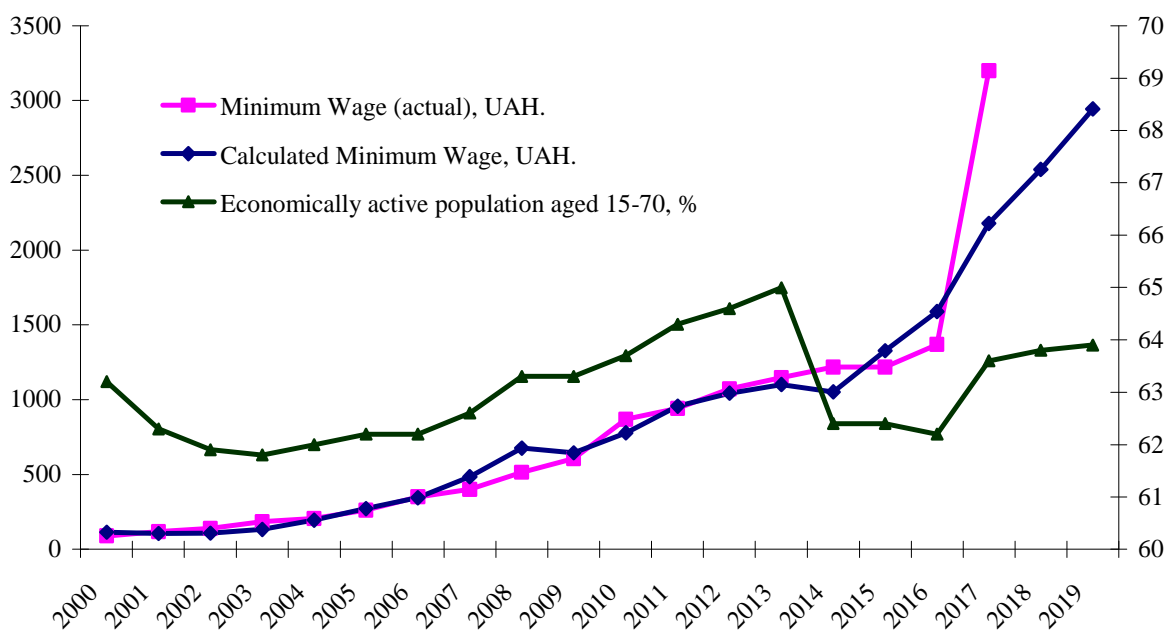

Fig. 2. Dynamics of the Minimum Wage and the Level of Economically Active Population of Ukraine

* Written by the Author.

As can be seen from Fig. 1–2, the proposed minimum salary takes into account the GDP dynamics, which confirms the objectivity of the calculated model and the correctness of the findings. For stable economic growth and GDP growth, raising the minimum salary of 2944 UAH will be possible only in 2019. State regulation of incomes by establishing an unreasonably overestimated level of minimum salary will inevitably have a number of consequences. In particular, the amount of CSP will double to 704.00 UAH for entrepreneurs in groups 2, 3 of the single tax. For entrepreneurs of the second single tax group the amount of the tax will also increase, since the rate is tied to the minimum salary and is 20 % of its size. That means, with an increase of the minimum wage in twice, they will have to pay more, which, accordingly, will negatively affect the size of income received by business entities. As to the impact of the growth of the minimum salary on the level of incomes in Ukraine, in our opinion, this will not lead to significant positive changes and their real growth. After all, for a long period of time, the minimum wage in our country is 100–150 USD. and only in recent years, due to economic instability and depreciation of the national currency, its level has fallen to 55 dollars. Therefore, in our opinion, the next growth of the minimum wage to 118 dollars brings it to the level of 2011, leaving it still quite low – \$ 4. for a day that does not solve the problem of poverty

Thus, as an important socio-economic indicator of the country's development, incomes require balanced regulation by the state. The system of state regulation of income in Ukraine is ineffective, and the measures implemented in the course of its implementation do not meet the changing economic situation in the country and used with a delay by the government.

The result of unjustified minimum wage increase may be inflation and currency depreciation, trying to compensate the costs for increasing wage employers-representatives of the business will increase prices or transfer employees to part-time job.

Conclusions. It has been proved that in the modern conditions of management in Ukraine the system of social standards and guarantees needs to be optimized.

The calculations confirm that the greatest influence on the income among the instruments of their regulation is made by the minimum wage. Therefore, by establishing its level, it is necessary to take into account that the corresponding changes will take place in the volumes of tax revenues, social deductions and subsistence minimum. Consequently, an artificial increase in wage will inevitably lead to a nominal increase in the components of household incomes, but this will not have a qualitative effect. On this basis, it is proved that the growth of the minimum salary should be justified by the corresponding positive changes in a number of economic indicators.

It is proved that one of the directions of the regulation income system transformation in Ukraine is the change in the concept of salary formation. Improving the methodology for determining the optimal minimum wage makes it possible to optimize the system of social standards and guarantees in Ukraine.

On the basis of the analysis of the actual change in the minimum wage, calculated using the proposed model, it was noted that government's measures to regulate population incomes have been introduced with a certain time lag, which, according to the unstable economic situation in the country, were sometimes inversely necessary for implementation.

References

1. Кривцова М. Система державних соціальних стандартів та гарантій в Україні: вплив на доходи населення та шляхи вдосконалення. *Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]*. 2016. № 6. С. 108–131.
2. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу. Київ, 2008. С. 143.
3. Семенченко А. В. Удосконалення механізму державного регулювання доходів населення. *Бізнес Інформ*. 2016. № 5. С. 51–56.
4. Collins Christopher. Raising the Minimum Wage: An Economic Gain. *The Park Place Economist*: 2017. Vol. 25. URL: <http://digitalcommons.iwu.edu/parkplace/vol25/iss1/20> (Last accessed: 20.10.2017).
5. Manning Alan The elusive employment effect of the minimum wage. *CEP Discussion Paper*. No 1428, London: Centre for Economic Performance. London: School of Economics and Political Science 2016. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/67646/> (Last accessed: 21.10.2017).
6. Цимбалюк І. О. Необхідність та напрями удосконалення податкової системи України. *Проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи їх вирішення*: монографія. Луцьк, 2014. С. 99–115.
7. Kroft Kory, Kucko Kavan, Lehmann Etienne and Schmieder Johannes. Optimal Income Taxation with Unemployment and Wage Responses: a Sufficient Statistics Approach. Technical report. National Bureau of Economic Research. 2016. URL: <http://ftp.iza.org/dp9719.pdf> (Last accessed: 21.10.2017).

8. Доходи та витрати населення України (2002–2015). Сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 19.06.2017).
9. Степанішин В. М., Тисовський Л. О. Побудова моделі кореляційного аналізу для дослідження багатофакторних процесів і явищ. *Вісник Національного університету «ЛП»*. 2012. № 736. С. 133–138.

References

1. Kryvtsova, M. (2016) Systema derzhavnykh sotsialnykh standartiv ta harantii v Ukraini: vplyv na dokhody naseleння ta shliakhy vdoskonalennia [System of state social standards and guarantees in Ukraine: effect on incomes and ways of improving] *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, 6, 108–131 [in Ukrainian].
2. Libanova, E. M. (2008) Bidnist' Naseleння Ukrainy: Metodologiya, Metodyka ta Praktyka Analizu [Poverty of Ukraine's Population: Methodology, Methods, and Practice of Analysis]. Kyiv, KNEU, 143 [in Ukrainian].
3. Semenchenko, A. V. (2016) Udokonalennia mekhanizmu derzhavnogo rehuliuвання dokhodiv naseleння [Improving the State Regulating the Income of the Population]. *Business-inform*. 5. 51–56 [in Ukrainian].
4. Collins, Christopher (2017) Raising the Minimum Wage: An Economic Gain. *The Park Place Economist*: Vol. 25. Retrieved from: <http://digitalcommons.iwu.edu/parkplace/vol25/iss1/20> (Last accessed: 20.10.2017) [in English].
5. Manning, Alan (2016) The elusive employment effect of the minimum wage. CEP Discussion Paper, No 1428. Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Science, London. Retrieved from: <http://eprints.lse.ac.uk/67646/> (Last accessed: 21.10.2017) [in English].
6. Tymbaliuk, I. O. (2014) Neobkhdnist ta napriamy udokonalennia podatkovoi systemy Ukrainy. [Necessity and directions of improvement of the tax system of Ukraine]. *Problemy rozvytku finansovoi systemy Ukrainy ta shliakhy yikh vyrishennia : monohrafiia. [Problems of development of the financial system of Ukraine and ways of their solution: monograph]*. Lutsk. 99–115 [in Ukrainian].
7. Kroft, K., Kucko, K., Lehmann, E. and Schmieder J. (2016) Optimal Income Taxation with Unemployment and Wage Responses: A Sufficient Statistics Approach. Technical report. National Bureau of Economic Research. Retrieved from: <http://ftp.iza.org/dp9719.pdf> (Last accessed: 21.10.2017) [in English].
8. Dokhody ta vytraty naseleння Ukrainy (2002–2015). [Income and expenditure of the population of Ukraine]. Site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: [www.ukrstat.gov.ua.](http://www.ukrstat.gov.ua/) (Last accessed: 19.06.2017) [in Ukrainian].
9. Stepanishin, V. M., Tysovsky, L. O. (2012) Pobudova modeli koreliatsiinoho analizu dlia doslidzhennia bahatofaktornykh protsesiv i yavysch [Construction of a correlation analysis model for the study of multifactorial processes and phenomena] *Bulletin of the National University «LP»*. No. 736. P. 133–138 [in Ukrainian].

The article acted to the editorial board in 17.03.2018 r

УДК 339.92:332.14

Сак Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, кафедра економіки,
безпеки та інноваційної діяльності підприємства;
м. Луцьк; e-mail: tetianasak@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-35-41>

ОЦІНКА БЕЗПЕЧНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У статті проведено оцінку безпечності функціонування бізнесу в Україні. Проаналізовано статистичні дані щодо кількості суб'єктів підприємництва за розмірами та результатами їхньої діяльності. Для виявлення причин, що формують небезпеки функціонування вітчизняних підприємств, розглянуто місце України у світових економічних рейтингах. За результатами дослідження визначено, що Україна суттєво відстає в економічному розвитку, а, порівняно із сусідніми країнами, має несприятливий бізнес-клімат для розвитку підприємництва. Виявлено зовнішні та внутрішні загрози розвитку підприємництва, серед яких основними є корупція, обмеженість фінансування, податкове навантаження, неефективне корпоративне управління, низька інноваційна активність. Визначено стратегічні напрями для подолання загроз та підвищення безпечності функціонування бізнесу.

Ключові слова: бізнес-середовище, суб'єкти підприємництва, безпечність бізнесу, рівень безпеки, світові економічні рейтинги, загрози розвитку підприємництва

Сак Тетяна,

кандидат экономических наук, доцент, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия; г. Луцк; e-mail: tetianasak@gmail.com

ОЦЕНКА БЕЗОПАСНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

В статье проводится оценка безопасности функционирования бизнеса в Украине. Анализируются статистические данные относительно количества субъектов предпринимательства за размерами и результатов их деятельности. Для выявления причин, которые формируют опасность функционирования отечественных предприятий, рассмотрено место Украины в мировых экономических рейтингах. По результатам исследования определяется, что Украина существенно отстает в экономическом развитии, а по сравнению с соседними странами, имеет неблагоприятный бизнес-климат для развития предпринимательства. Выявляются внешние и внутренние угрозы развития предпринимательства, среди которых главными являются коррупция, ограниченность финансирования, налоговая нагрузка, неэффективное корпоративное управление, низкая инновационная активность. Определяются стратегические направления для преодоления угроз и повышения безопасности функционирования бизнеса.

Ключевые слова: бизнес-среда, субъекты предпринимательства, безопасность бизнеса, уровень безопасности, мировые экономические рейтинги, угрозы развития.

Sak Tetiana,
PhD in Economics, Associate Professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Chair of Economics, Security and Innovation of the Enterprise; Lutsk; e-mail: tetianasak@gmail.com

ASSESSMENT OF THE SAFETY OF BUSINESS FUNCTIONING IN UKRAINE

The article reviews the safety of business functioning in Ukraine. The statistical data on the number of subjects of entrepreneurship by size and the results of their activity are analyzed. Small and medium-sized enterprises, which take up 99,9 % of the total number of business entities, are recognized as the strategic group in the country's business structure.

In order to identify the causes of internal and external threats to the functioning of domestic enterprises, Ukraine's place in world economic ratings has been considered. According to the results of the study, it is determined that Ukraine is significantly behind in its economic development and compared to neighbouring countries it has an unfavorable business climate for business development. Whereas ratings demonstrate mostly positive dynamics, the level of achievements remains extremely low. According to certain criteria, for example, in the Doing Business rating Ukraine has risen from the 152nd position in 2012 to the 80th position in 2017 ranking. However, there are still a lot of threats and difficulties of doing business that shape the business climate.

The external threats and difficulties faced by business entities include: the complexity and opacity of approval procedures and obtaining permits; corruption in licensing, obtaining permits, inspections, customs procedures, tenders, etc.; high tax pressure and instability of tax legislation; devaluation of hryvnia; increased prices for basic energy resources; low investment attractiveness of individual regions and the country as a whole; limited access to funding; instability of the banking sector of the country; insufficient level of property and corporate rights protection, asset-grabbing.

The internal threats of entrepreneurship development are: insufficient level of innovation activities; power-consuming production; low labor productivity; ineffective corporate governance; limited information and skills of using modern business financing methods; low financial literacy.

Strategic directions for increasing the safety of business operations are identified as follows: elimination or reduction of external threats through effective reforms of the state economic policy; improving the management efficiency at the micro level to overcome the identified internal threats hampering development.

Key words: business environment, subjects of entrepreneurship, business security, security level, world economic ratings, threats to entrepreneurship development.

Постановка проблеми. Незаперечний той факт, що основа економічного зростання України – це збільшення кількості економічно активних підприємств, підтримка діяльності малого й середнього бізнесу. Водночас умови що склалися сьогодні в бізнес-середовищі, економічна та політична ситуація в країні не сприяють розвитку підприємств та їхній стабільній і безпечній діяльності. Зважаючи на це, дослідження причин, що породжують загрози бізнесу, визначення рівня безпечності функціонування підприємництва є актуальним і своєчасним.

Мета й завдання статті. Мета дослідження – проведення оцінки безпечності функціонування бізнесу в Україні на основі показників, що формують світові економічні рейтинги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки безпечності підприємництва за окремими аспектами та підходами розглянуто в працях провідних зарубіжних і вітчизняних учених (І. Бланка, Т. Васильціва, Л. Волощук, В. Геєця, М. Зубок, І. Кривов'язюка, О. Ляшенко, І. Мойсенко, І. Отенко, В. Пономаренко, А. Єпіфанова).

Так, Т. Г. Васильців розглядає особливості застосування методів оцінки рівня економічної безпеки підприємництва на різних рівнях ієрархії управління економікою (макро-, мезо-, мікрорівні). Наголошено, що оцінка рівня економічної безпеки підприємництва повинна охоплювати як критерії та індикатори з їх пороговими значеннями, так і такі методи дослідження, як моніторинг соціально-економічних показників, експертної оцінки, багатовимірної статистичного аналізу [1, с. 59].

Л. О. Волощук пропонує оцінювання рівня безпечності промислових підприємств здійснювати за двома напрямками: оцінювання ознак економічної безпеки за окремими показниками діяльності підприємств, що визначають їх інноваційність; оцінювання рівня економічної безпеки за інтегральними показниками на засадах фінансово-ризикового підходу й відповідних адаптованих моделей прогнозування ймовірності банкрутства [2, с. 203].

На особливу увагу заслуговує інноваційний підхід до оцінювання безпечності функціонування промислових підприємств, поданий І. В. Кривов'язюком у праці [3]. Для оцінювання безпечності функціонування й виявлення рівня кризового стану промислових підприємств України за різними видами економічної діяльності запропоновано модель К-маятника. Основна перевага цього підходу – доступність статистичних даних для діагностування рівня економічної безпеки; можливість швидкої ідентифікації стану економічної безпеки промислових підприємств та рівня кризового стану; наочна графоаналітична модель.

Попри значну кількість публікацій за цим напрямком, актуальними залишаються питання безпечності започаткування та функціонування бізнесу в Україні за сучасних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу. Суб'єкти підприємництва в Україні функціонують у складних економічних і соціально-політичних умовах. Геополітичні конфлікти, внутрішні політичні та економічні диспропорції призвели до зменшення виробничих потужностей, втрати конкурентних позицій вітчизняних підприємств, зростання інвестиційних ризиків і сформували негативний імідж країни загалом. У результаті спостерігаємо загальну тенденцію зменшення кількості великих та середніх підприємств, поглиблення їхніх кризових тенденцій.

У табл. 1 наведено дані щодо кількості суб'єктів господарювання в Україні впродовж 2010–2016 рр.

Таблиця 1

Кількість суб'єктів господарювання з їх розподілом за розмірами впродовж 2010–2016 рр.

Кількість	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усього, одиниць	2 183 928	1 701 620	1 600 127	1 722 070	1 932 161	1 974 318	1 865 530
Великі	586	659	698	659	497	423	383
% до загальної кількості	0,03	0,04	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02
Середні	21 338	21 059	20 550	19 210	16 618	15 510	15 113
% до загальної кількості	0,98	1,24	1,28	1,12	0,86	0,79	0,81
Малі	2 162 004	1 679 902	1 578 879	1 702 201	1 915 046	1 958 385	1 850 034
% до загальної кількості	99,00	98,72	98,67	98,85	99,11	99,19	99,17
У тому числі мікропідприємства	2 093 688	1 608 819	1 510 776	1 637 180	1 859 887	1 910 830	1 800 736
% до загальної кількості	95,87	94,55	94,42	95,07	96,26	96,78	96,53

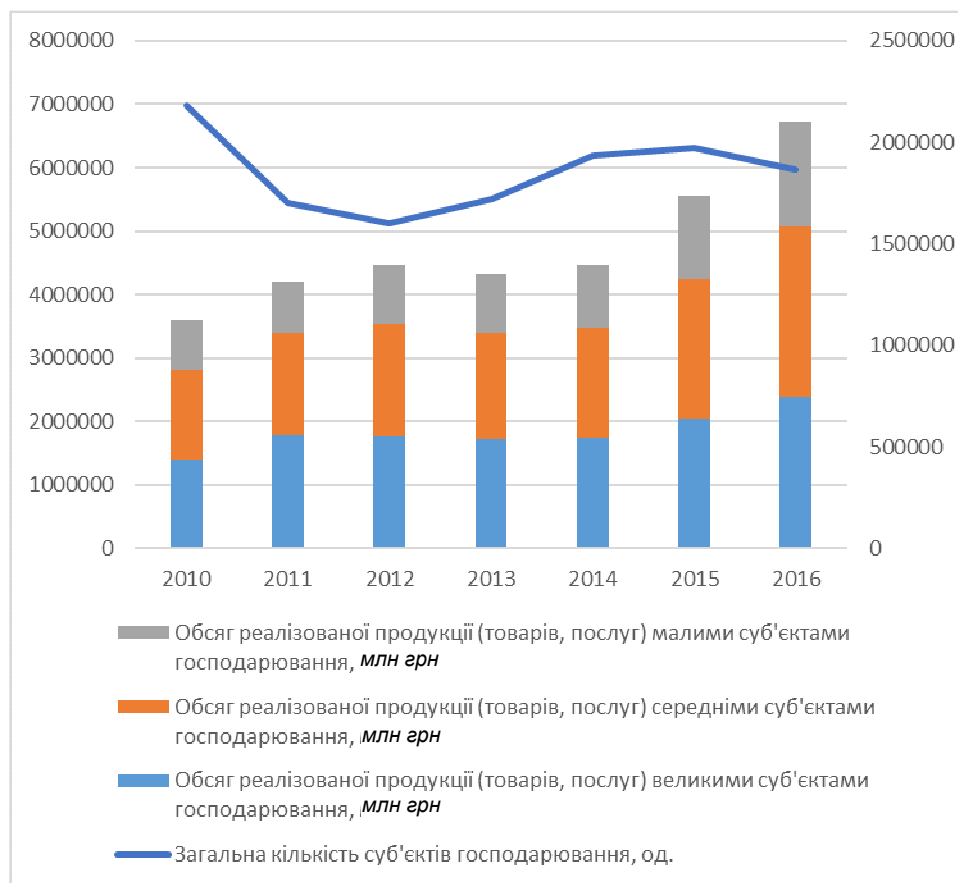
Джерело. Сформовано за даними Державної служби статистики України [4].

Згідно з наведеними статистичними даними, у 2016 р. в країні функціонувало лише 383 великі підприємства (0,02 % до загальної кількості). На малі та середні суб'єкти господарювання припадало 99,98 %. Питома вага малих підприємств у 2016 р. становила 99,17 % (у тому числі 96,53 % мікропідприємств). Причина таких змін – погіршення економічної ситуації в країні, політична криза, значна девальвація гривні у 2014–2016 рр. Як наслідок, значна частина великих підприємств

перейшла до групи середніх, отримавши обсяг реалізації менший за 50 млн євро. Серед статистичних даних також не враховано підприємства та фізичні особи-підприємці в окупованому Криму й Донбасі.

У 2016 р. на 108 351 підприємство зменшилася кількість малих суб'єктів господарювання, у тому числі мікропідприємств – на 110 094 (на 5,7 %). Основною причиною таких змін стали банкрутство й припинення діяльності частини підприємств. У 2017 р. у зв'язку зі змінами в оподаткуванні фізичних осіб-підприємців їх кількість суттєво зменшилася через ініціювання припинення роботи підприємств, які не виконують діяльності.

Отже, малі й середні підприємства в Україні є стратегічною групою в бізнес-структурі країни, проте недостатньо ефективною. При загальному зростанні обсягу реалізованої продукції, частка виручки середніми й малими підприємствами залишається низькою (рис. 1).

Рис. 1. Обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання з їх розподілом за розмірами упродовж 2010–2016 рр.

Джерело. Сформовано за даними Державної служби статистики України [4].

У 2016 р. питома вага реалізованої продукції (товарів, послуг) малими та середніми суб'єктами господарювання становила 64,4 %.

Середні компанії в цілому є відносно більшими, ніж у країнах ЄС і представляють значну частку обсягу реалізації (39,8 %) і зайнятості (32 %). Мікропідприємства займають вагому частку в структурі підприємництва (96,53 % загальної кількості суб'єктів господарювання), утім, характеризуються низькою продуктивністю (35 % найманих працівників і лише 12 % загального обсягу реалізації). У ЄС мікропідприємства також стикаються з проблемою низької продуктивності, але не такою значною мірою, як в Україні. Так, у сусідній Польщі при зайнятості 35,8 % працівників мікропідприємства продукують 20,2 % доходу [5].

Для виявлення причин, що формують як внутрішні, так і зовнішні небезпеки функціонування вітчизняних підприємств, розглянемо місце України у світових економічних рейтингах (табл. 2).

Україна у світових економічних рейтингах

Назва рейтингу	Рік виходу	Місце України/ загальна кількість країн	Динаміка за рік	Коефіцієнт досягнень
Глобальний індекс інновацій The Global Innovation Index	2017	50/127	+6	0,61
Індекс конкурентоспроможності The Global Competitiveness Index (WEF)	2017	81/137	+4	0,41
Індекс економічної свободи Index of Economy Freedom	2016	166/180	-4	0,08
Індекс ведення бізнесу Easy of Doing Business	2017	80/190	+4	0,58
Рейтинг податкового навантаження Paying taxes ranking	2016	84/190	+23	0,56
Індекс процвітання The legatum prosperity index	2016	107/149	0	0,28

Джерело. Сформовано за даними [6].

За наведеними даними табл. 2, зокрема таких світових рейтингів, як «Індекс конкурентоспроможності» (81 місце серед 137 країн), «Індекс економічної свободи» (166 місце серед 180 країн), «Індекс процвітання» (107 місце серед 149 країн), Україна суттєво відстає в економічному розвитку. При переважній позитивній динаміці рейтингів рівень досягнень залишається вкрай низьким. За окремими критеріями, наприклад у рейтингу «Ведення бізнесу», Україна піднялася зі 152-го місця у 2012 р. до 80-го місця в рейтингу 2017 р. Проте, порівняно із сусідніми країнами, бізнес-клімат України є несприятливим для розвитку підприємництва.

На рис. 2 зображено позицію, яку посідає Україна за показником «Індекс ведення бізнесу», порівняно з економіками сусідніх держав. Усі країни в групі випереджають Україну. Лідером серед наведених держав є Польща (24 місце в рейтингу). Сусідня Білорусь займає 37 місце, Російська Федерація – 40. Україна відстає від регіону в цілому щодо кількості пунктів до перших позицій у рейтингу, тобто до країни-лідера в рейтингу [5].

Рис. 2. Рейтинг України та подібних економік за критерієм «Індекс ведення бізнесу» у 2017 р.
Джерело. WB Doing Business [8].

Індекс ведення бізнесу включає 10 показників: реєстрація підприємств; отримання дозволів на будівництво; реєстрація власності; кредитування; захист інвесторів; оподаткування; міжнародна торгівля; забезпечення виконання контрактів; відновлення платоспроможності. На рис. 3 зображено позиції України за показниками індексу ведення бізнесу. У центрі діаграми позиціонується кількість країн – 190, рух до крайньої межі характеризує наближення до держави-лідера.

Рис. 3. Показники Індексу ведення бізнесу в Україні у 2017 р.

Джерело. *WB Doing Business* [8].

Отже, найбільш складними питаннями є відновлення платоспроможності (150 місце), отримання дозволу на будівництво (140 місце) та підключення до електромереж (130 місце). Як бачимо, надмірна складність бюрократичних процедур при фінансовій санації чи реструктуризації, отриманні дозволів і погоджень, що фактично нерегламентовані в часі й мають корупційний зміст, ускладнюють ведення бізнесу в Україні.

Хоч за показниками рейтингу Україна характеризується сприятливими умовами кредитування (20 місце), доступ до фінансових ресурсів є частково обмеженим. Особливо гостро це питання стоїть для середніх і малих підприємств. Такі суб'єкти бізнесу більш чутливі до несприятливого бізнес-середовища, менш захищені від жорсткої конкуренції, рейдерства та політичного впливу.

Для оцінювання безпечності функціонування бізнесу також використовуємо індекс економічної політики у сфері малого й середнього підприємництва [7]. Індекс розроблений Організацією Економічного Співробітництва і розвитку разом із Європейською комісією, Європейським банком реконструкції та розвитку і Європейським фондом освіти у 2006 р. та призначений для проведення моніторингу й оцінювання прогресу політик, спрямованих на підтримку розвитку малого й середнього підприємництва. За результатами оцінювання, що відбувалось у 2012 та 2016 рр., виявлено сильні та слабкі сторони політики підтримки підприємництва, наявні можливості та загрози бізнесу.

За результатами оцінки, наведеної в індексі (оцінювання в 1–5 балів), прогрес України з 2012 р. був незначним. Крім того, більшість критеріїв мають значення нижчі за 3 (рис. 4).

Найгірша ситуація в Україні з реалізацією принципів, що здійснюються через такі показники, як підтримка малого й середнього підприємництва та нових організацій (1,84); інновації (1,86); мале й середнє підприємництво в «зеленій» економіці (1,22); інтернаціоналізація малого та середнього підприємництва (1,63).

Отже, до зовнішніх небезпек і труднощів, із якими стикаються суб'єкти бізнесу, варто віднести:

- складність та непрозорість погоджувальних процедур й отримання дозволів;
- корупція в питаннях ліцензування, отримання дозволів, перевірок, митних процедур, тендерів тощо;
- високий податковий тиск і нестабільність податкового законодавства;

Рис. 4. Індекс економічної політики у сфері малого й середнього підприємництва, Україна (2012, 2016 рр.)
Джерело. *The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)* [7].

- девальвація гривні;
- зростання цін на основні енергоносії;
- низька інвестиційна привабливість окремих регіонів і країни загалом;
- обмеженість доступу до фінансування;
- нестабільність банківського сектору країни;
- недостатній рівень захисту права власності й корпоративних прав, рейдерство.

Внутрішніми загрозами розвитку підприємництва є:

- недостатній рівень інноваційної активності (високі ризики при комерціалізації нововведень, недостатня мотивація інновацій);
- висока енергоємність виробництва;
- низька продуктивність праці (за даними МВФ, в Україні найнижча продуктивність праці в Європі й Центральній Азії);
- неефективне корпоративне управління;
- обмеженість інформації та навичок використання сучасних методів фінансування бізнесу; низька фінансова грамотність.

Цей перелік не є вичерпним. Це лише основні загрози, що породжують нестабільність роботи підприємств, часто призводять до їх неплатоспроможності та банкрутства. Подолання виявлених проблем і загроз вимагає збалансованої політики держави щодо підтримки розвитку середніх та малих підприємств, покращення бізнес-середовища, активізації інноваційної діяльності й покращення інвестиційного клімату.

Висновки. Стратегічною групою в бізнес-структурі країни є малі та середні підприємства, що займають 99,9 % загальної кількості суб'єктів підприємництва. Водночас економіка України характеризується несприятливим бізнес-кліматом, що підтверджується індексами у світових економічних рейтингах. До найбільш проблемних аспектів функціонування бізнесу віднесено корупцію; обмеженість фінансування; податкове навантаження; неефективне корпоративне управління; низьку інноваційну активність. Особливо гостро ці питання стоять для малого й середнього бізнесу, що є менш захищеним і першим реагує на зміни економічної політики держави.

Для підвищення міжнародної конкурентоспроможності України, забезпечення економічного зростання потрібно комплексно реформувати бізнес-середовище. Основну роль у цьому повинна відіграти держава (у питаннях усунення чи послаблення зовнішніх загроз). Одночасно важливо підвищити ефективність управління на мікрорівні для подолання виявлених внутрішніх загроз розвитку.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку заходів підвищення безпечності функціонування суб'єктів підприємництва та забезпечення рівних умов ведення бізнесу в країні.

Джерела та література

1. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 384 с.
2. Волощук Л. О. Інноваційний розвиток та економічна безпека промислових підприємств: проблеми комплексного управління: монографія. Одеса: Бондаренко М. О., 2015. 396 с.
3. Кривов'язюк І. В. Інноваційний підхід до оцінювання безпечності функціонування промислових підприємств. *Актуальні проблеми економіки: наук. екон. журн.* 2013. № 3. С. 83–95.
4. Показники діяльності підприємств за їх розмірами. *Державна служба статистики України*. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
5. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 трав. 2017 р. № 504-р. *База даних «Законодавство України»/ВР України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80>
6. Україна в глобальних рейтингах. *Українська правда*. 2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/ratings/#eco>
7. Характеристика країн на основі принципів Акта з питань малого бізнесу: Україна. Індекс політики щодо МСП. Країни східного партнерства. *The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)*. 2016. URL: <http://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/central-asia/Ukraine-chapter.pdf>
8. Doing Business. *World Bank*. 2017. URL: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>

References

1. Vasylytsiv T. H. (2008), *Ekonomiczna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [Economic security of Ukraine's entrepreneurship: strategy and strengthening mechanisms], L'viv: Aral [in Ukrainian].
2. Voloschuk L. O. (2015), *Innovatsijnyj rozvytok ta ekonomichna bezpeka promyslovykh pidpriemstv: problemy kompleksnoho upravlinnia* [Innovative development and economic security of industrial enterprises: integrated management problems], Odessa: Bondarenko M. O. [in Ukrainian].
3. Kryvovyazyuk I. V. (2013), «Innovative approach to security assessment in industrial enterprises functioning», *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 83–95 [in Ukrainian].
4. State Statistics Service of Ukraine (2017), «Pokaznyky diial'nosti pidpriemstv za ikh rozmiramy». URL: <http://ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Legislation of Ukraine (2017) «Stratehiia rozvytku maloho i seredn'oho pidpriemnytstva v Ukraini na period do 2020 roku». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80> [in Ukrainian].
6. Ukrain'ska pravda (2017), «Ukraina v hlobal'nykh rejtynhakh». URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/ratings/#eco> [in Ukrainian].
7. The Organisation for Economic Co-operation and Development (2016), «Kharakterystyka krain na osnovi pryntsyviv Akta z pytan' maloho biznesu: Ukraina. Indeks polityky schodo MSP. Krainy skhidnoho partnerstva». URL: <http://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/central-asia/Ukraine-chapter.pdf>. [in Ukrainian].
8. World Bank (2017), «Doing Business». URL: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine> [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.04.2018 р.

УДК 332.1:330.341.1](100:477)

Pavlikha Nataliya,
Doctor of Economics, Professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of International Economic Relations and Project Management;
Lutsk, e-mail: pavlixa2@gmail.com

Kolomechiuk Vladyslav,
Postgraduate student, Lesya Ukrainka Eastern European National University;
Lutsk; e-mail: kolomechiuk.vladyslav@eenu.edu.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-42-47>

PATTERNS AND DYNAMICS OF THE FORMATION OF SMART CITIES IN THE WORLD AND IN UKRAINE

The article deals with the patterns and dynamics of the formation of smart cities and describes the problems and prospects of the mechanisms of formation of smart cities in the world and in Ukraine. The purpose of the work is to compare the main achievements in the implementation of smart cities in Ukraine and in the world, in particular, on the example of the European Union countries, where today there are about several innovative models of smart cities. That is why, on the example of intelligent cities of the EU, Ukrainian cities should actively borrow experience and make every effort to develop a strategy for the introduction of an innovative model of a smart city.

Key words: smart city, Ukraine, EU, Europe, innovation model, smart city concept.

Павлиха Наталія,
доктор економічних наук, професор, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра міжнародних економічних відносин та управління проектами;
г. Луцьк, e-mail: pavlixa2@gmail.com

Коломечюк Владислав,
аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;
кафедра міжнародних економічних відносин та управління проектами;
г. Луцьк; e-mail: kolomechiuk.vladyslav@eenu.edu.ua

ЗАКОНОМЕРНОСТІ І ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ УМНИХ ГОРОДІВ В МИРІ І УКРАЇНІ

В статті розглядаються закономірності і динаміка формування умних міст і описуються проблеми і перспективи механізмів формування умних міст в Україні та в світі. Мета роботи – порівняння основних досягнень у впровадженні умних міст в Україні та в світі, зокрема на прикладі країн Європейського Союзу, де на сьогоднішній день існує декілька інноваційних моделей умних міст. Саме тому на прикладі розумних міст ЄС українським містам слід активно переняти досвід і застосувати максимум зусиль до розробки стратегії впровадження інноваційної моделі умного міста.

Ключові слова: умний міст, Україна, ЄС, Європа, інноваційна модель, концепція умного міста.

Павлиха Наталія,
доктор економічних наук, професор, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра міжнародних економічних відносин та управління проектами,
м. Луцьк; pavlixa2@gmail.com

Коломечюк Владислав,
аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра міжнародних економічних відносин та управління проектами;
м. Луцьк; kolomechiuk.vladyslav@eenu.edu.ua

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ РОЗУМНИХ МІСТ У СВІТІ ТА УКРАЇНІ

У статті розглянуто закономірності та динаміку формування розумних міст й описано проблеми та перспективи механізмів формування розумних міст у світі й в Україні. Мета статті – порівняння основних здобутків у впровадженні розумних міст в Україні та світі, зокрема на прикладі країн Європейського Союзу, де на сьогодні

існує близько десятка інноваційних моделей розумних міст. Саме тому на прикладі розумних міст ЄС українським містам слід активно запозичувати досвід та застосувати максимум зусиль до розробки стратегії впровадження інноваційної моделі розумного міста. Сучасні механізми розвитку відкритості, незалежності й унікальності міст у світі та Україні, у тому числі, насамперед, уключають створення інструментів для розвитку партнерських відносин між громадянами, державними структурами та бізнесом. Тому визначення «розумне місто» набуває все більшої популярності. Нова концепція міського розвитку передбачає розумну мобільність, навколишнє середовище, управління, інфраструктуру та, передусім, розумну економіку. Відтак питання, що стосуються концепції розумних міст в Україні, безумовно, є актуальними.

Ключові слова: розумне місто, Україна, ЄС, Європа, інноваційна модель, концепція розумного міста.

Formulation of the Problem. Modern mechanisms for the development of openness, independence and uniqueness of cities in the world and Ukraine, including, first of all, the creation of tools for developing partnerships between citizens, government structures and business. That is why recently, the words «smart city» or «intelligent city» are becoming increasingly popular. A new concept of urban development called a smart city implies smart mobility, the environment, governance, infrastructure and, above all, a smart economy. That is why the issues concerning the creation and development of concepts of smart cities in Ukraine are undoubtedly relevant.

Analysis of Research Problems. Among the scholars Phil Goldstein, Mark Gregory, Manfred Shnepshneppe and others were exploring the topic. The obtained results give the basis for the formation of a new vision in the field of smart cities development.

Several years ago, the trend of smart cities was considered to be inherent exclusively in the «Western civilization», Japan and China, that is, the countries that achieved an innovation breakthrough and long established their leadership in this field. However, today there are other trends: in the next 10 years, half of the world's smart-city will be located outside of North America and Europe – at least such information in forecasts up to 2025 was promulgated by analysts of the IHS and Frost & Sullivan companies [8].

By 2018, significant increases in traffic (both mobile and cloud services) are expected in Middle and Middle Eastern cities: some progress has already been made – Tel Aviv is recognized as one of the leaders in creating a smart city by 2014 due to the program Digi-tel. This program personalizes a number of city services for citizens, using data from the «cloud» [18]. In the same direction another innovative city – Dubai. Recently there was launched a universal mobile application for government services; There are plans to launch 100 smart buses all over the emirate and other interesting smart staff [15].

The movement of cities towards the intelligent technological community demonstrates not only the desire of city leaders to turn them into centers of technology, but also the correspondence of such technological aspirations to demographic trends. According to the UN, the population in the world by 2050 will be 9,8 billion, and the level of urbanization will reach 70 % by the same time [19]. Not only traffic in the largest cities of the world will increase, but also consumption of energy and drinking water. Therefore, for cities in different regions of the world, the transition to smart-services and technology is not only an option for «advanced» residents, but also a prerequisite for community survival and infrastructure development and living conditions.

World experience shows that every city turn in to the smart city in its own way. In some cities, emphasis is placed on the deployment of security and crime prevention, in others on e-government, the «reasonable» regulation of traffic or the improvement of the environmental situation. In fact, the choice of the path should be due to the fact that most of the problems currently affect the cities. As for Ukraine, it should be said that problems exist in almost all spheres of city life. Attention should be focused on the introduction of technologies that reduce corruption and non-targeted costs in utilities, electronic procurement systems, a single property management system and a number of other similar initiatives. It is also important to improve traffic safety, traffic control and, given the high energy prices, effective energy savings. In order to succeed in the above-mentioned smart implementations, one should definitely pay attention to the experience of foreign countries that have achieved remarkable success in building own smart cities.

Across the globe, there are undoubtedly dozens of smart cities that have achieved significant success in this area. That is why Ukraine should actively borrow the experience of such cities. However, it would be ineffective, for example, to borrow experience from such pioneers in a smart city concept like Singapore or Hong Kong, as these cities are already at a different level of development and, due to their geographical

remoteness, cannot be taken as an example. That is why it is necessary to focus, first of all, on the European countries, where cities are increasingly introducing the concepts of smart cities. This direction is important due to the European choice of Ukraine and the all-Ukrainian goals of rapprochement with Europe.

One of the countries that has been actively launching the concept of smart cities is Estonia. Not so long ago, the country began to receive first benefits from such a novelty. Estonian Smart City Cluster primarily aims to support the development of smart urban solutions to improve the quality of life in cities, as well as to accelerate the export of enterprises. Mainly, attention is focused on the launching of new technologies in different actions and processes of cities and in the development of solutions for energy conservation and sustainable development, as well as effective and economical provision of health and social security [7].

The cities of Estonia have introduced many innovative functions, for example, a register of urban planning procedures, a web-based solution for landscaping and repair work, a city planning program, or the AKIS public events management portal designed for the city of Tallinn. Innovations include several intellectual infrastructure initiatives, such as the reconstruction of former Soviet multistory buildings in energy-efficient and modern buildings, as well as a district cooling system that uses residual heat in the city of Tartu [6]. Solutions for smart street systems, for example, projects in Tallinn in 2017–2020 will include a new system of traffic lights (with motion sensors), an information panel, a meteorological station, a cycle and a pedestrian system with cameras, a street with alternating directions of motion, etc.

One can say that Estonia is the most effective in the European Union to innovate in everyday life of citizens. Tallinn looks like an ancient European city, but in buildings of past centuries and Soviet high-rise buildings live people who use electronic passports, take part in elections and interact with authorities through the Internet. Usage of public transport is for free: the capital of Estonia became the first major European city, in which it was decided that spending money on urban transport is meaningless. That is why Ukrainian cities should actively take Estonian experience in initiating smart cities.

The next European city, which received the status of the smart capital of Great Britain is London. London, of course, pays great attention to the categories that relate to a smart economy. The city has long been considered to be the financial center of Europe, but it has also become a leader in entrepreneurship. The Startup Genome project was ranked seventh in the world's best business ecosystem in London, number one in Europe [17].

Another London city, located in Ontario, Canada, is worth mentioning. Canadian London is just a huge step towards its goal of becoming a smart city. The City's Strategic Plan and The London Plan has identified smart cities and its associated initiatives as an investment that will help London to promote economic development, civil society innovation, sharing of data, while gaining efficiencies and efficiency in municipal processes, all in effort to improve our residents' overall quality of life. The city has focused on four main criteria that are key to building a smart city. Smart Economy which includes creation/enhancement of technology incubators/accelerators/business hubs; attraction/retention of talent to grow digital economy; provision of resources and organizations to support economic development; workforce education/skill development opportunities to support digital economy. Smart Infrastructure which includes optimize the construction/operation/management of infrastructure (water, sewer, transportation, energy and information and communications technology); coordination and monitoring of physical assets through use of digital infrastructure; data collection to assist with municipal decision-making; smart buildings/green infrastructure. Smart Governance and Decisions which includes use of data analytics/metrics to improve corporate decision-making; governance model to support collection/maintenance/dissemination of municipal data; improving and building the corporate digital culture; governance structure for public/private partnerships to operate potential municipal assets. The last one is Smart Living which includes sharing data to allow the public to use and republish data; improve access to and education required to use digital technologies; use of web-based citizen engagement tools/applications to enhance collaboration; create digital service delivery methods to improve customer service [16]. All four aspects are the key to successful implementation of the concept of a smart city.

The next European city that is in the field of innovation is Copenhagen. Copenhagen has established a reputation as the leading green city across the globe. Copenhagen led the Siemens Green City Index for Europe and has also been selected as the European Green Capital for 2014 [5]. Copenhagen has one of the lowest carbon footprints / capita in the world (less than two tons / capita). Copenhagen also has the most ambitious carbon reduction plan of any major city in the world. They aspire to achieve carbon neutrality by

2025. That may sound a way away but that's just 12 years from now. In order to achieve such an ambitious goal, the city has established hardcore goals including energy efficiency and renewable targets, green building standards (all new buildings being carbon neutral to 2020) and increased access to the transit to name a few. It is impressive fact that cycling rates in the city-about 40 % of all commutes are conducted by bike. The city also recently collaborated with MIT to develop a smart bike equipped with sensors to deliver real-time information to not only the rider but also to the administrator for the open data aggregation on issues of air pollution and traffic congestion [4].

Barcelona is the undisputed leader in Europe in introducing various types of innovations and ideas for a smart city. The city, which annually organizes and hosts Smart City Expo World Congress, is undoubtedly the leader in Europe to implement the concepts of smart cities. Barcelona became the first city in Spain, which received the status of a smart city in 2013, taking the fifth place in Europe, ahead of such well-known cities as London and Paris [14]. Definitely Barcelona is the epicenter of technology and innovation. But, it's not always necessarily a technology that makes a city «smart». According to Boyd Cohen, a renowned urban and climate strategist, Smart City ranks high on these six «Smart» indicators: Smart Economy, Smart Environment, Smart Government, Smart Mobility, Smart Living, and Smart People [3]. Its citizens live in vibrant culture with an open government trying to improve green living spaces, and it makes wise investments in the future.

However, Barcelona, just like a smart city, forms several components. Firstly, citizens are involved in a transparent government. Citizens are provided more accessible, effective, and democratic opportunities. Among them, such programs as: *Bústia Ciutadana* – citizens can complain, file reports of city problems such as broken street light, or make suggestions. The data is sent to a central location, and the authorities respond to the user promptly; *IDBCN* – this application allows citizens to digitally identify themselves remotely. They can get a Barcelona residence certificate, check their registry details, or even locate their towed vehicle [12]; *Open Data BCN* – this is public information that is available for everybody to reuse it however they like. Citizens, businesses, and other institutions can use the info such as election results, population, public facilities, or economy to generate new services instead of starting from scratch [13]. For example, according to the Microsoft Case Study of Barcelona, they can open data about Barcelona's citywide festival, *La Mercè* – to find out how people moved, their interests, or entertainment venues. Then they can use this data to improve the logistics for future «festes». Also, Barcelona is the Mobile World Capital. Since 2011, Barcelona beat out 29 other cities as the Mobile World Capital from 2012 until 2018 [9]. Barcelona was an attractive candidate because of its conference and exhibition facilities, tourism and transportation infrastructure, and its commitment to extending the reach of mobility locally and nationally. Over 72,000 people attended the Mobile World Congress [10], the massive international telecommunications event. Supposedly, the grand four-day affair has created more than 7,000 temporary jobs and added a whopping 350 million euros of extra spending to the local economy. And that is general benefit for the people.

Another important component, which today is more than just a smart city, is energy conservation and alternative energy sources. With seven hours of sunshine a day, Barcelona has taken advantage of the ample solar energy. Barcelona Energy and the Barcelona City Council implemented a sustainable energy initiative, making Barcelona the first city to require to use solar water heaters in 2006 [20]. the Barcelona Solar Thermal Ordinance also regulated all new large buildings such as hotels, hospitals, gyms, or swimming pools to produce their own domestic hot water, lowering emissions. This ordinance is the first of its type to be executed in a European city, and other cities have followed suit. Already in use in 78 buildings and is expected to expand, the *Districlima* heating and cooling system produces green energy «equivalent to planting 548,000 trees, or nearly 4 times the number of trees in Barcelona». The heating uses steam from the incineration of urban waste and the cooling uses seawater for refrigerating, producing less fossil energy consumption and carbon emissions [2].

Barcelona's transport system, *Transports Metropolitan de Barcelona (TMB)* recently debuted a new orthogonal bus network (horizontal, vertical and diagonal lines), making it faster, easier to use, and more frequent, among other features. Its goal is for the traveler to make one transfer between any two points in Barcelona in 95 % of its journeys. The bus system also has urban sustainable mobility, reducing emissions with hybrid buses. One of the cleanest surface public transport fleets in Europe, it also has smart bus shelters using solar panels and screens provides waiting times [11].

More efficient lighting using LED technology is being installed in Barcelona to reduce cost and

pollution. These lights optimize energy and use a smart function: it activates when detecting motion, but also gathers environmental information, humidity, temperature, pollution, and noise. Last but not least, 22@, the districte de la innovació (innovation district) was approved in 2001, and it's a daring and experimental project of urban planning and entrepreneurialism. 22@ is a regeneration project: the use of refurbished buildings in a neglected part Poblenou, a former industrial hub. Municipal leaders are engaging the private sector – companies, universities, research, and communities work in close proximity in clusters in these buildings to accelerate the pace of knowledge sharing and quickens innovation. They're also creating subsidized housing and green spaces. Interestingly, they've created the Barcelona Urban Lab, a public space where companies can pilot test their products that will improve city living, such as the parking and rubbish bin sensors mentioned above.

22@ is proven to be successful because of its sustainability – the five clusters are all united by green infrastructure. Also, from 2000 to 2007, 1,000 new companies and 31,000 new employees were working, an impressive amount of growth in a short period of time [1]. Now, other international cities like Rio de Janeiro, Cape Town, and Boston have followed Barcelona's lead.

Barcelona, of course, is not a perfect city. However, while introducing innovative technologies for the government and mainstream society, the city can really be called smart. It is these aspirations that make it possible to succeed, first of all, for the better future of the city.

Conclusions. Consequently, without the use of innovative technologies at this stage of development of society it is impossible to increase the efficiency of city management. The experience of using innovative systems and technologies in other cities, in particular in the European Union, can be successfully applied to improve the quality of the development of the inland concept of a smart city. So, in Ukraine about smart cities there is still only talk. The problem is that almost a single city cannot fully cover the concept of a smart city and effectively begin to rebuild it into a practical one. The greatest attention is paid to the infrastructure of cities, which is built on new technologies and management systems that allow to use energy sources rationally and minimize the negative impact on the environment. These include new technical solutions in the areas of electricity supply, water supply, resource management, waste management, and the creation of a more efficient transport system and the construction of so-called «smart» buildings.

All this is definitely important, but it's not a complete complex. On the example of European cities, one can see that there is still a reasonable government, intelligent people, a reasonable quality of life and other components of the system. Sharing experiences and practices with a focus on the full range of components of the concept of a smart city is the key to building the concept of smart cities in Ukraine.

References

1. 22@ Barcelona. Barcelona Urban Lab. URL: <http://www.22barcelona.com/content/view/698/897/lang,en/>
2. An Innovative Solution for a Sustainable Environment. What are the heating and cooling urban networks? URL: <http://www.redesurbanascaloryfrio.com/en>
3. Cohen Boyd. The Smart City Wheel/ URL: <https://www.smart-circle.org/smartcity/blog/boyd-cohen-the-smart-city-wheel/>
4. Copenhagen Smart City. URL: http://www.almanac-project.eu/downloads/M2M_Workshop_Presentations/Session%204/Mia_Copenhagen_smart_city_2015.pdf
5. Environment. European Green Capital. URL: <http://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/winning-cities/2014-copenhagen/>
6. Estonian Smart City Cluster. Participative budgeting. URL: <http://smartcitylab.eu/solutions/participative-budgeting>
7. Estonian Smart City Cluster. Solutions. URL: <http://smartcitylab.eu/solutions>
8. Frost & Sullivan: Global Smart Cities market to reach US\$1.56 trillion by 2020. URL: <https://ww2.frost.com/news/press-releases/frost-sullivan-global-smart-cities-market-reach-us156-trillion-2020>
9. Goldstein Phil. GSMA picks Barcelona to host Mobile World Congress through 2018. URL: <https://www.fierewireless.com/wireless/gsma-picks-barcelona-to-host-mobile-world-congress-through-2018>
10. Gregory Mark. Mobile World Congress: What to expect from Barcelona. URL: <http://www.bbc.com/news/technology-26291674>
11. Metropolitans de Barcelona URL: <https://www.tmb.cat/ca/home>
12. Mobile ID. La identitat digital ciutadana al mòbil. URL: <http://www.mobileid.cat/ca/>
13. Open Data BCN. Servei de dades obertes de l'Ajuntament de Barcelona. URL: <http://opendata-ajuntament.barcelona.cat/>
14. Smart Cities. The World's 5 Smartest Cities. URL: <http://www.ioti.com/smart-cities/world-s-5-smartest-cities>

15. Smart District Guidelines. Executive Brief. URL: http://smardubai.ae/districtguidelines/Smart_Dubai_District_Guidelines_Public_Brief.pdf
16. Strategic Plan for the City of London 2015-2019. URL: <https://www.london.ca/business/Planning-Development/current-topics/Documents/Strategic-Plan-2015-2019.pdf>
17. The 2017 Global Startup Ecosystem Report. URL: <https://startupgenome.com/report2017/>
18. Urban innovation. Cities turn to technology for smarter resource management. URL: <http://geloookahead.economist.com/urban-innovation-3/>
19. World population projected to reach 9,8 billion in 2050, and 11,2 billion in 2100 – says UN. URL: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2017/06/world-population-projected-to-reach-9-8-billion-in-2050-and-11-2-billion-in-2100-says-un/>
20. WWF Global. Barcelona solar energy. URL: <http://wwf.panda.org/?204380/Barcelona-solar-energy>

The article acted to the editorial board in 01.03.2018 r.

УДК 338.45:330.341.4(477)(061.1 СС)

Ищук Світлана,
доктор економічних наук, професор, ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього НАН України»,
відділ розвитку виробничої сфери регіону та інвестицій;
м. Львів; e-mail: iso.ird@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-47-56>

СТРУКТУРНІ ПЕРЕВАГИ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ: МАКРО- Й МЕЗОРІВНЕВІ ПОРІВНЯННЯ

Розроблено методичний підхід та інструментарій оцінювання конкурентоспроможності промислового сектору економіки, який уключає визначення внутрішньої й зовнішньої ефективності його функціонування. Проведено порівняльний аналіз структурних переваг промисловості України та її областей із ЄС-28 за показниками частки промисловості у випуску економіки, валовій доданій вартості (ВДВ) економіки, експорті ВДВ, а також за показником частки ВДВ у випуску промисловості. Агрегуванням названих вище показників розраховано коефіцієнт структурних переваг промислового сектору національної економіки в регіональному розрізі. Запропоновано організаційно-економічні механізми зниження витратності вітчизняних виробництв, які, зокрема, передбачають оптимізацію схем розміщення та взаємодії промислових підприємств і вдосконалення управління матеріальними потоками.

Ключові слова: промисловість, структура, випуск, валова додана вартість, ефективність, експорт.

Ищук Светлана,
доктор экономических наук, профессор, ГУ «Институт региональных исследований
имени М. И. Долишнего НАН Украины»,
отдел развития производственной сферы региона и инвестиций;
г. Львов; e-mail: iso.ird@ukr.net

СТРУКТУРНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ: МАКРО- И МЕЗОУРОВНЕВОЕ СРАВНЕНИЕ

Разработан методический подход и инструментарий оценивания конкурентоспособности промышленного сектора экономики, который включает определение внутренней и внешней эффективности его функционирования. Проведен сравнительный анализ структурных преимуществ промышленности Украины и ее областей с ЕС-28 по показателям доли промышленности в выпуске экономики, валовой добавленной стоимости (ВДС) экономики, экспорте ВДВ, а также по показателю доли ВДВ в выпуске промышленности. Путем агрегирования указанных показателей рассчитан коэффициент структурных преимуществ промышленного сектора национальной экономики в региональном разрезе. Предложены организационно-экономические механизмы снижения затратности отечественных производств, которые, в частности, предусматривают оптимизацию схем размещения и взаимодействия промышленных предприятий и совершенствование управления материальными потоками.

Ключевые слова: промышленность, структура, выпуск, валовая добавленная стоимость, эффективность, экспорт.

Ishchuk Svitlana,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Development of Industrial Sphere of the Region and Investment,
SI «Institut of Regional Research n.a. M. I. Dolishniy
of the NAS of Ukraine;
Lviv; e-mail: iso.ird@ukr.net

STRUCTURAL ADVANTAGE OF THE UKRAINE INDUSTRY: COMPARISON AT THE MACRO AND MESO LEVELS

From the point of view of the growing global processes of globalization and competition in commodity markets, the industrial sector of the national economy needs in-depth assessments. Its results will create the analytical basis for forming the direction of state industrial policy, in particular, at the regional level of Ukraine economy. The purpose of the article is to determine the structural advantages of industry in Ukraine and its regions on the basis of comparative assessment with the European Union (EU) member states. The author's interpretation of the competitiveness of the industrial sector of the economy as a permanent ability to with stand competition as the result of the availability of the corresponding potential (first of all, the formed structural characteristics) is proposed, subject to the achievement of a high level of efficiency of functioning. The methodical approach and mathematical tools for assessing the competitiveness of industry are based on the determination of its internal and external efficiency. A comparative analysis of the structural advantages of industry in Ukraine and its regions and the EU-28 has been conducted on the indicators of industry's share in economy output, gross value added of the economy, exports of airborne vehicles, as well as by the indicator of the share of airborne emissions in industrial output. By aggregating these indicators, the coefficient of structural advantages of the industrial sector of the national economy is calculated on the regional basis. As the results of calculations show, the national economy belongs to the industrial type. The Ukrainian industry is export-oriented, but low-efficiency – the 28-th place among the EU in terms of the share of airborne emissions in release. This 80 % share of raw material and energy costs is due to a significant (70 per cent in the structure of the cost of production of its processing industry). The analysis conducted in the regions of Ukraine showed the most effective functioning of the industrial sectors of Poltava and Sumy regions. Among the regions of the Western region, the highest values of industrial indices, in particular, the share of airborne vehicles in the production, are demonstrated by Ivano-Frankivsk and Rivne, and absolute indicators are in Lviv regions. Organizational and economic mechanisms of reduction of domestic production costs are offered, which, in particular, provide for optimization of schemes of placement and interaction of industrial enterprises and improvement of management of material flows.

Key words: industry, structure, issue, gross value added, efficiency, export.

Постановка проблеми. Запровадження зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом (ЄС), наслідком чого стало часткове зниження (або повне скасування) торгових мит, з одного боку, мало позитивний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі, а з іншого – посилило конкуренцію між європейською та українською промисловістю як ключовою ланкою процесу формування товарного експорту. За таких умов актуалізується необхідність розширення присутності продукції вітчизняних товаровиробників на світових ринках. Це, своєю чергою, вимагає підвищення їх конкурентоспроможності до рівня держав-членів ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системні дослідження промислового сектору економіки проводяться вченими Національної академії наук України. Так, зокрема, в [1] виявлено чинники погіршення структури вітчизняної промисловості, падіння ефективності виробництва, зниження фінансових показників та обґрунтовано ключові напрями вдосконалення структури промисловості, підвищення ефективності виробництва й використання трудового потенціалу. У [2] досліджено динаміку, тенденції та перспективи розвитку вітчизняного експорту в умовах зони вільної торгівлі між Україною і ЄС; оцінено результати імплементації угоди про асоціацію з ЄС у промислових видах діяльності; визначено засади законодавчого та організаційного забезпечення інноваційного розвитку в контексті євроінтеграційних процесів. У [3] викладено результати дослідження сучасних моделей промислової політики («жорсткої», «м'якої», матричної) та інструментів її реалізації. Запропоновано інструментарій реалізації промислової політики в Україні до 2020, 2025 та 2030 рр. із урахуванням її членства у СОТ і підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

З огляду на посилення глобалізації, а відтак, і конкуренції на товарних ринках, промисловий сектор національної економіки потребує поглиблених оцінок, результати яких створюють аналітичне підґрунтя для формування напрямів державної промислової політики, зокрема на регіональному рівні.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначення структурних переваг промисловості України та її регіонів на основі порівняльної оцінки із державами-членами ЄС-28.

Виклад основного матеріалу. Згідно з авторським визначенням, *конкурентоспроможність промислового сектору економіки* – це його перманентна здатність витримувати конкуренцію внаслідок наявності відповідного потенціалу (передусім сформованих структурних характеристик) за умови досягнення високого рівня ефективності функціонування. Виходячи з цього трактування, ми запропонували методичний підхід, який дає змогу системно оцінити конкурентоспроможність промисловості на макро- й мезорівнях, оскільки охоплює низку структурних характеристик, зокрема рівень індустріальності економіки, спеціалізацію промисловості (за видами промислової діяльності та переробних виробництв), її внутрішню й зовнішню ефективність. Для реалізації цього підходу розроблено відповідний економіко-математичний апарат.

Загальний рівень конкурентоспроможності промислового сектору економіки відображає *коефіцієнт структурних переваг (K)*. Це комплексний показник, який об'єднує множину первинних детермінант:

$$K = K_E \frac{K_D}{K_V}, \quad (1)$$

де K_V – показник індустріального рівня економіки (відображає частку промисловості у випуску всіх видів економічної діяльності):

$$K_V = \frac{V_{prom}}{V}, \quad (2)$$

де V_{prom} – випуск промисловості, V – випуск усіх видів економічної діяльності (ВЕД);

K_D – показник частки промисловості у валовій доданій вартості (ВДВ) усіх ВЕД:

$$K_D = \frac{D_{prom}}{D}, \quad (3)$$

де D_{prom} – ВДВ промисловості, D – ВДВ усіх ВЕД;

K_E – показник частки промисловості в експорті ВДВ усіх ВЕД (відображає зовнішню ефективність):

$$K_E = \frac{E_{prom} \cdot D_{prom}}{V_{prom}} : \frac{E \cdot D}{V}, \quad (4)$$

де E_{prom} – експорт промислової продукції, E – експорт товарів і послуг.

З урахуванням (2)-(4), рівняння (1) можна записати у вигляді мультиплікативної факторної моделі:

$$K = \frac{E_{prom} \cdot D_{prom}}{V_{prom}} \times \frac{V}{E \cdot D} \times \frac{D_{prom}}{D} \times \frac{V}{V_{prom}} = \frac{E_{prom}}{E} \times \frac{D_{prom}^2}{V_{prom}^2} \div \frac{D^2}{V^2}. \quad (5)$$

Окремо виділяємо показник частки ВДВ у випуску промисловості (K_D^V):

$$K_D^V = \frac{D_{prom}}{V_{prom}}. \quad (6)$$

Цей показник характеризує соціально-економічну ефективність промислового сектору економіки. Його високе значення ($>0,5$) є необхідною умовою реалізації конкурентного потенціалу.

Запропонований методичний інструментарій апробовано на макро- (порівняння структурних переваг промислового сектору економіки України і ЄС-28) та мезо- (порівняння промисловості регіонів України) рівнях.

Незважаючи на тенденційне зниження упродовж 2012–2015 рр. частки промисловості у випуску всіх видів економічної діяльності, для національної економіки загалом характерний високий рівень індустріалізації, зокрема порівняно з ЄС-28 (табл. 1). За цим показником Україна займає 5-те місце серед держав-членів ЄС, поступаючись лише Ірландії, Словаччині, Чехії й Угорщині, відповідно, на 10,77 в. п.,

6,69 в. п., 6,44 в. п. і 5,87 в. п. [4]. Водночас в Україні є п'ять регіонів із надвисоким (>50 %) рівнем індустріалізації економіки. Це, зокрема, Запорізька, Дніпропетровська, Донецька, Полтавська й Луганська (до 2015 р.) області.

Таблиця 1

Частка промисловості у випуску всіх видів економічної діяльності

Регіон	Частка, %				Абсолютне відхилення (+; -)			
	2012	2013	2014	2015	2013–2012	2014–2013	2015–2014	2015–2012
ЄС-28	30,96	30,66	30,35	30,45	-0,30	-0,31	0,10	-0,51
Україна	41,15	38,34	38,87	38,10	-2,81	0,53	-0,77	-3,05
Вінницька	33,70	32,12	34,83	36,63	-1,58	2,71	1,81	2,93
Волинська	31,02	30,34	29,15	30,23	-0,69	-1,18	1,08	-0,79
Дніпропетровська	62,85	60,61	63,78	61,32	-2,24	3,17	-2,46	-1,53
Донецька	59,54	57,04	58,18	60,38	-2,50	1,14	2,20	0,85
Житомирська	36,30	35,58	37,29	34,42	-0,72	1,71	-2,87	-1,88
Закарпатська	36,56	34,05	33,72	28,10	-2,51	-0,33	-5,61	-8,45
Запорізька	64,19	60,59	62,74	61,64	-3,60	2,15	-1,11	-2,55
Івано-Франківська	42,43	37,54	37,08	37,21	-4,89	-0,46	0,13	-5,22
Київська	32,24	33,37	36,72	36,34	1,13	3,35	-0,38	4,10
Кіровоградська	37,79	35,53	35,50	31,16	-2,26	-0,03	-4,34	-6,64
Луганська	64,30	60,41	52,68	48,84	-3,88	-7,73	-3,85	-15,46
Львівська	31,88	31,86	31,03	32,70	-0,02	-0,83	1,67	0,82
Миколаївська	44,13	39,73	38,63	35,79	-4,40	-1,10	-2,84	-8,34
Одеська	25,99	22,73	23,28	26,16	-3,26	0,55	2,89	0,18
Полтавська	59,74	54,41	57,10	53,03	-5,32	2,69	-4,07	-6,71
Рівненська	41,60	37,23	36,66	40,34	-4,36	-0,58	3,69	-1,25
Сумська	41,51	40,33	36,06	36,43	-1,18	-4,27	0,38	-5,07
Тернопільська	25,71	25,09	26,03	25,05	-0,61	0,94	-0,98	-0,65
Харківська	38,92	37,45	40,63	41,45	-1,47	3,18	0,83	2,54
Херсонська	29,37	28,27	26,09	24,38	-1,10	-2,18	-1,71	-4,99
Хмельницька	34,27	32,22	33,55	33,31	-2,05	1,33	-0,23	-0,96
Черкаська	44,01	39,85	42,73	39,53	-4,16	2,88	-3,20	-4,48
Чернівецька	17,57	17,06	17,79	19,40	-0,51	0,73	1,61	1,83
Чернігівська	36,46	33,38	34,06	31,60	-3,08	0,69	-2,46	-4,86

Джерело. Авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України [5] і Євростату [6].

Найбільше зниження частки промисловості в загальному випуску економіки впродовж аналізованого періоду спостерігалось у Луганській області (на 15,46 в. п.). Натомість у Донецькій – навпаки, рівень індустріалізації економіки після падіння у 2013 р. на 2,50 в. п. упродовж 2014–2015 рр. піднявся на 3,34 в. п. Із 2014 р. активізувалися процеси індустріалізації в Харківській області, де частка промисловості у випуску всіх видів економічної діяльності у 2015 р. досягла 41,45 % проти 37,45 % у 2013-му. Подібні процеси відбулись і у Вінницькій області – за вказаний період аналогічний показник зріс на 4,51 в. п. (із 32,12 % до 36,63 %).

Традиційно низькоіндустріальними регіонами в Україні є Тернопільська, Херсонська, Одеська й Чернівецька області. Однак у двох останніх намітилася тенденція до збільшення частки промисловості у випуску всіх видів економічної діяльності. Поступово відновлює свій індустріальний потенціал і Рівненська область (+3,69 в. п., порівняно з 2014 р.). Натомість в Івано-Франківській області ця динаміка є значно повільнішою – лише +0,13 в. п. у 2015 р. після падіння на 5,41 в. п. упродовж 2013–2014 рр.

Соціально-економічний результат промислової діяльності характеризує показник обсягу створеної валової доданої вартості. Що вище значення цього показника, то вищим є результат функціонування промислового сектору економіки. За часткою промисловості у ВДВ усіх видів економічної діяльності Україна у 2015 р. на 3,88 в. п. переважала ЄС-28 (табл. 2), зайнявши 9-те місце (проти 5-го за часткою у випуску) серед держав-членів Європейського Союзу. Це підтверджує необхідність підвищення результативності виробничого потенціалу національної економіки. Найбільше доданої вартості створюють промислові

сектори традиційно індустріальних регіонів – Дніпропетровської, Полтавської, Запорізької й Донецької областей, а найменше – Тернопільської, Одеської, Херсонської та Чернівецької.

Таблиця 2

Частка промисловості у ВДВ усіх видів економічної діяльності

Регіон	Частка, %				Абсолютне відхилення (+; -)			
	2012	2013	2014	2015	2013–2012	2014–2013	2015–2014	2015–2012
ЄС-28	19,36	19,31	19,02	19,39	-0,05	-0,29	-38,41	-38,75
Україна	24,84	22,68	23,52	23,27	-2,16	0,84	-0,25	-1,57
Вінницька	18,33	16,81	19,11	21,22	-1,52	2,30	2,10	2,88
Волинська	16,37	14,37	14,41	17,11	-2,00	0,04	2,70	0,74
Дніпропетровська	47,17	45,32	47,68	44,55	-1,85	2,37	-3,13	-2,62
Донецька	39,85	37,35	38,00	41,95	-2,50	0,65	3,94	2,10
Житомирська	22,70	20,98	22,95	19,31	-1,72	1,96	-3,63	-3,39
Закарпатська	20,06	17,50	17,76	14,97	-2,56	0,26	-2,79	-5,10
Запорізька	43,89	38,28	41,28	39,96	-5,61	3,00	-1,32	-3,93
Івано-Франківська	30,24	26,77	26,78	26,38	-3,47	0,01	-0,40	-3,86
Київська	18,18	18,53	20,86	20,51	0,35	2,33	-0,35	2,33
Кіровоградська	22,20	20,02	20,52	19,00	-2,18	0,50	-1,52	-3,20
Луганська	45,07	39,94	32,58	32,04	-5,13	-7,36	-0,55	-13,03
Львівська	17,93	17,78	17,88	18,77	-0,15	0,09	0,89	0,84
Миколаївська	25,56	22,59	22,20	20,42	-2,98	-0,39	-1,77	-5,14
Одеська	13,09	11,55	12,69	14,11	-1,55	1,14	1,42	1,01
Полтавська	44,17	42,39	46,84	44,09	-1,78	4,45	-2,76	-0,08
Рівненська	26,25	23,03	23,25	26,39	-3,22	0,22	3,15	0,15
Сумська	27,40	25,72	23,62	26,04	-1,68	-2,11	2,43	-1,36
Тернопільська	13,59	12,91	13,86	14,40	-0,68	0,95	0,54	0,80
Харківська	21,35	21,27	24,75	26,44	-0,08	3,47	1,70	5,09
Херсонська	16,05	14,11	13,53	12,76	-1,94	-0,58	-0,77	-3,29
Хмельницька	20,31	17,35	19,08	18,92	-2,96	1,72	-0,16	-1,39
Черкаська	24,28	21,49	24,64	24,58	-2,80	3,16	-0,07	0,29
Чернівецька	9,84	8,66	9,28	10,58	-1,18	0,62	1,30	0,73
Чернігівська	24,84	21,47	23,13	20,90	-3,36	1,66	-2,23	-3,94

Джерело. Авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України [5] і Євростату [6].

Соціально-економічну ефективність промисловості відображає частка валової доданої вартості у випуску цього сектору економіки. Що вище значення показника, то ефективніше функціонує промисловість, унаслідок чого отримуються соціальний і економічний ефекти, відображені в складових валової доданої вартості – оплаті праці найманих працівників, валовому прибутку, змішаному доходу. За показником частки ВДВ у випуску промисловості у 2015 р. Україна на 5,6 в. п. поступалася ЄС-28 (табл. 3) і була аутсайдером серед держав-членів Європейського Союзу.

Таблиця 3

Частка ВДВ у випуску промисловості

Регіон	Частка, %				Абсолютне відхилення (+; -)			
	2012	2013	2014	2015	2013–2012	2014–2013	2015–2014	2015–2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ЄС-28	29,89	30,24	29,88	30,23	0,35	-0,36	0,35	0,34
Україна	24,18	24,78	24,95	24,63	0,60	0,16	-0,31	0,45
Вінницька	22,56	21,95	21,99	22,16	-0,61	0,04	0,16	-0,40
Волинська	22,37	20,71	21,30	23,57	-1,66	0,59	2,27	1,20
Дніпропетровська	27,57	28,48	27,29	25,91	0,91	-1,19	-1,38	-1,66
Донецька	22,82	23,72	22,83	23,40	0,89	-0,88	0,57	0,57
Житомирська	27,16	26,24	26,27	23,73	-0,92	0,04	-2,54	-3,43

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Закарпатська	24,78	23,88	24,26	24,52	-0,90	0,38	0,27	-0,25
Запорізька	23,61	22,32	22,91	21,75	-1,29	0,59	-1,16	-1,86
Івано-Франківська	29,50	31,15	30,97	29,42	1,65	-0,18	-1,55	-0,08
Київська	22,49	22,81	22,86	21,84	0,33	0,05	-1,02	-0,64
Кіровоградська	24,49	23,94	24,24	26,14	-0,55	0,30	1,90	1,65
Луганська	24,52	24,19	23,60	26,10	-0,33	-0,59	2,50	1,58
Львівська	24,99	25,74	26,52	25,08	0,75	0,78	-1,43	0,09
Миколаївська	22,99	24,13	24,31	23,38	1,13	0,18	-0,93	0,38
Одеська	22,01	22,91	24,46	23,04	0,90	1,55	-1,42	1,04
Полтавська	26,52	31,26	32,86	34,52	4,74	1,61	1,65	8,00
Рівненська	25,40	26,69	27,34	26,78	1,29	0,65	-0,56	1,38
Сумська	26,97	26,34	27,40	30,14	-0,63	1,05	2,74	3,17
Тернопільська	22,50	22,92	23,26	24,45	0,41	0,34	1,19	1,94
Харківська	22,40	24,41	25,69	25,93	2,01	1,28	0,24	3,53
Херсонська	24,38	22,45	23,17	22,55	-1,93	0,72	-0,62	-1,83
Хмельницька	24,92	22,86	23,24	22,81	-2,06	0,38	-0,43	-2,11
Черкаська	20,15	20,54	21,37	22,84	0,39	0,82	1,47	2,69
Чернівецька	26,13	24,56	24,89	24,86	-1,57	0,33	-0,04	-1,28
Чернігівська	29,67	28,99	29,41	28,70	-0,68	0,43	-0,71	-0,97

Джерело. Авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України [5] і Євростату [6].

Із-поміж регіонів України найвищого рівня соціально-економічної ефективності промисловості (>30 %) у 2015 р. досягли Полтавська й Сумська області, демонструючи впродовж аналізованого періоду постійне зростання частки ВДВ у випуску. Значення цього показника відчутно збільшилось і в таких областях, як Волинська, Кіровоградська, Луганська, Харківська та Черкаська. Водночас найбільше зниження (на 3,43 в. п.) частки ВДВ у випуску промисловості упродовж аналізованого періоду відбулось у Житомирській області.

Вагомість промислового сектору економіки в зовнішній торгівлі (із позиції його соціально-економічної ефективності) характеризує показник частки промисловості в експорті валової доданої вартості всіх видів економічної діяльності. Що більше значення цього показника, то більша присутність промислових товарів високого ступеня обробки на зовнішніх ринках, а відтак – вища конкурентоспроможність промисловості країни.

Україна за цим показником у 2012 і 2014 рр. переважає ЄС-28, що свідчить про високу експортну орієнтацію промислового сектору національної економіки (табл. 4). Однак, у 2015 р. унаслідок зниження частки вітчизняної промисловості в експорті ВДВ усіх ВЕД (і протилежних процесів у ЄС-28) Україна поступилась останньому на 4,06 в. п., зайнявши 21-ше місце (проти 13-го у 2014-му) серед держав-членів Європейського Союзу за цим показником. Водночас українська промисловість була 19-ю за обсягом експорту ВДВ і за обсягом експорту промислової продукції [4].

Таблиця 4

Частка промисловості у експорті ВДВ усіх ВЕД, %

Регіон	Частка, %				Абсолютне відхилення (+; -)			
	2012	2013	2014	2015	2013–2012	2014–2013	2015–2014	2015–2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ЄС-28	40,48	40,40	40,51	41,27	-0,08	0,11	0,76	0,79
Україна	41,59	39,51	40,54	37,21	-2,08	1,03	-3,33	-4,38
Вінницька	41,98	39,23	36,65	38,75	-2,75	-2,58	2,09	-3,23
Волинська	43,78	35,60	39,08	44,91	-8,17	3,47	5,83	1,13
Дніпропетровська	71,22	69,79	70,64	68,15	-1,44	0,85	-2,49	-3,08
Донецька	62,79	61,78	61,09	62,13	-1,00	-0,70	1,04	-0,66
Житомирська	54,59	50,43	47,59	44,49	-4,16	-2,85	-3,10	-10,10
Закарпатська	52,02	41,59	45,59	44,25	-10,43	4,00	-1,35	-7,78

Закінчення таблиці 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Запорізька	62,57	58,30	59,94	57,26	-4,26	1,63	-2,68	-5,31
Івано-Франківська	62,86	52,86	51,70	50,48	-10,01	-1,16	-1,22	-12,38
Київська	35,06	32,56	33,35	31,18	-2,50	0,79	-2,17	-3,88
Кіровоградська	50,26	50,86	49,80	43,78	0,60	-1,06	-6,02	-6,48
Луганська	66,96	62,83	57,43	60,31	-4,12	-5,40	2,88	-6,65
Львівська	46,36	40,80	40,44	38,17	-5,56	-0,36	-2,27	-8,18
Миколаївська	29,08	22,11	22,22	20,93	-6,97	0,11	-1,28	-8,15
Одеська	25,60	21,68	22,13	21,15	-3,92	0,45	-0,98	-4,44
Полтавська	68,62	71,34	70,01	68,73	2,72	-1,33	-1,28	0,11
Рівненська	50,58	49,06	50,23	53,14	-1,52	1,17	2,91	2,56
Сумська	59,49	56,52	53,15	54,54	-2,98	-3,36	1,39	-4,96
Тернопільська	37,23	31,57	30,33	32,85	-5,65	-1,24	2,51	-4,38
Харківська	41,09	41,20	45,13	43,19	0,11	3,93	-1,94	2,10
Херсонська	31,33	30,62	24,30	27,42	-0,71	-6,32	3,12	-3,90
Хмельницька	38,82	36,87	32,97	26,28	-1,95	-3,91	-6,68	-12,54
Черкаська	42,27	39,29	37,02	37,69	-2,98	-2,27	0,67	-4,58
Чернівецька	49,26	43,60	37,96	35,97	-5,66	-5,64	-1,99	-13,28
Чернігівська	43,56	41,10	39,43	30,22	-2,46	-1,67	-9,21	-13,34

Джерело. Авторські розрахунки за даними Державної служби статистики України [5] і Євростату [6].

Із-поміж регіонів України найбільше зниження (>10 %) частки промисловості в експорті ВДВ відбулось у Хмельницькій, Чернігівській, Чернівецькій, Івано-Франківській і Житомирській областях. Водночас у Харківській та Волинській областях значення цього показника у 2015 р., порівняно з 2012-м, збільшилось, відповідно, на 2,1 в. п. й 1,13 в. п. Лідерами в Україні за часткою промисловості в експорті ВДВ усіх ВЕД із 2013 р. є високоіндустріальні регіони (Полтавська, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Запорізька і Сумська області). Поступове нарощення експортного потенціалу промисловості Рівненської області дало їй змогу у 2015 р. піднятися у рейтингу до 7-го місця (із 10-го упродовж 2012–2013 рр.). Натомість Івано-Франківська область опустилась до 8-го місця із 4-го у 2012-му. В Одеській і Миколаївській областях (регіонах із найменшою часткою промисловості в експорті ВДВ) у 2015 р. продовжилося тенденційне зниження значень цього показника.

Загальний рівень конкурентоспроможності промислового сектору економіки відображає комплексний показник структурних переваг, який визначається за формулою (1). Значення цього коефіцієнта у ЄС-28 упродовж аналізованого періоду було майже незмінним, але у 2015 р., порівняно з попереднім, зросло на 0,009 пункту (табл. 5). Натомість в Україні цей показник щорічно демонстрував коливання, а у 2015 р. знизився на 0,018 пункту. У підсумку, розрив між рівнями конкурентоспроможності промисловості збільшився до 0,036 пункту на користь ЄС-28. Як наслідок, Україна у 2015 р. опустилася до 20-го місця (проти 14-го у 2014-му) серед держав-членів Європейського Союзу за показником структурних переваг промисловості. Таке зниження позицій промислового сектору національної економіки пояснюється, передусім, скороченням частки останнього в експорті ВДВ усіх ВЕД.

Таблиця 5

Коефіцієнт структурних переваг промисловості

Регіон	Частка одиниці				Абсолютне відхилення (+; -)			
	2012	2013	2014	2015	2013–2012	2014–2013	2015–2014	2015–2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ЄС-28	0,253	0,254	0,254	0,263	0,001	0,000	0,009	0,010
Україна	0,251	0,234	0,245	0,227	-0,017	0,011	-0,018	-0,024
Вінницька	0,228	0,205	0,201	0,224	-0,023	-0,004	0,023	-0,004
Волинська	0,231	0,169	0,193	0,254	-0,062	0,025	0,061	0,023
Дніпропетровська	0,535	0,522	0,528	0,495	-0,013	0,006	-0,033	-0,039
Донецька	0,420	0,405	0,399	0,432	-0,016	-0,006	0,033	0,011
Житомирська	0,341	0,297	0,293	0,250	-0,044	-0,005	-0,043	-0,092

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Закарпатська	0,286	0,214	0,240	0,236	-0,072	0,026	-0,005	-0,050
Запорізька	0,428	0,368	0,394	0,371	-0,059	0,026	-0,023	-0,057
Івано-Франківська	0,448	0,377	0,373	0,358	-0,071	-0,003	-0,015	-0,090
Київська	0,198	0,181	0,189	0,176	-0,017	0,009	-0,013	-0,022
Кіровоградська	0,295	0,287	0,288	0,267	-0,009	0,001	-0,021	-0,028
Луганська	0,469	0,415	0,355	0,396	-0,054	-0,060	0,040	-0,074
Львівська	0,261	0,228	0,233	0,219	-0,033	0,005	-0,014	-0,042
Миколаївська	0,168	0,126	0,128	0,119	-0,043	0,002	-0,008	-0,049
Одеська	0,129	0,110	0,121	0,114	-0,019	0,011	-0,007	-0,015
Полтавська	0,507	0,556	0,574	0,571	0,048	0,019	-0,003	0,064
Рівненська	0,319	0,303	0,319	0,348	-0,016	0,015	0,029	0,028
Сумська	0,393	0,360	0,348	0,390	-0,032	-0,012	0,042	-0,003
Тернопільська	0,197	0,162	0,161	0,189	-0,034	-0,001	0,027	-0,008
Харківська	0,225	0,234	0,275	0,275	0,009	0,041	0,001	0,050
Херсонська	0,171	0,153	0,126	0,144	-0,018	-0,027	0,017	-0,028
Хмельницька	0,230	0,199	0,187	0,149	-0,032	-0,011	-0,038	-0,081
Черкаська	0,233	0,212	0,214	0,234	-0,021	0,002	0,021	0,001
Чернівецька	0,276	0,221	0,198	0,196	-0,055	-0,023	-0,002	-0,080
Чернігівська	0,297	0,264	0,268	0,200	-0,032	0,003	-0,068	-0,097

Джерело. Авторські розрахунки за даними таблиць 1–4.

У 2015 р., порівняно з попереднім, зростання коефіцієнта структурних переваг відбулось у 10-ти регіонах України. Найбільше значення цього показника із 2013 р. зберігається в Полтавській області, промисловий сектор економіки якої демонструє водночас і найвищу зовнішню та внутрішню ефективність із-поміж усіх регіонів України. Так, зокрема, займаючи 4-те місце за часткою промисловості у випуску та 2-ге – за часткою промисловості у ВДВ, Полтавська область упродовж 2013–2015 рр. була незмінним лідером за часткою ВДВ у випуску промисловості й часткою промисловості в експорті ВДВ. Водночас ця область займала 5-те місце за обсягом випуску промисловості, 3-тє – за обсягом створеної промисловим сектором її економіки доданої вартості та 4-те – за обсягом експорту ВДВ промисловості й обсягом експорту промислової продукції.

Висока ефективність промисловості Полтавської області пояснюється найбільшою (із-поміж регіонів України) у її структурі часткою добувної промисловості та розроблення кар'єрів (зокрема газовидобування), для якої характерна найвища (>50 %) серед видів промислової діяльності частка ВДВ у випуску [4]. Подібна ситуація була в Кіровоградській і Луганській областях. Натомість Запорізька область, зайнявши у 2015 р. 1-ше місце серед регіонів України за рівнем індустріалізації економіки, 3-тє місце (із 2013 р.) за випуском промисловості, експортом ВДВ промисловості та експортом промислової продукції і 4-те – за обсягом ВДВ промисловості, була аутсайдером за показником ефективності. Останнє зумовлено великою часткою переробної промисловості (79,57 %) у структурі промислового сектору економіки цієї області. Загалом найменша (<20 %) серед видів промислової діяльності частка ВДВ у випуску переробних виробництв в Україні (проти ≈30 % у ЄС-28) спричинена їх специфікою, яка полягає в присутності значних (70÷80 %) сировинно-матеріальних та енергетичних витрат у структурі собівартості продукції переробної промисловості.

Висновки. Результати проведених розрахунків засвідчили, що національна економіка належить до індустріального типу, оскільки Україна займає 5-те місце за часткою промисловості у випуску (після Ірландії, Словаччини, Чехії й Угорщини). Вітчизняна промисловість є експортоорієнтованою, але низькоефективною – 28-ме місце серед країн Європейського Союзу за часткою ВДВ у випуску. Як наслідок, у 2015 році Україна була лише 19-ю за обсягом випуску промисловості (13-ю у 2013-му), поступаючись за цим абсолютним показником лідеру серед держав-членів ЄС – Німеччині – у понад 30 разів. Така ситуація спричинена домінуванням в українському експорті сировинних позицій, ціна на які безпосередньо залежить від кон'юнктури на світовому ринку. Її погіршення в період фінансової кризи призвело до зменшення надходжень валютної виручки, що спричинило девальвацію національної валюти. Як результат, Україна втратила позиції серед країн Європейського Союзу за абсолютними

показниками функціонування промисловості у вартісному виразі. Аналогічний аналіз, проведений у розрізі регіонів України, засвідчив найефективніше функціонування промислових секторів Полтавської й Сумської областей. Серед областей Західного регіону найвищі значення структурних показників промисловості, зокрема частки ВДВ у випуску, демонструють Івано-Франківська та Рівненська області, а абсолютних показників – Львівська.

Забезпечення конкурентності вітчизняної промисловості, зокрема серед держав-членів ЄС, неможливе без розв'язання ключової для України проблеми – зменшення витратності переробних виробництв. Для цього потрібне задіяння низки організаційно-економічних механізмів на різних управлінських рівнях (мезо- й мікро-). Одним із таких механізмів є оптимізація форм організації виробництва (концентрації та спеціалізації), яка передбачає *вдосконалення схем розміщення та взаємодії промислових підприємств*. Це може відбуватися за допомогою концентрації випуску на різних підприємствах технологічно однорідної продукції, тобто виробів, які володіють такими технічними особливостями, що допускають використання визначених технологічних методів організації виробництва й основних виробничих фондів. Така організація виробництва (яка передбачає створення уніфікованої та стандартизованої продукції, освоєння нових технологічних процесів на основі впровадження мало- чи безвідходних технологій) здатна забезпечити приріст обсягів виробництва і водночас зниження собівартості промислової продукції внаслідок ефективнішого використання виробничо-фінансових ресурсів групою підприємств.

Ще одним механізмом зниження витратності виробництва є *вдосконалення управління матеріальними потоками*, яке полягає в оптимальному поєднанні форм постачання, тобто у визначенні таких обсягів поставок, які супроводжуються мінімальними витратами, з урахуванням внутрішніх переміщень вантажопотоків на промислових підприємствах. Необхідною умовою для такої оптимізації є розвиток, з одного боку, регіональних логістичних центрів і транспортної інфраструктури, а з іншого – удосконалення організації складського господарства промислових підприємств. Водночас необхідне забезпечення конкуренції в середовищі постачальників комплектуючих, сировини і матеріалів, що сприятиме зниженню цін на відповідну продукцію на внутрішньому ринку. У цих напрямках проводитимуться подальші авторські дослідження.

Джерела та література

1. Промисловість України – 2016: стан та перспективи розвитку: [наук.-аналіт. доп.] / [О. І. Амоша, І. П. Булеєв, А. І. Землянкін, Л. О. Збаразська, Ю. М. Харазішвілі та ін.]; Ін-т економіки пром. НАН України. Київ, 2017. 120 с. URL: http://iep.com.ua/publ/informacijni_resursi/naukovi_dopovidi/promislovist_ukrajini_2016_stan_ta_perspektivi_rozvitku/2-1-0-95
2. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості: наукова доповідь / за ред. В. М. Гейця та Т. О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2016. 184 с.
3. Хаустова В. Є., Зінченко В. А. Сучасна промислова політика: моделі та інструменти її реалізації. *Бізнес Інформ*. 2016. – № 4. – С. 79–87.
4. Структура промислового сектора економіки України: порівняння із державами-членами ЄС і напрями оптимізації: наукове видання / [С. О. Ішук, Л. Й. Созанський]; НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього Національної академії наук України»; [наук. ред. С. О. Ішук]. Львів, 2017. 84 с.
5. Валовий регіональний продукт у 2015 році: [стат. зб.] *Офіційний сайт Державної служби статистики України*: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Валова додана вартість та дохід за галузями/національні рахунки/дані. *Офіційний сайт Євростату*: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_a64&lang=en

References

1. Amosha, O. I., Bulyeyev, I. P., Zemlyankin, A. I., Zbarazs'ka, L.O., Kharazishvili, Yu. M., & et. al. (2017). *Promyslovist' Ukrainy – 2016: stan ta perspektivy rozvytku* [Industry of Ukraine – 2016: the state and prospects of development] (Scientific Report). URL: http://iep.com.ua/publ/informacijni_resursi/naukovi_dopovidi/promislovist_ukrajini_2016_stan_ta_perspektivi_rozvitku/2-1-0-95 [in Ukrainian].
2. Heyets, V. M., & Ostashko, T. O. (Eds.) (2016). *Implementatsiya Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu ta ES: ekonomichni vyklyky ta novi mozhlyvosti* [The implementation of the Agreement about Association between Ukraine and the EU: Economic Challenges and opportunities] (Scientific report). Kyiv: Institute for Economics and Forecasting NAS of Ukraine [in Ukrainian].
3. Khaustova, V. Ye., & Zinchenko, V. A. (2016). *Suchasna promyslova polityka: modeli ta instrumenty yiyi realizatsiyi* [Contemporary Industrial Policy: Models and Tools for the Implementation]. *Business Inform*, 4, 79–87 [in Ukrainian].

- Ishchuk, S. O. (Ed.), & Sozansky, L. Y. (2017). *Struktura promyslovoho sektora ekonomiky Ukrainy: porivnyannya iz derzhavamy-chlenamy YES i napryamy optymizatsiyi* [The structure of the industrial sector of Ukraine's economy: comparison with the YES member states and optimization directions]. Lviv : Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].
- State Statistics Service of Ukraine (2016). *Valovyy rehional'nyy produkt u 2015 rotsi* [Gross Regional Product in 2015] (Statistical collection). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
- State Statistics Service of Ukraine (2017). *Valova dodana vartist' ta dokhid za haluziyamy/ Natsional'ni rakhunky/ Dani* [Gross value added and sectoral income / national accounts / data]. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_a64&lang=en [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.05.2018 р.

УДК 339.727.22

Коренюк Петро,
доктор економічних наук, професор,
Дніпровський державний технічний університет,
кафедра менеджменту організацій та адміністрування,
м. Кам'яньке, e-mail: korenyukp@gmail.com

Копил Олена,
аспірант, Дніпровський державний технічний університет,
кафедра менеджменту організацій та адміністрування;
м. Кам'янське; e-mail: kopyl794@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-56-62>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття «інвестиційна привабливість». Визначено, що «інвестиційна привабливість» – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних умов, які сприяють або перешкоджають процесу надходження інвестицій в економіку країни на мікро-, мезо- й макрорівнях. Сформовано послідовність оцінки інвестиційної привабливості об'єктів господарювання. Виділено основні підходи для визначення інвестиційної привабливості національної економіки та розглянуто переваги й недоліки їх використання. Досліджено методи оцінки інвестиційної привабливості економіки країни. Узагальнено основні фактори, за допомогою яких можливо оцінити інвестиційну привабливість національної економіки.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, оцінка інвестиційної привабливості, національна економіка, макрорівень, прямі іноземні інвестиції, інвестиційна безпека, економічне зростання.

Коренюк Петр,
доктор экономических наук, профессор,
Днепропетровский государственный технический университет,
кафедра менеджмента организаций и администрирования;
г. Каменское; e-mail: korenyukp@gmail.com

Копыл Елена,
аспирант, Днепропетровский государственный технический университет
кафедра менеджмента организаций и администрирования;
г. Каменское; e-mail: korenyukp@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНОСТЬ И МЕТОДИКА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрены основные подходы к определению понятия «инвестиционная привлекательность». Определяется, что «инвестиционная привлекательность» – это совокупность объективных и субъективных условий, которые способствуют или препятствуют процессу поступления инвестиций в экономику страны на микро-, мезо- и макроуровнях. Сформу-

лирована последовательность оценки инвестиционной привлекательности объектов хозяйственной деятельности. Выделены основные подходы для определения инвестиционной привлекательности национальной экономики и определены преимущества и недостатки их использования. Исследованы методы оценки инвестиционной привлекательности экономики страны. Обобщены основные факторы, с помощью которых возможно оценить инвестиционную привлекательность национальной экономики.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, оценка инвестиционной привлекательности, национальная экономика, макроуровень, прямые иностранные инвестиции, инвестиционная безопасность, экономический рост.

Koreniuk Petro,
Doctor of Economics, Professor, Dnieper State Technical University,
Department of Management of Organizations and Administration
Kamenskoye; e-mail: korenyukp@gmail.com

Kopyl Olena,
Postgraduate Student, Dnieper State Technical University,
Department of Management of Organizations and Administration
Kamenskoye, e-mail: korenyukp@gmail.com

CONCEPTUAL APPROACHES AND METHODS FOR DETERMINING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

Investment attractiveness is a collection of objective and subjective conditions that contribute or hinder the process of investment in the economy of the country at the micro, meso and macro levels.

There are different approaches and methods for assessing investment attractiveness, but they can be divided into three main groups:

1. Statistical approach. It is based on the analysis of statistical data concerning the inflow of investments into the national economy. This approach is based on the assumption that high statistical indicators are the basis for the high investment attractiveness of the economy.

2. Expert evaluation method. When using this method, the expert provides his own assessment of the significance of the indicators, ie chooses the most important indicators, after which the analysis of these indicators in the dynamics is conducted and conclusions are drawn regarding the investment attractiveness of the region.

3. Rating approach. In assessing the investment attractiveness of the national economy, two varieties of this approach can be distinguished: a rating-analytical and rating approach based on surveys.

To evaluate the investment attractiveness of the economy can be used indicators characterizing investment activity. Analysis of these indicators allowed to divide them into three groups: general, macroeconomic indicators and indicators of investment market valuation.

The traditional assessment of investment attractiveness is related to the calculation of the integral indicator and the corresponding rating of the countries by establishing their investment rating based on an analysis of the factors of the political, economic, socio-cultural, institutional environment, resources and infrastructure.

The main factors on the basis of which one can assess the investment attractiveness of the country's economy: socio-political stability; level of capacity and solvency of the domestic market; the level of stability and operation of the credit and financial banking system; the level of inflation in the country; the level of corruption in economic spheres; degree of legal support of investment activity; the level of stability of the regulatory framework for entrepreneurial and investment activity; stock market development; tax policy; level of technology development; level of development of innovation activity.

Key words: investment attractiveness, investment attractiveness assessment, national economy, macro level, direct foreign investment, investment security, economic growth.

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією з основних проблем управління економікою будь-якої держави є пошук методів розвитку, які стануть поштовхом для економічного зростання. Безумовно, ці методи будуть різними для розвинених країн і тих, що розвиваються. Але, незважаючи на це, для будь-якої держави зберігається питання про можливість залучення прямих іноземних інвестицій у національну економіку. Збільшення грошових надходжень від іноземних інвесторів є позитивним явищем для економічної розбудови країни. Кошти інвесторів гарантують безпеку й розвиток будь-якої держави, тобто виконання інвестиційної діяльності в державі є фактором її інвестиційної та економічної безпеки. Саме тому постає питання про коректну оцінку інвестиційної привабливості країни.

На сучасному етапі розвитку для України вкрай важливим є питання щодо збільшення частки залучення прямих іноземних інвестицій, адже на відміну від кредитів і позик, інвестиції не заганняють державу в боргову яму. У теперішніх економічних умовах, які супроводжуються трансформаційними

процесами, постає необхідність формування нових підходів до визначення інвестиційної привабливості національної економіки. Саме тому необхідною умовою для подальшої розбудови економіки України є оцінка та аналіз інвестиційної привабливості.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Питання інвестиційної привабливості розглядали у своїх роботах вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як С. С. Донцов, І. О. Бланк, О. А. Андраш, Д. В. Коробков, А. П. Гайдучкий, В. В. Бочаров, Дж. Кейнс, Л. Роббінс, Дж. Сакс, М. Фрідмен, Ф. Хайск, У. Шарп й ін. Теоретичні та практичні аспекти процесу інвестування відображали у своїх наукових роботах такі економісти, як О. Амош, Г. Бірман, Ю. Брігхем, О. Коюда, Л. Лігоненко, О. Носова, А. Пересада та ін.

Проте, незважаючи на низку наукових праць за цією тематикою, усе ще залишається відкритим питання щодо формування ефективного підходу до оцінки інвестиційної привабливості національної економіки. Саме тому питання інвестиційної привабливості економіки країни й досі залишається актуальним і потребує подальших досліджень.

Мета статті – дослідження підходів до визначення інвестиційної привабливості національної економіки, формулювання основних факторів, за допомогою яких можливо оцінити інвестиційну привабливість економіки країни.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інвестиційна привабливість – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу надходження інвестицій в економіку країни на мікро-, мезо- й макрорівнях (табл.1).

Таблиця 1

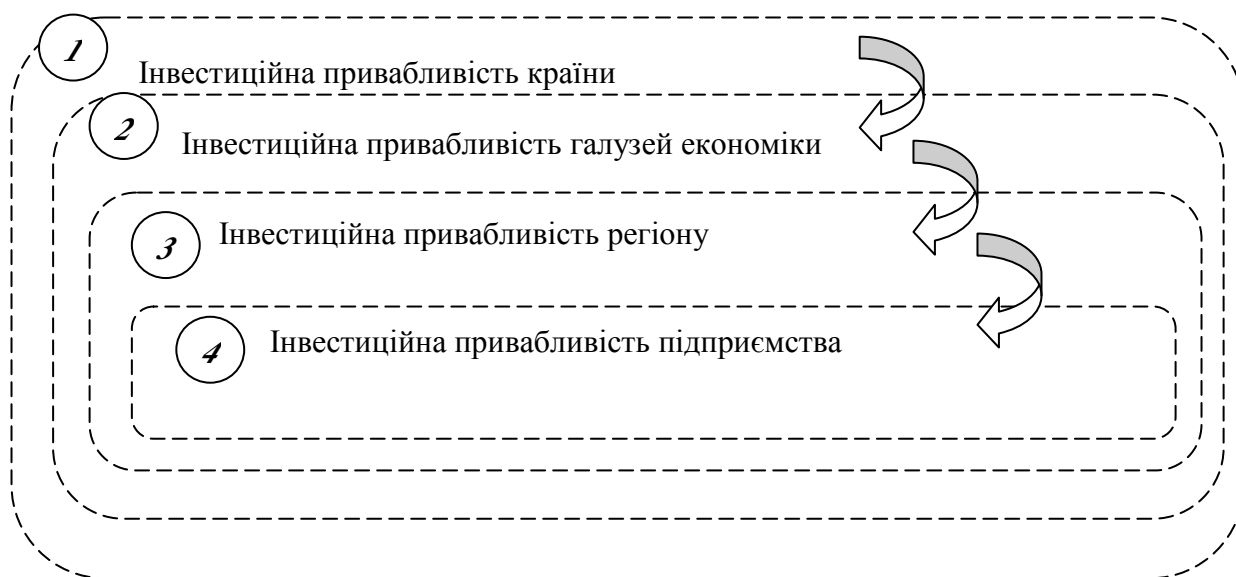
Дефініції поняття «інвестиційна привабливість»

<i>Автор</i>	<i>Трактування поняття</i>
Л. Алексєєнко [1]	Узагальнена характеристика переваг та недоліків окремих суб'єктів інвестування з погляду конкретного інвестора згідно зі сформованими ним критеріями
А. Гончаров [2]	Сукупність політичних, правових, економічних і соціальних умов, що забезпечують та сприяють інвестиційній діяльності вітчизняних і зарубіжних інвесторів
С. Гуткевич [3]	Інтегральна сукупність критеріїв дійсності умов та факторів, які забезпечують зацікавленість інвесторів у вкладанні капіталу
О. Носова [4]	Ступінь сприятливості ситуації, яка складається в тій чи іншій країні, стосовно можливості залучення інвестицій
А. Пересада [5]	Характеристика ступеня привабливості держави (регіону, галузі) відносно інвестицій, які можуть бути залучені
А. Пешко [6]	Сукупність чинників, які враховує інвестор, приймаючи рішення щодо здійснення інвестицій.
Б. Райзберг [7]	Економічні, політичні, фінансові умови, що спричиняють вплив на залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій в економіку країни
В. Струніна [8]	Сукупність політичних, соціально-економічних, фінансових, соціально-культурних, організаційно-правових та географічних факторів, наявних у тій чи іншій країні, які приваблюють або відштовхують інвесторів

Складено автором.

Отже, інвестиційну привабливість можливо визначити, як досягнення компромісу інвестора й реципієнта інвестицій. На мотивацію інвестора впливають політичні, економічні, виробничі, конкурентні, маркетингові, екологічні та інші фактори. Рівень інвестиційної привабливості значною мірою залежить від швидкості досягнення консенсусу між суб'єктами інвестиційного процесу.

Оцінка та прогнозування розвитку інвестиційного ринку є основою для комплексного підходу до аналізу інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання. Під інвестиційним ринком розуміють ринок об'єктів інвестування в усіх його формах, ураховуючи умови виконання інвестиційної діяльності на окремих етапах економічного розвитку підприємства, галузі економіки, регіону й країни загалом (рис. 1).

Рис. 1. Послідовність оцінки інвестиційної привабливості об'єктів господарювання
Сформовано автором на основі джерела: [9].

Як видно з рис. 1, під час вивчення інвестиційної привабливості інвестор здійснює суб'єктивну оцінку інвестиційної ситуації, що складається в тій чи іншій країні. Підприємство виступає кінцевою точкою вкладення коштів, де реалізуються конкретні інвестиційні проекти. Привабливість кожного проекту визначатиметься привабливістю всіх зазначених складових частин.

На основі визначення інвестиційної привабливості відбираються такі напрями інвестування, які зможуть забезпечити найвищу ефективність після вкладання капіталу.

Основні питання, на які потрібно дати відповіді в процесі оцінки інвестиційної привабливості, такі: «Куди, коли й скільки інвестицій потрібно залучити інвесторові?»

Для оцінки інвестиційної привабливості існують різні підходи та методи, але всі їх можна поділити на три основні групи:

1. Статистичний підхід. Ґрунтується на аналізі статистичних даних щодо надходження інвестицій в економіку країни. Цей підхід ґрунтується на припущенні, що високі статистичні показники є підґрунтям для високої інвестиційної привабливості економіки. Недоліками цього підходу є неможливість урахування всіх факторів, на котрі звертають увагу інвестори. Водночас цей підхід має формалізований характер і ґрунтується на конкретних соціально-економічних показниках.

2. Метод експертних оцінок. За використання цього методу експерт надає власну оцінку значущості показників, тобто обирає найбільш важливі, після чого проводиться аналітика цих показників у динаміці та формуються висновки щодо інвестиційної привабливості регіону. Саме такий підхід дуже часто знаходить відображення в іноземній практиці інвестування та оцінки інвестиційної привабливості. Основною перевагою експертного підходу є можливість адаптації під потреби конкретних інвесторів показників і факторів, які досліджуються, а також можливість здійснення поглибленого аналізу привабливості певних галузей економіки. Водночас до суттєвих недоліків застосування методу експертних оцінок потрібно віднести суб'єктивність оцінки та залежність висновків від позицій експерта.

3. Рейтинговий підхід. Під час оцінки інвестиційної привабливості національної економіки можна виокремити два різновиди цього підходу – рейтингово-аналітичний та рейтинговий підходи на основі опитувань. Найбільш широкого використання набув саме рейтингово-аналітичний підхід, який полягає в аналізі наявних показників інвестиційної привабливості, їх групуванні й формуванні інтегрального показника. Цей підхід легкий у використанні та зручний в інтерпретації результатів дослідження і є ефективним для аналізу інвестиційної привабливості на макрорівні. Значний недолік – важкий вибір правильної методики розрахунку показників, які враховуватимуться під час аналізу.

Рейтинговий підхід на основі опитувань ґрунтується на опитуванні експертів регіону, у результаті якого формується загальний рейтинг. Цей підхід часто використовують провідні консалтингові та аналітичні агенції світу.

Переваги та недоліки використання підходів і методів визначення інвестиційної привабливості національної економіки наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні підходи та методи визначення інвестиційної привабливості національної економіки

Назва підходу, методу	Перевага	Недолік
<i>Статистичний підхід</i>	Легкий у використанні. Застосування достовірних показників під час аналізу.	Має формалізований характер. ґрунтується на конкретних соціально-економічних показниках, не враховує всі фактори.
<i>Метод експертних оцінок</i>	Можливість адаптації показників і факторів для потреб інвесторів. Надає можливість поглибленого аналізу.	Суб'єктивність оцінки, залежність висновків від позиції експертів.
<i>Рейтинговий підхід</i>	Легкий у використанні.	Важкий вибір правильної методики розрахунку показників для аналізу.

Складено автором.

На макроекономічному рівні інвестиційна привабливість є інтегральною характеристикою в цілому всіх галузей і регіонів країни. Формується таке поняття, як інвестиційний клімат країни, який уключає можливості розвитку інвестиційної структури, розвитку продуктивних сил і можливості залучення інвестиційних ресурсів.

Для оцінки інвестиційної привабливості економіки держави можуть бути застосовані дані, що характеризують активність інвестиційної діяльності. Аналіз цих показників дав підставу розділити їх на три групи: загальні, макроекономічні показники й показники оцінки інвестиційного ринку. Сукупно вони складають систему оцінки інвестиційної привабливості України.

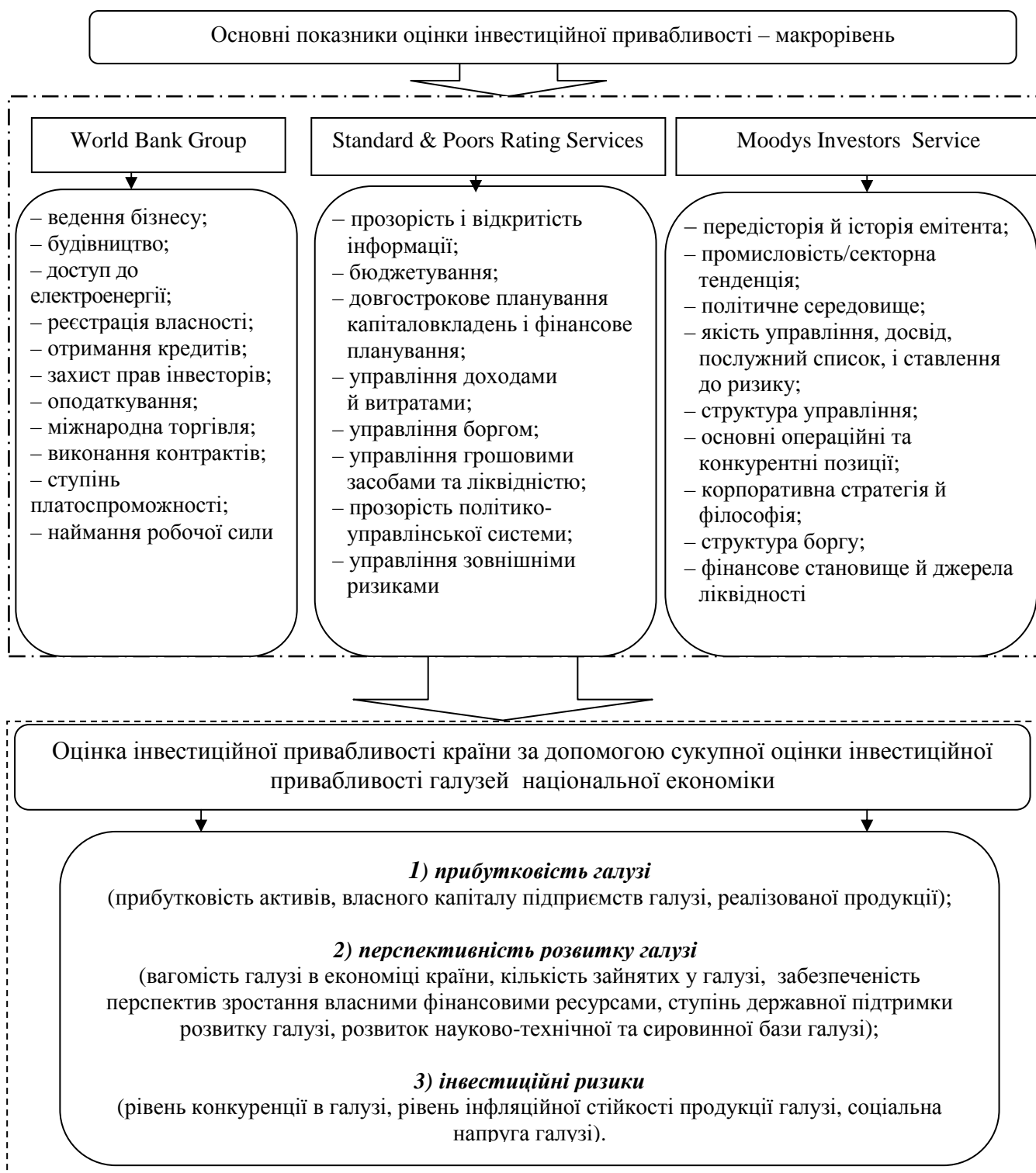
До групи загальних належать дані, які стосуються конкурентоспроможності держави і її рейтингу на міжнародному інвестиційному ринку. Традиційно здійснення оцінки інвестиційної привабливості пов'язано з розрахунком інтегрального показника й відповідного ранжування держав установленням їхнього інвестиційного рейтингу на підставі аналізу факторів політичного, економічного, соціально-культурного, інституціонального середовища, ресурсів та інфраструктури.

До групи макроекономічних показників під час оцінки інвестиційної привабливості можна включити понад 40 показників. Згідно із Системою національних рахунків до цієї групи включено такі макроекономічні показники, як дефіцит державного бюджету, обслуговування й погашення державного боргу, обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП), обсяг експорту та імпорту товарів і послуг.

Основні методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості національної економіки наведено на рис. 2.

Отже, можна виокремити основні фактори, на основі яких можливо оцінити інвестиційну привабливість економіки країни:

- соціально-політична стабільність;
- рівень місткості та платоспроможності внутрішнього ринку;
- рівень стабільності й функціонування кредитно-фінансової банківської системи;
- рівень інфляції в країні;
- рівень корупції в економічних сферах;
- ступінь правового забезпечення інвестиційної діяльності;
- рівень стабільності нормативної бази підприємницької та інвестиційної діяльності;
- розвиток фондового ринку;

Рис. 2. Методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості економіки країни
Складено автором на основі [10, 11, 12].

- податкова політика;
- рівень розвитку технологій;
- рівень розвитку інноваційної діяльності.

Висновки. Спираючись на отримані результати дослідження, можна зробити висновок, що не існує єдиного підходу до визначення інвестиційної привабливості національної економіки. Під час аналізу інвестиційної привабливості країни важливу роль відіграють такі показники, як дефіцит державного бюджету, обслуговування й погашення державного боргу, обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП), обсяг експорту та імпорту товарів і послуг.

На сьогодні все ще не існує єдиної методики щодо оцінки інвестиційної привабливості економіки країни, яка б ґрунтувалася на оцінці економічних, соціальних, політичних, нормативно-правових та інших факторів впливу. Тому для оцінки інвестиційної привабливості потрібно використовувати декілька методик у комплексі.

Подальші дослідження щодо інвестиційної привабливості національної економіки доцільно спрямувати на розробку методики визначення показників створення сприятливого інвестиційного поля держави. Ця методика уможливить ефективну оцінку інвестиційної привабливості, враховуючи широке коло показників впливу.

Джерела та література

1. Алексєнко Л. М. Фінансові аспекти оцінки інвестиційної привабливості підприємства. *Економічний форум*. 2009. № 3. С. 94–102.
2. Гончаров А. Б. Інвестування: навч. посіб. Харків: ІНЖЕК, 2004. 240 с.
3. Гуткевич С. Формирование инвестиционной привлекательности аграрного сектора экономики: дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.07.02 «Экономика сельского хозяйства» / Нац. науч. центр. Киев, 2004. 384 л.
4. Носова О. В. Інвестиційний клімат в Україні: основні напрями поліпшення. *Стратегічні пріоритети: науково-аналітичний щоквартальний збірник* / Нац. ін-т стратег. спостережень. 2008. № 1(6). С. 59–65.
5. Пересада А. Управління інвестиційним процесом. Київ: Лібра, 2002. 472 с.
6. Пешко А. Інвестиції: їх значення, види та форми. *Інвестиції: практика та досвід*. 2007. № 2. С. 3–6
7. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. Москва: Инфра-М, 1997. С. 395.
8. Струніна В. Шляхи поліпшення інвестиційного клімату в Україні. *Економіка України*. 2001. № 9. С. 11–16.
9. Бланк І. О. Інвестиційний менеджмент. Москва: ІТЕМ ЛТД, 1995. 448 с.
10. Офіційний сайт «Світового банку». URL: <http://www.worldbank.org/>
11. Офіційний сайт рейтингового агентства «Standard & Poor's». URL: <http://www.standardandpoors.ru/>
12. Офіційний сайт рейтингового агентства «Moody's». URL: <http://moody's.ru/>

References

1. Alekseenko L. M. (2009). Finansovi aspekty otsinky investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstva [Financial aspects of investment attractiveness assessment of the enterprise]. *Economic forum*, 3, 94–102 [in Ukrainian].
2. Goncharov A. B. (2004). Investuvannya: navch. posibn. [Investing: Teach. manual]. Kh.: INZHEK, 240 [in Ukrainian].
3. Gutkevich S. (2004) Formirovaniye ynvestytsyonnoi pryvlekatelynosti ahrarnoho sektora ekonomyy [The formation of investment attractiveness of the agrarian sector of economy]. Diss. doc. econ sciences: special 08.07.02 «Economy of agriculture». National Science Center [in Ukrainian].
4. Nosova O.V. (2008). Investytsiinyi klimat v Ukraini: osnovni napriamy polipshennia [Investment climate in Ukraine: main directions of improvement]. *Strategic Priorities: Scientific Analytical Quarterly Collection. National Institute for Strategic Observations*, 1 (6), 59–65 [in Ukrainian].
5. Peresada A. (2002) Upravlinnia investytsiynym protsesom [Investment Process Management]. K.: Libra, 472 [in Ukrainian].
6. Peshko A. (2007) Investytsii: yikh znachennia, vydy ta formy [Investments: their value, types and forms]. *Investments: practice and experience*, 2, 3–6 [in Ukrainian].
7. Rayzberg B. A. (1997). Sovremenii ekonomicheskii slovar [Modern Economic Dictionary]. Moscow: Infra-M, 395 [in Russian].
8. Strunina V. (2001). Shliakhy polipshennia investytsiinoho klimatu v Ukraini [Ways to Improve the Investment Climate in Ukraine]. *Economy of Ukraine*, 9, 11–16 [in Ukrainian].
9. Blank I. O. (1995). Investytsiinyi menedzhment [Investment Management]. Moscow: ITEM LTD, 448 [in Ukrainian].
10. The official website of the World Bank. Retrieved from <http://www.worldbank.org/>
11. Official website of the rating agency «Standard & Poor's». Retrieved from <http://www.standardandpoors.ru/>
12. The official website of the rating agency «Moody's». Retrieved from <http://moody's.ru/>

Стаття надійшла до редакції 18.04.2018 р.

Федоришина Лариса,
кандидат економічних наук, доцент, Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ,
науковий співробітник відділу дослідження митних ризиків;
м. Хмельницький, e-mail: larisa.fedorishina@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-63-70>

КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ

Проблема здоров'я дитячого населення України набула особливої актуальності в останні десятиліття, оскільки, незважаючи на низку розроблених і реалізованих державних та регіональних програм зі збереження, зміцнення здоров'я населення, залишається досить високою захворюваність дітей, їх смертність у віці до одного року, що зумовлює необхідність ідентифікації факторів формування здоров'я дитячого населення. У статті узагальнено підходи авторів до визначення факторів, що впливають на рівень здоров'я та особливості його формування в дитячого населення. Розглянуто фактори ризику, що впливають на показники здоров'я дітей. Подано авторське бачення класифікації факторів формування здоров'я дитячого населення. Виділено такі ознаки класифікації: за змістом (соціально-економічні, екологічні, медичні й суспільно-політичні), за напрямом впливу (сприятливі та несприятливі), за терміном впливу (коротко- й довгострокового впливу), за способом впливу (прямого та непрямого впливу), за рівнем виникнення (макро-, мезо- й мікрофактори).

Ключові слова: здоров'я, фактори, дитяче населення, спосіб життя, медичні фактори, ризики.

Федоришина Лариса,
кандидат экономических наук, доцент, Научно-исследовательский центр таможенного дела
Научно-исследовательского института фискальной политики УДФСУ,
научный сотрудник отдела исследования таможенных рисков,
г. Хмельницкий, e-mail: larisa.fedorishina@gmail.com

КЛАССИФИКАЦИЯ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВЬЯ ДЕТСКОГО НАСЕЛЕНИЯ

Проблема здоровья детского населения Украины приобрела особую актуальность в последние десятилетия, поскольку, несмотря на ряд разработанных и реализованных государственных и региональных программ по сохранению, укреплению здоровья населения, остается достаточно высокой заболеваемость детей, их смертность в возрасте до одного года, что вызывает необходимость идентификации факторов формирования здоровья детского населения. В статье обобщаются подходы авторов к определению факторов, влияющих на уровень здоровья и особенности его формирования у детского населения. Рассматриваются факторы риска, влияющие на показатели здоровья детей. Представлено авторское видение классификации факторов формирования здоровья детского населения. Выделены следующие признаки классификации: по содержанию (социально-экономические, экологические, медицинские и общественно-политические), по направлению воздействия (благоприятные и неблагоприятные), по сроку действия (кратко- и долгосрочного воздействия), по способу воздействия (прямого и косвенного воздействия), по уровню возникновения (макро-, мезо- и микрофакторы).

Ключевые слова: здоровье, факторы, детское население, образ жизни, медицинские факторы, риски.

Fedoryshyna Larisa,
Cand. Sc. (Econ.), Associate Professor, Research Center for Customs Affairs
Research Institute of Fiscal Policy of the University of the State Fiscal Service of Ukraine,
Research Associate of the Division of Research of Customs Risks;
Khmelnyskyi, e-mail: larisa.fedorishina@gmail.com

CLASSIFICATION OF FACTORS OF FORMATION OF CHILD POPULATION HEALTH

The problem of health of the children's population of Ukraine has become particularly relevant in recent decades, because, despite a number of developed and implemented state and regional programs to preserve and strengthen the health of the population, there remains a high incidence of children, their mortality rate of under one year, which determines the need to identify factors for the formation of children's health. In the article summarized authors' approaches to the definition of factors influencing the level of health and the peculiarities of its formation in the children's population. It has been revealed that the

classical approach identifies all the factors affecting the health of people, including the children, with factors related to the way of life; biological factors; factors related to the state of the environment (environmental factors) and medical factors. Logically, they can be divided into favorable (wellness) and unfavorable (risk factors). At the same time, risk factors can be distinguished according to the age of the infant population: in the period of pregnancy and childbirth, in the period of early childhood, and factors reflecting the conditions and lifestyle of children. Here, in our opinion, it is expedient to allocate even so-called school risk factors, which operate continuously, prolonged and systematic, since 11 of the 17 years of life the child carries out precisely in the school environment. On the basis of the conducted research the author's vision of the classification of the factors of formation of the health of the children population was presented. The following features of the classification were distinguished: the content (socio-economic, environmental, medical and socio-political), the direction of influence (favorable and unfavorable), the duration of impact (short- and long-term impact), the mode of influence (direct and indirect impact), the level of occurrence (macro-, meso- and microfactors). It was worth noting that all factors (socio-economic, environmental, medical, and socio-political) are interconnected and mutually reinforcing each other, both in a positive and a negative direction, therefore it is expedient to determine their influence on the formation of the health of the children's population by calculating the integral index.

Key words: health, factors, child population, lifestyle, medical factors, risks.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття проблема здоров'я дитячого населення України набула особливої актуальності у зв'язку з тим, що якість здоров'я має тенденцію до його погіршення, зросли загрози процесам відтворення населення. Погіршення стану здоров'я дітей пов'язане з різними причинами, серед яких – соціально-економічна нестабільність у державі, низка нерозв'язаних екологічних проблем, недостатня матеріально-технічна база й недосконала структура національної системи охорони здоров'я, відсутність у дітей і підлітків мотивації до ведення здорового способу життя, підвищення навантаження на дитячий організм та нервово-психічної напруги тощо. Усе це зумовлює необхідність визначення факторів формування здоров'я дітей і напряму їх впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми здоров'я населення країни, у тому числі дитячого, завжди перебували в центрі зору фахівців із різних галузей знань й особливо актуалізувалися останнім часом, адже, незважаючи на низку розроблених і реалізованих державних та регіональних програм зі збереження, зміцнення здоров'я населення, залишається високою захворюваність дітей, їх смертність у віці до одного року. Фактори, що впливають на рівень здоров'я людини, стали предметом досліджень таких вітчизняних і зарубіжних учених, як О. Палієнко, Ю. Лісцин, Г. Столяров, Л. Шевчук, Д. Шушпанов та ін. Що стосується факторів впливу на здоров'я саме дитячого населення, то тут слід відзначити роботи В. Альбіцького, Т. Симончук, Н. Третьякової, К. Федорук, Л. Шевчук. Однак, варто зазначити, що їхні праці стосуються окремих чинників, які впливають на формування здоров'я дітей чи визначають його рівень, а тому є потреба в їх комплексному дослідженні.

Постановка завдання. Мета статті – виявлення та узагальнення підходів до ідентифікації факторів формування здоров'я дитячого населення.

Вклад основного матеріалу. Здоров'я дитячого населення – складна медична й соціально-економічна категорія, що формується під дією цілого спектра факторів зовнішнього та внутрішнього середовища проживання дитини, дослідження яких здійснюються крізь призму наукових пошуків у сфері медицини, управління, економіки, екології, статистики тощо. Досить часто, говорячи про фактори здоров'я населення, неможливо чітко розмежувати їх вплив на здоров'я дорослого й дитячого населення. Більшою мірою він є однаковим для цих обох категорій населення.

Із медичного погляду, фактори, від яких залежить здоров'я людей, можна поділити на чотири великі групи [1, с. 29]:

- спосіб життя;
- біологічні чинники;
- стан навколишнього середовища;
- обсяг і якість медичної допомоги.

У сучасних умовах життєдіяльності людини визначальне місце за впливом на здоров'я населення (а це, за оцінками науковців, близько 50 %) посідають фактори способу життя. Від того способу життя (шкідливі звички, неправильне харчування, зловживання алкоголем, наркотики, поганий побут, неповна чи багатодітна сім'я), який ведуть батьки, багато в чому залежить і рівень здоров'я дитини. Адже сім'я є важливою ланкою соціалізації дитини, а процес формування здоров'я залежить не лише від матеріального добробуту сім'ї, соціального статусу та освіти батьків, а й від їх ціннісних

орієнтацій, глибини батьківських і материнських почуттів, розуміння батьківського обов'язку, бажання й прагнення займатися з дітьми, виховувати та навчати їх.

Зі способом життя тісно пов'язані рівень, якість і уклад життя сім'ї, у якій виховуються діти. Психологічний клімат у сім'ї, відсутність або наявність шкідливих звичок у батьків є домінуючими факторами у формуванні здоров'я дітей. Так, Лисенко Г. та Хіміон Л. зазначають, що діти, народжені в сім'ях, де батьки залежні від паління тютюну, частіше мають низьку вагу тіла при народженні, відставання в розумовому розвитку, хворіють на респіраторну інфекцію, мають знижені показники функції легень, раніше починають палити, порівняно з однолітками, народженими батьками, незалежних від тютюнопаління [2].

Характеризує спосіб життя також те, чим і як харчується сім'я. Правильне збалансоване харчування забезпечує нормальний фізичний розвиток дитячого організму, зміцнює імунну систему. Найпростіший і дешевий спосіб зміцнити організм дитини – це ввести в її раціон листові овочі, коренеплоди, часник, цибулю та імбир, перець, гарбуз, абрикоси, цитрусові, ягоди, зернобобові культури, горох, паростки бобових культур, горіхи й насіння, кисле молоко та йогурт, куркуму, мед і продукти бджільництва [3].

В останні роки стрімко зростає кількість дітей, котрі мають різні алергічні захворювання. Їх загострення спричиняє вживання неякісної їжі (застосування барвників, консервантів у процесі виробництва тих чи інших продуктів) та високоалергенних продуктів (яйця, незбиране молоко, молочні продукти, цитрусові, маринади, консерви, червоні фрукти й овочі, екзотичні овочі, селера, капуста, родзинки, фініки, морепродукти, ковбасні вироби, копченості, шоколад, горіхи, деякі сорти риби, курка, мед і його похідні, какао, кава [4]). Велике значення для профілактики та лікування алергічних реакцій у дітей має гіпоалергенне харчування, якого не просто дотримуватись і яке вимагає постійного контролю дорослих за дітьми.

Доведеним є той факт, що освіта й соціально-економічний статус батьків також відіграють велику роль у цьому процесі. Адже в бідних сім'ях вищою є смертність дітей від нещасних випадків, травм, більша захворюваність, вищий рівень і середня тривалість госпіталізації. Ризик нещасних випадків серед дітей зменшується зі зростанням освіти матері. Установлено виражений вплив на здоров'я дітей типу родини – повна, неповна й т. ін. Захворюваність дітей у неповних і негармонійних сім'ях є вищою, ніж у повних. Гірше здоров'я в дітей, які народились не в шлюбі, оскільки вони частіше народжуються недоношеними, пізніше починають ходити й говорити, частіше хворіють на гострі та хронічні захворювання [5].

На другому місці за впливом на стан формування здоров'я дитячого населення перебуває група біологічних факторів (близько 20 %), серед яких особливу роль відіграють фактори спадковості (здоров'я матері й батька, індекс спадкової обтяженості до ожиріння, наркоманії, алкоголізму тощо).

Дія факторів навколишнього середовища не поступається за своєю інтенсивністю дії біологічних факторів (також у структурі факторів у межах 20 %). Головними та найбільш небезпечними джерелами забруднення навколишнього середовища, що чинять несприятливий вплив на процес формування здоров'я дитячого населення, є антропогенні (промислові підприємства, транспорт, паливно-енергетичний комплекс, біотехнологічне виробництво тощо). Хімічне, радіоактивне та бактеріологічне забруднення повітря, води, ґрунту, продуктів харчування, а також шум, вібрація, електромагнітні поля, іонізуючі випромінювання тощо викликають у людському організмі патологічні явища й генетичні зміни. Як наслідок, збільшується рівень захворювання населення, здебільшого дитячого, через низьку опірність організму та ослаблений імунітет народжуються діти з різними вадами та аномаліями розвитку. Наприклад, діти, які проживають у міській місцевості, через забрудненість навколишнього середовища промисловими й автомобільними викидами частіше хворіють різними формами алергічних проявів (висип, дерматит, риніт, астма, алергічні набряки).

Також не варто залишати поза увагою вплив біотичного (властивості живої природи) компонента навколишнього середовища у вигляді продуктів метаболізму рослин і мікроорганізмів, патогенних мікроорганізмів (віруси, бактерії, гриби тощо), отруйних речовин, комах та небезпечних для людини тварин [6].

На медичні фактори (щеплення проти інфекцій, медичні обстеження, якість лікування тощо) припадає лише 10 % у структурі чинників формування здоров'я населення, унаслідок того, що медицина більше орієнтована на виявлення захворювань і грубих дефектів організму та їх лікування.

Неодноразово порушується питання необхідності запровадження загальнодержавних заходів щодо охорони здоров'я дітей в Україні, які б передбачали розв'язання не лише медико-соціальних, педагогічних, екологічних проблем, а й оздоровчо-профілактичних питань у медицині дитинства. Ураховуючи той стан, у якому перебуває національна система охорони здоров'я, і тільки початковий етап її реформування, який першочергово стосується первинної ланки надання медичної допомоги та зміни системи фінансування медицини, населення не при кожній потребі звертається за медичною допомогою в заклади охорони здоров'я, а тому можна говорити, що частка медицини в структурі факторів формування здоров'я дитячого населення в сучасній Україні є на порядок меншою.

Так, згідно з результатами проведеного Міжнародним фондом «Відродження» та Київським міжнародним інститутом соціології загальнонаціонального репрезентативного соціологічного опитування про стан здоров'я людей, здорову поведінку й звернення по медичну допомогу в Україні (травень–червень 2017 р.) для визначення індексу здоров'я населення України встановлено, що 21,1 % батьків відмовлялися коли-небудь від обов'язкових щеплень своєї дитини; 5,1 % батьків відмовлялися від щеплень медичні працівники. При цьому 47,0 % батьків серед тих, хто має дітей віком до 6 років, стикалися з браком вакцин [7, с. 13].

Найбільша частка батьків, які ставилися до вакцинації негативно («скоріше негативно» або «дуже негативно»), проживали в західних областях – Львівській (24,0 %), Рівненській (23,6 %), Івано-Франківській (21,3 %) та Тернопільській (18,0 %). На противагу цьому, найбільша частка батьків серед опитаних, які ставилися до вакцинації позитивно («скоріше позитивно» або «дуже позитивно»), були зі східних і південних областей: Сумська область – 97,1% опитаних батьків; Харківська область – 95,6 %, Кіровоградська область – 91,6%. Далі – Миколаївська (86,7 %), Донецька (79,9%), Херсонська (79,9 %) та Полтавська області (79,3 %) [7, с. 21].

Жінки, на відміну від чоловіків, позитивніше ставляться до вакцинації, ніж чоловіки (74,8 % серед опитаних жінок і 71,1 % серед опитаних чоловіків), як і члени сімей із середнім рівнем доходу (дохід 1501–2000 грн – 77,4 % опитаних; дохід 2001–2500 грн. – 78,0 % опитаних). Люди із високим рівнем доходів більш негативно ставляться до вакцинації (лише 68,3 % оцінюють її позитивно) [7, с. 22].

Слід звернути увагу на те, що половина батьків із тих, які коли-небудь відмовлялися від щеплення своєї дитини, робили це через страх ускладнень або інших негативних наслідків від вакцинації (48,8 %). Ще двоє з п'яти (38,6 %) назвали однією з причин відмови недовіру до виробників вакцин і кожний третій – хворобу дитини (31,9 %). Кожний десятий респондент із тих, які коли-небудь відмовлялися від щеплення своєї дитини, робили це через переконання в тому, що вакцинація не потрібна (11,5 %), і 5,8 % опитаних батьків радили не робити щеплення медичні працівники [7, с. 25].

Під час оцінювання розміру внеску окремих факторів у процес формування здоров'я дитячого населення потрібно враховувати те, що їх роль різна для різних вікових груп. Так, у віці до 1 року серед охарактеризованих факторів суттєве значення мають характер сім'ї та освіта батьків. У віці 1–4 років їх значення зменшується, а збільшується роль житлових умов і доходу сім'ї, куріння родичів у приміщенні, де проживає дитина. У шкільному віці найбільше значення мають чинники внутрішньожитлового та внутрішньошкільного середовища, які в структурі факторів формування здоров'я дитячого населення становлять 12,5 % у початкових класах і 20,7 % – при закінченні школи. Серед біологічних факторів у всіх вікових групах дітей основними чинниками, що чинять найбільший вплив на стан їхнього здоров'я, є захворювання матері під час вагітності й ускладнення перебігу вагітності. Оскільки наявність ускладнень під час пологів (передчасні, запізнілі, стрімкі пологи, пологова слабкість) може привести до порушення стану здоров'я в подальшому, що дає змогу також розцінювати їх як фактори ризику [8]. А тому така оцінка потребує диференційованого підходу та доволі ускладнюється ще й через відсутність відповідних статистичних даних.

Ю. О. Іщейкіна та Л. В. Буря усю сукупність факторів, що впливають на здоров'я дитячого населення, поділяють на сприятливі (або оздоровчі) та несприятливі (або фактори ризику). До сприятливих факторів відносять раціональний режим добової діяльності; адекватне та збалансоване харчування; відповідність навколишнього середовища гігієнічним вимогам; оптимальний руховий режим; загартування; гігієнічні звички й здоровий спосіб життя. У групу несприятливих факторів входять порушення режиму дня й навчально-виховного процесу; недоліки в організації харчування; порушення гігієнічних вимог до умов ігрової, навчальної та трудової діяльності; недостатня або надмірна рухова

активність; несприятливий психологічний клімат у сім'ї й колективі; відсутність гігієнічних звичок, наявність шкідливих звичок [9].

У своїх дослідженнях В. Ю. Альбицький увесь комплекс факторів, що впливають на стан здоров'я школярів, пропонує ділити на три основні групи: біологічні, екологічні та соціально-економічні фактори [10]. До групи біологічних факторів науковець, насамперед, відносить несприятливу спадковість та аномалії розвитку, виходячи з того, що такі найбільш розповсюджені захворювання в дітей, як плоскостопість, міопія, сколіотична постава й безпосередньо сколіоз, мають виражену спадкову зумовленість. У групі екологічних факторів провідну роль відведено особливостям впливу навколишнього середовища на організм дитини, зокрема несприятливим кліматично-географічним умовам та ступеню забруднення навколишнього середовища шкідливими хімічними речовинами. Серед соціально-економічних чинників, які негативно впливають на стан здоров'я дітей і підлітків, найбільш значимі гіпокінезія (стан недостатньої рухової активності організму з обмеженням темпу та обсягу рухів), нездорове харчування, перевантаження внаслідок напруженого навчання в школі, довготривале перебування за комп'ютером, телевізором чи мобільним телефоном, порушення режиму сну й безсоння, нетривале перебування на свіжому повітрі, відсутність навичок загартовування організму, шкідливі звички тощо.

Г. С. Столяров, Ю. В. Вороненко, М. В. Голубчиков зазначають, що у формуванні рівня здоров'я населення значну роль відіграють так звані фактори ризику хвороби чи смерті, під якими вчені розуміють ендогенний або екзогенний додатковий несприятливий вплив на організм, який підвищує ймовірність виникнення захворювання чи смерті [1, с. 29].

Наголосимо на тому, що чинники збереження здоров'я в ранньому дитячому віці мають значно більший вплив, ніж у наступних вікових групах, оскільки дві третини причин, що формують стан здоров'я людини в майбутньому, зумовлені факторами, що впливають саме в період вагітності та протягом першого року життя дитини [11]. Тому на показники здоров'я дітей можуть впливати такі фактори ризику [12]:

1) фактори ризику в період вагітності й пологів: вік батьків до моменту народження дитини, наявність у них хронічних захворювань, гострих захворювань у майбутньої матері, прийом у період вагітності токсичних препаратів, наявність психічних травм, різних ускладнень під час вагітності та пологів тощо;

2) фактори ризику в період раннього дитинства: недостатня або надлишкова маса тіла при народженні, вид вигодовування, наявність захворювань протягом першого року життя та ін.;

3) фактори ризику, які відображають різні умови й спосіб життя дітей: умови проживання, рівень освіти батьків та їхній дохід, шкідливі звички батьків, чисельність і склад сім'ї, психологічна обстановка в сім'ї, виконання батьками профілактичних і лікувальних заходів та ін.

Цей перелік факторів ризику доцільно доповнити ще шкільними факторами ризику, які негативно позначаються на формуванні й розвитку здоров'я дітей через інтенсивний розвиток дитячого організму в цей період і його чутливість до різних несприятливих впливів. Фактори, що входять у цю групу, діють безперервно, пролонговано та систематично. До них належать:

1) інтенсифікація навчального процесу;

2) невідповідність методик і технологій навчання віковим та функціональним можливостям школярів;

3) нераціональна організація навчальної діяльності;

4) низька функціональна грамотність педагогів і батьків щодо питань охорони та зміцнення здоров'я.

Слушне тут твердження Т. Є. Симончук про те, що небезпека впливу шкільних факторів ризику підсилюється тим, що їх вплив на розвиток і стан здоров'я дітей проявляється не відразу, а накопичується протягом декількох років. Також одним із джерел стресу в шкільному житті є жорстоке агресивне середовище, конфліктні ситуації з педагогами й однолітками, конфлікти між батьками та школою, при яких страждає психіка дитини. Однак основним стресовим фактором у школі є обмеження часу в процесі навчальної діяльності. Другим за значимістю фактором ризику, що викликає підвищену функціональну напруженість, є втома й перевтома, які також можуть призвести до порушення здоров'я дітей, невідповідність навчального навчання віковим і функціональним можливостям учнів [13].

У свою чергу, Н. В. Третьякова шкільні фактори ризику або названі нею фактори освітнього процесу поділяє ще на такі три групи: гігієнічні фактори (узагальнюють усі реальні умови навчального процесу), навчально-організаційні (відображають інформаційну сторону навчального процесу та організацію

навчання) і психолого-педагогічні (узагальнюють стиль відносин педагога й учня, уключаючи оцінювання його навчальної діяльності) [14].

Отже, на формування здоров'я дитячого населення впливає багато факторів. Уважаємо, що їх можна систематизувати за певними ознаками й в авторському розумінні представити на рис. 1.

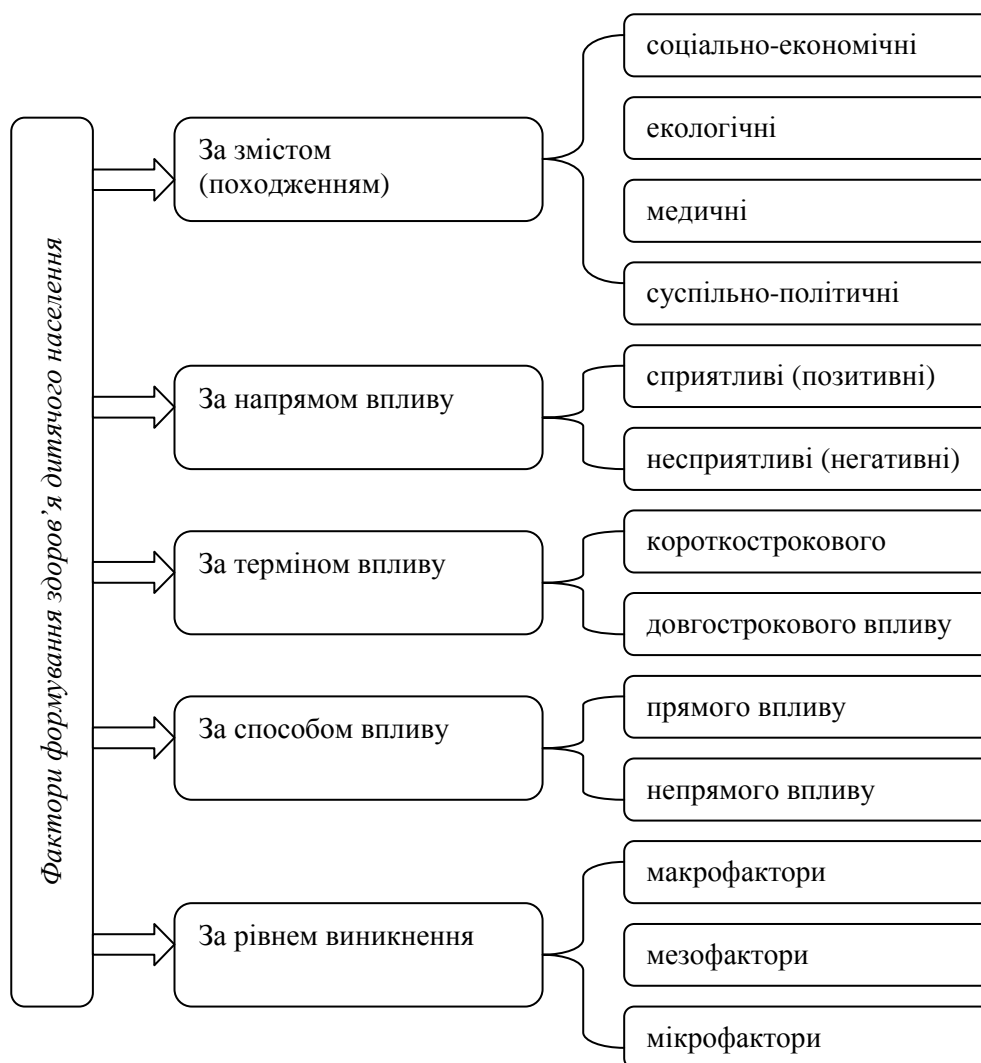

Рис. 1. Класифікація факторів формування здоров'я дитячого населення

Джерело: авторське бачення.

Так, за змістом фактори можна поділити на соціально-економічні (наприклад безробіття батьків, рівень доходів сім'ї), екологічні (стан забруднення навколишнього середовища), медичні (спадкові генетичні хвороби, доступ до медичних закладів) та суспільно-політичні (воєнні дії на Сході країни). Ці фактори, на нашу думку, можуть виникати на рівні держави (макрофактори), регіону (мезофактори) та рівні окремої сім'ї й дитини зокрема (мікрофактори); мати позитивний чи негативний напрям впливу (сприятливі та несприятливі фактори) і коротко- чи довгострокову дію на формування здоров'я дитячого населення; здійснювати прямий або непрямий вплив. Варто зазначити, що всі фактори пов'язані між собою й підсилюють дію один одного як у позитивному, так і в негативному напрямі.

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що класичним підходом усю сукупність факторів, що впливають на здоров'я людей, у тому числі дитячого населення, поділяють на фактори, що пов'язані зі способом життя; біологічні фактори; фактори, пов'язані зі станом навколишнього середовища (екологічні чинники) та медичні фактори. Логічно, що їх можна поділити на сприятливі (оздоровчі) та несприятливі (фактори ризику). При цьому фактори ризику можна виокремити відповідно до віку дитячого населення: у період вагітності й пологів, у період раннього дитинства та фактори, що відображають умови й спосіб життя дітей. Тут окремо, на нашу думку, доцільно виділити ще й так

звані шкільні фактори ризику, які діють безперервно, пролонговано та систематично, адже 11 із 17-ти років життя дитина проводить саме в шкільному середовищі.

Оскільки факторів формування здоров'я дитячого населення є досить багато, то проведене дослідження дало підстави класифікувати їх за низкою ознак – за змістом, напрямом впливу, терміном та способом впливу, рівнем виникнення. Вплив кожного з них на стан здоров'я дітей слід визначати, на нашу думку, за допомогою розрахунку інтегрального показника, який характеризуватиме стан здоров'я дитячого населення в певному регіоні чи країні загалом, що й стане предметом наших подальших досліджень.

Джерела та література

1. Столяров Г. С., Вороненко Ю. В., Голубчиков М. В. Статистика охорони здоров'я: підручник. Київ, КНЕУ, 2002. 230 с.
2. Лисенко Г., Хімїон Л. Профілактика тютюнової й алкогольної залежності в практиці сімейного лікаря. *Ліки України*. 2005. № 2 (91). С. 5–9.
3. Корисні продукти для дитячого імунітету. URL: <https://childdevelop.com.ua/articles/health/4020/> (дата звернення: 10.05.2018).
4. Дієта при алергії для дитини. URL: <http://amlima.com/vagitnist/1118-dieta-pri-alergii-dlja-ditini.html> (дата звернення: 10.05.2018).
5. Образ жизни родителей и поведенческие привычки старшеклассников. URL: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=18531> (дата звернення: 10.05.2018).
6. Палієнко О.А. Вплив еколого-економічних факторів на стан здоров'я населення України. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1 (36.1). С. 127–130.
7. Індекс здоров'я. Україна – 2017. Результати загальнонаціонального дослідження. Київ, 2018. URL: http://health-index.com.ua/upload/files/+Report%20Health%20Index%202017_web.pdf784933025.pdf (дата звернення: 10.05.2018).
8. Факторы, влияющие на состояние здоровья детей и подростков. URL: <http://all-gigiena.ru/lit/obshaya-gigiena-konspekt-lekcij/faktori-vliyaushie-na-sostoyanie-zdorovya-detej-i-podrostkov> (дата звернення: 11.05.2018).
9. Ішейкіна Ю. О., Буря Л. В. Гігієна та екологія: навч. посіб. для студентів стоматологічних ф-тів вищ. мед. навч. закл. IV рівнів акредитації Полтава: ТОВ «АСМІ», 2017. 305 с.
10. Альбицкий В. Ю. Состояние здоровья, образ и условия жизни детей группы медико-демографического риска. *Здравоохранение Рос. Федерации*. 1991. № 1. С. 28–31.
11. Міністерство охорони здоров'я України. Стан здоров'я дітей в Україні. URL: <http://www.moz.gov.ua/ua/main/press/?docID=20987> (дата звернення: 12.05.2018).
12. Федорук К. Р. Влияние некоторых факторов риска на состояние здоровья детей дошкольного возраста. URL: <http://jurnal.org/articles/2014/med3.html> (дата звернення: 12.05.2018).
13. Симончук Т. Е. Факторы, влияющие на состояние здоровья детей и подростков, школьные факторы риска. URL: <http://xn--i1abnckbmcl9fb.xn--p1ai/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/656937/> (дата звернення: 13.05.2018).
14. Третьякова Н. В. К вопросу о выявлении факторов риска для здоровья детей и подростков в общеобразовательных учреждениях. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/k-voprosu-o-vyyavlenii-faktorov-riska-dlya-zdorovya-detej-i-podrostkov-v-obsheobrazovatelnyh-uchrezhdeniyah> (дата звернення: 13.05.2018).

References

1. Stoliarov, H. S., Voronenko, Yu. V. and Holubchikov, M. V. (2002), *Statystyka okhorony zdorovia* [Health Statistics], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 230 p.
2. Lysenko, H. and Khimion, L. (2005), «Prevention of tobacco and alcohol dependence in the practice of family physician», *Liky Ukrainy*, no. 2(91), Pp. 5–9.
3. *Korysni produkty dlia dytiachoho imunitetu* [Useful products for children's immunity], available at: <https://childdevelop.com.ua/articles/health/4020/> (access date May 10, 2018).
4. *Dieta pry alerhii dlia dytyny* [Diet with allergy for the baby], available at: <http://amlima.com/vagitnist/1118-dieta-pri-alergii-dlja-ditini.html> (access date May 10, 2018).
5. *Obraz zhizni roditeley i povedencheskie privyichki starsheklassnikov* [Parents' lifestyle and behavioral habits of high school students], available at: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=18531> (access date May 10, 2018).
6. Paliienko, O. A. (2016), «Influence of ecological and economic factors on the health of the population of Ukraine», *Molodyi vchenyi*, no. 9.1 (36.1), Pp. 127–130.
7. *Indeks zdorovia. Ukraina – 2017. Rezultaty zahalnonatsionalnoho doslidzhennia* [Health Index. Ukraine is 2017. The results of a nationwide study], available at: http://health-index.com.ua/upload/files/+Report%20Health%20Index%202017_web.pdf784933025.pdf (access date May 10, 2018).

8. *Faktory, vliiaushchie na sostoianie zdorovia detey i podrostkov* [Factors affecting the health of children and adolescents], available at: <http://all-gigiena.ru/lit/obshaya-gigiena-konspekt-lekcij/faktori-vliyayushie-na-sostoyanie-zdorovya-detey-i-podrostkov> (access date May 10, 2018).
9. Ishcheikina, Yu. O. and Buria, L. V. (2017), *Hihiiena ta ekolohiia* [Hygiene and ecology], tutorial, TOV «ASMI», Poltava, Ukraine, 305 p.
10. Albitskiy, V. Yu. (1991), «The state of health, the image and living conditions of the children of the medical and demographic risk group», *Zdravookhranenie Rossiyskoy Federatsii*, no. 1, Pp. 28–31.
11. *Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. Stan zdorovia ditey v Ukraini* [Ministry of Health of Ukraine. The state of health of children in Ukraine], available at: <http://www.moz.gov.ua/ua/main/press/?docID=20987> (access date May 12, 2018).
12. Fedoruk, K. R. «Influence of some risk factors on the health status of preschool children», available at: <http://jurnal.org/articles/2014/med3.html> (access date May 12, 2018).
13. Simonchuk, T. E. «Factors affecting the health of children and adolescents, school risk factors», available at: <http://xn--ilabnckbmc19fb.xn--p1ai/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/656937/> (access date May 13, 2018).
14. Tretiakova, N. V. «On the question of the identification of risk factors for the health of children and adolescents in general education institutions», available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/k-voprosu-o-vyyavlenii-faktorov-riska-dlya-zdorovya-detey-i-podrostkov-v-obsheobrazovatelnyh-uchrezhdeniyah> (access date May 13, 2018).

Стаття надійшла до редакції 26.03.2018 р.

РОЗДІЛ III

Економіка та управління підприємствами

УДК 339.138

Ліпич Любов,
доктор економічних наук, професор, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, кафедра економіки,
безпеки та інноваційної діяльності підприємства;
м. Луцьк; e-mail: lgliptych@gmail.com

Хілуха Оксана,
кандидат економічних наук, доцент, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, кафедра економіки,
безпеки та інноваційної діяльності підприємства;
м. Луцьк; e-mail: lgliptych@gmail.com

Кушнір Мирослава,
кандидат економічних наук, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, кафедра фінансів,
страхування та банківської справи;
м. Луцьк; e-mail: lgliptych@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-71-76>

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЗАДОВОЛЕННЯ СПОЖИВАЧІВ

У статті обґрунтовано, що, здійснюючи покупку продукту або послуги, слід виокремити фактори, які впливають на задоволення потреб клієнтів на трьох рівнях цього процесу: до здійснення покупки, під час транзакції й після неї. Задоволеність покупця однаковою мірою залежить як від атрибутів, пов'язаних із якістю продукту, так і самого процесу покупки, емоцій, які супроводжують цей процес.

Класифікація факторів, що впливають на задоволеність, може змінюватися й охоплювати різні аспекти. Вони можуть стосуватися виробника, продукту, моменту покупки, використання продукту або послуги.

Ключові слова: задоволення клієнтів, моделі задоволення, показники задоволення, фактори задоволення, модель мультиатрибутивного товару, торгова потужність.

Липич Любовь,
доктор экономических наук, профессор, Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия;
м. Луцк e-mail: lgliptych@gmail.com

Хилуха Оксана,
кандидат экономических наук, доцент, Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия;
м. Луцк e-mail: lgliptych@gmail.com

Кушнир Мирослава,
кандидат экономических наук, Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки,
кафедра финансов, страхования и банковского дела;
м. Луцк e-mail: lgliptych@gmail.com

ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА УДОВОЛЬСТВИЕ КЛИЕНТОВ

В статье обосновывается, что, совершая покупку продукта или услуги, следует выделить факторы, влияющие на удовлетворение потребностей клиентов на трех уровнях этого процесса: в момент совершения покупки, во

время транзакции и после неё. Удовлетворённость покупателя в равной степени зависит как от атрибутов, связанных с качеством продукта, так и самого процесса покупки, чувств, которые сопровождают этот процесс.

Классификация факторов, влияющих на удовлетворённость, может изменяться и охватывать различные аспекты. Они могут касаться производителя, продукта, момента покупки, использования продукта или услуги.

Ключевые слова: удовлетворение клиентов, модели удовольствия, показатели удовольствия, факторы удовольствия, модель мультиатрибутивного товара, торговая мощность.

Lipych Lubov,
Doctor of Economics, professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation of the enterprise;
Lutsk; e-mail: lglyph@gmail.com

Khilukha Oksana,
PhD in Economics, Associate Professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation of the enterprise;
Lutsk; e-mail: lglyph@gmail.com

Kushnir Myroslava,
PhD in Economics, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Finance, Insurance and Banking;
Lutsk; e-mail: lglyph@gmail.com

FACTORS THAT AFFECT CUSTOMER SATISFACTION

Companies activities do not always satisfy customers' demands. The question is to find circumstances which influence customer satisfaction. It can have an objective and subjective nature. Customers show appreciation through increasing their demand, loyalty to company products, brand etc. Companies and their customers establish relationships based on trust, which companies should support and develop.

Scientific literature has shown a huge variety of characteristics and indicators which companies used to satisfy customers. Such methods give to the scientists and companies many combinations to design and implement them in a different companies circumstances. The paper shows that satisfaction is an adjustable indicator, it should determine by combinations of internal variables of customer behavior. That explains the fact that indexes of appreciation should be personal for every customer and cover a process of buying and usage service or a product. Moreover, customer satisfaction provokes other changes and influences investors and competitor's behavior.

The article identifies factors influencing customer satisfaction on the three levels of such a process: before the buying, during and after the transaction. The buyer's satisfaction justly depends on the characteristics related to the quality of the product, and the very process of buying, emotions that follow this process.

On the overload market, the importance of psychological factors of consumer satisfaction increases. They can be divided into factors related to the product or service or to the customer and the seller personality. Such order can be a basis for future models of consumer satisfaction.

Key words: customer satisfaction, satisfaction model, satisfaction index, factors of customer satisfaction, multi-criteria product model, trading power.

Постановка проблеми. Діяльність підприємства не завжди приносить покупцям задоволення від покупки, від використання продукту або обслуговування під час або після покупки. Це пов'язано з тим, що на задоволення клієнтів впливає багато чинників. Вони можуть бути як чинниками об'єктивного характеру, так і такими, оцінка яких є індивідуальним, суб'єктивним відчуттям кожного клієнта, що супроводжує його в цій ситуації. Загалом, ці чинники важко оцінити й визначити рівень інтенсивності їх впливу та, звичайно, дуже проблемно їх передбачати, прогнозувати. Можна припустити, що в кожному випадку сукупність цих чинників та рівень їх впливу на прийняті рішення, а отже – на задоволення, є різними. У кожній ситуації клієнти, котрі користуються послугою (або використовують продукт), можуть мати різні відчуття щодо оцінки того, що їм пропонують сьогодні. Тому в їхніх почуттях може бути або стан задоволення, або повна його відсутність. Із погляду підприємства, задоволення клієнтів – це торговельна потужність на конкурентному ринку, результат задоволення потреб і сподівань клієнта і, як результат, його лояльність до продукції, бренду, компанії тощо. Між підприємством та його клієнтами формується довіра, і ці відносини мають підтримуватися, розвиватися та оцінюватися. Це здійснюється як через програми лояльності, так і маркетингові тести, що проводяться за задалегідь

визначеною частотою. Мета цих програм не лише перевірка того, чи задоволені клієнти пропонованими продуктами або послугами, а також чи їхні потреби й очікування змінилися протягом останнього часу і які чинники вплинули на це.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній науці виділяється окрема галузь – теорія поведінки споживача, одним із засновників якої вважають Дж. Саваж [1, с. 174]. У працях Д. Канемана й А. Тверські показано, що люди не можуть систематично та послідовно приймати раціональні рішення. Домашні господарства ірраціональні у своїй споживчій поведінці. Проте, незважаючи на достатню наукову розробку поведінки індивідуальних споживачів, їхніх потреб, чинники впливу на процес задоволеності покупця досліджено недостатньо, що надає актуальності нижчевикладеному матеріалу.

Формулювання мети й завдань дослідження. Мета та завдання дослідження полягають в ідентифікації чинників, що використовуються під час побудови моделей задоволеності клієнтів, визначенні причин їх змін.

Виклад основного матеріалу. Задоволення покупців – це концепція, пов'язана не лише з придбанням продуктів, їх використанням, наданням послуг, але також із їх сприйняттям або прийняттям життєво важливих рішень. Задоволення клієнтів має особистісний, емоційний, індивідуальний та суб'єктивний характер. Це взаємозалежність між суб'єктивною оцінкою рівня ефективності обслуговування й очікуваннями клієнта. Задоволення виникає тоді, коли оцінка послуги або продукту вища, ніж очікування клієнта або принаймні дорівнює їй. Розвиток маркетингу як науки і як сфери людської діяльності зумовив виникнення чотирьох підходів до моделювання поведінки споживачів: мікроекономічного, психологічного, соціологічного й інтегрованого. В основу мікроекономічного підходу покладено концепцію раціональності, яка встановлює залежність між споживчим попитом і такими об'єктивними економічними характеристиками, як корисність і ціна товару. Відповідно до мікроекономічного підходу споживачі націлені на максимізацію свого задоволення з урахуванням обмежень у грошових ресурсах, маючи достатньо інформації про альтернативні джерела задоволення потреб, їхня поведінка оцінюється як раціональна. Психологічний підхід ґрунтується на таких основних теоріях, як теорія пізнання й психоаналітична теорія мислення.

Сучасні інтегровані підходи розглядають поведінку споживача в умовах впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Вибір клієнтів оснований не лише на раціональних, але й емоційних рішеннях. Д. Канемана та А. Тверські [4, с. 176] довели, що люди не можуть систематично й послідовно приймати раціональні рішення, тому що завжди існує проблема асиметричності інформації. На це почуття впливають різні чинники, як об'єктивні, так і суб'єктивні, наприклад попередній досвід, пов'язаний із використанням продукту, вік, фінансова спроможність, упевненість у бренді, імідж підприємства, особистісні риси тощо. Іноді невелика зміна або відсутність одного з чинників впливу має вирішальне значення для вибору продукту та постачальника.

Класифікація чинників, які впливають на задоволеність, може змінюватися та охоплювати різні аспекти. Вони стосуються виробника, продукту, моменту здійснення покупки, використання продукту або послуги. Тобто їх можна розділити на три групи [5]:

- економічні чинники (дохід, ціна, заощадження, позики тощо);
- маркетингові інструменти (просування, реклама, діяльність у сфері зв'язків із громадськістю);
- неекономічні чинники (демографічні, соціальні, психологічні).

Купівля товарів чи послуг часто супроводжується відчуттям дискомфорту. Тому для того, щоб транзакція була завершена успішно, тобто задовільно для клієнта, вона повинна забезпечити йому очікувані переваги (результати). Ураховуючи покупку продукту або послуги, на нашу думку, потрібно виокремити чинники, що впливають на задоволення потреб клієнтів на трьох рівнях цього процесу: до здійснення покупки, під час транзакції та після покупки (табл.1).

Маркетологи розглядають товар із позиції тих вигод, які бажає отримати споживач після його придбання. Виходячи з цього, під товаром розуміємо комплекс значущих для споживача властивостей (атрибутів), які він оцінює щодо забезпечення задоволення своїх потреб й у зв'язку з цим готовий придбати його за узгодженою ціною та в певній кількості. Задоволеність покупця однаково залежить як від атрибутів, пов'язаних із якістю продукту, так і від самого процесу покупки, а також почуттів, які супроводжують його.

Чинники задоволеності споживачів

Чинники, що передують купівлі	Чинник транзакції	Післятранзакційні чинники
Дохід, інформація про товар (послугу), думки інших покупців, очікування, потреби, просування, реклама, заощадження, доступ до інформації про продукт (послугу)	Особистість клієнта, обслуговування клієнта, довіра до бренду, атмосфера під час покупок, ціна, обізнаність персоналу, емоції, що супроводжують транзакцію, відносини з продавцем, ідентифікація потреб та очікувань споживача, форма продажу, способи оплати, вигляд товару	якість сервісу, якість продукту, спосіб використання продукту, реакція на скарги, час очікування розгляду скарги, можливість повернення товару

Джерело. Сформовано авторами.

Їх ідентифікація дає змогу оцінити ефективний рівень товару, спланувати покупку, визначити пропозицію, тобто зробити правильний вибір. Усвідомлення власних очікувань та їх протиставлення ринковій пропозиції для досягнення найвищої відповідності відображаються в задоволенні потреб клієнтів. На основі анкетного опитування нами визначено три групи атрибутів, що впливають на задоволеність клієнтів від покупки (табл. 2).

Таблиця 2

Атрибути задоволеності покупця від покупки

Атрибути, пов'язані з продуктом	Атрибути, пов'язані з процесом покупки	Атрибути, пов'язані з відчуттями
Наявність властивостей, які споживачі очікують отримати від продукту, впевненість у торговій марці (бренді), ціна, скорочення періоду очікування на товар, орієнтація виробника на клієнта, дизайн	Пропонування покупки, знижки, зовнішній вигляд продавця, професійне обслуговування клієнтів, час витрачений на покупку, час прийняття рішень покупцем, орієнтація продавця на клієнта	Позитивні емоції, досвід, утвердження впевненості в торговій марці, сприйняття цінності товару, сприйняття якості товару, лояльність до продавця (бажання ще раз звернутися до цього продавця)

Джерело. Сформовано авторами.

Ієрархічне розміщення чинників указує на їх відмінність від пропонованих в основних мультиатрибутивних моделях, які виокремлюють кілька концепцій їх формування – дво-, три-, чотири- й п'ятирівнева. У розробці цих моделей узяли участь Ф. Котлер, Т. Левітт, Ж.-Ж. Ламбен, П. Дисконт та ін. Моделі цих фахівців об'єднує уявлення про товар як сукупність вигод і благ, придбаних для задоволення певних потреб та бажань (табл. 3).

Таблиця 3

Концепції моделей мультиатрибутивного товару

Автор	Класифікація властивостей товару
П. Діксон	Основні (функціональні характеристики). Додані (якісні переваги над товарами-конкурентами).
Ж. Ламбен	Родові якості (функціональна корисність). Перефійні (пов'язані з основною функцією товару). Додані (розширюють властивості товару).
Ф. Котлер	Продукт за задумом. Реальний продукт. Розширений продукт.
Т. Левітт-Ф. Котлер	Ключова цінність (задоволення основної потреби). Основний товар (сукупність основних атрибутів, здатних задовольнити певні потреби). Очікуваний товар (набір характеристик й умов, котрі очікує отримати споживач при покупці). Поліпшений товар (товар, що перевищує очікування). Потенційний товар (все, що потенційно можна отримати від товару).

Джерело. Сформовано авторами на основі [6, 7, 8, 9].

Чим більше атрибути задоволеності товару віддаляються від основного, тим більше їх вплив на задоволення зменшується. Ці атрибути лише додають вартості продукту. Зі збільшенням насиченості товарною масою зростає вагомість соціально-психологічних чинників задоволеності споживача та, як результат, їх відображення у відповідних моделях. Курт Мацлер й Ельмар Сауервейн [8] запропонували поділ чинників задоволення на такі три групи:

– основні чинники. Їх наявність необхідна, але недостатня для досягнення задоволеності, їх відсутність призводить до невдоволення;

– коефіцієнти ефективності – чинники, наявність яких приводить до задоволення, тоді як відсутність – до невдоволення

Суб'єктивні чинники ми розділили на супутні продукти, пов'язані із замовником і пов'язані з продавцем (табл. 4).

Таблиця 4

Чинники, що впливають на задоволення потреб клієнтів

Чинники, пов'язані з продуктом	Чинники, що стосуються клієнтів	Чинники, що стосуються продавців
Особливості продукту. Сприйняття продукту споживачем. Якість продукту. Ціна продукту. Споживча вартість продукту. Функціональність продукту.	Індивідуальні очікування замовника та його вимоги. Досвід клієнта. Потреби клієнтів. Довіра споживачів до компанії та торгової марки. Оцінка вартості продукту.	Комунікація та імідж підприємства. Турбота про замовника. Установлення зв'язків із клієнтами. Знижки. Реклама.

Джерело. Сформовано авторами.

Висновки. Короткий огляд відносно невеликої частини робіт дає змогу виокремити величезну різноманітність характеристик і показників, які використовуються в моделях задоволення покупця, що дає можливість дослідникам створити безліч можливостей власної комбінації чинників, проектування, проведення досліджень і перевірки впливових гіпотез між змінними.

Джерела та література

1. Strategies for Assessing and Managing Organizational Stakeholders / G.T. Savage, T. W. Nix, C. J. Whitehead, J. D. Blair. *The executive*. 1991. Vol. 5, № 2. P. 61–75.
2. Shleifer A. A. Vishny R. Survey of corporate governance. *Journal of Finance*. 1997. No. 52 (2). P. 737–783.
3. Velentzas, I., Broni G. Business Ethics, Corporate Governance, Corporate Social Responsibility. *Accounting and Auditing Ethics & Deontology (in Greek)*. IuS. Thessaloniki. 2014.
4. Whiddett S. A, Hollyforde S. Practical guide to competencies: how to enhance individual and organizational performance. London CIPD, 2003. 764 p.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови/уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
6. Зеер Э. Ф. Личностно-ориентированные технологии профессионального развития специалиста: науч.-метод. пособие. Екатеринбург: Академия, 2002. 283 с.
7. Зязюн І. А. Світоглядні пріоритети педагогіки. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць: у 2 ч. Ч. 1. Вип. 2/ред. кол.: І. А. Зязюн (голова) [та ін.]. Київ: Вінниця, 2002. С. 10–16.

Reference

1. Savage G. T., Nix T. W., Whitehead, C. J., & Blair, J. D. (1991). Strategies for assessing and managing organizational stakeholders. *The executive*, 5(2), 61–75.
2. Shleifer A., & Vishny R. W. (1997). A survey of corporate governance. *The journal of finance*, 52(2), 737–783.
3. Velentzas, I., & Broni G. (2014). Business ethics, corporate governance, corporate social responsibility. *Accounting and Auditing Ethics & Deontology (in Greek)*, IuS, Thessaloniki.
4. Whiddett S., & Hollyforde S. (2003). A practical guide to competencies: how to enhance individual and organisational performance. CIPD Publishing.
5. Busel V. T. (2004). *Velikiy tлумachniy slovnik suchasnoї ukraїns'koї movi* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Irpin: Perun, 1736 [in Ukrainian].
6. Zeyer E. F., & Shakhmatova O. N. (1999). *Lichnostno-orientirovannyye tekhnologii professional'nogo razvitiya spetsialista* [Personality-oriented technologies of professional development of a specialist]. Yekaterinburg: Ural, 283 [in Russian].

7. Zyazyun Í. A. (2002). Svítoglyadni príroriteti pedagogíki. Suchasní ínformatsýni tekhnologíi ta ínnovatsýni metodíki navchannya u pídgotovtsí fakhívtsív: metodologíya, teoriya, dosvid, problemy [Worldview priorities of pedagogy. Modern information technologies and innovative methods of training in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems], (pp. 10–16) Vinnytsa: VNU [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.05.2018 р.

УДК 338.43:504

Андрейченко Андрій,
кандидат економічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра економіки та управління;
м. Одеса; e-mail: avandreichenko@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-76-82>

МАРКЕТИНГ ПРОДУКЦІЇ БЕЗВІДХОДНОГО АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті досліджено особливості маркетингу продукції безвідходного агропромислового виробництва, до яких належать продукти харчування, корми та кормові добавки, органічні добрива, альтернативні джерела енергії, продукція технічного призначення. Установлено, що маркетинг – це засіб реалізації стратегії суб'єктів безвідходного агропромислового виробництва, що дає змогу адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища, забезпечити конкурентні переваги в економічному просторі, задовольняти конкретні потреби й запити споживачів, формувати позитивне ставлення до агропромислової продукції безвідходного виробництва і її виробників. Досліджено основні напрями маркетингової діяльності у сфері безвідходного агропромислового виробництва, що забезпечить досягнення економічного, соціального та екологічного ефекту.

Ключові слова: АПК, відходи АПК, безвідходне виробництво, продукція безвідходного агропромислового виробництва, маркетинг.

Андрейченко Андрей,
кандидат экономических наук, доцент,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра экономики и управления,
г. Одесса; e-mail: avandreichenko@gmail.com

МАРКЕТИНГ ПРОДУКЦИИ БЕЗОТХОДНОГО АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

В статье исследуются особенности маркетинга продукции безотходного агропромышленного производства, к которым относятся продукты питания, корма и кормовые добавки, органические удобрения, альтернативные источники энергии, продукция технического назначения. Установлено, что маркетинг является средством реализации стратегии субъектов безотходного агропромышленного производства, что позволяет адаптироваться к динамичным изменениям внешней среды, обеспечить конкурентные преимущества в экономическом пространстве, удовлетворять конкретные потребности и запросы потребителей, формировать положительное отношение к агропромышленной продукции безотходного производства и производителей. Исследуются основные направления маркетинговой деятельности в сфере безотходного агропромышленного производства, которые обеспечат достижение экономического, социального и экологического эффекта.

Ключевые слова: АПК, отходы АПК, безотходное производство, продукция безотходного агропромышленного производства, маркетинг.

Andreichenko Andrii,
PhD in Economics, Associate Professor,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor at the Department of Economics and Management,
Odessa; e-mail: avandreichenko@gmail.com

MARKETING OF PRODUCTS OF NON-WASTE AGRICULTURAL PRODUCTION

The article is devoted to the research of the features of marketing of products of non-waste agricultural production, which include food products, feed and feed additives, organic fertilizers, alternative energy sources, products for technical purposes. It is established that marketing is a means of implementing the strategy of non-waste agro-industrial enterprises that allows them to adapt to dynamic changes in the external environment, to provide competitive advantages in the economic sphere, to meet the specific needs and demands of consumers, to form a positive attitude towards agro-industrial products of non-waste production and producers. The main directions of marketing activity in the sphere of non-waste agro-industrial production are studied: a comprehensive study of the state of the agro-industrial products market of non-waste technological systems and prospects for its development with the purpose of identifying and assessing the existing and potential demand of consumers for products of non-waste agro-industrial production and services; formation of demand and promotion of the sale of products of non-waste agro-industrial production; choice of means of communicative politics; the development of a system of prices for products of non-waste agro-industrial production; organization of methods of commodity circulation of products of non-waste agro-industrial production, management of commodity assortment; checking effectiveness, improving and monitoring the effectiveness of marketing activities. It is proved that marketing of products of non-waste agro-industrial production is a complex and multifaceted activity aimed at organizing the production of non-waste production of the agro-industrial complex to the consumer in order to satisfy the interests of consumers who receive high-quality products, producers who receive income and occupy a corresponding niche in the domestic and world markets and state interests by ensuring food security and integration into the international economic space.

Key words: agro-industrial complex, agricultural waste, non-waste production, products of non-waste agro-industrial production, marketing.

Постановка проблеми. Агропродовольчий ринок функціонує як взаємопов'язана цілісна система, а для того, аби створити ринковий механізм, який ефективно діє, необхідна адекватна концепція ринкових відносин. Нею є маркетинг, що орієнтує діяльність господарюючих суб'єктів на збалансований розвиток і формування стійкої конкурентної позиції. Маркетинг являє собою найважливіший елемент ринкового механізму господарювання, спрямований на задоволення потреб, а його застосування означає системний підхід до управлінської діяльності з чітко поставленою метою й деталізованою сукупністю заходів. Динамічний розвиток агропродовольчого ринку змушує аграрні підприємства більш активно переключатися на маркетинг, усе більше сприймаючи його як найважливішу систему й інструмент, що дає можливість зберігати ефективність виробництва при змінах кон'юнктури ринку [1, с. 1].

Маркетинг є засобом реалізації стратегії суб'єктів безвідходного агропромислового виробництва, що дає змогу адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища, забезпечити конкурентні переваги в економічному просторі, задовольняти конкретні потреби й запити споживачів, формувати позитивне ставлення до агропромислової продукції безвідходного виробництва та її виробників.

Вивчення питання вдосконалення маркетингу продукції безвідходного агропромислового виробництва зумовлено необхідністю формування в нашій державі сприятливих умов для досягнення стратегічно важливих економіко-соціоecологічних цілей, серед яких:

- задоволення потреб населення в екологічно чистій продукції безвідходного агропромислового виробництва;
- створення нових робочих місць і виробництво продукції з високою часткою доданої вартості;
- раціональне, комплексне використання матеріальних ресурсів у виробництві продукції, забезпечення ресурсозбереження в АПК;
- високоефективне функціонування суб'єктів безвідходного агропромислового виробництва, що забезпечує надходження коштів до бюджетів усіх рівнів;
- інтеграція АПК України до європейського та світового економічного простору;
- мінімізація негативного впливу виробництва на стан навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми маркетингового забезпечення виробництва агропромислової продукції досліджували О. М. Азарян, І. Ф. Баланюк, А. В. Галинська, С. С. Гаркавенко, В. Г. Герасимчук, Г. М. Запша, Ф. Котлер, Є. В. Крикавський, М. П. Сахацький, Л. М. Худолій та ін.

Так, М. П. Сахацький і Г. М. Запша відзначають важливість опрацювання наукових основ формування системи маркетингу в сільськогосподарських підприємствах, що зумовлюється соціально-економічною вагомістю останніх для економіки країни та життєдіяльності нації в цілому; перспективністю нарощування ними економічних здобутків як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; істотним посиленням конкуренції між господарюючими суб'єктами різних країн походження у зв'язку зі зростанням доступності вітчизняного ринку для імпоротної сільськогосподарської продукції та вироблених із

неї товарів через вступ України до Світової організації торгівлі. Турбулентна хвиля економічної глобалізації, інтенсивність якої постійно підвищується, не залишає осторонь жодного ринкового суб'єкта, вимагаючи від кожного адекватних рішень у відповідь на динамічні зрушення мікроекономічного та макроекономічного середовищ. Названі процеси, з одного боку, а з іншого – становлення в сільському господарстві різних форм власності та господарювання, довготривала перманентна криза аграрного відтворення, соціальні негаразди українського села об'єктивно актуалізують науково-прикладну проблему розвитку в сільськогосподарських підприємствах системи маркетингу [2, с. 31].

І. Ф. Баланюк підкреслює, що одним із факторів ефективного функціонування агроформувань в умовах перехідного періоду, коли існує конкуренція між товаровиробниками, може бути використання маркетингової стратегії. Для успішного функціонування підприємствам потрібно випускати продукцію, яка, з одного боку, повинна задовольняти споживачів (тобто формувати попит на неї), а з іншого – має бути прибутковою для виробника. Такі результати можуть досягатися випуском якісної продукції відповідно до побажань покупців з одночасним скороченням витрат на виробництво [3, с. 27].

Водночас у важливих працях учених щодо різноманітних аспектів маркетингу в АПК не приділено належної уваги маркетинговій діяльності у сфері безвідходного агропромислового виробництва.

Мета й завдання дослідження. Мета статті – аналіз особливостей маркетингу продукції безвідходного агропромислового виробництва. Для цього потрібно виконати такі **завдання**:

- визначити основні види продукції безвідходного агропромислового виробництва;
- розглянути особливості маркетингової діяльності у сфері безвідходного виробництва в АПК;
- дослідити основні елементи системи маркетингу продукції безвідходного агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу. Із відходів переробки агропромислової продукції можна одержати понад 100 найменувань [4]. Головними видами продукції безвідходного агропромислового виробництва є:

- *Продукти харчування* (зерно й хлібопродукти, м'ясо та м'ясопродукти, риба й рибпродукти, яйця і яйцепродукти, молоко й молокопродукти, цукрові буряки та цукор, кондитерські вироби, насіння соняшнику, олія й олієпродукти, фрукти, плоди і ягоди, овочі та продовольчі баштанні тощо).

Особливу увагу слід звернути на органічну продукцію. З усвідомленням споживачами залежності між вибором продовольства й здоров'ям обсяг виробництва органічної сільськогосподарської продукції значно зріс. Упродовж останніх двох десятиріч світовий ринок органічної продукції активно розвивається та пропонує альтернативу споживанню традиційної сільськогосподарської продукції, яка набуває все більшої популярності [5, с. 30].

- *Корми й кормові добавки*, збагачені корисними компонентами та стійкі до зберігання. Велика кількість побічних біогенних відходів, значно забруднюючи навколишнє середовище, водночас виступає потенційним джерелом для виробництва білкових і вуглеводних кормів для сільськогосподарських тварин. Їх односторонній перехід у воду, ґрунт і повітря, використовуючи відповідні технології, можна частково змінити на природний цикл органічних сполук, що призводить до утворення речовин, придатних для живлення рослин або тварин. Тварини таким чином перетворюють вторинні продукти (відходи) екосистеми у тваринний білок для харчування людини [6, с. 8].

- *Органічні добрива*, що є екологічною альтернативою використанню мінеральних добрив, – це незаражені екобезпечні органічні добрива.

В умовах сучасного сільськогосподарського виробництва, коли різко зменшилося поголів'я худоби й, отже, менше стало вироблятися та вноситися органічних добрив, виникає необхідність поповнення органічної частини ґрунту за рахунок застосування альтернативних органічних біодобрив як передумови створення сприятливих для рослин агрохімічних, водно-фізичних і біологічних властивостей ґрунту [7].

- *Альтернативні джерела енергії*. Ураховуючи нестачу в Україні традиційних видів паливної енергії, у державній енергетичній політиці віддано перевагу підвищенню енергоефективності й використанню енергії з відновлюваних та альтернативних джерел [8]. Використання біоенергії зменшить собівартість сільськогосподарської продукції й підвищить рівень енергетичної незалежності держави [9, с. 100].

Аналіз світового досвіду показує, що розвивати виробництво біопалива найдоцільніше на основі олійних культур – біодизельне паливо; на основі спиртовмісних складників – біоетанол; рослинної сировини та відходів тваринництва – біогаз.

• *Продукція технічного призначення* виробляється за допомогою безвідходної переробки відходів тваринництва, рослинництва, птахівництва. Так, із кісток тварин виготовляють технічний жир для клеєжелатинової промисловості, зі шкірсировини – технічний жир для легкої промисловості; із молочної сироватки – спирт етиловий технічний; із лузги зернопереробної, оліє-жирової сировини – паливні матеріали; із томатного насіння – мастило технічне.

Особливості маркетингової діяльності у сфері безвідходного виробництва в АПК зумовлюються:

– характером товару (сільськогосподарські продукти є громіздкими (зерно, корми) та схильними до швидкого псування (молоко, м'ясо, овочі, фрукти). До того ж обсяг виробленої продукції фермерського господарства змінюється з року в рік, зумовлює реакцію фермерів на ціни, урядові заходи, а, крім того, на кількості і якості продукції позначаються погодні умови й хвороби тварин;

– невідповідності робочого періоду та періоду виробництва. У сільському господарстві робочий період не збігається з періодом виробництва, особливо в рослинництві, де продукцію отримують 1–2 рази на рік, а робочий період триває цілий рік [10, с. 173];

– різноманітністю асортименту продукції безвідходного виробництва в АПК та учасників досліджуваного ринку;

– особливими безвідходними технологіями виробництва;

– значним впливом природних і кліматичних умов на виробництво;

– наявністю різноманітних організаційно-господарських форм – від державних до сімейних;

– впливом організаційно-економічного, екологічного державного регулювання.

Система маркетингу продукції безвідходного агропромислового виробництва передбачає низку основних елементів маркетингової діяльності:

1. *Комплексне вивчення стану ринку агропромислової продукції безвідходних технологічних систем та перспектив його розвитку з метою виявлення й оцінки наявного та потенційного попиту покупців на продукцію безвідходного агропромислового виробництва й послуги.*

Комплексне дослідження ринку належить до стратегічно важливих функцій, що виконуються висококваліфікованими фахівцями. Прикладна реалізація функції передбачає систематичне та різностороннє вивчення стану й перспектив розвитку ринків, на яких функціонує або на які має намір виходити сільськогосподарське підприємство. Конкретна робота полягає в аналізі діючих чинників макроекономічного середовища та відповідних йому факторів мікроекономічного ринкового середовища [2, с. 33].

Складниками дослідження ринку є [3, с. 29]:

– виявлення основних покупців товару: установлюються обсяги придбаних ними товарів за попередні 3–5 років; здійснюється групування за ознаками юридичних і фізичних осіб, регіонами тощо.

Вивчення споживачів (сегментація ринку) є стрижневою функцією маркетингової діяльності аграрного підприємства. Сутність її виконання полягає в аналізі реальних та потенційних споживачів, щоб під їхні вимоги пристосовувати виробництво продукції та здійснювати послуги. Конкретна робота передбачає виявлення кількості наявних і потенційних споживачів та динаміку їх змін; дослідження структури й характеристик покупців за різноманітними ознаками та їх варіативними комбінаціями; з'ясування масштабу потреб і незадоволеного попиту;

– визначення величини ринку, його розвитку та частки ринку підприємства на перспективу. Величина цільового ринку дає відповідь на питання щодо того, які обсяги продукції можуть бути придбані споживачами від усіх категорій виробників. Розвиток ринку передбачає тенденції збуту продукції на 3–5–10 років, збільшення або зменшення обсягів її продажу. Частка ринку характеризує обсяги збуту продукції підприємства в загальній масі продажу всіма виробниками;

– вивчення основних конкурентів підприємства (наводиться їх перелік, відображаються переваги й недоліки, порівняно з підприємством, за якістю товарів, цінами, збутом, сервісом, комунікаціями).

Функція дослідження конкурентів належить до пріоритетних і професіоналізм її реалізації значною мірою визначає результативність ринкової діяльності сільськогосподарського підприємства. Конкретна операційна робота полягає у вивченні загальних масштабів конкуренції та кількості конкурентів; обсягів, асортименту і якості їхніх товарів та послуг; цінової й дистрибутивної політики; маркетингової комунікації; ефективності виробництва та збуту конкретних видів продукції; результативності комплексу маркетингу; загальної економічної ефективності ринкової діяльності; ринкової стратегії й тактики та методів конкуренції. На підставі аналізу наведених позицій формулюються висновки щодо власних сильних та слабких сторін і розробляється стратегія ринкової поведінки підприємства та здійснюється впровадження власних маркетингових програм [2, с. 33];

– установа осіб, яких потрібно опитати з метою одержання достовірної інформації про товар і підприємство. До вибірки включають перехожих – осіб, які хотіли придбати товар, але не зробили цього; покупців, котрі купили товар; клієнтів-фізичних осіб та клієнтів-юридичних осіб, які постійно споживають товар;

– розробка анкет, відповідно до проблеми й мети дослідження;
– опитування респондентів – збір інформації, відповідно до розроблених анкет, та їх заповнення;
– аналіз опитування на основі складених анкет. Дані відповідей зводяться в таблиці, устанавлюються узагальнювальні показники думок респондентів;
– підготовка висновків за результатами аналізу анкет. На основі узагальнень приймаються рішення стосовно вимог до товару.

2. *Формування попиту та стимулювання збуту виробленої продукції безвідходного агропромислового виробництва.*

Визначаються ефективні канали збуту продукції за регіонами, сегментами ринку, важливими споживачами. Характеризується участь підприємства в ярмарках, виставках та акціях. Досліджується доцільність використання посередників у збуті продукції. Дистрибуційна політика передбачає:

– уточнення сегментів ринку, якими підприємство збуває товари в цей час, і запланованих на перспективу;
– вибір каналів збуту продукції, які забезпечують своєчасне та в повних обсягах отримання покупцями товару;
– забезпечення товарами всіх реальних сегментів ринку (наводяться в кількісному й сумарному співвідношенні показники збуту товарів за регіонами та споживачами);
– участь підприємства у виставках, ярмарках й акціях (ззначаються обсяги реалізації продукції за напрямками);
– залучення посередників у збуті продукції підприємства [3, с. 29].

3. *Вибір засобів комунікативної політики.*

Здійснюється вибір найбільш дієвих для підприємства засобів комунікації (реклами, пропаганди, стимулювання збуту, персонального продажу). Складники налагодження комунікації:

– з'ясування переваг і недоліків засобів маркетингової комунікації підприємств;
– обґрунтування доцільності застосування підприємством певних засобів комунікації:
а) реклами (розробка алгоритму прийняття рішення щодо рекламування товару);
б) пропаганди (визначення форми пропаганди підприємства);
в) стимулювання збуту (характеристика засобів стимулювання збуту);
г) персонального продажу (використання підприємством цього виду продажу);
– розробка заходів для організації ефективного збуту товарів (з урахуванням переваг та недоліків засобів маркетингових комунікацій, обираються найбільш сприятливі й застосовуються в практичній роботі підприємства).

Маркетингова політика комунікацій має бути сформована таким чином, щоб удало поінформувати ринок про товар і його конкурентні переваги, а також стимулювати просування його на ринку [11, с. 47].

4. *Розробка системи цін на продукцію безвідходного агропромислового виробництва.*

Однією з основних умов ефективності маркетингової діяльності повинна бути реалізація продукції за найвигіднішими цінами, що можливо забезпечити за рахунок максимізації доданої вартості продукції та оптимізації каналів її збуту [12, с. 390].

Важливими складниками ціноутворення на підприємстві є:

– розрахунок цін на товари методом прямого ціноутворення;
– методом непрямого ціноутворення;
– порівняння цін на товари підприємства з дешевими та дорогими виробами конкурентів;
– обґрунтування маркетингової політики управління цінами (розкривається стратегія регулювання цін на товари залежно від різних ситуацій);
– забезпечення гарантії конкурентоспроможності товарів (з'ясується вплив диференціювання цін на товари, системи знижок, а також доставки товарів до споживача на прибутковість підприємства) [3, с. 30].

5. *Організація методів товаропросування продукції безвідходного агропромислового виробництва, управління товарним асортиментом.*

Устанавлюються пріоритети підприємства стосовно подальшого просування на ринку, виробництва продукції, розвитку підприємства, які передбачають розробку заходів, пов'язаних із просуванням

товару на ринку; обґрунтування пріоритетів розвитку ринку (реалізувати товар на старому ринку, залучати посередників, завойовувати нові сегменти ринку або припиняти реалізацію товару на цьому ринку); розробку заходів для успішного функціонування підприємства в перспективі; визначення перспектив випуску продукції з урахуванням потреб споживачів, рівня цін, каналів збуту, комунікаційної політики. Можливими напрямками можуть бути продовження виробництва продукції без змін, підвищення якості продукції, модернізація виробництва, зміна цін, вибір нових напрямів збуту, застосування вищенаведених засобів комунікації, припинення випуску продукції [3, с. 31].

6. Перевірка ефективності, удосконалення та контроль ефективності маркетингової діяльності.

Функція управління маркетингом як системою передбачає виконання завдань, що безпосередньо пов'язані з реалізацією таких управлінських процедур, як планування, організація, координація, регулювання, мотивація, аналіз, облік і контроль маркетингової діяльності підприємства. Складність цієї функції зумовлена переліком здійснюваних операцій, що включають систематичний контроль за функціонуванням виробничо-збутової сфери суб'єкта господарювання, оцінка якого проводиться на основі зіставлення отриманих результатів із понесеними затратами для своєчасного прийняття адекватних ситуації управлінських рішень; постановку конкретних завдань перед кожною ланкою й фахівцем маркетингової служби з чітким розмежуванням між ними обов'язків, повноважень, відповідальності, а також здійснення контролю за їх дотриманням; регулювання комплексності та послідовності виконання маркетингових функцій; інтегральну оцінку ефективності системи маркетингової діяльності [2, с. 33–34].

Висновки. Маркетингова орієнтація безвідходного агропромислового виробництва сприяє оптимальному використанню обмежених ресурсів підприємств, зниженню видатків виробництва та обігу, забезпеченню необхідного рівня рентабельності. Ефективність маркетингу продукції безвідходного агропромислового виробництва залежить від максимального задоволення потреб споживачів у високоякісній продукції АПК через раціональне використання наявних виробничих можливостей, сприяння в розв'язанні соціальних, екологічних проблем, налагодженні вигідних довготривалих відносин із бізнес-партнерами.

Маркетинг продукції безвідходного агропромислового виробництва є складною й багатогранною діяльністю, спрямованою на організацію руху продукції безвідходного виробництва АПК до споживача з метою задоволення інтересів споживачів, які отримують якісну продукцію; товаровиробників, котрі одержують прибутки та займають відповідну нішу на вітчизняних і світових ринках; та інтересів держави через забезпечення продовольчої безпеки й інтеграції в міжнародний економічний простір.

Досягнення економічного, соціального та екологічного ефекту від упровадження в господарську діяльність безвідходного агропромислового виробництва можливе за умови ефективного функціонування всіх елементів маркетингової системи, що потребує свого подальшого ґрунтовного дослідження.

Джерела та література

1. Штучка Т. В. Механізми розвитку маркетингової діяльності підприємств агропродовольчого сектора: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Одеса: ОНАХТ, 2017. 20 с.
2. Сахацький М. П., Запша Г. М., Белевят О. А. Наукові основи формування системи маркетингу в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка харчової промисловості*. 2009. № 1. С. 31–34.
3. Баланюк І. Ф. Маркетингова стратегія розвитку підприємства *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2011. Т. 13, № 1(1). С. 27–32.
4. Писаренко В. Н., Писаренко П. В., Писаренко В. В. Безотходные технологии при переработке сельскохозяйственной продукции. *Агроэкология*. Полтава: 2008. URL: http://www.agromage.com/stat_id.php?id=579.
5. Захарова Д. С. Ефективність виробництва органічної продукції сільськогосподарських підприємств: дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Рівне, 2015. 220 с.
6. Нетрадиционные корма в рационах сельскохозяйственных животных / Я. Барта, Г. Бергнер, Я. Бучко и др.; пер. со словац. и предисл. Э. Г. Филипович. Москва: Колос, 1984. 272 с.
7. Біогазова установка для українського споживача URL: <http://chz.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/біогазова-установка-для-українського-споживача.pdf>.
8. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245234085&cat_id=35109.

9. Ажаман І. А. Соціально-економічний розвиток будівництва в сільській місцевості: теорія, методологія, практика: дис. ... д-ра екон. наук, спец. 08.00.05. Одеса, 2016. 497 с.
10. Мельничук О. І. Особливості маркетингової діяльності аграрних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 2 (39). Ч. 1. С. 171–175.
11. Галинська А. В. Маркетингова система формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Харків, 2016. 197 с.
12. Николок О. М. Формування конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства: теорія, методологія, практика: дис. ... д-ра екон. наук, спец. 08.00.04. Житомир, 2017. 506 с.

References

1. Shtuchka, T. V. (2017). Mechanisms of development of marketing activity of enterprises of agro-food sector [Mekhanizmy rozvytku marketynhovoї diialnosti pidprijemstv ahroprodovolchoho sektora]. Dis. PhD in Economics thesis: 08.00.04. Odesa [in Ukrainian].
2. Sakhatskyi, M. P., Zapsha, H. M., Beleviat, O. A. (2009). Naukovi osnovy formuvannia systemy marketynhu v silskohospodarskykh pidprijemstvakh [Scientific fundamentals of marketing system formation in agricultural enterprises]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – The economy of the food industry*, 1, 31–34 [in Ukrainian].
3. Balaniuk, I. F. (2011). Marketynhova stratehiia rozvytku pidprijemstva [Marketing Strategy of the Enterprise Development]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii im. Gzhytskoho – Scientific Bulletin of Lviv National Stepan Gzhytsky University of Veterinary Medicine and Biotechnology*, vol. 13, 1(1), 27–32 [in Ukrainian].
4. Pysarenko, V. N., Pysarenko, P. V., Pysarenko, V. V. (2008). Bezotkhodnye tekhnologii pri pererabotke sel'skokhoziaistvennoi produktcii [Non-waste technologies for processing agricultural products]. *Agroekologiya – Agroecology*. Retrieved from: http://www.agromage.com/stat_id.php?id=579 [in Russian].
5. Zakharova, D. S. (2015). Efficiency of organic produce production of agricultural enterprises [Efektyvnist vyrobnytstva orhanichnoi produktcii silskohospodarskykh pidprijemstv]. Dis. PhD in Economics: 08.00.04. Rivne [in Ukrainian].
6. Barta, Ia., Bergner, G., Buchko, Ia. (1984). Netraditcionnye korma v racionakh sel'skokhoziaistvennykh zhyvotnykh [Non-traditional fodders in rations of agricultural animals]. Moscow: Kolos [in Russian].
7. Biohazova ustanovka dlia ukrainskoho spozhyvacha [Biogas plant for the Ukrainian consumer]. Retrieved from: <http://chz.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/biogazova-ustanovka-dlya-ukrainskogo-spozhyvacha.pdf> [in Ukrainian].
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017). Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist» [Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 «Security, Energy Efficiency, Competitiveness»]. Retrieved from: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245234085&cat_id=35109 [in Ukrainian].
9. Azhaman, I. A. (2016). Socio-Economic Development of Construction in Rural Areas: Theory, Methodology, Practice [Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok budivnytstva v silskii mistsevesti: teoriia, metodolohiia, praktyka]. Dis. for the Doctor Degree in Economics: 08.00.05. Odesa [in Ukrainian].
10. Melnychuk, O. I. (2013). Osoblyvosti marketynhovoї diialnosti ahrarnykh pidprijemstv [Peculiarities of marketing activity of agrarian enterprises] *Naukovyi visnyk uzhhorodskoho universytetu. Serii ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Economy*, 2 (39), part 1, 171–175 [in Ukrainian].
11. Halynska, A. V. (2016). Marketing system of formation of competitiveness of agricultural enterprises [Marketynhova systema formuvannia konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidprijemstv]. Dis. PhD in Economics: 08.00.04. Kharkiv [in Ukrainian].
12. Nykoliuk, O. M. (2017). Formation of competitiveness of agricultural enterprise: theory, methodology, practice [Formuvannia konkurentospromozhnosti silskohospodarskoho pidprijemstva: teoriia, metodolohiia, praktyka]. Dis. for the Doctor Degree in Economics: 08.00.04. Zhytomyr [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.02.2018 р.

Полінкевич Оксана,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємств;
м. Луцьк; e-mail: Oksana.Polinkevych@eenu.edu.ua

Лешук Віктор,
доктор економічних наук, професор,
Луцька філія Тернопільського національного економічного університету;
м. Луцьк; e-mail: v.leshchuk@tneu.edu.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-83-88>

ЯПОНСЬКА МОДЕЛЬ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМИ СТРУКТУРАМИ

Розглянуто сутність японської моделі корпоративного управління підприємницькими структурами. Визначено ознаки, учасників корпоративного управління в Японії. Зазначено, що корпоративна японська філософія управління ґрунтується на основному принципі, який покладено в основу Toyota, що передбачає те, що діяльність повинна приносити користь суспільству завдяки виробництву продуктів і послуг високої якості. У практичній діяльності цей принцип сформує цінності, переконання й методи праці, як досягти конкурентних переваг. Сукупність цих методів праці та цінностей і складає філософію управління Toyota. Діяльність корпорацій ґрунтується на дотриманні 14 принципів управління.

Ключові слова: модель, корпорація, підприємницькі структури, корпоративне управління, філософія, Toyota.

Полінкевич Оксана,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесии Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятий;
г. Луцк; e-mail: Oksana.Polinkevych@eenu.edu.ua

Лешук Виктор,
доктор экономических наук, профессор,
Луцкая филия Тернопольского национального экономического университета;
г. Луцк; e-mail: v.leshchuk@tneu.edu.ua

ЯПОНСКАЯ МОДЕЛЬ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИМИ СТРУКТУРАМИ

Рассмотрена сущность японской модели корпоративного управления предпринимательскими структурами. Определяются признаки, участники корпоративного управления в Японии. Отмечается, что корпоративная японская философия управления базируется на основном принципе, который положен в основу Toyota, что предусматривает то, что деятельность должна приносить пользу обществу через производство продуктов и услуг высокого качества. В практической деятельности этот принцип формирует ценности, убеждения и методы работы, которые позволяют достичь конкурентных преимуществ. Совокупность этих методов труда и ценностей и составляет философию управления Toyota. Деятельность корпораций держится на соблюдении 14 принципов управления.

Ключевые слова: модель, корпорация, предпринимательские структуры, корпоративное управление, философия, Toyota.

Polinkevych Oksana,
Professor, Doctor of Economics Sciences
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation of the Enterprise;
Lutsk; e-mail: Oksana.Polinkevych@eenu.edu.ua

Leshchuk Viktor,
Professor, Doctor of Economics Sciences
Lutsk branch of Ternopil National University of Economics;
Lutsk; e-mail: v.leshchuk@tneu.edu.ua

JAPANESE MODEL OF CORPORATE GOVERNANCE BY ENTERPRISE STRUCTURES

The essence of the Japanese model of corporate management of entrepreneurial structures is considered. Identified signs of corporate governance in Japan. It is noted that the corporate governance philosophy of Japan is based on the main tenet of Toyota, to bring benefits to society by producing high quality products and services. The practice of doing business on this principle has formed the values, beliefs and methods of work that have allowed to achieve competitive advantages. The combination of these methods of work and values is the philosophy of Toyota management. The activities of corporations are based on the observance of 14 principles of management.

The combination of these methods of work and values is the philosophy of Toyota management, which is realized in 14 principles: 1. To make management decisions in the long-term perspective, even if it affects short-term financial goals. 2. The process as a continuous flow reveals problems. 3. Use of the deferral system to avoid overproduction. 4. Distribution of volumes of work evenly (heyzunka): it is necessary to work as a tortoise, and not as a hare. 5. Production must be stopped in order to solve problems through production culture, if required by quality. 6. Standard tasks are the basis for continuous improvement and delegation of authority to employees. 7. Use visual inspection in such a way that no problem remains unnoticed. 8. Only a reliable, proven technology should be used. 9. Education leaders who are perfectly aware of their business, profess the philosophy of the corporation and can teach this to others. 10. It is necessary to educate people and form teams that profess the philosophy of the company. 11. It is necessary to respect their partners and suppliers, to put difficult tasks ahead of them and to help them to improve. 12. To understand the situation, one has to see everything with his own eyes (Gent Gentbuzz). 13. It is necessary to take decisions without hesitation, by consensus, weighing all possible options; Immediately introducing it (nemvasi). 14. Becoming a structure that can be trained through unceasing self-examination (khansay) and continuous improvement (kaizen). It is they who ensure successful and productive activity of Japanese enterprises, which forms a positive image not only of corporations, but also of countries on world markets.

Key words: model, corporation, entrepreneurial structures, corporate governance, philosophy, Toyota.

Постановка проблеми. Корпоративне управління слугує засобом формування глобальних ціннісно-орієнтованих переваг корпорацій, визначає їхню філософію. Завдяки цьому підбирається такий шлях еволюції, на якому акумулюються конкурентні переваги, за допомогою котрих можна завоювати нові ринки, донести вартість та цінності до широкого загалу, сформувати культуру управління, що в майбутньому має стати філософією професійного й особистого життя окремих елементів підприємницьких систем. Таким є корпоративне управління на японських підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання японської системи корпоративного управління піднімалися такими провідними українськими науковцями, як О. Г. Мендрул [3], Т. С. Домашенко, Д. В. Задихайло [2], В. С. Гуменюк [1] тощо. Серед зарубіжних дослідників це Хідекі Йосихара [6], Джефрі К. Лайкер [7].

У працях цих науковців узагальнено та систематизовано підходи до японської системи менеджменту підприємств, проведено порівняльну оцінку з іншими системами управління. Проте, незважаючи на активізацію наукових пошуків за цією проблематикою, в Україні й до сьогодні відсутні системні дослідження з комплексного розв'язання проблеми японської філософії управління.

Формулювання мети й завдань дослідження. Мета роботи – визначення особливостей японської моделі корпоративного управління та принципів менеджменту.

Виклад основного матеріалу. У Японії корпорації є самодостатніми, універсальними багатогалузевими економічними комплексами. Вони включають фінансові установи (банки, трастові, страхові компанії), виробничі підприємства, а також торговельні фірми, які складають повний спектр секторів господарства. Однією з причин економічних досягнень у Японії є використання корпораціями залучених коштів. Це зумовлює те, що членом корпорації має бути головний банк, який має розгалужену мережу філій і дочірніх банків. Практично кожна корпорація в Японії взаємопов'язана зі своїм ключовим банком. Банк відкриває корпоративним клієнтам кредитні лінії, надає послуги з випуску облігацій та акцій, ведення поточних рахунків, надає консалтингові послуги.

Розрізняють ключовий банк і кейрецу. Це два різні, але такі, що доповнюють один одного, елементи японської моделі. Кейрецу – групи корпорацій, що спільно володіють позиковими коштами та власним капіталом.

Ознакою системи корпоративного управління в Японії є ставлення до власності. Воно ґрунтується на колективному (інституціональному), а не приватному володінні. Головним стимулом в економіці Японії є соціальні та моральні аспекти. Серед них виділяють суспільне визнання, позитивний імідж, ступінь впливу на уряд та громадськість, патріотизм корпорації.

Держава відіграє особливу роль у японській моделі корпоративного управління. Із 30-х рр. ХХ ст. уряд Японії проводив активну економічну політику, яка була спрямована на надання допомоги

корпораціям. Відповідно до неї уряд має офіційне й неофіційне представництво в Раді корпорації за скрутного фінансово-економічного стану акціонерного товариства.

До основних учасників японської моделі відносять:

- головний банк як внутрішній акціонер;
- пов'язану з компанією (афілійовану) компанію або кейрецу як внутрішній акціонер;
- правління;
- уряд.

У раді директорів корпорацій у Японії переважають внутрішні учасники, тобто виконавчі директори, керівники великих відділів компанії й правління. При зменшенні обсягу прибутку впродовж тривалого періоду основний банк і члени кейрецу ініціюють звільнення від займаної посади директорів та призначають своїх кандидатів. Поширеною є практика призначення до складу ради директорів корпорацій відставних чиновників різних міністерств і відомств.

У японській моделі існує залежність складу ради директорів від фінансового стану компанії. У раді практично відсутні представники незалежних акціонерів. У них чисельність є більшою, ніж у США, Великобританії або Німеччині. Держава може призначати свого представника до ради директорів, кількість осіб у раді складає до 50 осіб [2].

Розкривати інформацію корпорації в Японії мають за строго визначеними вимогами. Вони подібні до американських. Основними документами, які подають корпорації, є дані про всіх акціонерів, котрі володіють понад 5 % акціонерного капіталу; фінансова інформація; структуру капіталу; розмір заробітної плати виконавчих директорів, виплата винагороди п'яти найбільш високооплачуваним керівникам із зазначенням їхніх імен; довідка про попередню діяльність призначуваних директорів у розрізі імен, займаних посад, відносин із компанією, володіння акціями; відомості про можливість злиття або реорганізації, передбачувані зміни й доповнення в статуті, а також імена осіб чи компаній, які проводили аудиторську перевірку [2].

Існують відмінності в процедурі розкриття інформації в Японії та США. До них належать розкриття фінансової інформації (у Японії піврічно, а в США – щоквартально); повідомлення суб'єктам про винагороду (у Японії лише керуючим і директорам, а в США – кожній особі); подання списку власників (у Японії – для десяти найбільших акціонерів, у США – акціонери з часткою акцій понад 5 %); стандарти фінансової звітності.

Акціонери мають на загальних зборах схвалювати питання, які стосуються виборів Ради директорів і призначення аудиторів, виплати дивідендів і розподілу засобів, змін у капіталі корпорацій, унесення змін у Статут, прийняття рішень щодо виплати вихідної допомоги директорам й аудиторам, реорганізацію, поглинання та злиття корпорацій.

Модель корпоративного управління в Японії має абсолютні переваги афілійованих банків і корпорацій. Фінансові інститути контролюють понад 70 % акцій корпорацій. Представництво зовнішніх акціонерів є незначним. Уряд традиційно впливає на діяльність корпорацій через своїх представників. Корпорації зацікавлені в довгострокових й афілійованих акціонерах. Щорічні збори мають формальний характер.

Корпоративна японська філософія управління ґрунтується на основному принципі, який покладено в основу компанії «Toyota», – приносити користь суспільству, виробляючи продукти та послуги високої якості. Практика ведення бізнесу за цим принципом сформувала цінності, переконання й методи праці, які дали змогу досягти конкурентних переваг. Сукупність цих методів праці та цінностей і складає філософію управління Toyota.

Основними принципами японського корпоративного управління є [7]:

Принцип 1. Приймати управлінські рішення з урахуванням довгострокової перспективи, навіть якщо це завдає шкоди короткостроковим фінансовим цілям. Потрібно використовувати системний і стратегічний підходи під час постановки цілей, причому всі оперативні рішення повинні бути підпорядковані такому підходу. Усвідомити своє місце в історії компанії й вивести її на більш високий рівень. Працювати над організацією, удосконалювати та перебудовувати її відповідно до головної мети, яка є важливішою за отримання прибутку. Концептуальне розуміння свого призначення є фундаментом усіх інших принципів. Основним завданням є створення цінності для споживача, суспільства й економіки. Оцінюючи будь-який вид діяльності в компанії, потрібно враховувати, чи виконує вона це завдання. Відповідальність за результати праці, прагнення керувати своєю долею,

віра у свої сили й здібності, підтримання та вдосконалення навиків – усе це дасть змогу наростити додану цінність.

Принцип 2. Процес як безперервний потік виявляє проблеми. Для цього потрібно перебудувати технологічний процес так, щоб створити безперервний потік, ефективно забезпечувати додавання цінності. Важливе скорочення до мінімуму часу, у якому незавершена робота не змінюється. Потрібно створити потік руху виробів або інформації й налагодити зв'язки між процесами та людьми таким чином, щоб будь-яка проблема виявлялася негайно. Такий потік повинен стати частиною організаційної культури, зрозумілою для всіх. Це ключ до безперервного вдосконалення й розвитку людей.

Принцип 3. Використання системи відтермінування задля уникнення перевиробництва. Потрібно прагнути зробити так, щоб внутрішній споживач, який отримує роботу, був максимально задоволеним в окреслений час і в необхідній кількості. Основний принцип: при системі «точно вчасно» запас виробів повинен поповнюватися лише в міру їх споживання. При цьому варто звести до мінімуму незавершене виробництво й складування запасів. У запасі повинна бути незначна кількість виробів та поповнювати ці запаси слід у міру того, як їх отримує споживач. Потрібно враховувати щоденні коливання споживчого попиту, які дають більше інформації, ніж комп'ютерні системи та графіки. Це допоможе уникнути втрат при зайвих запасах.

Принцип 4. Розподіл обсягів робіт рівномірно (хейдзунка): працювати потрібно як черепаха, а не як заєць. Усунення втрат – лише одне з трьох умов успіху бережливого виробництва. Постійно потрібно уникати перевантаження людей та устаткування, згладжувати нерівномірності графіка виробництва. Цього часто не розуміють у корпораціях, які застосовують принципи бережливого виробництва. Потрібно працювати над рівномірним розподілом навантаження за всіма процесами, які пов'язані з виробництвом та наданням послуг. Чергування Perezавантаження й простоїв характерні для масового виробництва.

Принцип 5. Потрібно зупинити виробництво з метою розв'язання проблем через виробничу культуру, якщо того вимагає якість. Якість для споживача визначає пропозицію. Потрібно використовувати всі доступні сучасні методи забезпечення якості. Для цього слід створювати обладнання, яке здатне самостійно розпізнавати проблеми й зупинитися задля їх виявлення. Важливою є розробка автоматичного режиму, який спроможний переключати сповіщення лідера команди і її членів про те, що машина або процес вимагають їхньої уваги. Дзидока (машини з елементами людського інтелекту) повинні стати фундаментом для «вбудовування» якості. Важливо те, щоб у корпорації існувала система підтримки, яка готова до оперативного розв'язання проблем і прийняття коригувальних дій. Принцип зупинки або вповільнення процесу повинен забезпечувати отримання необхідної якості «з першого разу» й стати невід'ємною частиною виробничої культури компанії. Це підвищить продуктивність процесів у перспективі.

Принцип 6. Стандартні завдання є основою безперервного вдосконалення й делегування повноважень співробітникам. Потрібно використовувати стабільні, відтворювані методи роботи, що дасть змогу передбачити результат, підвищити злагожденість роботи. У результаті цього вихід продукції буде більш рівномірним. Це є основою потоку й відтягування. Потрібно фіксувати накопичені знання про процес, стандартизуючи кращі на цей момент методи. Не рекомендується заборона творчого самовираження, яка спрямована на підвищення стандарту. Потрібно закріплювати досягнуте новим стандартом. Тоді досвід, накопичений одним співробітником, можна буде передати тому, хто прийде йому на зміну.

Принцип 7. Використання візуального контролю таким чином, щоб жодна проблема не залишилася непоміченою. Потрібно використовувати прості візуальні засоби для того, щоб допомогти співробітникам швидко визначити, де вони дотримуються стандарту, а де відхилилися від нього. Не варто використовувати комп'ютерний монітор та інші речі, які відволікають робітника від робочої зони. Потрібно створювати прості системи візуального контролю на робочих місцях, які сприяють підтримці потоку та відтермінування. За можливості, потрібно скороти обсяг звітів до одного листа у випадку важливих фінансових рішень.

Принцип 8. Потрібно використовувати лише надійну, випробовану технологію. Технології повинні допомагати людям, а не замінювати їх. Часто варто спочатку виконувати процес уручну, перш ніж вводити додаткове обладнання. Нові технології є ненадійними й практично не піддаються стандартизації, що є загрозою потоку. Замість неперевірених технологій, краще використовувати відомий, відпрацьований процес. Перш ніж вводити нову технологію й устаткування, слід провести випробу-

вання в реальних умовах. Потрібно змінити технологію, яка йде врозріз із культурою, може порушити стабільність, надійність або передбачуваність. Проте не варто забувати про нові технології, особливо якщо йдеться про пошуки нових шляхів. Необхідно оперативно впроваджувати зарекомендовані технології, які пройшли випробування й удосконалять потік.

Принцип 9. Виховання лідерів, які досконало знають свою справу, сповідують філософію корпорації та можуть навчити цього інших. Краще виховувати своїх лідерів, ніж купувати їх за межами компанії. Лідер повинен не лише виконувати поставлені перед ним завдання й мати навички спілкування з людьми. Він має сповідувати філософію компанії та подавати особистий приклад ставлення до справи. Хороший лідер повинен добре знати повсякденну роботу. Лише тоді він зможе стати справжнім учителем філософії корпорації.

Принцип 10. Потрібно виховувати людей і формувати команди, які сповідують філософію компанії. Важливим є створення сильної, стабільної виробничої культури з довговічними ціннісними орієнтаціями й переконаннями, які розділяють і приймають усе. Навчання людей і робочих команд діяти відповідно до корпоративної філософії. Це дасть змогу досягти виняткових результатів. Потрібно працювати не покладаючи рук над зміцненням виробничої культури. Формувати міжфункціональні групи, щоб підвищити якість і продуктивність та вдосконалити потік через розв'язання складних технічних проблем. Потрібно забезпечити людей інструментами, які дають змогу вдосконалити організацію, безперервно навчати людей працювати в команді на спільну мету. Існує правило про те, що освоїти роботу в команді повинен кожен.

Принцип 11. Необхідно поважати своїх партнерів і постачальників, ставити перед ними важкі завдання й допомагати їм удосконалитися. Повага до своїх партнерів та постачальників, ставлення до них, як до рівноправних учасників спільної справи забезпечить ефективну діяльність. Створення для партнерів умов, що стимулюють їх зростання й розвиток, є важливим. Тоді вони зрозуміють, що їх цінують. Важливою є постановка перед ними складних завдань і надання допомоги в їх виконанні.

Принцип 12. Щоб розібратися в ситуації, потрібно за всім слідкувати особисто (Гент генбуцу). Розв'язуючи проблеми та вдосконалюючи процеси, працівник повинен на власні очі побачити те, що відбувається, перевірити дані. Не допускаються теоретичні припущення, поради інших працівників та здогадки. В основу роздумів і міркувань мають бути перевірені дані. Особисто долучитися до розв'язання проблеми та розглянути повинні вище керівництво компанії й керівники підрозділів. Лише за цих умов досягається розуміння проблеми, яке не буде поверховим, а усвідомленим. Практикуються особисті візити керівників на місце виникнення проблеми.

Принцип 13. Приймати рішення потрібно не кваплячись, через консенсус, зваживши всі можливі варіанти; негайно впроваджуючи його (немаваси). Не приймати однозначні рішення про спосіб дій, поки не розглянуто всі альтернативи. Рішення про вибір шляху має бути виваженим й обережним. Немаваси є процесом спільного обговорення проблем, прийняття обґрунтованих потенційних рішень, до яких залучаються всі працівники. Його завдання – збір ідей навколо проблеми та вироблення єдиної колективної думки щодо напрямку розвитку. Такий процес потребує багато часу. Проте він забезпечує масштабний пошук рішень і сприяє формуванню умов для оперативної реалізації прийнятого рішення.

Принцип 14. Стати структурою, що навчається, можна через невинний самоаналіз (хансей) і безперервне вдосконалення (кайдзен). Як тільки процес стабілізувався, потрібно використовувати інструменти безперервного вдосконалення, щоб виявити першопричини неефективної роботи, та прийняти дієві заходи. Потрібно налагодити процес таким чином, щоб у ньому були відсутні запаси. Це дасть змогу виявити втрати часу й ресурсів. Коли втрати очевидні для всіх, їх можна усунути через безперервне вдосконалення (кайдзен). Потрібно оберігати базу знань про організацію корпорації, не допускати плинності кадрів, стежити за поступовим просуванням співробітників по службі та збереженням накопиченого досвіду. При завершенні основних етапів і закінченні всієї роботи проводять аналіз (хансей), виділяють недоліки й відкрито говорять про них. Важливою є розробка заходів, яка попередить повторення помилок. Замість того, щоб винаходити колесо, при новій роботі або за нового менеджера, потрібно навчитися стандартизувати найкращі прийоми й методи.

Висновки. Головною ознакою системи корпоративного управління в Японії є ставлення до власності як до колективного (інституціонального) володіння. Стимулом у японській економіці є моральні та соціальні аспекти, такі як суспільне визнання, ступінь впливу на уряд і громадськість, позитивний імідж та патріотизм корпорації. Корпоративна японська філософія управління ґрунтується на

основному принципі, що є основою «Toyota», – приносити користь суспільству, виробляючи продукти й послуги високої якості. Практика ведення бізнесу за цим принципом сформувала цінності, переконання та методи праці, які дали змогу досягти конкурентних переваг. Сукупність цих методів праці та цінностей і складає філософію управління «Toyota», яка реалізується в 14 принципах: 1. Приймати управлінські рішення з урахуванням довгострокової перспективи, навіть якщо це завдає шкоди короткостроковим фінансовим цілям. 2. Процес як безперервний потік виявляє проблеми. 3. Використання системи відстрочення задля уникнення перевиробництва. 4. Розподілення обсягів робіт рівномірно (хейдзунка): працювати потрібно як черепаха, а не як заєць. 5. Потрібно зупинити виробництво з метою розв'язання проблем через виробничу культуру, якщо того вимагає якість. 6. Стандартні завдання є основою безперервного вдосконалення й делегування повноважень співробітникам. 7. Використання візуального контролю таким чином, щоб жодна проблема не залишилася непоміченою. 8. Потрібно використовувати лише надійну, випробовану технологію. 9. Виховання лідерів, які досконало знають свою справу, сповідують філософію корпорації й можуть навчити цього інших. 10. Потрібно виховувати людей і формувати команди, які сповідують філософію компанії. 11. Потрібно поважати своїх партнерів і постачальників, ставити перед ними важкі завдання та допомагати їм удосконалюватися. 12. Щоб розібратися в ситуації, треба побачити все власними очима (Гент генбуцу). 13. Приймати рішення потрібно, не кваплячись, через консенсус, зваживши всі можливі варіанти; негайно впроваджуючи його (немаваси). 14. Стати структурою, що навчається, можна за допомогою невпинного самоаналізу (хансей) і безперервного вдосконалення (кайдзен). Саме вони забезпечують успішну та результативну діяльність японських підприємств, яка формує позитивний імідж не лише корпорації, але й країни на світових ринках.

Джерела та література

1. Гуменюк В. С., Прищак М. Д. Японська модель менеджменту. URL: ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17618/1957.pdf?sequence=3
2. Задихайло Д. В., Кібенко О. Р., Назарова Г. В. Корпоративне управління: навч. посіб. Харків: Еспада, 2003. 688 с.
3. Мендрул О. Г., Домашенко Т. С. Становлення вітчизняної моделі корпоративного управління. URL: kneu.kiev.ua/data/upload/publication/main/ua/717/432jym2-4.doc.
4. Липич Л. Г., Полінкевич О. М., Товстенюк О. Періодизація інноваційного розвитку підприємств за процесним підходом. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4. С. 37–46.
5. Полінкевич О. М. Проблеми розвитку корпоративного управління в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 5(179). С. 191–197.
6. Хідекі Йосихара Управління виробництвом закордоном (на прикладі Японії). URL: <http://www.xserver.ru/user/uprpr/>
7. Jeffrey K. Liker Droga Toyoty 12 zasad zarządzania wiodącej firmy produkcyjnej świata. *Przekład Grzegorz Łuczkiwicz*. MT Biznes sp. Z.o.o., 2004. 468 s.

References

1. Humeniuk, V. S. & Pryshchak, M. D. Yaponska model menedzhmentu [Japanese management model]. Retrieved from ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17618/1957.pdf?sequence=3 [in Ukrainian].
2. Zadykhailo, D. V., Kibenko, O. R., & Nazarova, H. V. (2003). Korporatyvne upravlinnia: navch. posibnyk [Corporate management]. Kharkiv : Espada [in Ukrainian].
3. Mendrul, O. H. & Domashenko, T. S. Stanovlennia vitchyznianoj modeli korporatyvnoho upravlinnia [The formation of the domestic model of corporate governance]. Retrieved from kneu.kiev.ua/data/upload/publication/main/ua/717/432jym2-4.doc [in Ukrainian].
4. Lypych, L. H., Polinkevych, O. M., & Tovsteniuk, O. (2015). Periodyzatsiia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv za protsesnym pidkodom [Periodization of innovative development of enterprises according to the process approach]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka*, 4, 37–46 [in Ukrainian].
5. Polinkevych, O. M. (2016). Problemy rozvytku korporatyvnoho upravlinnia v Ukraini [Problems of Corporate Governance Development in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 5(179), 191–197 [in Ukrainian].
6. Khideki Yosykhara Upravlinnia vyrobnytstvom zakordonom (na prykladi Yaponii) [Production management abroad (on the example of Japan)]. Retrieved from <http://www.xserver.ru/user/uprpr/> [in Ukrainian]
7. Jeffrey K. Liker (2004). Droga Toyoty 12 zasad zarządzania wiodącej firmy produkcyjnej świata [Toyota's way of 12 principles of managing the world's leading production company]. MT Biznes sp. Z.o.o [in Poland].

Стаття надійшла до редакції 29.03 2018 р.

РОЗДІЛ IV

Регіональна економіка та економіка природокористування

УДК 338.001.36

Павлов Костянтин,
кандидат економічних наук, доцент, докторант,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;
м. Луцьк; e-mail: pavlovkv@icloud.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-89-99>

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦЕНТРАЛЬНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ

У статті здійснено оцінку соціально-економічних особливостей Центрального регіону України в межах запропонованого авторського бачення до територіального розмежування країни. Ураховано географічні, економічні, демографічні, соціальні й інші особливості. Окрім того, запропоновано дослідження, що проявляються в показниках валового регіонального продукту, житлового фонду регіону, динаміки прийнятної в експлуатацію загальної площі, капітальних інвестицій у житлове будівництво, показників житлового забезпечення населення, динаміки ціноутворення на об'єкти житлової нерухомості, середньої вартості квадратного метра житлової нерухомості тощо. Унікальність дослідження пов'язана з обґрунтуванням теоретико-практичних гіпотез ефективності функціонування регіональних ринків житлової нерухомості, на основі емпіричних, соціально-економічних, потенційних переваг самого регіону. У результаті аналізу вдалося обґрунтувати особливості конкурентного середовища, а також їх вплив на процес ціноутворення та попит на ринку.

Ключові слова: соціально-економічний потенціал, регіональний валовий продукт, урбанізація, житловий фонд, конкурентоспроможність, капітальні інвестиції, регіонування, ринковий попит, ціноутворення, цінова кон'юнктура, регіональний ринок, центральний регіон, ринок житла центрального регіону.

Павлов Костянтин,
кандидат экономических наук, доцент, докторант,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки;
м. Луцк e-mail: pavlovkv@icloud.com

ОЦЕНКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ РЫНКА ЖИЛОЙ НЕДВИЖИМОСТИ ЦЕНТРАЛЬНОГО РЕГИОНА УКРАИНЫ

В статье осуществляется оценка социально-экономических особенностей Центрального региона Украины в пределах, предложенного авторского видения в территориальное разграничение страны. Учитываются географические, экономические, демографические, социальные и другие особенности. Кроме того, предложенные исследования проявляются в показателях валового регионального продукта, жилого фонда региона, динамики принятой в эксплуатацию общей жилой площади, капитальных инвестиций в жилищное строительство, показателей жилищного обеспечения населения, динамики ценообразования на объекты жилой недвижимости, динамики средней стоимости квадратного метра жилой недвижимости и т. д. Уникальность исследования связана с обоснованием теоретико-практических гипотез эффективности функционирования региональных рынков жилой недвижимости, на основе эмпирических социально-экономических, потенциальных преимуществ самого региона. В результате анализа удалось обосновать особенности конкурентной среды, а также их влияние на процесс ценообразования и спрос на рынке жилой недвижимости.

Ключевые слова: социально-экономический потенциал, региональный валовой продукт, урбанизация, жилой фонд, конкурентоспособность, капитальные инвестиции, регионирувание, рыночный спрос, ценообразование, ценовая кон'юнктура, региональный рынок, центральный регион, рынок жилья центрального региона.

Pavlov Kostyantyn,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral in Lesya Ukrainka Eastern European National University;
Lutsk; e-mail: pavlovkv@icloud.com

ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC FEATURES CENTRAL REGIONAL MARKET OF HOUSING PROPERTY OF UKRAINE

The article assesses the socio-economic features of the Central region of Ukraine, within the limits of the proposed author's vision to the territorial delineation of the country. The geographic, economic, demographic, social and other features are taken into account. In addition, the proposed studies are manifested in the indicators of the gross regional product, the housing stock of the region, the dynamics of acceptable in operation of the total area, capital investment in housing construction, indicators of residential maintenance of the population, dynamics of pricing on residential real estate, dynamics of the average cost per square meter residential real estate etc. The uniqueness of the research is connected with the substantiation of theoretical and practical hypotheses of the efficiency of functioning of regional markets of residential real estate, based on the empirical, socio-economic, and potential advantages of the region itself. As a result of the analysis, it was possible to substantiate the features of the competitive environment, as well as their influence on the pricing process and market demand.

Ukraine is one of the largest in terms of population and area of Europe. The territory occupied by Ukraine is 603766 sq. Km, which is about 6 % of the whole territory of Europe. By volume of occupied territory Ukraine exceeds the indexes of such countries as Spain, France, Poland.

The territorial extent of our state from the west to the east is no more than 1300 km, and from the northern part to the southern part it is about 890 km. The territory of Ukraine in the southern part is washed by the Black and Azov Seas; located at moderate latitudes and bordering the following countries: Poland, Slovakia, Hungary, Romania, Moldova, Belarus and the Russian Federation. The length of the border is about 6500 km, of which the sea passes – a little over a thousand.

In general, the nature of economic and industrial territorial development of the state is clearly traced in the specifics of the regional economy of certain areas of its economy.

Therefore, the relationship between the functioning of market processes in the region with the socio-economic potential and the economic assessment of the region itself is obvious and understandable. In this regard, as well as taking into account the author's approach to regional distribution, the centrality of the analysis of social and economic factors of influence becomes central to the region.

The results of studies on the formation and functioning of the residential real estate market in Ukraine have already been highlighted in the scientific papers of leading domestic and foreign scientists. The study of the market situation and socio-economic factors affecting the housing market in certain regions of the country was paid insufficient attention, which requires further and more in-depth research.

The purpose of the article is to assess the socio-economic characteristics of the Central region of Ukraine and their impact on the regional market of residential real estate within the specified region. The main tasks should include: analysis of various components of socio-economic characteristics of the region; empirical substantiation of the hypothesis of the relationship of the main factors of the region's development with the oblast (local) housing markets.

Key words: socio-economic potential, regional gross product, urbanization, housing stock, competitiveness, capital investments, regionalization, market demand, pricing, price situation, regional market, central region, housing market of the central region.

Постановка проблеми. Україна – одна з найбільших за площею та населенням країн Європи. Площа території, яку вона займає, становить 603766 кв. км, а це близько 6 % усієї території Європи. За обсягами займаної території Україна перевищує показники таких країн, як Іспанія, Франція, Польща.

Територіальна протяжність нашої держави із заходу на схід складає не більше ніж 1300 км, а з північної її частини до південної – близько 890 км. Територія України в південній частині омивається Чорним та Азовським морями; лежить у помірних широтах і межує з такими країнами, як Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Білорусь та Російська Федерація. Протяжність кордону – близько 6500 км, понад тисяча із яких проходить морем.

Загалом, характер господарського й промислового територіального освоєння держави чітко простежуємо в специфіці регіонального профілю господарства певних її територій.

Тому очевидним і зрозумілим є взаємозв'язок між функціонуванням ринкових процесів регіону із соціально-економічним потенціалом та господарською оцінкою самого регіону. У зв'язку з цим, а також з урахуванням авторського підходу до регіонального розподілу особливо щодо значення аналізу соціальних й економічних чинників впливу, набуває Центральний регіон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати досліджень стосовно становлення та функціонування ринку житлової нерухомості в Україні висвітлено в наукових роботах таких учених, як А. М. Асаула, А. Г. Грязнової, М. Л. Крушицького, І. В. Кривов'язюка, Т. Г. Молодченка, В. І. Павлова, Р. А. Перельот, С. А. Сівця. Проте вивченню ринкового становища й соціально-економічних чинників, що впливають на ринок житла в окремих регіонах країни, приділено недостатньо уваги, що потребує подальшого та більш поглибленого дослідження.

Формулювання мети й завдань дослідження. Мета статті – оцінка соціально-економічних особливостей Центрального регіону України та їх впливу на регіональний ринок житлової нерухомості в межах зазначеної території. До основних **завдань** слід віднести аналіз різних складників соціально-економічних особливостей регіону; емпіричне обґрунтування гіпотези взаємозв'язку основних чинників розвитку регіону з обласними (локальними) ринками житла.

Виклад основного матеріалу. Як відзначено раніше, до меж Центрального регіону нами включено п'ять областей (Київська, Житомирська, Вінницька, Черкаська та Кіровоградська). Відразу зауважимо, що місто Київ не входить до складу цього регіону. Адже за своїми соціально-економічними показниками, а також у зв'язку з його позиціонуванням як столиці України Київ зіставний з окремими областями, а іноді й цілими регіонами.

Центральний регіон займає другу позицію в запропонованому нами територіальному розподілі за площею, яка охоплює 129 964 кв. км та охоплює п'ять адміністративних областей України. У його межах розміщено 228 населених пунктів міського й 5991 – сільського типів. У цьому регіоні мешкає близько 15,8 % населення держави, або – 6780,2 тис. осіб.

Загалом цей регіон вирізняється серед інших насамперед вигідним географічним розміщенням і суспільним положенням. Особливість цього полягає в пропорційній віддаленості від інших обласних центрів, окремих сировинних баз та промислових центрів держави. Важливо й те, що його територією пролягає безліч національних сполучень, а також важливі міжнародні транспортні з'єднання, що сполучають країни Кавказу, Східної Європи, Прибалтійські держави та Росію.

Територіями трьох областей із п'яти включених до меж Центрального регіону протікає р. Дніпро, що характеризує їх як такі, що володіють значним рекреаційним потенціалом. Також особливістю регіону є те, що в його центрі розміщено Столичний регіон.

У загальнонаціональному масштабі обсяги регіонального валового продукту Центрального регіону становлять близько 14,6 % [1].

Як уже зазначено, важливою перевагою для цього регіону є те, що в його центрі розміщена столиця країни Київ. Цей фактор сприяє формуванню високого рівня питомої ваги цього регіону у сферах фінансової діяльності, державного управління, торгівлі, готельної та ресторанної справ, а також із рештою операцій з об'єктами житлової нерухомості та їх оренди.

Промисловою спеціалізацією Центрального регіону є машинобудівна, хімічна, легка промисловість, кольорова металургія, харчова промисловість, високорозвинена будівельна індустрія, лісопереробна промисловість і сільське господарство.

Сільськогосподарські позиції Центрального регіону особливо виділяються у вирощуванні та переробці цукрових буряків, соняшнику, картоплі, зернових, ягід, хмелю, льону й м'ясо-молочної продукції.

Валовий регіональний продукт Центрального регіону. Показники рівня економічного розвитку регіону, порівняно з іншими, є узагальнено середніми (41 638 грн). Водночас рівень економічного розвитку областей, включених до меж регіону, суттєво різняться. Лідруючі позиції за обсягами валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу займає Київська область (станом на січень 2016 р.) – 60 109 грн, нижчі показники нам демонструє Черкаська область – 40 759 грн. В інших областях Центрального регіону показник ВРП у розрахунку на одну особу коливається в межах 30 698–39 356 грн (рис. 1) [1, 2, 10].

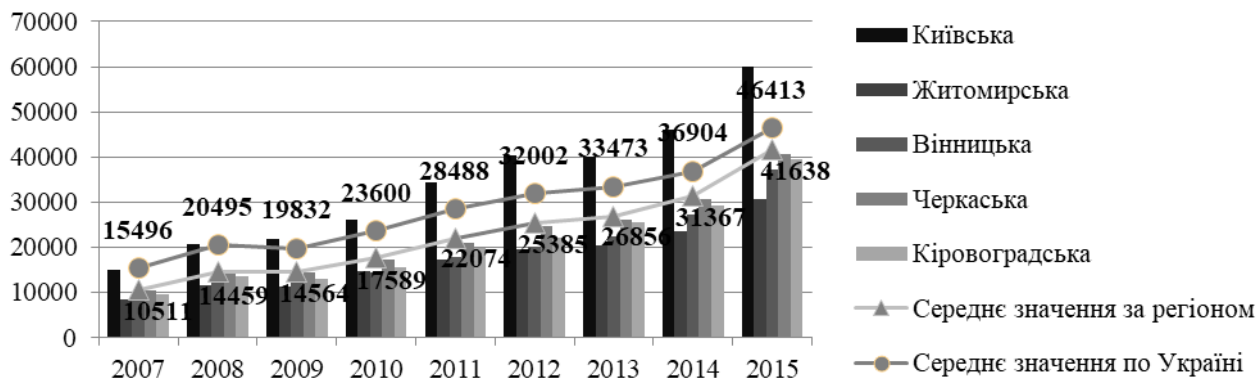

Рис. 1. Динаміка показників валового регіонального продукту Центрального регіону в розрахунку на одну особу, на 1 січня, у фактичних цінах, грн

* Побудовано та систематизовано автором на основі джерел: [1, 2, 10].

Урбанізація, чисельність та густина населення Центрального регіону. Регіон характеризується відносно середніми показниками урбанізації й займає третє місце серед виділених нами регіонів. Частка його міського населення – близько 57,6 %, відносно масштабів держави цей показник становить 9,2 %. Серед областей, що входять до складу регіону, найбільш урбанізованою є Київська (на січень 2017 р. – 1 077 880 осіб, котрі проживали в містах). Найменшим цей показник є в Кіровоградській області – 607 183 осіб (рис. 2, 3, 4) [1].

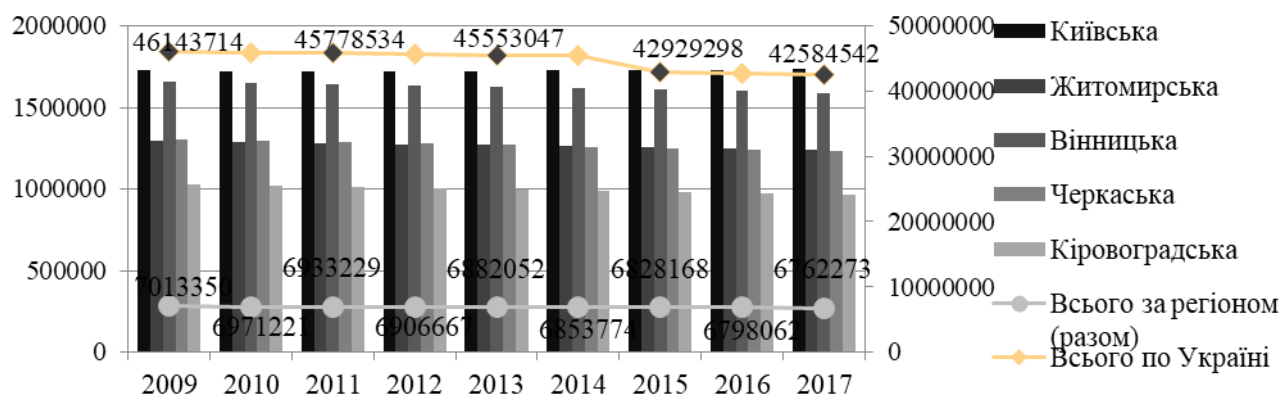

Рис. 2. Чисельність наявного населення Центрального регіону в розрізі областей, на 1 січня, осіб

*Розроблено та систематизовано автором на основі джерела: [1].

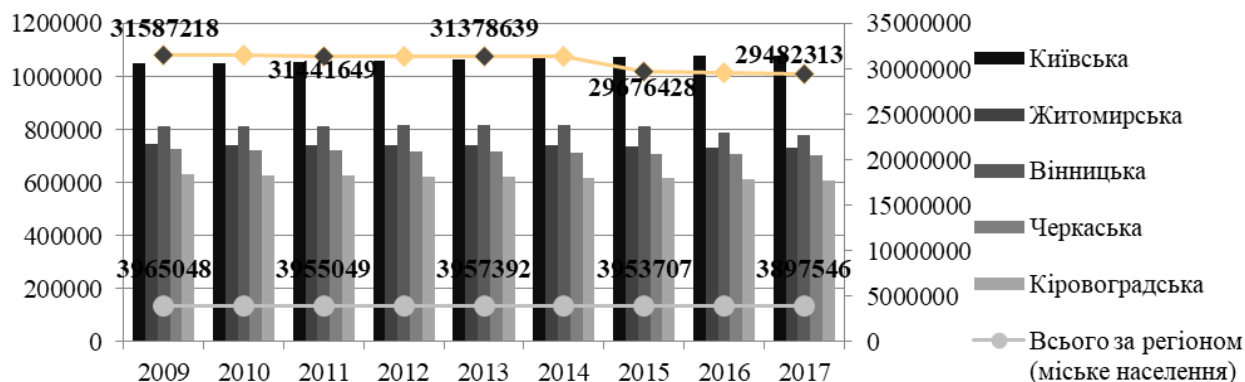

Рис. 3. Чисельність наявного населення міст Центрального регіону в розрізі областей, на 1 січня, осіб

*Розроблено та систематизовано автором на основі джерела: [1].

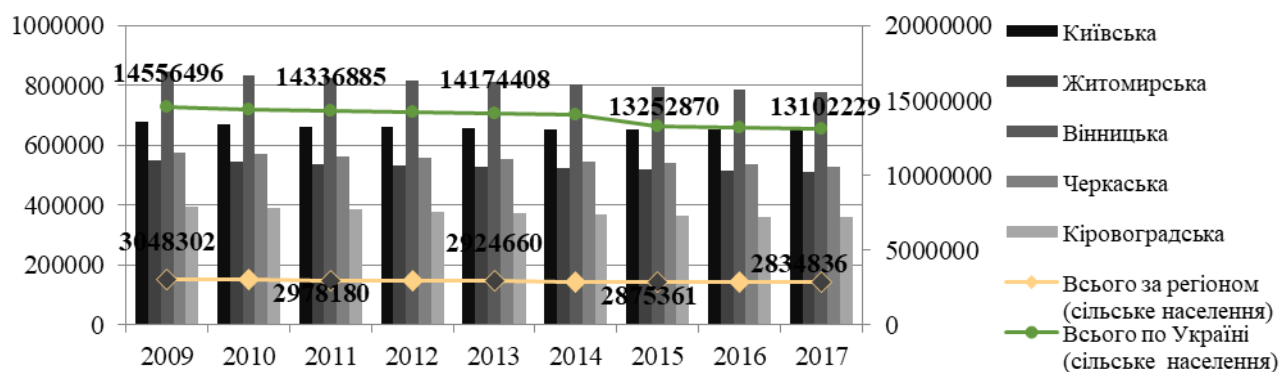

Рис. 4. Чисельність наявного населення в сільській місцевості Центрального регіону в розрізі областей, на 1 січня, осіб

*Розроблено та систематизовано автором на основі джерела: [1].

Більшість міст, розміщених у регіоні, мають невелику чисельність населення (до 20 тис. осіб). Звісно, найбільше місто регіону – Київ із населенням близько 29 257 тис. осіб. Проте, як уже зазначено вище, це місто нами виокремлено в Столичний регіон, а відтак до уваги не береться. Чисельність населення в найбільших містах регіону має такий вигляд: Вінниця – 372 672 осіб; Черкаси – 281 549; Житомир – 267 363; Кропивницький – 229 632; Біла Церква – 208 192; Умань – 85 473; Олександрія – 81 294; Бердичів – 76 711 осіб [1].

Чисельність населення Центрального регіону на території сільської місцевості на 1 січня 2017 р. була такою – 2 834 836 осіб, або близько 42 % відносно усього регіону. Найбільший цей показник у Черкаській області – 1 231 207 осіб, котрі мешкають у селах; найменший – у Кіровоградській області (358 573 осіб) (рис. 4).

Житловий фонд Центрального регіону. За показниками пропозиції на ринку житлової нерухомості Центральний регіон посідає перше місце, адже за період 2007–2016 рр. на його території збудовано близько 177 294 квартири та прийнято в експлуатацію 70 715 житлових будівель. Водночас за показниками житлового фонду він займає другу позицію серед шести зазначених регіонів – 202 728 тис. м кв. загальної площі (рис. 5).

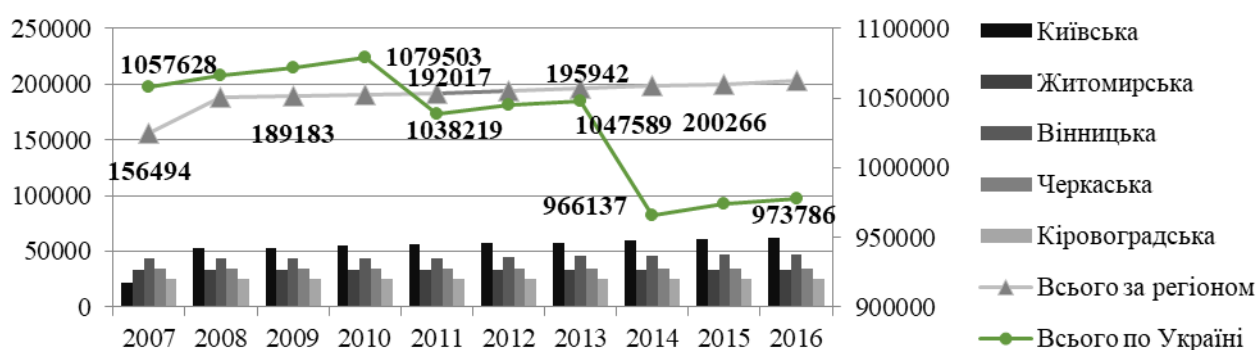

Рис. 5. Житловий фонд Центрального регіону, тис. кв. м загальної площі

*Побудовано та систематизовано автором на основі джерела: [1].

Аналізуючи рис. 5, бачимо, що понад чверть усього житлового фонду Центрального регіону розміщено в Київській області (62038 тис. м кв.) (якщо брати уваги місто Київ, то цей показник зростає удвічі – до 125 501 тис. м кв. загальної площі). На територію Вінницької області припадає близько 23,4 %, порівняно із загальним обсягом у межах регіону. Наступна область у регіоні – Черкаська, адже обсяги житлового фонду, що розміщені в її межах, склали до 17 %. Відповідно, у Житомирській області цей показник становить близько 16 %; у Кіровоградській – 12,4 % від загального обсягу Центрального регіону [1].

Також цікавий той факт, що показники наявного житлового фонду в містах і сільській місцевості Центрального регіону майже зрівняні (без урахування м. Київ): міста – 49 %; сільська місцевість – 51 %. Водночас лише в Кіровоградській області дані наявного житлового фонду значно переважають у містах – 14 471 тис. м кв. проти 10 361 тис. м кв. у сільській місцевості. Водночас у Вінницькій області суттєву перевагу цього показника спостерігаємо на території сільської місцевості – 27 585 тис. м кв. проти 19 192 тис. м кв. житлового фонду, що в містах (рис. 6) [1].

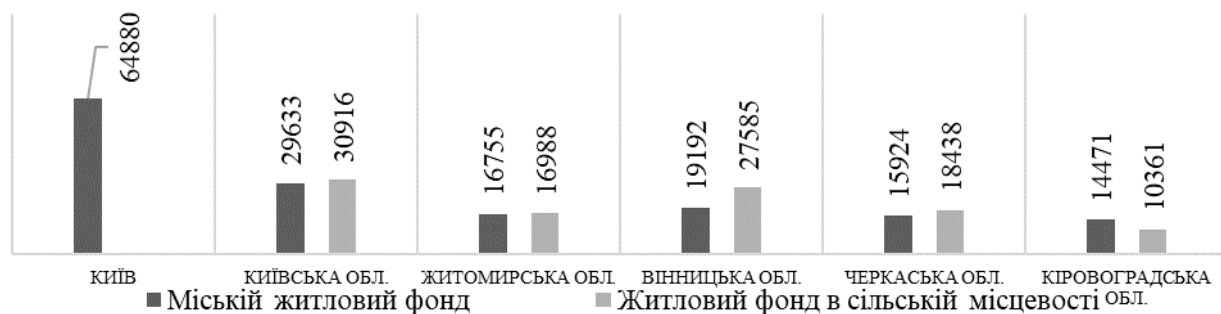

Рис. 6. Житловий фонд Центрального регіону в містах та сільській місцевості на 1 січня 2017 р., тис. кв. м
* Побудовано та систематизовано автором на основі джерела: [89].

Упродовж 2007–2016 рр. на території Центрального регіону прийнято в експлуатацію близько 20 754 тис. м кв. житлової площі. Найбільшу концентрацію об'єктів нового будівництва простежено в Київській області (м. Київ до уваги не береться), у співвідношенні – 63,8 % відносно всього обсягу за регіоном у цей період. Стосовно інших областей регіону цей показник суттєво різниться, порівняно з Київською областю. Відтак частка Вінницької області становить 15,6 %; Житомирської – 8,4 %; Черкаської – 7,7 %; Кіровоградської – 4,6 % (рис. 1.6) [1].

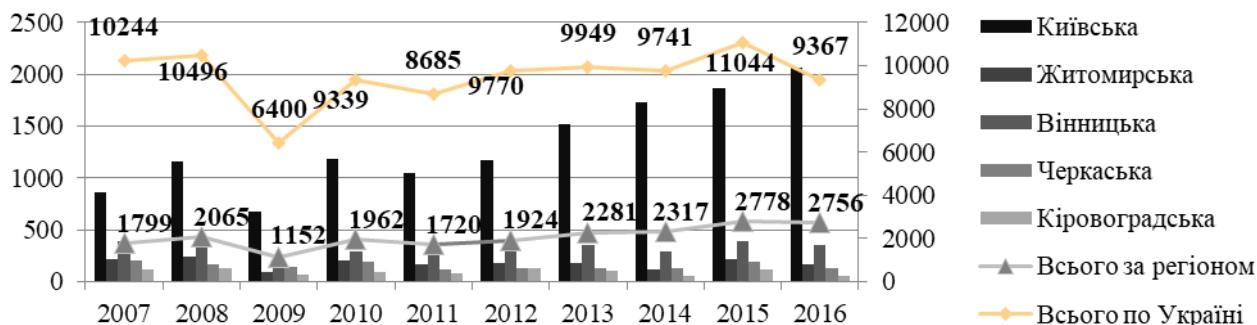

Рис. 7. Динаміка показників прийнятої в експлуатацію загальної площі житла в Центральному регіоні, тис. кв. м загальної площі

*Побудовано та систематизовано автором на основі джерела: [1].

Зауважимо, що в Центральному регіоні простежено значну перевагу нових житлових об'єктів на території сільської місцевості. Спричинене це явище тим, що великою популярністю серед населення користується котеджний тип будівництва, високу концентрацію якого маємо в Київській області (особливо в передмістях та на околицях столиці) (рис. 7, 8).

Відзначимо, що пропозицію на регіональному ринку житлової нерухомості в столиці представлено широким спектром та класифікацією об'єктів нерухомості – від елітного та преміального класу до бюджетних, економічних рішень. А сама забудова відзначається комплексністю й мікрорайонним типом забудови. Водночас в інших великих містах регіону асортимент пропозиції значно вужчий і має вигляд окремих одиничних житлових проєктів, переважно бюджетного класу.

Рис. 8. Будівельна діяльність Центрального регіону за 2007–2016 рр.

*Побудовано та систематизовано автором на основі джерела: [89].

**Показники міста Києва (Столичного регіону) не включено.

Капітальні інвестиції в житлове будівництво Центрального регіону. Загалом, за 2007–2016 рр. рівень пропозиції та її структура на регіональному ринку житлової нерухомості в Центральному регіоні зівставні з об'ємами капітальних інвестицій у житлове будівництво. Частка Центрального регіону капітальних інвестицій у житлове будівництво складає 18,8 % (без урахування міста Київ) відносно загального національного показника (рис. 8, 9) [1].

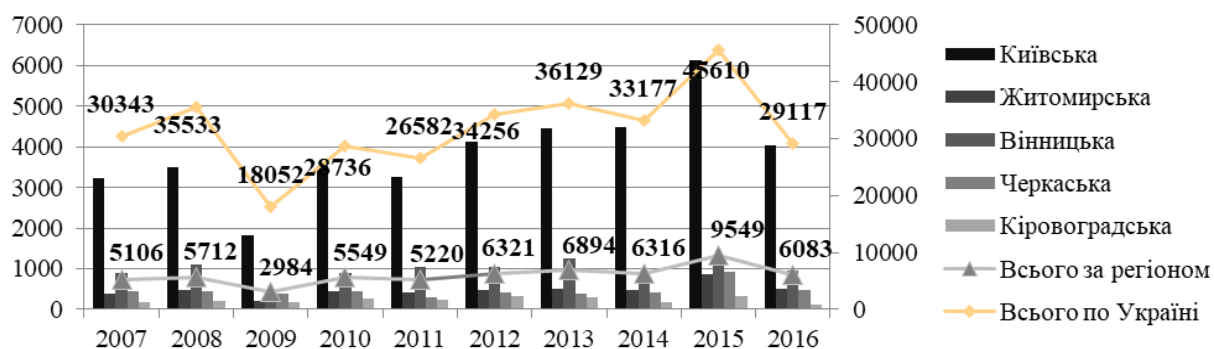

Рис. 9. Капітальні інвестиції в житлове будівництво Центрального регіону, у фактичних цінах, млн грн

*Побудовано та систематизовано автором на основі джерела: [1].

Забезпеченість населення Центрального регіону житловим фондом. Одні з найвищих в Україні показників – це капітальні інвестиції в житлове будівництво, а також масштабні дані щодо прийняття в експлуатацію житлової площі дали підставу Центральному регіону посісти першу позицію серед шести нами заявлених регіонів за показниками загального забезпечення населення, котре мешкає на його території, житлом, що на 1 січня 2017 р. становить 29,5 кв. м/осіб.

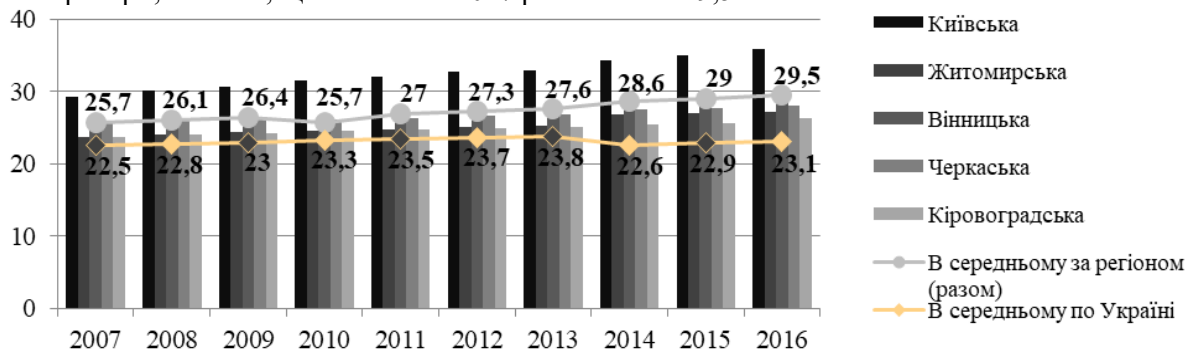

Рис. 10. Динаміка показників житлового забезпечення населення Центрального регіону, у середньому на одну особу, кв. м загальної площі

* Побудовано та систематизовано автором на основі джерела: [1].

При цьому середній показник по країні складає 23,1 кв. м/осіб. Водночас значення показників забезпеченості житлом населення рівнем, що вищий за середній по країні, мають майже всі області цього регіону: Київська – 35,9 кв. м/осіб; Житомирська – 27,2 кв. м/осіб; Вінницька – 29,9 кв. м/осіб; Черкаська – 28,0 кв. м/осіб; Кіровоградська – 26,3 кв. м/осіб. (рис. 10, 11, 12) [1].

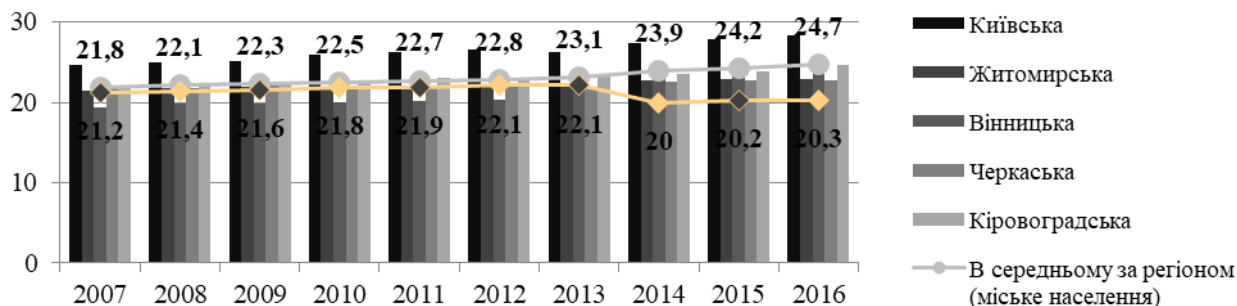

Рис. 11. Динаміка показників житлового забезпечення населення в містах Центрального регіону, у середньому на одну особу, кв. м загальної площі

* Побудовано та систематизовано автором на основі джерела: [1].

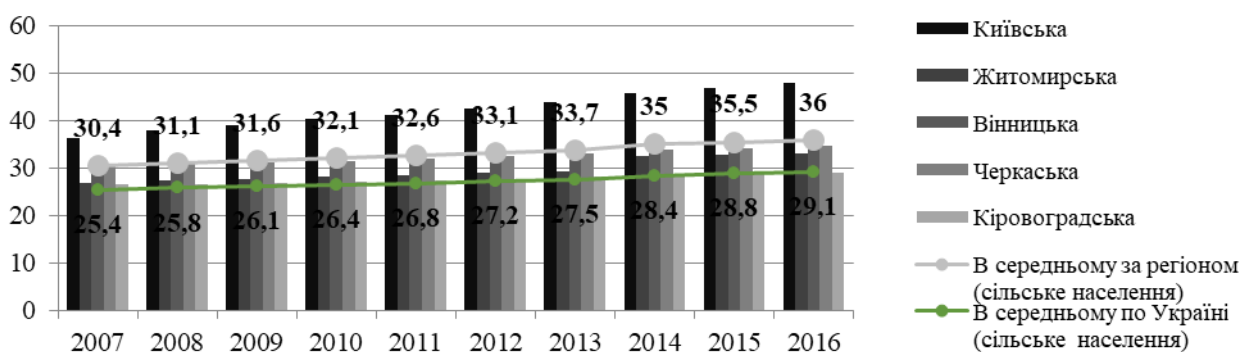

Рис. 12. Динаміка показників житлового забезпечення населення в сільській місцевості Центрального регіону, у середньому на одну особу, кв. м загальної площі

* Побудовано та систематизовано автором на основі джерела: [1].

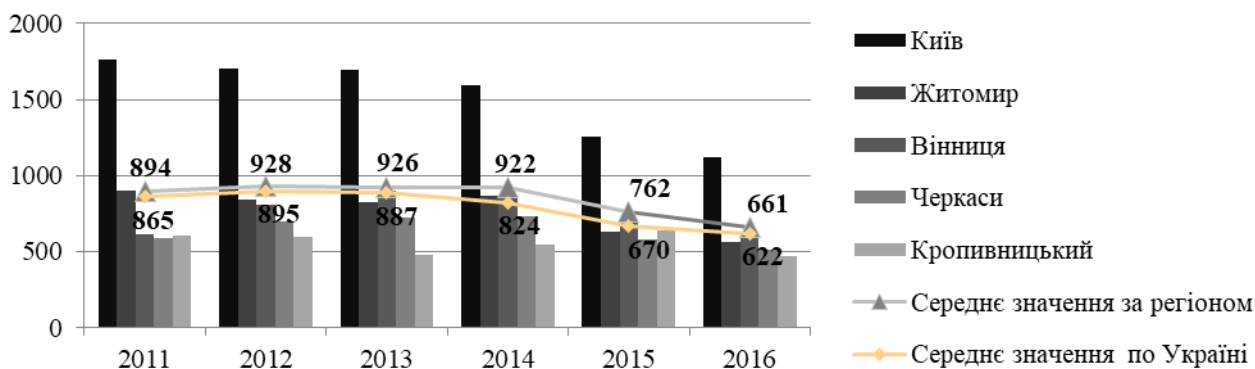
Загалом, ринковий попит на об'єкти житлової нерухомості в Центральному регіоні характеризується чіткими територіальними відмінностями, що викликано різними тенденціями географічного характеру, які посідають місце в регіоні; а також загальними показниками рівня матеріального забезпечення населення.

Демографічне становище в Центральному регіоні. Загалом в останнє десятиріччя столиця та прилеглі до неї міста й села демонструють стабільність процесів розвитку й приросту населення. Водночас стабілізаційні процеси демографічних характеристик чітко відмежовують і самі обласні центри регіону. Проте на іншій частині території Центрального регіону скрізь спостерігаємо тенденції стабільного скорочення показників популяції населення.

Ціноутворення на об'єкти житлової нерухомості Центрального регіону. Тенденції формування цінової динаміки на регіональному ринку житлової нерухомості в Центральному регіоні повною мірою віддзеркалює загальнодержавне становище. Досліджуючи цінову динаміку на об'єкти житлової нерухомості в обласних центрах, у 2007–2016 рр., ми можемо спостерігати чітку тенденцію до її спаду. Разом із тим піковими в цей період можна вважати 2012–2014 рр., адже середня ціна за квадратний метр житлової площі в обласних центрах становила в середньому – 922–928 дол. США, після чого відбувся різкий ціновий спад. Хоча, якщо розглядати ціни на житлову нерухомість крізь «призму» національної грошової одиниці, то потрібно відзначити навіть деяке здорожчання житла.

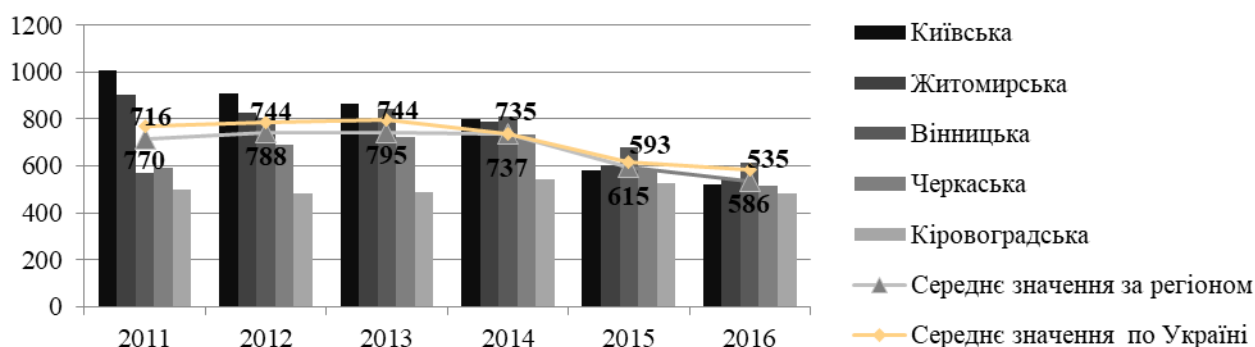
Відтак, звісно, найдорожчою житлова площа в Києві та його околицях: у 2016 р. – 1122 дол. США за кв. м. Водночас саме в Києві в період 2011–2016 рр. відзначено найбільший ціновий спад (майже на третину вартості) (рис. 13) [1].

Рис. 13. Динаміка середньої вартості квадратного метра житлової нерухомості в обласних центрах Центрального регіону, дол. США

* Розроблено та систематизовано автором на основі джерел: [3, 4, 9].

Рис. 14. Динаміка середньої вартості квадратного метра житлової нерухомості на регіональному ринку Центрального регіону, дол. США

* Розроблено та систематизовано автором на основі джерел: [3, 4, 9].

За умови дослідження цінової динаміки на житлову нерухомість у межах регіонального ринку Центрального регіону, порівняно з іншими, нами визначеними шістьма регіонами, зауважимо, що за розміром ціни він перебуває на останній позиції, адже середній ціновий показник за кв. м житлової площі у 2007–2016 рр. становить 677,8 дол. США (рис. 14) [3, 4, 9].

Не менш важлива цінова кон'юнктура регіональних ринків житлової нерухомості, що входять до меж центрального регіону. Відтак у 2011–2016 рр. середня ціна за кв. м житлової площі в Київській області становила 781,5 дол. США; у Житомирській – 745,2 дол. США; Вінницькій – 721,0 дол. США; Черкаській – 637,3 дол. США; Кіровоградській – 503,7 дол. США [3, 4, 9].

Висновки. Отже, в умовах глобальних проявів конкуренції оцінка соціально-економічних особливостей регіону, яка поєднує в собі демографічні, географічні, економічні та інші чинники, відіграє вирішальну роль у ринковому процвітанні зазначеного регіону.

Досліджуючи Центральний регіон, який унаслідок авторського підходу до регіонування включає п'ять областей (Київську, Житомирську, Вінницьку, Черкаську та Кіровоградську), здійснено аналіз його основних соціально-економічних показників: валового регіонального продукту, наявного населення, житлового фонду, обсягів житлової площі, прийнятої в експлуатацію, капітальних інвестицій та цінового утворення.

Загалом, Центральний регіон характеризується високими показниками наявного населення безпосередньо в столиці країни й на її околицях; низьким показником заселеності інших суміжних областей, невеликою щільністю населення, середнім і високим показниками людяності в сільських поселеннях [9].

У результаті дослідження вдалося підтвердити взаємозв'язок економічно розвинених областей із розвитком ринку нерухомості, що свідчить про тенденцію до збільшення обсягів у найбільш соціально захищених областях наявного на ринку житла.

Джерела та література

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.02.18).
2. Індeksi фізичного обсягу валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу за 2003–2013 роки. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.02.18).
3. Консалтингова компанія «Увекон». Київ, 2002–2018. URL: <https://www.ua-region.com.ua/32553089> (дата звернення: 19.02.18).
4. Консалтингова компанія «SV-Development». URL: http://www.svdevelopment.com/ua/web/house_costs/ (дата звернення: 19.02.18).
5. Павлов К. В. Змістова характеристика функціонування регіональних ринків нерухомості. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*: журнал. Луцьк, 2017. № 1. С. 102–109.
6. Павлов К. В. Регіональні особливості формування конкурентних відносин між суб'єктами ринку житлової нерухомості в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: [зб. наук. праць]/ ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.) [та ін.] Львів, 2017. Вип. 4(126). С. 38–42.
7. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні: монографія. Рівне: НУВГП, 2013. 250 с.
8. Павлов К. В. Фінансово-бюджетні механізми реалізації антимонопольної політики на ринку житлової нерухомості України: регіональний контекст. *Економічний форум*: наук. журн. 2018. № 1. С. 73–80.
9. Портал нерухомості domik.ua. URL: <http://domik.ua/> (дата звернення: 20.02.18).
10. Статистичний збірник «Україна в цифрах 2016». Державна служба статистики України: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (дата звернення: 21.02.18).
11. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*: зб. наук. праць. Ужгород, 2016. Вип. 1, т. 2. С. 35–38.
12. Pavlov K. Competitive features in market structure of housing property with regard to regional definitions. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3 N. 4. Riga: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017, 191–198 p. Index (ESCI) by Web of Science.
13. Pavlov K., Shevchuk I. Regional markets for residential real estate: budget mechanisms for the implementation of antimonopoly measures. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*: журнал. Луцьк, 2017. № 3 (11). С. 82–88.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Service of Statistics of Ukraine]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Indeksy fizychnoho obsyahu valovoho rehional'noho produktu u rozrakhunku na odnu osobu za 2003–2013 roky [Indices of physical volume of gross regional product per capita for 2003–2013]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Konsal'tynhova kompaniya «Uvekon» [Consulting company Uvekon]. ua-region.com.ua. Retrieved from <https://www.ua-region.com.ua/32553089> [in Ukrainian].
4. Konsal'tynhova kompaniya «SV-Development» [Consulting company «SV-Development»]. www.svdevelopment.com/ua. Retrieved from http://www.svdevelopment.com/ua/web/house_costs/ [in Ukrainian].
5. Pavlov, K. V. (2017). Zmistova kharakterystyka funktsionuvannya rehional'nykh rynkiv nerukhomosti [The content characteristic of the functioning of regional real estate markets]. *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic Journal of the East-European National University named after Lesia Ukrainka*, 1, 102–109 [in Ukrainian].
6. Pavlov, K. V. (2017). Rehional'ni osoblyvosti formuvannya konkurentnykh vidnosyn mizh sub'yektamy rynku zhytlovoi nerukhomosti v Ukrayini [Regional features of forming competitive relations between the subjects of the residential real estate market in Ukraine]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 4(126), 38–42 [in Ukrainian].
7. Pavlov, K. V. (2013). Rehulyuvannya investytsiyno-zhytlovykh vidnosyn v Ukrayini : monohrafiya [Regulation of Investment-Housing Relations in Ukraine: Monograph]. Rivne: NUVGP, 250 [in Ukrainian].
8. Pavlov, K. V. (2018). Finansovo-byudzhetni mekhanizmy realizatsiyi antymonopol'noyi polityky na rynku zhytlovoi nerukhomosti Ukrainy: rehional'nyy kontekst [Financial and budgetary mechanisms for realization of antitrust policy in the residential real estate market of Ukraine: regional context]. *Ekonomichnyy forum – Economic forum*, 1, 73–80 [in Ukrainian].
9. Portal nedvizhimosti domik.ua [Portal of the real estate domik.ua] domik.ua. Retrieved from <http://domik.ua/> [in Ukrainian].
10. Statystychnyy zbirnyk «Ukrayina v tsyfrakh 2016» [Statistical collection «Ukraine in Figures 2016»]. ukrstat.gov.ua. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm [in Ukrainian].

11. Strishenets', O. M. and Pavlov, K. V. (2016). Osoblyvosti konkurentnykh vidnosyn na rehional'nykh rynkakh nerukhomosti [Features of competitive relations in the regional real estate markets]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Ekonomika» – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series «Economics», V. 1, t. 1, 35–38 [in Ukrainian].
12. Pavlov, K. V. (2017). Competitive features in market structure of housing property with regard to regional definitions. Baltic Journal of Economic Studies, V. 3, N. 4. Riga: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 191–198 [in Ukrainian].
13. Pavlov, K. V. (2017). Regional markets for residential real estate: budget mechanisms for the implementation of antimonopoly measures. Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic Journal of Lesia Ukrainka East-European National University, 3 (11), 82–88 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.04.2018 р.

УДК 339.727.22(477.82)

Luhova Maryna,
Postgraduate Student, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department International Economic Relations and Project Management Department;
Lutsk; e-mail: marinka.lugova@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-99-105>

REGIONAL FEATURES OF FOREIGN INVESTMENT ON THE EXAMPLE OF THE VOLYN REGION

In the article, the author analyzes the dynamics of the main indicators of foreign direct investments in the economy of the Volyn region during 2000–2016 on the basis of statistical data, and determines its main trends. The geographical and industrial structure of foreign direct investments is analyzed, the main investing countries and the main areas of investment are identified. The analysis of attraction of volumes of foreign investments into the economy of the region by towns and districts of the Volyn region is carried out. A list of key tasks aimed to stimulate the attraction of foreign investment in the economy of the Volyn region is proposed.

Key words: investments, foreign direct investment, investment activity, region, Volyn region, investment attractiveness, foreign capital.

Луговая Марина,
аспирант, Восточноевропейский национальный университет имени Лесии Украинки,
кафедра международных экономических отношений и управления проектами;
г. Луцк; e-mail: marinka.lugova@gmail.com

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИНОСТРАННОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ НА ПРИМЕРЕ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье на основе статистических данных анализируется динамика основных показателей прямых иностранных инвестиций в экономику Волынской области в течении 2000–2016 гг., определяются их основные тенденции. Раскрывается географическая и отраслевая структуры прямых иностранных инвестиций. Указаны основные страны-инвесторы и направления инвестирования. Осуществляется анализ привлечения объемов иностранных инвестиций в экономику области по городам и районам, а также на одного человека. Предлагается перечень ключевых задач для стимулирования привлечения иностранных инвестиций в экономику Волынской области.

Ключевые слова: инвестиции, прямые иностранные инвестиции, инвестиционная деятельность, регион, Волынская область, инвестиционная привлекательность, иностранный капитал.

Лугова Марина,
аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра міжнародних економічних відносин та управління проектами;
м. Луцьк; e-mail: marinka.lugova@gmail.com

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті на основі статистичних даних досліджено динаміку основних показників прямих іноземних інвестицій в економіку Волинської області, визначено їх основні тенденції. Проаналізовано обсяги надходження іноземного капіталу у 2000–2016 рр., визначено періоди спаду та зростання обсягів іноземних інвестицій. Досліджено географічну й галузеву структури прямих іноземних інвестицій, окреслено головні країни-інвестори та основні напрями інвестування. Доведено, що промисловість є однією з найважливіших складових частин господарського комплексу, пріоритетною й перспективною галуззю, у яку спрямовано найбільші обсяги інвестицій. Охарактеризовано інші пріоритетні напрями залучення іноземного капіталу. Здійснено аналіз та зазначено основні тенденції залучення обсягів іноземних інвестицій в економіку області за містами й районами Волинської області, а також на одну особу. Підкреслено характерно виражену територіальну диференціацію за обсягом іноземних інвестицій за районами регіону. Найбільш інвестиційно привабливими є підприємства міст Луцька, Нововолинська, а також Ковельського й Луцького районів. За даними Державної служби статистики, визначено, що серед 24 регіонів України за обсягом іноземних інвестицій у регіон Волинська область у 2015 та 2016 рр. посідала 12 місце. Запропоновано перелік ключових завдань для досягнення стимулювання залучення іноземних інвестицій в економіку Волинської області, серед яких – поширення інформації серед потенційних інвесторів щодо інвестиційних пропозицій підприємств й організацій області, розробка та впровадження інвестиційних проєктів, підвищення ефективності системи управління процесами іноземного інвестування на регіональному рівні тощо. Підкреслено, що одним із напрямів залучення іноземного капіталу є створення індустріальних парків, серед яких – перший на Волині індустріальний парк «Нововолинськ».

Ключові слова: інвестиції, прями іноземні інвестиції, інвестиційна діяльність, регіон, Волинська область, інвестиційна привабливість, іноземний капітал.

Formulation of Scientific Problem and its Significance. Investigation of investment problems has always been the focus of economic science. Investment activity is a source and a precondition for the development of the economy of regions. Border region has a specific status and plays an important role in the process of intergovernmental cooperation. Expansion of Ukraine's investment relations with other countries at the border territories corresponds not only to regional interests, but also to the interests of the whole country. However, such connections may be an additional source for the increasing of the development level not only in the region, but in the country as a whole. Therefore, the investigation of the features of foreign investment in the Volyn region, as a border region, is extremely relevant.

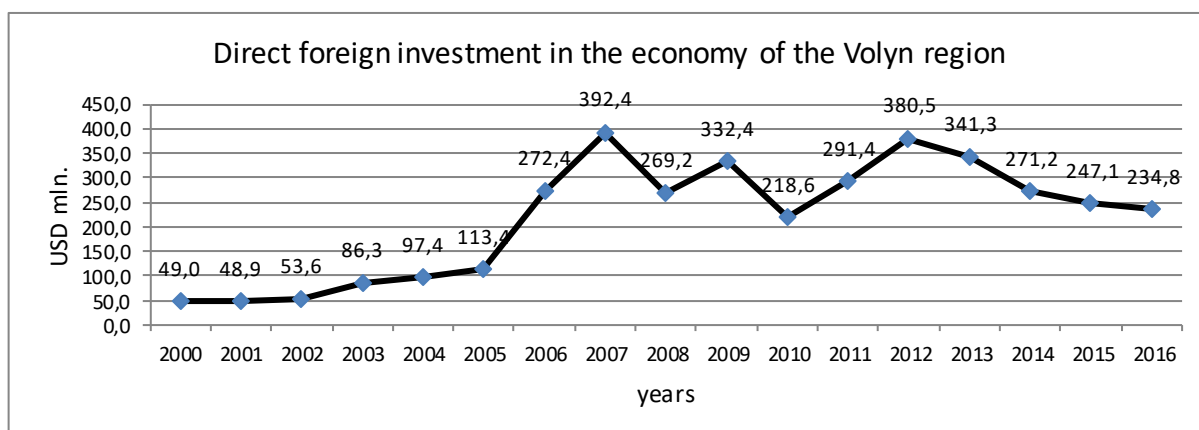
Analysis of Recent Research and Publications. A big amount of studies is devoted to the problem of foreign investments attracting into the economy of the country and the region. Significant achievements in this regard have been achieved by such Ukrainian scientists as B. Hubskyi, V. Heyets, B. Danilishin, M. Dolishniy, M. Lendel, D. Lukianenko, Y. Makogon, V. Novitsky, A. Peresada and others. Despite a large number of studies in this area, some trends in attracting foreign investment to the Volyn region require a more detailed analysis.

The Aim of the Work is: to analyze the investment activity of the Volyn region in accordance with certain parameters: the volume of foreign investments, investment directions, geographic structure; to identify factors of the change in the volume of foreign investment and the problematic aspects and perspectives of this process.

Research Results. The economic potential of the Volyn region, in combination with the evident geographic position, creates favorable conditions not only for effective business activity in the regions, but also for active foreign economic activity, promotes the attraction of foreign investments into the economy. The boundary location and the specifics of development create favorable conditions for integration in the world economy [1]. The proximity of the immediate border with Belarus and the Poland, as a member of the European Union, and membership in the Euroregion Bug, promotes the active development of the business relations of the Volyn region with the foreign countries and intensification of investment activity.

An analysis of the economic situation in the Volyn region for the period from 2000 to 2016 shows that one of the most effective types of foreign economic activity in order to increase the level of development of productive forces of the region is investment activity (fig. 1).

During 2000–2016, 234,8 million US dollars (USD) foreign direct investment was invested in the economy of the Volyn region. The overall financial and economic situation in the country is accompanied by changes in the intensity and structure of foreign investment in the region. By 2007, inclusive, we can state the gradual increase in investments – USD 392,4 million by the end of 2007. 2008–2010 were the period of the financial and economic crisis in Ukraine. This led to a sharp decline in the flow of foreign capital into the economy of the country and the Volyn region in particular. Since 2011, the positive trend in the movement of capital has recovered – USD 291,4 million compared to USD 218,6 million in 2010. In 2012, the volume of foreign direct investment in the region's economy amounted to USD 380,5 million. But since 2013, the regional investment activity has fallen again – the inflow of foreign investment decreased by USD 39,2 million and amounted to USD 341,3 million.

Fig. 1. Direc Fig. 1. Foreign Investment in the Economy of the Volyn Region

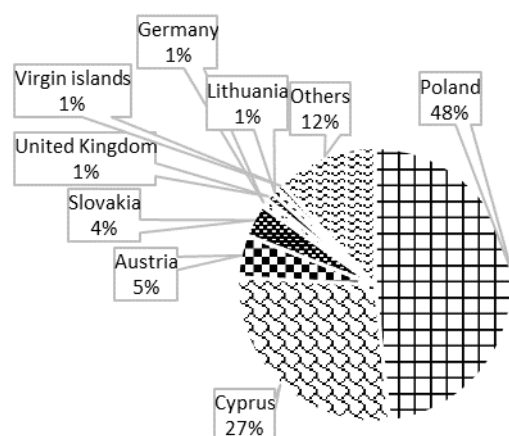
Source. Created by author. Statistical Source [5, 4].

In 2014, the effects of the nationwide crisis situation were observed, which resulted in a reduction of foreign direct investment of USD 70,1 million compared to previous 2013. In 2015, the volume of foreign direct investments amounted to USD 247,1 million.

The total amount of foreign direct investments (equity capital) made to the region’s economy for the entire period of investment, as of December 31, 2016 amounted to USD 234,8 million. In 2016 foreign investors invested USD 8,6 millions in the region’s economy and USD 2,5 millions direct investment were withdrawn. Reducing in the value of equity capital through revaluation, loss and reclassification was USD 18,5 million, exchange rate difference – USD 11,3 million [3].

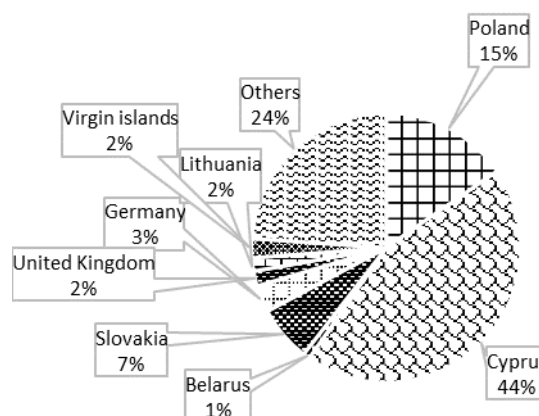
Analyzing the geographical structure of foreign capital inflows, it should be noted that investments in the Volyn region come from 37 countries of the world. Over the entire period of investment USD 219,9 million (93,7 % of the total equity) was received from EU countries, USD 14,9 million (6,3 %) – from other countries of the world.

In 2016, USD 7,9 million (91,4 % of the total equity) were received from EU countries, and USD 0,7 million (8,6 %) from other countries of the world. This shows that the countries of the European Union are permanent and prospective investors for our region. Comparing the geographical structure of foreign investment in 2010 and 2016 (fig. 2, fig. 3), it should be noted that it has not significantly changed. The main investors are Poland, Cyprus, Austria, Slovakia, Germany, Great Britain, Lithuania, Virgin Islands and others

Fig. 2. Geographical Structure of the Foreign Investments as of 01.01.2010.

Source. Created by author. Statistical Source [5].

Fig. 3. Geographical Structure of the Foreign Investments as of 31.12.2016

Source. Created by author. Statistical Source [5].

Among the distinctive differences we should highlight the significant increase in the proportion of Cyprus from 27 to 44 %. Investments of Cyprus, which in 2016 amounted USD 103,9 million, are concentrated primarily in the processing industry – USD 87,1 million, wholesale and retail trade – USD 3,5 million, real estate transactions – USD 2,47 million and professional, scientific and technical activities – USD 2,1 million. It should be noted that Cyprus and the Virgin Islands are «classic» offshore. Most of the offshore investments in Ukraine are Ukrainian capital, whose owners use companies in Cyprus and other offshore companies to optimize taxation and obtain a specific legal status. Against the backdrop of capital flows from Cyprus, volumes and dynamics of investment from other countries look small. In particular, Poland’s share decreased from 48 to 15,4 %. The share of other countries has increased from 12 to 24 %.

Equally important in our study is an analysis of the sectoral orientation of investment funds (tab. 1).

Table 1

Foreign Direct Investments in the Economy of the Volyn Region by Main Types of Economic Activity (2011–2016)

Type of Economic Activity	Foreign Direct Investment (Thousands of USD)					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Agriculture, forestry and fisheries	12093,9	14389,8	15998,9	15106,2	12602,2	12484,5
Industry	197521,9	200885,6	211216,1	182368,2	179202,9	178388,9
Construction	3110,7	217,5	937,6	469,6	32,8	29,7
Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles	26215,9	77177,9	25263,9	15615,7	11000,5	9370,4
Transport, warehousing, postal and courier activities	1101,9	4131,6	1141,2	1694,9	1696,5	959,2
Financial and insurance activities	12899,8	12827,9	11456,6	5897,1	3936,8	3460,5
Real estate operations	12047,8	14999,5	18444,4	12934,3	8046,4	7506,1
Professional, scientific and technical activities	515,7	2733,2	4102,9	2800,7	2281,1	2108,4
Activity in the field of administrative and auxiliary services	22122,8	17362	16071,9	14764,9	12850,6	12602,7

Source. *Created by author. Statistical Source* [5].

Industry is one of the most important components of the economic complex. It is a priority and a promising sphere for Volyn region in which the largest volumes of investment are directed. In 2014, foreign investment in industry amounted to USD 182,3 million, 2015 – USD 179,2 million, 2016 – USD 178,4 million, respectively.

There are more than a thousand industrial enterprises in the region. Among them 297 are large, medium and significant small enterprises, where more than 70 percent of workers and industrial production of the region are concentrated. The economic potential of the region are formed by the enterprises of such industries as food, machine industry, woodworking and paper production, production of rubber and plastic products, furniture production, metallurgical production, textile production and clothing production, mining and chemical industries.

In 2016, 76,0 % of the total volume of direct investments was made in industry. Among them USD 86,3 million was adressed to the enterprises of wood products manufacture, production of paper and printing activity; machine industry, except repair and installation of machinery and equipment – USD 41,5 million; furniture production and other products; repair and installation of machinery and equipment – USD 29,0 million; manufacture of food products, beverages and tobacco products – USD 12,6 million; production of rubber and plastic products, other non-metallic mineral products – USD 6,0 million [3].

In 2014, USD 15,1 million foreign investment was received by rural, forestry and fishery enterprises, in 2015 – USD 12,6 million, in 2016 – USD 12,5 million (5,3 % of the total volume) of foreign investments respectively. In the structure of the land fund of the Volyn region, more than half of the territory is occupied by agricultural land – 1080,8 thousand hectares (54 %). Under the forests and forest cover areas there are 697,7 thousand hectares or 34,6 % of the land fund of the Volyn region. Therefore, this branch is a priority area in foreign capital attraction, as evidenced by the stable high volumes of invested funds for many years. The priority directions of development of the agricultural sector of the region’s economy are the production of grain and technical crops, potatoes and vegetables, sugar beets, meat and milk [7].

In the organizations which carries out activities in the field of administrative and auxiliary services, in 2014, USD 14,8 million was invested, in 2015 – USD 12,9 million, and in 2016 – USD 12,6 million, that is 5,4 % of the

total foreign capital. This section includes leasing, rent of tangible and intangible assets, including cars, computers, consumer goods, industrial equipment, customers in exchange for a periodic rent.

The amount of foreign capital attracted to the enterprises engaged in wholesale and retail trade; repairs of motor vehicles and motorcycles dropped significantly in 2016 and amounted to only USD 9,4 million (4,0 %). In 2015, this figure amounted to USD 11,0 million, and in 2014 – USD 15,6 million. In the pre-crisis period, in 2013 USD 25,3 million was invested in this area.

In the organizations which carry out operations with real estate in 2016 USD 7,5 million (3,2 %) was involved; financial and insurance activity – USD 3,5 million (1,5 %) [3]. The volume of capital inflows dropped significantly compared with the previous years.

The share of investment income in construction, transport, professional, scientific and technical activities, and other fields is insignificant.

Priority directions in attracting investments are: development of agricultural complex, creation of new and reconstruction of operating capacities of food and processing industry; machine industry, woodworking, and light industry; construction; protection of the environment and development of social infrastructure; tourism and recreational complex [7].

The districts of the Volyn region are characterized by a pronounced territorial differentiation in terms of foreign investment. Analyzing the data of 2016, one can note the following trend: in Lutsk, 34,4 % of the total foreign capital (USD 80,8 million) is concentrated. Significant volumes of foreign capital are invested in Novovolynsk enterprises – USD 105,7 million (45,0 %). The leaders in Volyn oblast in terms of foreign investment receiving are Lutsk district – USD 14,2 million (6,1 %), Kovel district – USD 11,7 million (5,0 %), Kivertsi district – USD 9,9 million (4,2 %), Ratno district – USD 5,8 million (2,5 %), and Kovel – USD 4,1 million (1,7 %) [6]. The smallest volumes of foreign investments come to the Stara Vyzhva district, Lokachi district and Shatsk district. Placed in a short distance from Lutsk, the Lutsk and Kivertsi districts receive more foreign investment due to their close location to the regional center, which is the core of the region's economic development. The reasons for the low competitiveness of certain regions of the region are the uneven distribution of economic potential, underdeveloped infrastructure, structural imbalances in supply and demand in the labor market.

The regions of our country differ in terms of foreign direct investment, which indicates that they have different levels of investment activity, there are disproportions in the socio-economic development of the regions, and so on. In terms of volume of foreign investments in the region Volyn region in the years 2015 and 2016 ranked 12th place among 24 regions of Ukraine. For comparison, Lviv region took 6th and 5th place respectively, Rivne region – 17th and 20th place, Ternopil region – 24th and 24th place [6].

As of December 31, 2017, the amount of foreign direct investment per capita was USD 255,9 in the Volyn region, USD 225,9 in 2016. In 2015, this figure was USD 237,6, and in 2014 – USD 260,9 respectively. Consequently, we can track the growth in the foreign capital inflows. For comparison, this indicator in 2017 in Ukraine was USD 925.0 per capita. In the Dnipropetrovsk region this indicator was USD 1182,2 per capita, Odessa region – USD 574,3, Lviv region – USD 472,5, Rivne region – USD 145,9, Ternopil region – USD 42,9 [6]. It should be noted that in the comparison with the neighboring Rivne and Ternopil regions the situation in Volyn region is better, but in comparison with the Lviv region and other highly developed regions, Volyn region occupies the last positions. Therefore, it is necessary to implement measures aimed at creating a favorable investment climate and the development of investment infrastructure to ensure the modernization of the economic complex of the region.

The mission of the Strategy for the development of the Volyn region for the period up to 2020 is the creation of the Greater Volyn, the European region of sustainable development and national parks [7]. One of the key tasks for achieving this goal is to stimulate the attraction of foreign investment. This can be achieved by providing the most favorable climate for investors, dissemination of information among potential investors regarding investment proposals of enterprises and organizations of the region, development and implementation of investment projects, implementation of mechanisms of the special regime of investment activity introduced at the state level [7], increasing the efficiency of the foreign investment processes management system at the regional level; realization of measures on innovative development of enterprises of the region, which are foreseen to receive investments; establishment of relations between regional economic entities and international investment and financial institutions, regional tourist and recreational complex development [2].

Investment projects and proposals should become the basis for attracting investors. They should cover both the efficient use of the labor and natural resources of the region and the profit received by a foreign investor. Activation of the foreign investments attraction activity should be carried out not only by enterprises, but primarily by local authorities and self-government.

One of the areas of attracting foreign capital is the creation of industrial parks. The purpose of creating such park is to ensure the sustainable economic development of the city through the formation of a single area with a specially equipped infrastructure for the placement of new objects of industry, innovation, logistics and related services. This makes it much easier for investors to access the market in selected areas. In 2017, the creation of the first industrial park «Novovolynsk» in Volyn region started. Functional designation of this industrial park are mechanical engineering; instrument making; material and technical supply and sales (logistics); light industry (textile, sewing, leather and footwear, leather and haberdashery); agricultural industry (greenhouses); IT cluster (outsourcing) [8].

Conclusions. In the process of carrying out foreign economic activity of Ukraine and its regions, an important role of direct foreign investments is assigned. In the period from 2000 to 2016, there is a tendency to increase revenues in total investments, with the exception of the crisis years 2008–2010 and 2013–2015. The study confirms that the European Union countries are permanent and prospective investors for our region. The key areas for attracting foreign capital in the Volyn region are industry and agriculture, forestry and fisheries. The most attractive investment enterprises are the cities of Lutsk, Novovolynsk, and also Kovel and Lutsk districts.

The current state of foreign investment in the Ukrainian economy wants the best. The deterioration of the investment climate (unstable political situation, the war in the East of Ukraine, etc.) negatively affected investment activity in the regions of Ukraine and the Volyn region in particular. The increase in foreign investment today is a guarantee of the growth of profits of economic entities and household incomes in the future. By promoting their attraction and efficient use, in the future, regional companies will be able to produce high-quality innovative products and be competitive both in the domestic and foreign markets. Only under conditions of political and economic stability, effective measures and reforms implementation, improvement of the investment climate in the Volyn region, which will increase the flow of foreign direct investment, will be possible.

Джерела та література

1. Бутко М. П., Сосновська О. О. Вплив прямих іноземних інвестицій на розвиток прикордонних регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 12. С. 3–7.
2. Ганзюк С. М., Караканов В. В. Динамічний моніторинг інвестиційного клімату України. *Молодий вчений*. 2016. № 1(1). С. 43–47.
3. Експрес випуск Головного управління статистики у Волинській області: інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у Волинській області у 2016 році URL: <http://lutsk.ukrstat.gov.ua/>
4. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності Волині у 2010–2016 роках: статистичний зб. Голов. упр. статистики у Волин. обл./за ред. В. О. Грабаровської. Луцьк, 2017. 45 с.
5. Сайт Головного управління статистики у Волинській області. URL: <http://lutsk.ukrstat.gov.ua/>
6. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2020 року. URL: <http://voladm.gov.ua/proekt-strategi%D1%97-rozvitku-volinsko%D1%97-oblasti-na-period-do-2020-roku/>
8. У Нововолинську буде індустріальний парк. URL: <https://konkurent.in.ua/news/volin/16279/u-novovolinsku-bude-industrialnij-park-.html>

References

1. Butko M. P. & Sosnovska O. O. (2010). Vplyv priamykh inozemnykh investytsii na rozvytok prykordonnykh rehioniv [Influence of foreign direct investment on the development of border regions], *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 4, 3–7 [in Ukrainian].
2. Hanzjuk S. M. & Karakanov V. V. (2016). Dynamichniy monitorynh investytsiinoho klimatu Ukrainy [Dynamic monitoring of the investment climate in Ukraine], *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 1(1), 43–47 [in Ukrainian].
3. Ekspres vypusk Holovnoho upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti : Investytsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti u Volynskii oblasti u 2016 rotsi [Express issue of the Main Department of Statistics in Volyn Oblast: Investments in Foreign Economic Activity in Volyn Oblast in 2016]. (2017) URL: <http://lutsk.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Hrabaravska V. O. (2017) Investytsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti Volyni u 2010–2016 rokakh. Statystychnyi zbirnyk Holovnoho upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti [Investments of foreign economic activity in Volyn in 2010–2016. Statistical collection of the Main Department of Statistics in the Volyn region]. Luck: Holovne upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti [in Ukrainian].
5. Sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti [Site of the Main Department of Statistics in the Volyn Oblast]. *lutsk.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://lutsk.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

6. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Site of the State Statistics Service of Ukraine]. www.ukrstat.gov.ua Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Stratehiia rozvytku Volynskoi oblasti na period do 2020 roku [Strategy for the development of the Volyn region for the period till 2020]. [n.d.]. voladm.gov.ua. URL: <http://voladm.gov.ua/proekt-strategi%D1%97-rozvitku-volinsko%D1%97-oblasti-na-period-do-2020-roku/> [in Ukrainian].
8. U Novovolynsku bude industrialnyi park [There will be an industrial park in Novovolynsk]. [n.d.]. konkurent.in.ua. Retrieved from [/news/volin/16279/u-novovolynsku-bude-industrialnij-park-.html](http://news/volin/16279/u-novovolynsku-bude-industrialnij-park-.html) [in Ukrainian].

The article acted to the editorial board in 20.03.2018 r

УДК 349.6;631.95

Малевич Назар,
аспірант, Тернопільський національний економічний університет,
кафедра менеджменту біоресурсів і природокористування;
м. Тернопіль; e-mail: nazarmalevych@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-105-112>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРСПЕКТИВ

У статті проаналізовано можливі способи створення стратегії розвитку екобезпечного землеробства в Україні та перспективи її ефективного функціонування. На сучасному етапі розвитку землекористування перед сільським господарством України стоять складні завдання щодо визначення шляхів подальшого розвитку в умовах ринкових відносин. Фермерські господарства, орієнтуючись на збільшення прибутку, вирощують культури, на які існує попит, проте нехтують принципами підтримки біорізноманіття. Крім того, деградація земельних угідь унаслідок антропогенного впливу завдає значних збитків та є тягарем для економіки підприємств і країни загалом. Тому актуальним вважаємо формування стратегії розвитку екологічно безпечного сільського господарства в Україні.

Ключові слова: екологічна безпека, екологізація, екобезпечне сільське господарство, стратегія розвитку екобезпечного землеробства.

Малевич Назар,
аспірант, Тернопольский национальный экономический университет,
кафедра менеджмента биоресурсов и природопользования;
г. Тернополь; e-mail: nazarmalevych@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИ БЕЗОПАСНОГО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПЕРСПЕКТИВ

В статье анализируются возможные пути создания стратегии развития экобезопасного земледелия в Украине и перспективы ее эффективного функционирования. На современном этапе развития землепользования перед сельским хозяйством Украины стоят сложные задачи по определению путей дальнейшего развития в условиях рыночных отношений. Фермерские хозяйства, ориентируясь на увеличение прибыли, выращивают культуры, на которые есть спрос, однако пренебрегают принципами поддержания биоразнообразия. Кроме того, деградация земельных угодий в результате антропогенного воздействия наносит значительный ущерб и является бременем для экономики предприятий и страны в целом. Поэтому актуальным является формирование стратегии развития экологически безопасного сельского хозяйства в Украине.

Ключевые слова: экологическая безопасность, экологизация, экобезопасное сельское хозяйство, стратегия развития экобезопасного земледелия.

Malevich Nazar,
Graduate Student, Ternopil National Economic University,
Department of Management of Bioresources and Nature Management;
Ternopil; e-mail: nazarmalevych@gmail.com

PECULARITIES OF FORMING A STRATEGY OF THE DEVELOPMENT OF ECO FRIENDLY AGRICULTURE IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EURO-INTEGRATION PROSPECTS

The article analyzes possible ways of creating a strategy of the development of eco friendly agriculture in Ukraine and the prospects for its efficient functioning. At the present stage of development of land use agriculture of Ukraine has complex tasks for determining the ways of further development in the conditions of market relations.

Nowadays, agricultural production in Ukraine is aimed at achieving maximum economic benefits without proper measures for increasing soil fertility and the expenses for protecting land resources. Due to the excessive load on land resources, a complex of global and regional environmental problems in agricultural production occurs, namely: loss of natural fertility of soils, their degradation, depletion, distribution of wind and water erosion, pollution of the environment by means of chemicals, radionuclides, heavy metals, wastes of animal husbandry, etc.

Farmers, focusing on increasing profits, grow crops that are in demand, but neglect the principles of support of biodiversity. These significant violations in scientifically grounded crop rotations not only deplete the soils, but also increase the number of harmful organisms on agricultural lands. In addition, land degradation as a result of anthropogenic impact causes significant damage and is a burden for the economy of enterprises and the state as a whole. This leads to a deterioration of the quality of agricultural land.

In order to ensure a balanced development of the economy and rational nature management, the transition of the agrarian sector of Ukraine's economy to the model of sustainable development and further functioning on these bases is important. Therefore, the formation of a strategy for the development of eco friendly agriculture in Ukraine is urgent.

Key words: ecological safety, ecologization, eco friendly agriculture, strategy of development of eco friendly agriculture.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку землекористування перед сільським господарством України поставили складні завдання щодо визначення шляхів подальшого розвитку в умовах ринкових відносин. Фермерські господарства, орієнтуючись на збільшення прибутку, вирощують культури, на які існує попит, проте нехтують принципами підтримки біорізноманіття. Крім того, деградація земельних угідь унаслідок антропогенного впливу завдає значних збитків та є тягарем для економіки підприємств і країни загалом. Тому актуальним вважаємо формування стратегії розвитку екологічно безпечного сільського господарства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування необхідності формування стратегії розвитку екологічно безпечного сільського господарства висвітлено в наукових працях вітчизняних учених, зокрема Вінської О. Й., С. В. Довганя, О. Л. Попової, А. П. Сави, Б. О. Сидорука, О. І. Шкуратова й ін. Проте брак комплексності та системності у висвітленні питань щодо формування стратегічних пріоритетів виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції потребує подальших теоретичних досліджень.

Формулювання мети та дослідження. Мета статті – теоретичне обґрунтування напрямів формування стратегічних орієнтирів розвитку екологічно безпечного сільського господарства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетним напрямом сучасного розвитку вітчизняного аграрного сектору за умов інтеграції України до європейського економічного простору має бути цілеспрямований перехід на модель екологічно збалансованого розвитку, що спиратиметься на досягнення економічних, соціальних та екологічних ефектів. Це зумовлює необхідність досягнення стратегічних напрямів діяльності, які мають бути спрямовані на радикальне вдосконалення методів і способів аграрного виробництва [5].

Уважаємо, що під час переходу сільськогосподарських підприємств на екологічні методи господарювання серед основних пріоритетів у сфері сільськогосподарського землекористування потрібно виділити такі:

- створення умов для відновлення земельних ресурсів;
- обмеження техногенного навантаження на агрокосистеми, особливо у сфері використання їхнього земельно-ресурсного потенціалу [2].

Європейський досвід показує, що основні напрями діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища в сільському господарстві закріплюються в документах у вигляді програм, тобто регулювання аграрної економіки ґрунтується на програмно-цільовому методі [1].

Тому вважаємо, що для забезпечення стабільного розвитку екобезпечного сільськогосподарського виробництва доцільною є розробка цільових державних програм з екологізації аграрної галузі, спрямованих на досягнення ресурсозбереження й підвищення якості сільськогосподарської продукції та навколишнього середовища.

На нашу думку, розвиток природоохоронної діяльності й екобезпечного сільськогосподарського виробництва на території України має ґрунтуватися на принципах САП (Спільної аграрної політики), що реалізується нині в країнах ЄС. Це надасть можливість використати позитивний світовий досвід та ефективні способи розвитку екологічного аграрного виробництва в Україні [3; 7].

У межах реалізації цих принципів має бути розроблена стратегія розвитку екобезпечного аграрного виробництва, яка включатиме сукупність управлінських рішень у напрямі підтримки виробництва екологічної сільськогосподарської продукції й досягнення цільового рівня екологічної безпеки в аграрній галузі. Ця стратегія має бути довгостроковим прогнозом комплексного розв'язання проблем екологічно збалансованого розвитку аграрної сфери та поліпшення стану агроєкосистем [4].

Стратегія розвитку екобезпечного аграрного виробництва в Україні має стати базовим документом у сфері стратегічного планування розвитку агроєкосистем, забезпечення відповідного рівня екологічної безпеки в аграрному секторі й визначати комплекс взаємопов'язаних пріоритетів, цілей, завдань і заходів. Основною метою запропонованої стратегії є визначення алгоритму дій та засобів досягнення екологічної безпеки в аграрному виробництві [6;8].

На нашу думку, для досягнення поставленої мети потрібно реалізувати комплекс завдань, а саме:

- формування комплексу важелів та інструментів для забезпечення досягнення поставленої мети;
- дослідження факторів впливу для забезпечення найбільшої ефективності використання їх дії в напрямі стратегічного планування забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі;
- формування відповідного інформаційного середовища у сфері стимулювання розвитку екобезпечного аграрного виробництва;
- розвиток інституціонального середовища в напрямі екологізації сільськогосподарської діяльності й забезпечення екологічної безпеки аграрного землекористування.

Реалізація зазначених завдань стратегії розвитку екобезпечного аграрного виробництва передбачає прийняття на її основі нових законодавчих та інших нормативно-правових актів, унесення змін і доповнень до чинних правових нормативних актів у сфері аграрного землекористування й охорони навколишнього природного середовища, а також розроблення та впровадження Державної програми забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі України.

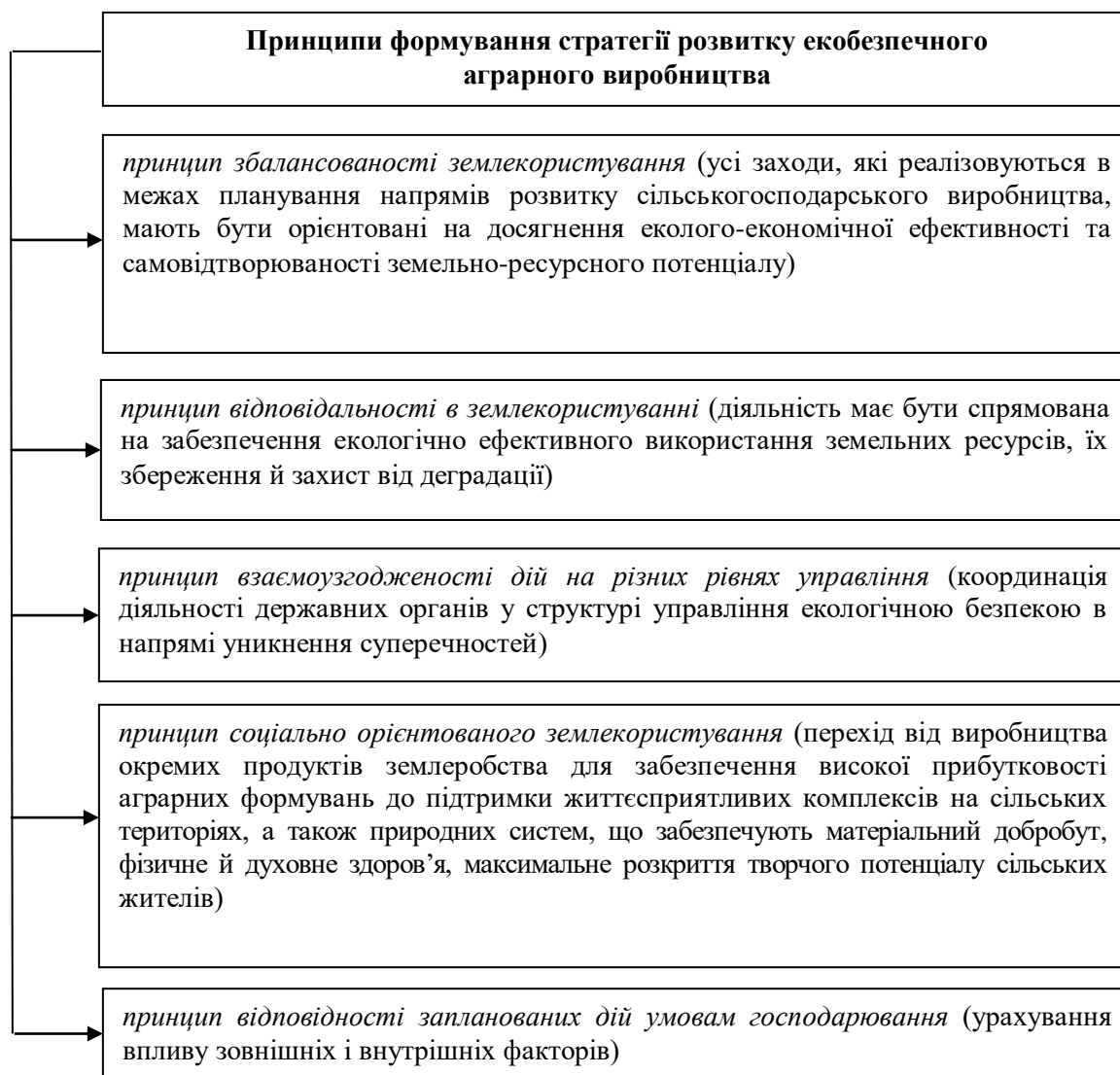
Дотримання принципів формування стратегії розвитку екобезпечного аграрного виробництва сприятиме покращенню якості та безпечності сільськогосподарської продукції, дотриманню природоохоронних вимог у процесі її виробництва, підвищенню еколого-економічної ефективності використання та охорони земельних ресурсів, забезпеченню сприятливих передумов для збалансованого розвитку сільських територій та ефективного господарювання на землі, диверсифікації землекористування й формування інвестиційно привабливого середовища в системі землекористування та поліпшенню екологічної ситуації в країні загалом [4; 10].

Основними індикаторами успішності реалізації зазначеної Стратегії будуть позитивні зміни в якісному стані земельних ресурсів, поліпшення якісних показників виготовленої сільськогосподарської продукції, розширення площ земельних угідь, відведених під екологічне землеробство тощо.

Отже, стабільність функціонування агроєкосистем є інтегральним показником, який характеризує стан екологічної безпеки.

Тому пріоритетами в напрямі забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі повинні бути:

- збереження та відновлення природних елементів екосистем, необхідних для формування сприятливого середовища для їх функціонування й ведення сільськогосподарської діяльності;

Рис. 1. Класифікація принципів формування стратегії розвитку екобезпечного аграрного виробництва *

*Джерело. Розроблено автором на основі [4; 10].

- виявлення негативних факторів у сфері забезпечення екологічної безпеки з метою запобігання їм або пом'якшення їх впливу;
- збереження біорізноманіття в природних екосистемах для розширення можливостей їх використання в різних напрямках господарської діяльності людини;
- збалансоване використання, відновлення й охорона природних ресурсів та їх потенціалу в аграрній галузі.

Згідно з визначеними пріоритетами, основними цілями аграрної політики у сфері забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва можна вважати досягнення такого стану агроєкосистем, за якого забезпечуються сприятливі умови життєдіяльності людини та можливості для вибору різних напрямів сільськогосподарської діяльності залежно від природно-кліматичних чинників впливу; формування та розвиток системи збалансованого землекористування для забезпечення виробництва всіх видів, необхідних для суспільства споживчих благ [4;10].

Ураховуючи визначені цілі та результати проведених досліджень, у сфері екологізації аграрного виробництва, ми сформуваємо такі основні завдання:

- 1) удосконалення інституціонального середовища еколого-безпечного землекористування;
- 2) формування організаційно-економічного механізму екологізації в аграрному секторі;
- 3) реформування державної системи екологічного управління, орієнтованої на зменшення негативного впливу сільськогосподарської діяльності на навколишнє природне середовище;

4) поширення інформації про екобезпечні технології, їх переваги серед аграрних товаровиробників, населення з перспективою їх подальшого використання у виробництві сільськогосподарської продукції;

5) формування та розвиток системи екологічного моніторингу сільських територій як основи для прийняття управлінських рішень у сфері сільськогосподарського землекористування;

6) створення вітчизняної системи стандартизації й сертифікації екологічно безпечного виробництва сільськогосподарської продукції;

7) розробка та реалізація програм забезпечення екологічної безпеки в аграрному секторі на регіональному рівні.

Основними заходами на шляху забезпечення належного виконання визначених завдань у напрямі екологізації виробництва сільськогосподарської продукції, на наш погляд, повинні бути:

– розробка методологічної та методичної бази щодо оцінки рівня екологічної безпеки процесу виробництва сільськогосподарської продукції;

– удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління екологічною безпекою на рівні окремих суб'єктів господарювання;

– формування планів подальшого розвитку системи сільськогосподарського землекористування на рівні окремих аграрних формувань [5;7].

Нами обґрунтовано, що для реалізації зазначених заходів, потрібно:

– забезпечити державну підтримку й кредитне стимулювання програм і проектів, які стосуються екологічно безпечного аграрного виробництва;

– застосування системи страхування ризиків господарств, що виконують екобезпечну сільськогосподарську діяльність;

– звільнення від податкових платежів за земельні ділянки, відведені для освоєння екологічно безпечних технологій;

– створення умов для заохочення інвестування екологічно безпечних виробництв;

– формування сприятливого інформаційного середовища навколо землевласників і землекористувачів, які здійснюють екобезпечне землекористування. [8]

Отже, із метою оптимізації використання земель сільськогосподарського призначення з урахуванням євроінтеграційних перспектив України потрібно:

– здійснити науково обґрунтовану трансформацію структури сільськогосподарських земель задля забезпечення збалансованого співвідношення між окремими компонентами агроєкосистем;

– адаптувати європейські стандарти й регламенти у сфері регулювання сільськогосподарського землекористування до вітчизняних умов;

– забезпечення дієвості неформальних інститутів у напрямі екологізації землекористування: екологічне виховання, інформаційна пропаганда цілей збалансованого еколого-економічного розвитку аграрної галузі тощо;

– широке використання в землеробстві органічних добрив і біопрепаратів, що дасть змогу отримувати без використання мінеральних синтетичних добрив і засобів хімічного захисту високі врожаї сільськогосподарських культур;

– упровадження системи економічного стимулювання землевласників і землекористувачів, які виконують екологічно орієнтовану сільськогосподарську діяльність;

– стимулювання інвестиційної діяльності, спрямованої на розробку та впровадження екологічно безпечних інноваційних технологій у галузь сільськогосподарського землекористування;

– посилення контролю у сфері забезпечення якості сільськогосподарської продукції, упровадження ефективних методів аналітичного та методичного забезпечення контролюючої діяльності й поліпшення обробки оперативної інформації щодо наявного екологічного стану окремих територій;

– покращення системи державного моніторингу екологічного стану природного середовища на всіх рівнях за допомогою забезпечення достовірною й оперативною інформацією всіх рівнів управління для реалізації екологічних програм і впровадження природоохоронних технологій у галузі сільськогосподарського землекористування;

– забезпечення місцевого населення достовірною й своєчасною інформацією про рівень екологічної безпеки та якість сільськогосподарської продукції, яка виготовляється на регіональному рівні;

– підтримка діяльності громадських організацій, спрямованої на забезпечення екологічної безпеки землекористування та розвитку системи громадського екологічного контролю у сфері виробництва сільськогосподарської продукції.

Відповідно до рекомендацій Європейської економічної комісії ООН із питань управління земельними ресурсами для належного державного управління земельними ресурсами повинні бути реалізовані заходи щодо:

- визначення на законодавчому рівні сутності, форм і характеру власності на землю, форм користування землею й прав на неї, обмежень і зобов'язань, які повинні забезпечуватися на державному рівні;
- системи нормативно-правового регулювання та адміністративного управління, а також орієнтації системи управління земельними ресурсами на задоволення попиту споживачів;
- забезпечення прозорості діяльності системи управління земельними ресурсами, вільного доступу до інформації про земельні ресурси всіх суб'єктів господарювання;
- проведення постійного моніторингу, оцінки та здійснення контролю за ефективністю системи управління земельними ресурсами [1; 6; 10].

Нами встановлено, що в результаті реалізації зазначених вище заходів будуть отримані такі ефекти:

- економічні – підвищення ефективності аграрного виробництва та його продуктивності внаслідок покращення якісних показників земельних угідь і використання адаптивних екотехнологій; запобігання втратам від зниження родючості ґрунтів, їх деградації; покращення якісних показників виробленої сільськогосподарської продукції;
- екологічні – зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище через екологізацію сільськогосподарського землекористування; збереження й відтворення агроландшафтів;
- соціальні – покращення здоров'я сільського населення як наслідок обмеження використання хімічних елементів в аграрному землекористуванні, збереження та створення нових робочих місць унаслідок диверсифікації сільськогосподарської діяльності; покращення умов праці й життя населення.

Під час вибору стратегічних пріоритетів екологізації в аграрному секторі економіки потрібно враховувати рівень екологічної безпеки того чи іншого суб'єкта господарювання. Адже саме сучасний стан екологічної безпеки в аграрному секторі дає можливість сформулювати цільові орієнтири в системі розвитку екобезпечного виробництва. Важливе також проведення оцінки впливу сільськогосподарської діяльності на стан агроєкосистем з урахуванням асиміляційного потенціалу території [3].

Визначальна для формування пріоритетних напрямів стратегії сільськогосподарського землекористування і концентрація зусиль суб'єктів господарювання на чотирьох основних елементах: продукт, процес виробництва, якість землі та природно-кліматичні фактори впливу (рис. 3.2). У сфері продукту увагу потрібно зосереджувати на врахуванні інтересів кінцевого споживача в частині зменшення негативного впливу на довкілля за рахунок використання продукту на всіх стадіях його життєвого циклу й розповсюдження його на різні сегменти ринку.

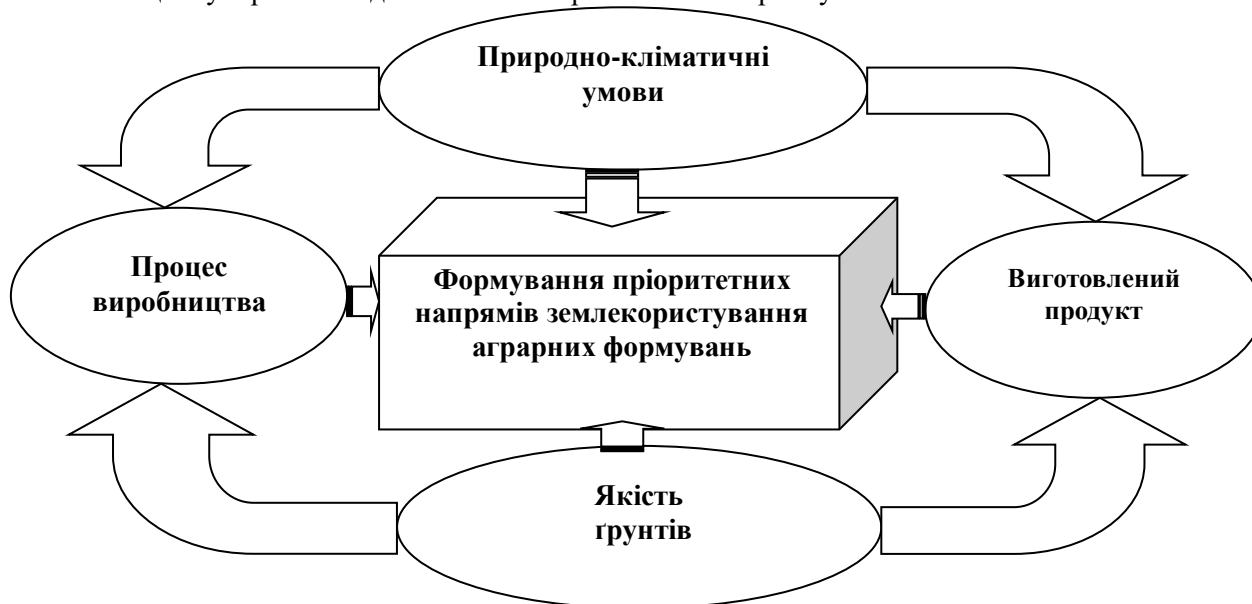

Рис. 2. Структура зв'язків у напрямі формування пріоритетних напрямів землекористування на рівні аграрних формувань*

*Джерело. Розроблено автором на основі [4; 10].

У виробничому процесі слід сконцентруватися на зменшенні шкідливого впливу за рахунок удосконалення технологій та екологізації виробничого циклу. Якість землі визначає вибір напрямів землекористування й рівень інтенсифікації використання земельних ресурсів і екологічних дій. Сфера природно-кліматичних факторів впливу визначає можливості використання різних технологічних елементів у різноманітних умовах господарювання.

Отже, для ефективної реалізації засад екобезпечного землекористування в аграрних товаровиробників має бути чітке розуміння необхідності збільшення витрат на розв'язання екологічних проблем, що дасть змогу в перспективі підвищити ефективність власної діяльності та посилити конкурентні переваги цих суб'єктів. Саме такий підхід уможливить підвищення частки суб'єктів, зацікавлених у веденні екологічно безпечних видів діяльності.

Тому сільськогосподарським підприємствам потрібно дотримуватися стратегічних напрямів розвитку системи аграрного землекористування, що мають загальнодержавне значення, оскільки вони є запорукою стабільності та ефективності системи землекористування аграрних формувань.

Наслідком реалізації стратегічних напрямів розвитку земельних відносин у сільськогосподарських підприємствах має бути:

- забезпечення збалансованого землекористування;
- збереження, відтворення та підвищення родючості сільськогосподарських угідь;
- трансформація земельних відносин в аграрній сфері відповідно до вимог ринкової економіки;
- екологізація землекористування на засадах його збалансованого розвитку [4;10].

Отже, упровадження й розвиток стратегічних напрямів землекористування на рівні аграрних формувань у сучасних умовах господарювання є одним із напрямів удосконалення діяльності сільськогосподарських підприємств та ефективного використання наявних земельних угідь і їх потенціалу.

Стратегічними цілями екологізації аграрного виробництва на рівні держави повинні бути такі:

- задоволення в повному обсязі потреб населення в екобезпечних харчових продуктах;
- досягнення екологічно безпечного використання земель сільськогосподарського призначення, поліпшення їхнього екологічного стану;
- ліквідація наслідків екодеструктивного впливу сільськогосподарської діяльності на екологічний стан сільських територій, ґрунтів, довкілля й гарантування безпечного середовища для життя та здоров'я людей.

Реалізація запропонованих стратегічних пріоритетів використання земель сільськогосподарського призначення забезпечить збалансоване, високоефективне й екологічно безпечне використання земель сільськогосподарського призначення, збереження й примноження їх продуктивного потенціалу. [8]

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що на сьогодні стратегічними цілями державної політики в галузях екології й економіки є забезпечення екологічної безпеки країни й сталого розвитку без завдання шкоди довкіллю та за умови підвищення якості життя, покращення здоров'я населення й демографічної ситуації в країні. Визначальною для формування пріоритетних напрямів стратегії сільськогосподарського землекористування є концентрація зусиль суб'єктів господарювання на чотирьох основних елементах (продукт, процес виробництва, якість землі та природно-кліматичні фактори впливу).

Реалізація запропонованих стратегічних пріоритетів використання земель сільськогосподарського призначення забезпечить збалансоване, високоефективне й екологічно безпечне застосування земель сільськогосподарського призначення, збереження і примноження їх продуктивного потенціалу.

Джерела та література

1. Вінська О. Й. Особливості сучасного стану реалізації Спільної аграрної політики Європейського Союзу. *Економічний простір*. № 40. 2010. С. 5–20.
2. Економіка довкілля і природних ресурсів: монографія/Ю. В. Дзядикувич та ін. Тернопіль: Астон, 2016. 392 с.
3. Моніторинг ґрунтів, шляхи покращення родючості та екологічної безпеки земель Тернопільської області: монографія / І. С. Брошак, Р. Б. Гевко, С. С. Никеруй та ін. Тернопіль: Економічна думка, 2013. 160 с.
4. Організаційно-економічний механізм забезпечення виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції: монографія/А. П Сава, Б. О. Сидорук, О. Р. Олійник, С. В. Довгань. Тернопіль: Крок, 2014. 263 с.
5. Попова О. Л. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014–2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України. *Економіка АПК*. 2013. № 12. С. 89–96.
6. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України: монографія. Миколаїв, 2010. 416 с.

7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2012. 180 с.
8. Ходаківська О. В. Екологізація сільськогосподарських земель: сучасний вимір та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. № 10. 2011. С. 28–36.
9. Шибасва Н. В., Квятко Т. М. Еволюція спільної аграрної політики ЄС. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. 2015. № 162. С. 306–315.
10. Шкуратов О. І., Чудовська В. А., Вдовиченков А. В. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку: монографія. Київ: ДІА, 2015. 248 с.

References

1. Vinska, O. Y. (2010). *Osoblyvosti suchasnoho stanu realizatsii Spilnoi Ahrarnoi Polityky Yevropeiskoho Soiuzu*. [Features of the current state of implementation of the Common Agricultural Policy of the European Union]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, 40, 5–19 [in Ukrainian]
2. Dziadykevych, Yu. V. (2016). *Ekonomika dovkillia i pryrodnykh resursiv: monohrafiia*. [Economics of environment and natural resources]. Ternopil: Aston
3. Broshchak, I. S., Hevko, R. B., Nykerui, S. S., Vitrovyi, A. O., Orynyk, B. I., & Skarzhynskiy, V. F. (2013). *Monitorynh gruntiv, shliakhy pokrashchennia rodiuchosti ta ekolohichnoi bezpeky zemel Ternopilskoi oblasti [Monitoring of soils, ways of fertility improvement and ecological safety of agricultural lands in Ternopil region.]*. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
4. Sava, A. P., Sydoruk, B. O., Oliinyk, O. R., & Dovhan, S. V. (2014). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia vyrobnytstva ekobezpechnoi silskohospodarskoi produktsii*. [Organizational and economic mechanism of ensuring of environmentally safe agricultural production]. Ternopil, Ukraine: Krok, 263 [in Ukrainian]
5. Popova, O. L. (2013). Novi priorytety Spilnoi ahrarnoi polityky YeS na 2014–2020 roky: stratehichni oriientyry dlia rozvytku ahrosfery Ukrainy [New priorities of the EU Common Agricultural Policy for 2014–2020: strategic landmarks for the development of the agrosphere of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 12, 89–96 [in Ukrainian].
6. Sirenko, N. M. (2010). *Upravlinnia stratehiieiu innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy* [Management of the Strategy of Innovative Development of the Agricultural Sector of the Ukrainian Economy]. Mykolaiv
7. Lupenko, Yu. O., & Mesel-Veseliak, V. Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture in Ukraine for the period till 2020]. Kyiv: Natsionalnyi naukovyi tsentr «Instytut ahrarnoi ekonomiky».
8. Khodakivska, O. V. (2011). Ekolohizatsiia silskohospodarskykh zemel: suchasnyi vymir ta perspektyvy rozvytku [Ecologization of agricultural land: modern dimension and development prospects]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 10, 28–36.
9. Shybaieva, N. V., & Kviatko, T. M. (2015). Evoliutsiia spilnoi ahrarnoi polityky YeS [Evolution of the EU Common Agricultural Policy]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka Bulletin of the Kharkov National Technical University of Agriculture*, 162, 306–315.
10. Shkuratov, O. I., Chudovska, V. A., & Vdovychenkov, A. V. (2015). *Orhanichne silske hospodarstvo: ekoloho-ekonomichni imperatyvy rozvytku*. [Organic agriculture: ecological and economic imperatives of development]. Kyiv: DIA.

Стаття надійшла до друку 18.04.2018 р.

УДК 332.3

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, кафедра обліку і аудиту;
м. Луцьк; e-mail: ams95@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-112-116>

ПРИРОДНІ КОРМОВІ УГІДЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті на основі обліку природних кормових угідь, статистичних даних про споживання основних продуктів харчування населенням, імпорту продукції тваринництва, динаміки поголів'я ВРХ проведено аналіз їх використання з урахуванням економічних, екологічних та соціальних аспектів.

Проведення даних заходів призведе до імпортозаміщення продукції тваринництва, що дасть можливість створити в сільськогосподарських підприємствах додатково більше 34 тисяч робочих місць при продуктивності праці у тваринництві в сільськогосподарських підприємствах – 237 990 грн (18 x 0,4554: 0,000238=34 442) та збільшить надходження коштів в особисті селянські господарства на 9,8 мільярда гривень.

Ключові слова: продовольча безпека, сільськогосподарські угіддя, тваринництво, аграрна реформа, сільськогосподарське виробництво, сінокоси, пасовища.

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, Восточноєвропейський національний університет
імени Леси Українки, кафедра учета и аудита;
г. Луцк; e-mail: ams95@ukr.net

ПРИРОДНЫЕ КОРМОВЫЕ УГОДИЯ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье на основе учета природных кормовых угодий, статистических данных о потреблении основных продуктов питания населением, импорта продукции животноводства, динамики поголовья КРС, проведен анализ их использования с учетом экономических, экологических и социальных аспектов.

Проведение данных мероприятий приведет к импортозамещению продукции животноводства, что даст возможность создать в сельскохозяйственных предприятиях дополнительно более 34 тысяч рабочих мест при производительности труда в животноводстве в сельскохозяйственных предприятиях 237 990 грн (18 x 0,4554: 0,000238=34 442) и увеличит поступление средств в личные крестьянские хозяйства на 9,8 млрд грн.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, сельскохозяйственные угодия, животноводство, аграрная реформа, сельскохозяйственное производство, сенокосы, пастбища.

Shvorak Anatoliy,
Doctor of Economics, East European National University Named After Lesya Ukrainka,
Accounting and Audit Department;
Lutsk; e-mail: ams95@ukr.net

NATURAL FODDER AGRICULTURAL LANDS AND SOCIAL ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

The article on the basis of accounting of natural fodder agricultural lands, statistical data about consumption of basic food products by population, import of cattle-farming production, dynamics of cattle livestock, the analysis of their use as to economic, ecological, and social aspects is conducted. Analysing the given data we can make a conclusion that density of cattle livestock on agricultural lands decreased more than six times leading to catastrophic decrease of using organic fertilizers and worsening the quality of plant growing products. Decrease of cattle livestock led to rising in price products and increase of its consumption.

At the same time (2010–2015) in average Ukraine imported on 673 864 thousand dollars meat and meat products and milk and milk products that is equivalent more than 18 mlrd grn. The cost of livestock products in Ukraine was 71,03 mlrd grn in 2015.

The efficiency of using land resources has a big meaning in economy of country agriculture. The increase of quantity and quality of cattle farming products may be successfully realized only on conditions of important increase of efficiency of using land resources that acquires special topicality in modern state of conducting agriculture.

The carrying out of given measures will lead to import substitution of cattle farming products that will give possibility to create in agricultural farms additionally more than 34 thousand of working places and will increase the receipts of means to personal farms of rural dwellers on 9,8 mlrd grn. The given measures will give the possibility to improve the social and economic situation in rural locality.

Key words: food security, agricultural lands, cattle-farming, agrarian reform, agricultural production, hayfields, pastures.

Постановка проблеми. Сучасний стан ринкової трансформації сільськогосподарського виробництва зумовлює необхідність невідкладного проведення послідовних макроекономічних реформ. Як свідчить досвід проведення аграрних реформ, створення ефективного товаровиробника неможливе без обґрунтування стратегії розвитку АПК формування відповідного організаційного, політичного, правового та соціально-економічного середовища. Однак, незважаючи на глибину наукових досліджень, ефективне й раціональне використання природних кормових угідь у сучасних ринкових умовах господарювання залишається до кінця не розв'язаною загальнодержавною проблемою й потребує подальшого опрацювання.

Мета статті – аналіз раціонального використання земельних ресурсів, на основі яких формується збалансований соціально-економічний розвиток сільського господарства.

Виклад основного матеріалу: Матеріальний добробут громадян значною мірою залежать від успішної роботи аграрного сектору України. Успішне функціонування та розвиток підприємств аграрної сфери значною мірою залежить від рівня їх ресурсного забезпечення. Вирішальна роль при цьому належить землі, яка є не лише природним ресурсом, а й матеріальною основою життєдіяльності суспільства. На основі використання земельних ресурсів формується продовольча, виробнича, експортна, природно-ресурсна та інфраструктурна складові збалансованого соціально-економічного розвитку країни. Земля традиційно є основним засобом сільськогосподарського виробництва й найціннішим багатством нашої держави.

Земельні ресурси разом з іншими природними ресурсами є компонентами навколишнього середовища, місцем існування людини. Їм належить активна участь у суспільному виробництві, вони є засобом виробництва й джерелом задоволення потреб людини та продовольчої безпеки країни, а також земельні ресурси є невід’ємною та основною умовою життя й функціонування процесу суспільного виробництва.

Така ситуація зі споживанням продуктів харчування населенням відчутно позначається на зменшенні народжуваності. За свідченням академіка Б. І. Пасхавера, продовольча бідність населення країни значною мірою зумовлена ціновою недоступністю продуктів харчування.

Не сприяє покращенню стану продовольчої безпеки країни здійснена трансформація аграрної структури, у результаті якої крупним товарним сільгоспвиробникам виробництво м’ясо-молочної продукції вважається економічно не вигідним. Більшість агрохолдингів зорієнтовані на виробництво, яке поребує великих капітовкладень та трудозатрат (1).

В Україні варто розглядати два основні напрями досягнення продовольчої безпеки. По-перше, потрібно забезпечувати постачання продовольства в таких кількостях, які могли б забезпечити здорове й повноцінне харчування населення. По-друге, треба зробити наголос на досягненні самозабезпеченості продукцією сільського господарства (зокрема продукцією, яку виробляють у господарствах населення), а також на підтримці й захисті державою вітчизняних товаровиробників, що автоматично коригує імпорту продукції.

Аналіз отриманої інформації дає підставу зробити висновок про те, що споживання основних продуктів харчування населенням України на 1 особу, кг за рік нижче від норми щодо м’яса та м’ясопродуктів становить 31,4 %, а за молочними й молокопродуктами – 41,6 %.

Найбільш уразливими позиціями, із погляду імпортозалежності, залишаються позиції «риба та рибопродукти», «плоди, ягоди та виноград», де частка імпорту перевищує встановлений 30-відсотковий граничний критерій цього індикатора, але на це є свої об’єктивні причини. Так, частка імпорту риби й рибопродуктів у фонді споживання населення становить 73 %. При цьому понад 90 % імпортних поставок припадає на види риб, які видобуваються виключно у водах морських економічних зон інших держав.

Таблиця 1

Споживання основних продуктів харчування населенням України на 1 особу, кг за рік (за даними Держкомстату України) (2)

Продукти харчування	Раціональні норми	Фактичні обсяги за роками				2014 до раціональної норми	2014 до 1990
		1990	2000	2010	2014		
М’ясо та м’ясопродукти	80	68	33	52	54,9	68,6	80,7
Молочні та молокопродукти	380	373	199	206,4	222,5	58,4	59,6
Яйце, шт	290	272	166	290	311	107,2	114,3
Хлібні продукти	101	141	125	111,7	108,4	107,3	76,9
Картопля	124	131	135	128,9	145	116,9	110,7
Овочі й баштанні	161	102	102	143,5	163,1	101,3	159,9
Плоди, ягоди та виноград	90	47	29	48	54	60,0	114,9
Риба та рибні продукти	20	17,5	8,4	14,5	10,8	54,0	61,7
Цукор	38	50	37	37,1	36,5	96,0	73,0
Олія	13	11,6	9,4	14,8	13,8	106,1	119,0

Ефективність використання земельних ресурсів має велике значення в економіці сільського господарства країни. Найбільшого значення ефективність використання земельних ресурсів набуває саме у тваринництві – галузі сільського господарства, яка використовує землю безпосередньо як природний ресурс та засіб виробництва. Кількість та якість отриманої продукції пов'язані з якісним станом, характером й умовами використання земельних ресурсів. Збільшення кількості та якості продукції тваринництва може бути успішно здійснено лише за умови значного підвищення ефективності використання земельних ресурсів, що набуває особливої актуальності в сучасних умовах ведення сільського господарства.

Таблиця 2

**Площа сільськогосподарських угідь та чисельність поголів'я ВРХ в Україні
(за даними Держкомстату України) (2)**

Рік	Площа с/г угідь, тис га	Рілля, тис. га	Сінокоси й пасовища, тис. га	Поголів'я ВРХ, тис. гол	Щільність поголів'я на 1 гол/га		
					с/г угідь	ріллі	сінокосів і пасовищ
1982	42494,8	34339,0	7010,4	25464,4	0,6	0,74	3,0
2000	41829,5	32669,9	7838,0	9423,7	0,22	0,29	1,2
2015	41507,9	32541,3	7840,5	3750,3	0,09	0,12	0,48

Аналізуючи наведені дані, можна зробити висновок про те, що щільність ВРХ на сільськогосподарські угіддя зменшилася більше як у шість разів, що призвело до катастрофічного зменшення внесення органічних добрив і погіршення якості продукції рослинництва. Зменшення поголів'я ВРХ призвело до здороження продукції й зменшення її споживання.

Ємність пасовищ, тобто навантаження тварин на пасовище, залежить від його продуктивності, що визначається ґрунтово-кліматичними умовами, травостоєм, технологією вирощування трав й експлуатації пасовищ. На високопродуктивних культурних зрошуваних пасовищах можна утримувати 3–4 дійні корови на 1 га або виділити 0,25–0,33 га на одну голову, приблизно стільки ж коней, набагато більше овець та інших видів поголів'я. Таке саме навантаження дійних корів і в інших країнах – Великій Британії, Франції, Бельгії. Тільки для дуже високопродуктивних корів виділяють по 0,4–0,5 га на голову, для овець – до 0,2 га і більше на природних травостоях в Австралії і лише по 0,05–0,1 га – у Новій Зеландії.

Подальший розвиток галузей тваринництва в Україні пов'язується зі значним підсиленням кормової бази, передусім за рахунок інтенсивного використання пасовищ і сіножатей з одночасним запровадженням новітніх досягнень техніки, вітчизняного та зарубіжного досвіду з досліджуваної проблеми. Трансформаційні процеси в землекористуванні нині пов'язуються зі зменшенням орних земель в Україні з-за наявності великої кількості сильно еродованих, деградованих ґрунтів, їх подальшої консервації й переведення до складу площ, зайнятих під сіножатями і пасовищами. Природні кормові угіддя в натуральному їх стані відрізняються дуже низькою продуктивністю. Тому стає нагальним їх поверхове або докорінне поліпшення, організація культурних пасовищ і сіножатей зі значним підвищенням урожайності зелених та грубих кормів.

Задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, у 2014 р., як і в попередні роки, здійснювалося в основному за рахунок продукції вітчизняного виробництва. За даними Держстату, сукупні витрати домогосподарств становили 3708 грн на місяць. Із загальної суми домогосподарства витрачали на харчування 2114 грн на місяць. Таким чином, індикатор доступності продуктів харчування у 2014 р. становив 57,0 % при його 60-відсотковому граничному критерії.

У загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу вагу займали витрати на м'ясо й м'ясопродукти – 25 % (486 грн на домогосподарство), молоко та молочні продукти – 14 % (275 грн), споживання яких становить 68,6 і 58,4 % від норми.

У той же час (2010–2015 рр.) у середньому Україна імпортувала на 673 864 тис. дол. м'яса й м'ясопродуктів та молока й молокопродуктів, що в еквіваленті становить більше ніж 18 млрд грн. Вартість продукції тваринництва, виробленої в Україні у 2015 р., становила 71,03 млрд грн, у тому числі продукція сільськогосподарських підприємств – 32,33 млрд грн, або 45,54 %, та господарств населення – 38,69 млрд грн, або 54,46 %.

Для виробництва й молока та м'яса в основному використовують одні й ті самі породи молочної худоби. Нам же потрібно запропонувати лінію розвитку тваринництва, при якій раціонально будуть поєднані молочне й м'ясне скотарство та враховані особливості кормових ресурсів регіону. Однак у

подальшому суттєвим гальмом розвитку сільськогосподарського комплексу регіону може стати неврегульоване функціонування ринку землі. Результатом цього може стати надмірна концентрація землі в одних руках, формування земельних латифундій та витіснення малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників і, як наслідок, скорочення бази розвитку сільського господарства й переробних галузей АПК. За цих умов для запобігання монополізації землекористування та забезпечення його ефективності, доцільно було б установити обмеження максимальних площ оренди земельних угідь в одних руках, а основним напрямом його розвитку має стати кооперація на засадах удалого поєднання цінностей демократії та індивідуального економічного інтересу, результатом чого є формування великотоварних за розмірами земельних площ агроформувань, які в технологічному й фінансовому відношенні здатні вживати заходів, спрямованих на відновлення родючості земель.

Проведення цих заходів призведе до імпортозаміщення продукції тваринництва, що дасть можливість створити в сільськогосподарських підприємствах додатково більше 34 тис. робочих місць при продуктивності праці у тваринництві в сільськогосподарських підприємствах – 237 990 грн (18 x 0,4554: 0,000238=34442) та збільшить надходження коштів в особисті селянські господарства на 9,8 млрд грн. Ці заходи дадуть можливість покращити соціальну та економічну ситуацію в сільській місцевості.

Висновки. Питання ефективного використання природних кормових угідь завжди було актуальним для сільського господарства України. Особливо гостро це питання постає в аспекті тваринництва, бо кількість та якість отриманої продукції залежить від якісного стану, характеру й умов використання природно-кормових угідь. Розвиток ринкової економіки змушує робити акцент на необхідності інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва країни, ефективного й раціонального використання її земельних ресурсів, розв'язання соціальних проблем у сільській місцевості, що вимагає реалізації на всіх рівнях управління комплексу організаційно-господарських та еколого-агрохімічних заходів, спрямованих на вдосконалення земельних відносин, зниження розораності сільськогосподарських угідь, підвищення відповідальності за їх ефективне й раціональне використання, стимулювання землеохоронної діяльності землекористувачів.

Джерела та література

1. Калинчик Н. В. Функционирование фермерських хазяйств и перспективы их развития: монографія/ Н. В. Калинчик, В. В. Мичук, Н. В. Лебедь, Е. А. Лисенко. Київ: ННЦ НАЭ, 2014. С. 46.
2. Статистичний збірник. Сільське господарство України / Державна служба статистики України. Київ, 2015.
3. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України за 2014»/Державна служба статистики України/під заг. кер. О. М. Прокопенка. Київ, 2015. 53 с.

References

1. Kalinchik N. F. The functioning of farms and perspectives of their development: the monograph N. V. Kalinchik, V. V. Mychuk, N. V. Lebed, E. A. Lysenko. K. NNC NAE, 2014. p. 46
2. Statistical compilation. The agriculture of Ukraine / The state statistics service of Ukraine. K. 2015
3. The statistic compilation Balance and consumption of basic foodstuffs population of Ukraine in 2014//State Statistics Service of Ukraine: In society. Coer. O HM Prokopenko. K. 2015. 53 p.

Стаття надійшла до редакції 29.03 2018 р.

РОЗДІЛ V

Гроші, фінанси та кредит

УДК 330:336

Карлін Микола,
доктор економічних наук, професор, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування;
м. Луцьк; e-mail: karlin.lutsk@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-117-124>

ЗРОСТАННЯ РОЛІ ФІНАНСОВО-ЕКОЛОГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ У СВІТОВІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІКАХ: ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розкрито особливості використання негативних та позитивних фінансово-екологічних інструментів, які застосовуються для побудови «зеленої» економіки в країнах світу. *Мета роботи* – дослідження їх впливу на становлення екологічної економіки в різних державах, а також окреслення насамперед тих позитивних фінансово-екологічних інструментів розвитку ринкової економіки, які добре впливають на побудову економіки, сприятливої для довкілля. Досліджено соціально-економічні проблеми щодо фінансування заходів зі становлення «зеленої» економіки в країнах світу та можливі способи їх розв’язання. Проаналізовано перспективи й проблеми застосування «зеленого» тарифу в країнах світу й в Україні.

Ключові слова: фінансово-екологічні інструменти, вуглецевий податок, «теплій» кредит, «револьверний» кредит, «зелений» тариф, «зелені» інвестиції, «зелені» облигації.

Карлін Николай,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки, кафедра финансов, банковского дела и страхования;
г. Луцк; e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

ПОВЫШЕНИЕ РОЛИ ФИНАНСОВО-ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ИНСТРУМЕНТОВ В МИРОВОЙ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИКАХ: ПРОБЛЕМА ВЫБОРА ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье раскрываются особенности использования негативных и позитивных финансово-экологических инструментов, которые применяются для построения «зеленой» экономики в странах мира. *Цель работы* – исследование их влияния на становление экологической экономики в разных государствах, а также очерчение прежде всего тех положительных финансово-экологических инструментов развития рыночной экономики, которые хорошо влияют на построение экономики, благоприятной для окружающей среды. Исследуются социально-экономические проблемы финансирования мероприятий по становлению «зеленой» экономики в странах мира и возможные пути их решения. Анализируются перспективы и проблемы применения «зеленого» тарифа в странах мира и в Украине.

Ключевые слова: финансово-экологические инструменты, углеродный налог, «теплый» кредит, «револьверный» кредит, «зеленый» тариф, «зеленые» инвестиции, «зеленые» облигации.

Karlin Mykola,
Dr. Sc. (Economics), Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Head of the Department of Finance, Banking and Insurance;
Lutsk; e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

GROWING THE ROLE OF FINANCIAL AND ENVIRONMENTAL INSTRUMENTS IN THE WORLD AND NATIONAL ECONOMIES: THE PROBLEM OF THE CHOICE FOR UKRAINE

The socio-economic mechanism for implementing international environmental agreements does not yet ensure the achievement of the goals set for them in the future. At the same time world and Ukrainian scholarly literature still lacks systematic research on the positive and negative impact of various financial and environmental instruments on the incipience of a «green» economy in the countries of the world.

The negative financial and environmental instruments in the leading countries of the world are primarily attributed to as the so-called carbon tax which is the price of emissions into the air of every ton of carbon dioxide. The problem for Ukraine is its low level which does not encourage domestic business to introduce modern environmental technologies of production and involvement to our country predominantly «dirty» foreign investments.

Ukrainian manufacturers need to take into account the fact that more and more enterprises in the leading countries of the world use such a new financial and environmental tool as the «internal price for carbon» which permits to take maximum account of climatic constraints and risks while developing the company's development strategy for the future. In particular the EU countries are considering the implementation of special certificates which will be provided the type of energy used to produce one or another product (service).

The extremely difficult economic problem for Ukraine is the employ of «warm» credits and «green» tariff which is distributed in many countries of the world. The point is that the latter's rate in Ukraine substantially exceeds the rate for traditional energy producers in many countries of the world leading to the domination on the renewable energy market large enterprises. Therefore the state must develop appropriate organizational and economic measures regarding the proper conditions for entry into this market of small business and households.

In general the article reveals the peculiarities of the use of negative and positive financial and environmental instruments used to build the «green» economy in the countries of the world and the possibilities of their application in Ukraine.

Key words: financial and environmental instruments, carbon tax, «warm» credit, revolving credit, green tariff, green investments, green bonds.

Постановка проблеми. Загальноновизнано, що сьогодні світова спільнота перебуває на межі екологічної катастрофи. Для розв'язання світових екологічних проблем прийнято низку важливих міжнародних угод, зокрема Кіотську та Паризьку угоди, згідно з якими більшість країн світу взяла на себе зобов'язання скоротити викиди парникових газів. Разом із тим провідними світовими експертами у сфері екології виявлено, що соціально-економічний механізм реалізації цих угод поки що не забезпечує досягнення поставлених у них цілей на перспективу, що зумовлює пошук нових підходів до зменшення викидів парникових газів та збереження екології в цілому. На це, зокрема, указано в щорічній доповіді Римського клубу, опублікованій у грудні 2017 р. Відповідно, у статті досліджено соціально-економічні проблеми щодо фінансування заходів зі становлення «зеленої» економіки в країнах світу та в Україні й можливі способи їх розв'язання. Проаналізовано проблеми та перспективи застосування «зеленого» тарифу в країнах світу й в Україні, оскільки щодо нього в нашій державі існує значне упередження: він в основному використовується в інтересах українських монопольних структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження фінансових проблем розвитку екологічної («зеленої») економіки зробили такі зарубіжні та українські вчені, як І. Бистряков, Е. Вайцеккер, І. Вахович, В. Геєць, В. Голян, О. Губанова, Б. Данилишин, Г. Дейлі, В. Кравців, Н. Крафтс, Д. Лижін, С. Мезенцев, Р. Кламтам, Н. Павліха, Б. Порфір'єв, Б. Рубцов, П. Саблук, О. Сохацька, Д. Стігліц, І. Сторонянська, Дж. Съєберт, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, М. Хвесик, Є. Хлобистов та ін. Водночас поки що не вистачає системних досліджень позитивного й негативного впливів різних фінансово-екологічних інструментів на становлення «зеленої» економіки в країнах світу, що ускладнює їх використання й в Україні. Передусім, це стосується механізмів застосування «зеленого» тарифу та «теплих» кредитів, оскільки українська практика свідчить про неоднозначні наслідки їх застосування. Особливо гостро постали ці проблеми в останні роки в умовах здійснення фіскальної децентралізації,

оскільки Українська держава хоче перекласти розв'язання більшості екологічних проблем на об'єднані територіальні громади, не надавши їм належних фінансових ресурсів. Крім того, в Україні не вистачає власних фінансових ресурсів для запровадження відновної енергетики, тому в державі використовують традиційні джерела енергії, що суперечить міжнародним екологічним угодам та не дає змоги нашій країні отримати позики й пільгові кредити від міжнародних екологічних організацій. Український бізнес також поки що не готовий працювати в умовах сучасних екологічних обмежень, що запроваджуються в провідних державах світу під час виробництва продукції з використанням традиційних джерел енергії. Відповідно, у перспективі це може призвести до суттєвого скорочення українського експорту та скорочення робочих місць в Україні. У нашій країні також не враховано й той факт, що в умовах розвитку цифрових технологій і штучного інтелекту буде стрімко зменшуватися зайнятість у традиційних галузях виробництва, зокрема й у традиційній енергетиці, а зростати, передусім, у сфері відновної енергетики та переробки різного виду відходів. Подібну тенденцію враховано, насамперед, у США при президентові Б. Обамі, тому в цій державі за рахунок державних та приватних інвестицій створено кілька мільйонів додаткових робочих місць у відновній енергетиці та переробці відходів. У країнах ЄС, крім того, проводять експерименти із запровадженням безумовного доходу, щоб якимось розв'язати проблему з очікуваним підвищенням безробіття в епоху зростання використання цифрових технологій. Усі ці тенденції важливо врахувати в сучасній економічній політиці Української держави, зокрема й за рахунок системного використання фінансово-екологічних інструментів (стимулів), на що поки не звернуто належної уваги в практиці господарювання, оскільки наголошено на розвитку традиційних сфер економіки, зокрема й галузей енергетики, що ґрунтуються на викопних енергоносіях. При цьому розробку системи фінансово-екологічних інструментів (стимулів) розвитку екологічної економіки треба, насамперед, вести на основі аналізу вже наявної практики, а не послуговуватися різноманітними теоріями, які не можна реалізувати в реальному житті. Це, насамперед, стосується теорій щодо повної заборони використання викопного палива та переходу на відновну енергетику. Справа в тому, що відновна енергетика поки що є дуже дорогою для багатьох держав світу, зокрема й для України. Крім того, її застосування значною мірою залежить від природних катаклізмів, тому для балансування енергетичної ситуації в окремій країні, як і у світі загалом, потрібно використовувати й традиційні підприємства з продукування енергії.

Мета статті – дослідження позитивного та негативного впливу різних фінансово-кредитних інструментів на становлення екологічної економіки в країнах світу, що дасть змогу розробити їхню систему й підвищити ефективність їх використання в Україні. Відповідно, **завданнями** роботи є виявлення позитивних впливів фінансово-екологічних інструментів на побудову сприятливої для довкілля економіки в провідних країнах світу; аналіз проблем, що виникають за використання вказаних інструментів і можливих напрямів їх розв'язання. Дослідження здійснюється задля запровадження кращого зарубіжного досвіду з побудови екологічної («зеленої») економіки в Україні в умовах обмежених фінансових ресурсів, що пов'язано з окупацією Росією Автономної Республіки Крим і військових дій на Сході нашої країни.

Виклад основного матеріалу. Одним із найважливіших напрямів функціонування соціально-ринкової економіки в розвинутих країнах є фінансове стимулювання владою побудови сприятливої для існування людства екологічної (або «зеленої») економіки. Для цього у світі використовують цілу гаму екологічних фінансово-екологічних інструментів, які важливо пристосувати й до умов України. Тим більше, що їх важливо застосувати у 2018–2020 рр., оскільки, за підсумками 2017 р., наша країна втратила 65 позицій за індексом екологічної ефективності, опинившись на 109 місці серед 180 держав світу [1]. Усе це вимагає суттєвого вдосконалення використання тих екологічних фінансово-кредитних інструментів, які вже застосовуються в Україні (насамперед екологічного податку, «зеленого» тарифу, «зелених» інвестицій, податкових пільг на використання електротранспорту тощо), та запровадження нових, що вже застосовуються в провідних країнах світу («зелені» інновації, «зелені» сертифікати, карбонові обмеження на діяльність підприємств на перспективу тощо). Це потрібно тому, що однією з підвалин соціально-ринкової економіки, на думку зарубіжних й українських учених, є забезпечення екологічного порядку, що передбачає збереження довкілля, енергетичну ефективність, використання альтернативних відновлюваних джерел енергії [2, с. 71]. У цьому плані важливо використовувати не лише негативні, але й позитивні фінансово-екологічні інструменти, щоб поліпшити якість довкілля.

Аналіз зарубіжної та української наукової літератури з економіки природокористування дає підставу віднести до негативних фінансово-екологічних інструментів, насамперед, так званий вуглецевий податок, тобто ціни викидів у повітря кожної тонни вуглекислого газу. Визначення рівня

вуглецевого податку виходить із нормативів заданої державою ціни на вуглець, з урахуванням якої суб'єкти ринку обчислюють можливі обсяги викидів, які не лімітуються. Вуглецеві податки використовуються багатьма державами Європи, а також Мексикою та Японією. Щорічний світовий обсяг їх сплати складав 14 млрд дол. США (на квітень 2015 р.) Ціни на вуглець складають від 1 дол. за тонну вуглекислого газу в еквіваленті в Мексиці до 130 дол. за тонну у Швеції. Разом із тим у більшості випадків ця ціна складає менше ніж 10 дол. за тонну [3, с. 9]. Згідно з Податковим кодексом України, ставка вказаного податку становить 0,33 грн (0,015 євро) за 1 тонну вуглекислого газу в еквіваленті, тоді як у ЄС зараз ринкова ціна за 1 тонну вуглекислого газу в еквіваленті складає близько 6 євро. Тому цей податок в Україні поки що не створює належних стимулів до зменшення парникових викидів в атмосферу та заохочує як українських, так і зарубіжних інвесторів розвивати в нашій країні «брудні» виробництва. Цьому може завадити лише самоорганізація населення на місцях і соціально-відповідальний бізнес, оскільки наша держава ще не приділяє належної уваги збереженню довкілля. Аналіз експертами [4, с. 12] основних пріоритетів бюджетної політики України засвідчив слабку увагу влади до необхідності розв'язання екологічних проблем, що вимагає посилення тиску громадянського суспільства на українську владу. Водночас, урахуовуючи той факт, що в останні роки Україна перетворилася на найбіднішу країну Європи, важливо поступово підвищувати ставку вуглецевого податку, орієнтуючись на його рівень у наймеш розвинутих державах ЄС.

Для України важливо ефективніше торгувати вуглецевими квотами на міжнародних вуглецевих біржах, щоб отримати додаткові іноземні інвестиції для побудови «зеленої» економіки в країні. Справа в тому, що наша держава поки що не вибирає встановлені для неї міжнародним співтовариством вуглецеві квоти на викиди в повітря двоокису вуглецю. Їх можна продавати розвинутим країнам, які перевищують закріплені за ними подібні квоти. Але умовою отримання вказаних інвестицій є обов'язкове їх використання на проекти, у яких передбачено скорочення викидів парникових газів у цілому.

Усе більше компаній у провідних державах світу використовують і такий новий фінансово-екологічний інструмент, як «внутрішня ціна на карбон», що дає можливість урахувати кліматичні ризики під час розробки стратегії розвитку компанії. Згідно зі звітом, оприлюдненим CDP (Climate Disclosure Project) та We Mean Business напередодні засідання групи G20 у кінці травня 2017 р. в Італії, близько 100 компаній із Fortune Global 500 уже застосовують подібний фінансовий інструмент. Спираючись на розрахунки експертів, компанії користуються так званими ціновими коридорами, що демонструють ефективну ціну на викиди парникових газів на наступні 20–30 років для утримання темпів потепління на планеті. Уже сьогодні, за підрахунками CDP (Climate Disclosure Project) та We Mean Business, середня внутрішня ціна на викиди парникових газів у межах корпорацій енергетичного сектору коливається біля позначки 35 дол. США за тонну вуглекислого газу в еквіваленті у 2020 р. та 30–100 дол. США у 2050 р. [5]. Важливо вказану тенденцію врахувати й у діяльності українського бізнесу та державних екологічних структур.

У країнах ЄС розглядають питання щодо запровадження спеціальних екологічних сертифікатів, у яких буде передбачено вид енергії, що використаний для продукування того чи іншого товару (послуги). У випадку застосування переважно викопних джерел енергії для виробництва певного товару для нього будуть уведені обмеження для експорту в держави ЄС. Тим самим фінансово стимулюватиметься виробництво енергії з відновних джерел.

Новою складовою частиною механізму застосування позитивних фінансово-екологічних інструментів у сучасних умовах є «зелені» кредити так званих «зелених» фінансових інститутів (зокрема, «зелених» банків), котрі отримали розповсюдження насамперед у США, Німеччині, інших провідних країнах Європи, розвиток яких також важливо фінансово стимулювати й в Україні. До них, насамперед, відносять альтернативні фінансові інститути, що інвестують у захист довкілля, у раціональне використання природних ресурсів, у підтримку сільського господарства та виробників біологічної продукції, а також забезпечують високий рівень прозорості фінансових операцій і соціальної відповідальності стосовно своїх клієнтів і співробітників. Зокрема, кількість клієнтів «зелених» банків у розвинутих державах постійно зростає, хоча вони не є конкурентами традиційним великим фінансово-кредитним закладам. В основному клієнтуру подібних банків складають люди з вищою освітою й доходом, що вищий від середнього; які хочуть знати, що відбувається з їхніми грошима та не бажають укладати свої кошти в спекуляції на світовому фінансовому ринку. Вони зацікавлені, насамперед, у збереженні довкілля. Так, на початку 2017 р. керівництво німецького «Дойче-Банку» прийняло рішення, що банк

і його дочірні структури по всьому світу не надаватимуть кредити для видобутку енергетичного вугілля та побудови тепло- й електростанцій, які працюють на викопному паливі. Фінансування вже розпочатих проєктів за участі «Дойче Банку» в цій сфері поступово скорочуватиметься, а з часом припиниться взагалі. Це рішення прийнято відповідно до обіцянки «Дойче-Банку», яку оголошено під час проведення Паризької кліматичної конференції в грудні 2015 р. Крім цього банку, ще 400 державних і приватних компаній, які брали участь у конференції, пообіцяли вжити подібних заходів, щоб допомогти в боротьбі з глобальним потеплінням.

Значну увагу в провідних країнах світу приділили запровадженню екологічних інвестицій та інновацій, які ми відносимо до позитивних фінансово-екологічних інструментів. Зокрема, Рада фінансової стабільності (FSB), у яку входять центральні банки та міністри фінансів групи G20, у грудні 2016 р. прийняла рекомендації для фінансових інвесторів (банків, страхових компаній, фондів, що управляють фінансовими активами) та для нефінансових організацій щодо добровільного інформування про потенційний вплив їхніх інвестицій на зміну кліматичних умов у світі. Причому наголошено на ринковому стимулюванні тих інвесторів, які своїми інвестиціями поліпшують кліматичні умови господарювання. Водночас представники фірм, які інвестують у «зелену» економіку, уважають подібне рішення недостатнім та виступають за обов'язкове (а не добровільне) інформування про вплив інвестицій на кліматичні наслідки. Запровадження останньої вимоги для українського бізнесу може стати суттєвою перешкодою для експорту, насамперед у країни ЄС, у багатьох із яких влада може дуже швидко запровадити подібні вимоги під тиском громадськості.

Недооцінювати роль громадськості в побудові екологічної економіки, як поки що це відбувається в Україні, уже не можна. Зокрема, керівництво окремих штатів США, урахувавши вимоги виборців, уже ставить умовою отримання енергії на своїй території переважно від підприємств відновної електроенергетики та поступової заборони використання електроенергії, отриманої за допомогою викопних енергоносіїв. Під тиском громадськості подібну політику починає здійснювати й усе більше суб'єктів господарювання цих штатів, відмовляючись від електроенергії, отриманої за допомогою викопних енергоносіїв. Загалом до міжнародного руху відмови від інвестицій у викопне паливо в різних регіонах світу приєдналося понад півтисячі установ, насамперед деякі університети США, Великої Британії, низки інших країн. До цього руху долучилися й такі структури, як найбільша в Європі страхова компанія «Allianz SE», суверенний фонд Норвегії, пенсійний фонд Осло, а президент Фонду братів Рокфелерів зробив у вересні 2014 р. заяву про відмову інвестувати 860 млн дол. США в проєкти, пов'язані з викопним паливом.

Суттєвою проблемою для України щодо впливу громадськості на дотримання бізнесом екологічних стандартів виробництва є його неготовність до запровадження подібних норм, хоча дещо в цьому плані робиться під тиском міжнародних екологічних організацій. Зокрема, запровадження в нашій державі інституту екологічної оцінки європейського зразка було на порядку денному екологічних реформ щонайменше останнє десятиліття [6]. Водночас два міжнародні квазісудові органи – Комітет з дотримання Організації економічного співробітництва та Організації економічного співробітництва та Організації економічного співробітництва та Організації економічного співробітництва – визнали Україну порушницею міжнародних зобов'язань саме у зв'язку з відсутністю реального механізму залучення громадськості в процеси оцінки впливу на довкілля діяльності тих чи інших підприємств. Проти цього, передусім, виступають великі українські підприємства багатьох галузей економіки, оскільки чимало з них працюють зі значними порушеннями екологічних норм. Тому проблемою щодо виконання вимог міжнародних кліматичних угод для нашої держави (а отже, й отримання екологічної допомоги та кредитів) стало те, що Президент України П. Порошенко на початку листопада 2016 р. не підписав ухвалений 4 жовтня 2016 р. Верховною Радою України Закон «Про стратегічну екологічну оцінку» і відправив його на доопрацювання. На необхідності доопрацювання цього закону наполягали насамперед Асоціація свинарів, виробників молока, птахівників України [7]. Головна причина – те, що через суперечливі положення цього закону, як уважають практики, більшості тваринницьких господарств нашої країни довелося б зупинити роботу на час отримання ними висновку про вплив їхньої діяльності на довкілля, механізм отримання якого є досить складним та непрозорим. Водночас указаний закон передбачає багато позитивних моментів щодо реалізації бізнесом своєї діяльності відповідно до міжнародних екологічних стандартів. Серед них – проведення процедури оцінки впливу на довкілля; запровадження імперативного правила, згідно з яким проведення оцінки впливу на навколишнє середовище під час виконання планової діяльності є обов'язковою умовою. Згідно з

цим законом також передбачено забезпечення безкоштовного доступу громадськості до всієї екологічної інформації, що стосується планової діяльності підприємств і процедури громадського обговорення. Ці та інші важливі складники закону важливо зберегти в процесі доопрацювання, оскільки вони відповідають міжнародним екологічним стандартам ведення бізнесу.

Дуже складною проблемою для України є застосування такого позитивного фінансово-екологічного інструменту, як «теплий» кредит. Його надають державні банки через Державне агентство з енерго-ефективності й енергоефективності. Виплата відсотків за «теплим» кредитом здійснюється по завершенню проекту протягом дії кредиту (5 або 10 років). Середня ставка за таким кредитом донедавна складала 25 %, а місцева компенсація за ним для позичальника становила 10–15 % від загальної вартості обслуговування «теплого» кредиту. Суть проблеми з використання такого кредиту полягає в тому, що українські забудовники використовують високу енергетичну ефективність своїх об'єктів як маркетинговий хід для зниження ціни на квартири. Їм економічно не вигідно продавати квартири в енергетичноощадних будинках, оскільки це суттєво впливає на зростання їхньої вартості. Тому об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) змушені подібні витрати брати на себе. Водночас не всі члени ОСББ готові фінансувати заходи з підвищення енергоефективності свого житла, оскільки вони вимагають значних затрат, незважаючи на пільги держави й місцевих органів влади щодо отримання ОСББ «тепліх» кредитів. Альтернативою «теплому» кредиту в Україні вже починає виступати кредит IG-energy, згідно з умовами якого надається компенсація в розмірі 15–20 % від суми кредиту за рахунок коштів ЄБРР. Указаний «зелений» кредит видається трьома українськими банками, а його сума сягає 15 тис. євро. ЄБРР компенсує 15–20 % кредиту, якщо позичальник реалізував енергоефективні заходи з використанням однієї категорії матеріалів або обладнання (пільга становитиме 15 %) чи двох і більше категорій (пільга збільшиться до 20 %). Цей кредит можуть отримати як фізичні особи, так і ОСББ.

Для підвищення рівня енергоефективності бюджетних організацій в Україні доцільно застосувати так званий «револьверний» кредит, суть якого полягає в такому. Спочатку цей кредит надається одній бюджетній установі (як показує досвід низку країн, ними, насамперед, виступають школи), щоб вона підвищила свою енергоефективність. Потім отримана за рахунок цього економія використовується для наступної бюджетної організації й т. д. Проблемою є отримання початкової суми такого кредиту, оскільки більшість місцевих громад поки що не мають подібних можливостей. Вихід убачаємо в залученні іноземних «зелених» інвестицій в енергоощадні технології на місцевому рівні. Практика окремих об'єднаних територіальних громад в Україні свідчить, що це вже стає реальністю.

Ще складнішою економічною проблемою для Української держави є застосування «зеленого» тарифу для виробників відновлювальної енергії, який поширений у багатьох країнах світу. Справа полягає в тому, що його ставка в Україні суттєво перевищує розмір ставки для традиційних виробників енергії. Крім того, цей тариф використовують переважно великі українські підприємства, а не малий та середній бізнес і населення, як це практикується в багатьох країнах світу. Водночас у багатьох державах світу «зелений» тариф встановлено на певний період, а його ставка постійно знижується, щоб поступово досягти рівня тарифів для виробників енергії з традиційних джерел. Вихід для України вбачаємо в поступовому припиненні використання «зеленого» тарифу для великого бізнесу та залишення вказаного тарифу на триваліший термін для дрібного бізнесу й населення.

Перспективною формою застосування позитивних фінансово-екологічних інструментів в Україні може стати використання «зелених» облігацій, кошти від продажу яких у світі направляють насамперед для виробництва відновної енергії. Лідером із їх випуску є Китай, а також низка провідних держав світу, які домінують на цьому ринку. Водночас проблемою для іноземних інвесторів при інвестуванні в «зелені» українські облігації є надзвичайно високий рівень корупції й слабка захищеність іноземних інвестицій у нашій країні. Крім того, важливо розробити ефективну систему регулювання випуску та обігу подібних облігацій в Україні, оскільки їх прибутковість поки що поступається традиційним облігаціям.

Інноваційною формою застосування фінансово-екологічних інструментів в Україні може стати продаж вуглецевих квот на викиди не лише за межі (за допомогою, зокрема, вуглецевих бірж), а й у середині держави. Подібні механізми планують застосувати з часом у провідних країнах світу, а на міжнародному рівні такі механізми вже працюють не один рік. Їх суть полягає в такому: розвинута держава буде чи модернізує енергетичний об'єкт у країні, що розвивається, а взамін отримує частину вуглецевої квоти від цієї держави залежно від рівня скорочення вуглецевих викидів за рахунок побудованого

(модернізованого) енергетичного об'єкта. Проблемою для України є низький рівень ефективності використання так званих вуглецевих кредитів, прикладом чого є повернення нашою державою частини так званого кіотського кредиту від Японії. Це свідчить про неналежний рівень державного контролю за застосуванням «зелених» інвестицій в Україні й не сприятиме залученню подібних інвестицій у перспективі, насамперед для відновлення екології окупованих територій Донбасу, які перебувають на межі екологічного колапсу.

Загалом, сучасний етап розвитку глобалізації та її вплив на природокористування, на думку зарубіжних учених [8], зумовлює необхідність співпраці національних урядів у питаннях природокористування й зумовлює необхідність створення міждержавних інституцій для спільного розв'язання глобальних екологічних проблем. Зокрема, такими є Глобальний екологічний фонд, Зелений кліматичний фонд і низка інших подібних структур, але проблемою є їх фінансове наповнення, оскільки не існує обов'язкових джерел фінансування подібних структур. Ідеться про добровільність провідних держав світу здійснювати внески в подібні фонди, чого сьогодні дуже важко досягнути у зв'язку із загостренням політичних відносин між найбільшими з них. Так, США вийшли із Паризької кліматичної угоди, оскільки їхнє сучасне керівництво вважає, що ця угода насамперед економічно вигідна КНР. Крім того, треба враховувати й той факт, що значна частина міжнародної фінансової допомоги бідним країнам (до яких сьогодні відносять і Україну, що є найбіднішою державою Європи) для розв'язання екологічних проблем використовується недостатньо ефективно. Багато досліджень засвідчують, що до кінцевого споживача доходить від 10 до 20 % міжнародної допомоги [9, с. 392]. Тому Україні треба максимально застосовувати ті фінансові ресурси, які поки що виділяються міжнародним співтовариством на розв'язання екологічних проблем нашої держави. Насамперед треба активніше залучати гранти з відповідних фондів ЄС, зокрема й на місцевому рівні. Позитивний досвід із цього питання вже є, і на Волині в тому числі.

Висновки. У світовій та українській науковій літературі поки що не вистачає досліджень позитивного й негативного впливів різних фінансово-екологічних інструментів на становлення «зеленої» економіки в країнах світу, що ускладнює їх використання й в Україні.

До негативних фінансово-екологічних інструментів у провідних державах світу насамперед відносять так званий вуглецевий податок, тобто ціну викидів кожної тонни вуглекислого газу. Проблемою для України є його низький рівень, що не заохочує вітчизняний бізнес запроваджувати сучасні екологічні технології виробництва.

Екологічні фінансові обмеження в діяльності бізнесу закріплено в низці міжнародних документів, передусім у Кіотському протоколі та Паризькій кліматичній угоді, яких важливо дотримуватись українським підприємствам, насамперед експортерам до країн ЄС.

Українським підприємствам потрібно враховувати й той факт, що все більше компаній у провідних країнах світу застосовують такий новий фінансово-екологічний інструмент, як «внутрішня ціна на карбон», який дає можливість урахувати кліматичні ризики під час розробки стратегії розвитку компанії на перспективу.

Значну увагу в провідних державах світу приділяють запровадженню екологічних інвестицій та інновацій, які ми відносимо до позитивних фінансово-екологічних інструментів. Причому наголошено на ринковому стимулюванні тих інвесторів, які своїми інвестиціями поліпшують екологічні умови господарювання. Зокрема, перспективною формою застосування фінансово-екологічних інструментів в Україні може стати використання «зелених» облігацій, кошти від продажу яких направляються, насамперед, для виробництва відновної енергії.

Дуже складною економічною проблемою для Української держави є застосування «зеленого» тарифу, який поширений у багатьох країнах світу. Справа в тому, що його ставка в Україні суттєво перевищує розмір ставки для традиційних виробників енергії, що призводить до домінування на ринку відновної енергії великих підприємств. Тому державі треба розробити відповідні організаційно-економічні заходи щодо належних умов входження на цей ринок, передусім, малого бізнесу й домогосподарств, як це робиться в провідних державах світу.

Джерела та література

1. Шевченко І. Україна втратила 65 позицій за індексом екологічної ефективності. URL: <https://blogs.korespondent.net/blog/politics/3935316>
2. Соціальна економіка: навч. посіб. 2-ге вид., без змін / [О. О. Беляєв (кер. авт. кол.), Є. Б. Ніколаєв (наук. ред.), А. В. Келічавий та ін.]. Київ: КНЕУ, 2016. 481. [7] с.

3. Порфирьев Б. Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 9. С. 5–16.
4. Тулай О. І. Державні фінанси у забезпеченні сталого людського розвитку: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. «Гроші, фінанси і кредит». Тернопіль. ТНЕУ, 2017. 40 с.
5. Гичка О., Сущенко О. Make the world great again: навیشо США виходять з Паризької угоди. URL: www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/02/7066632/
6. Алексеева С. «Енергоатом» проти Оцінки впливу на довкілля. *Дзеркало тижня*. 2017. 25 берез. С. 4.
7. Порошенко ветував закон про оцінку впливу на довкілля. *День*. 2016. 2 лист. С. 9.
8. Crafts N. Globalization and Growth in the Twentieth Century. *IMF*. 2000. P. 27–29.
9. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають: пер. з англ. Олександра Дем'янчука. Київ: Наш Формат, 2016. 440 с.: іл.

References

1. Shevchenko, I. Ukraine vtratyła 65 pozyciy za indeksom ekologichnoi efektyvnosti [Ukraine lost 65 points in terms of the ecological efficiency index]. Retrieved from: [http // blogs. korespondent. net / blog / politics / 3935316 /](http://blogs.korespondent.net/blog/politics/3935316/) [in Ukrainian].
2. Nikolaev, E. B. (Eds.). (2016.) *Socialna ekonomika* [Social economy]. Kyiv. KNEU [in Ukrainian].
3. Porfirev, B. N. (2016). «Zelenye» tendencii v mirovoj finansovoj sisteme [«Green» trends in the world financial system]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenia – World Economy and International Relations*, [in Russian].
4. Tulai, O. I. (2017). *Derzhavni finansy u zabezpechenni staloho liudskoho rozvytku* [Public finances in ensuring sustainable human development]. Extended abstract of candidate's thesis. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
5. Hychka, O., & Sushchenko, O. Make the world great again: navishcho SSHA vyhodiat' z Paryz'koiyi uhody [Make the world great again: why the USA quit the Paris Agreement]. Retrieved from: [http // www. eurointegration. com. ua. / articles/2017/06/02/7066632 /](http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/02/7066632/) [in Ukrainian].
6. Aleksieieva, Ie. (2017). «Enerhoatom» proty Otsinky vplyvu na dovkillia [«Energoatom» against the environmental impact Assessment]. *Dzerkalo tyzhnia – Dzerkalo tyzhnya*, 3(25), 4 [in Ukrainian].
7. Poroshenko vetuvav zakon pro otsinku vplyvu na dovkillia [Poroshenko vetoed the law on environmental impact assessment]. *Den – The Day*, 02.11.2016, 9 [in Ukrainian].
8. Crafts N. Globalization and Growth in the Twentieth Century. *IMF*. 2000. P. 27–29.
9. Adshemoglu D., D. Robinson. (2016). *Chomu naciï zanepadaiut / per. z angl. [Why nations fail]*. Kyiv. Nach format. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.

УДК 658.1.8:[620.3:332.8]

Левицький Віктор,
кандидат економічних наук, доцент, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, кафедра фінансів та кредиту;
м. Луцьк; e-mail: lewiktor@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-124-131>

УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНОЮ ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОГО МЕХАНІЗМУ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ

У статті досліджено основні частини управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення стратегічної стійкості підприємства в розрізі фінансового та інвестиційного складника, її поєднання зі створенням маркетингового механізму поведінки споживачів. Визначено передумови формування стратегічної фінансово-інвестиційної стійкості на основі конкурентоспроможності підприємства, що визначається комплексним управлінським потенціалом і поведінкою споживачів. Крім того, сформовано головні групи та елементи маркетингового механізму поведінки споживачів, що інтерпретовані у вигляді системи управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства з одночасним пропонуванням ефективної формульної моделі стратегічних альтернатив її структури.

Ключові слова: управління, стратегія, маркетинг, фінансово-інвестиційна стійкість, маркетинговий механізм, поведінка споживачів.

Левицкий Виктор,
кандидат экономических наук, доцент, Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки, кафедра финансов и кредита;
г. Луцк; e-mail: lewiktork@gmail.com

УПРАВЛЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ ФИНАНСОВО-ИНВЕСТИЦИОННОЙ УСТОЙЧИВОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВЕ ФОРМИРОВАНИЯ МАРКЕТИНГОВОГО МЕХАНИЗМА ПОВЕДЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

В статье исследуются основные части управления стратегической финансово-инвестиционной устойчивостью предприятия. Анализируются теоретические подходы к определению стратегической устойчивости предприятия в разрезе финансовой и инвестиционной составляющих, их сочетание с формированием маркетингового механизма поведения потребителей. Определяются предпосылки формирования стратегической финансово-инвестиционной устойчивости на основе конкурентоспособности предприятия, определяется комплексным управленческим потенциалом и поведением потребителей. Кроме того, сформированы главные группы и элементы маркетингового механизма поведения потребителей, интерпретированы в виде системы управления стратегической финансово-инвестиционной устойчивостью предприятия с одновременным предложением эффективной формульной модели стратегических альтернатив ее структуры.

Ключевые слова: управление, стратегия, маркетинг, финансово-инвестиционная устойчивость, маркетинговый механизм, поведение потребителей.

Levytskyi Viktor,
PhD in Economics, Associate Professor, Lesya Ukrainka Eastern
European National University, Department of finance and credit;
Lutsk; e-mail: lewiktork@gmail.com

MANAGEMENT STRATEGIC FINANCIAL-INVESTMENT SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE BASIS ON THE FORMATION OF THE MARKETING MECHANISM OF BEHAVIOR CONSUMERS.

In article is researched fundamental components of management strategic financial-investment sustainability of the enterprise. The analyzed theoretical approaches to the definition of the strategic sustainability of the enterprise in terms of financial and investment components and its combination with the formation of the marketing mechanism of consumer behavior. Identified prerequisites for the formation of strategic financial-investment sustainability on the basis of the competitiveness of enterprises, which determined by the complex management potential and consumer of behaviour. In addition, formed the main groups and the elements of the marketing mechanism of consumer behavior, which interpreted as a system management of strategic financial-investment sustainability of the enterprise simultaneous offering formula an effective model of strategic alternatives for its structure, which will include four main groups of functional dependencies and groups of factors, namely: strategy of commodity policy of the enterprise, strategys of the sales policy of the enterprise, strategys price policy of the enterprise, strategys communication policy of the enterprise with which will form the marketing mechanism of consumer behavior and implemented management of the strategic financial-investment sustainability of the enterprise.

Key words: management, strategy, marketing, financial-investment sustainability, market mechanism, behavior consumers.

Постановка проблеми. Зростання динаміки змін та невизначеності зовнішнього середовища зумовлює необхідність системної розробки комплексу управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства. Стійкість і цілісність організаційної системи зберігаються в довгостроковому періоді при достатній гнучкості суб'єкта управління й збалансованості його стратегічного розвитку. Стратегічна фінансово-інвестиційна стійкість промислового підприємства забезпечується реалізацією комплексу оптимального поєднання фінансових та інвестиційних управлінських рішень, що спрямовані на створення, розвиток і довгострокове збереження конкурентної переваги на динамічному ринку споживачів за рахунок максимізації задоволення їхніх запитів в умовах інноваційного розвитку.

Варто зазначити, що нині в сучасному маркетинговому менеджменті приділяють недостатньо уваги вивченню особливостей управління поведінкою споживачів як на операційному, так і на стратегічному рівні управління, що значно впливає й знижує ефективність і фінансово-інвестиційну стійкість функціонування підприємств.

Саме тому існує об'єктивна необхідність забезпечення управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства на основі формування маркетингового механізму поведінки

споживачів. Якщо маркетинговому менеджменту підприємства вдається сформувати внутрішню та зовнішню системи управління поведінки споживачів, що реалізовує економічну й організаційну стратегії, то виникатимуть необхідні й достатні передумови реалізації стійкого стратегічного фінансово-інвестиційного розвитку підприємства.

Оскільки в організаційній і виробничій діяльності кожного підприємства, в процесі проходження його життєвого циклу, постійно виникають критичні суперечності між задоволеністю споживачів кінцевими результатами й поточною виробничою діяльністю, що призводить до порушення ефективності діяльності та відсутності інтересів споживача до продукції, унаслідок чого підприємство переходить на рівень нестабільності, нестійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пропоновані традиційні методи забезпечення стійкого розвитку підприємств не дають змогу здійснити комплексне управління функціонуванням підприємства за виникнення кризових явищ в економіці. Це зумовлює необхідність розробки цілісного науково обґрунтованого підходу до забезпечення стійкого розвитку промислових підприємств з урахуванням ефективного фінансового управління й інвестиційного аналізу за їх взаємодії зі споживчим середовищем, що динамічно змінюється, в умовах нестабільного зовнішнього та внутрішнього середовищ. Для розв'язання цієї проблеми потрібне вдосконалення теоретичного й практичного економіко-управлінського інструментарію методології управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства, зважаючи на динаміку механізму маркетингу поведінки споживачів.

Попередні дослідження обраної тематики спиралися на значну кількість наукових праць вітчизняних і закордонних науковців стосовно аналізу стратегічної стійкості підприємств. Особливо вагомий внесок у поглиблення теоретичних розробок і розуміння практики використання стратегічної стійкості підприємств та поєднання їхніх досліджень з аналізом поведінки споживачів зробили наукові розвідки таких вітчизняних учених, як А. Н. Аверін, В. С. Балабанов, В. І. Бобів, С. П. Бараненко, Л. А. Булочнікова, К. А. Багриновський, В. В. Бандурин, Ф. Ф. Бездунов, М. А. Бедников, С. В. Валдайцев, Н. А. Волгін, Л. П. Владимірова, Е. Ш. Гонтмахер, О. Є. Кузьмін, Л. Г. Ліпич, Ю. Г. Одегов, А. А. Пороховський, Н. П. Сорокіна, Ф. І. Шамхалов, В. В. Шеметов та ін. [2, 3]. Значний внесок у розробку сучасних підходів забезпечення стратегічної стійкості підприємств зробили також закордонні науковці, зокрема І. Ансофф, Т. Бернс, С. Бір, П. Дойль, П. Друкер, Д. Кліланд, Ф. Котлер, Ж. Ж. Ламбен, Е. Лоулер, С. Майерс, М. Портер, М. Пітерс, М. Мексон, А. Томпсон, Ф. Хайек, Р. Хезріч, А. Хоскінг, Й. Шумпетер, Я. Эрхард та ін. [5].

Їхні оцінки, наукові погляди, ідеї й підходи до вивчення стратегічної стійкості підприємств представляють цінну наукову складову, що стала науково-теоретичною основою вивчення складних процесів розвитку постіндустріального суспільства, розробки стратегічних альтернатив.

Проте значна частина праць із цієї тематики розкриває розробку методології забезпечення стратегічних підходів до вивчення лише стійкості підприємства та її основних складників, не звернуто увагу на поєднання їх видів у вигляді стратегічної фінансово-інвестиційної стійкості та не визначено вплив системи маркетингу й збутової сфери на її забезпечення.

У сучасних умовах розвитку ще недостатньо досліджено проблеми впливу рівня задоволеності споживачів та механізмів управління поведінкою споживачів для забезпечення стратегічної фінансово-інвестиційної стійкості промислових підприємств. Недостатньо висвітлено особливості сучасних управлінських рішень щодо розробки й реалізації стратегії фінансово-інвестиційної стійкості підприємств на основі побудови ефективної системи фінансового управління та інвестиційного аналізу, немає повного розуміння необхідних умов і механізмів створення сприятливого споживчого середовища для розвитку підприємств.

Мета й завдання дослідження. Головна мета статті – обґрунтування концепції та розвиток ефективної методології формування маркетингового механізму поведінки споживачів як фактора управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства в умовах зростання складності, динамічності й невизначеності змін зовнішнього конкурентного середовища.

Виклад основного матеріалу. Управління маркетинговим механізмом довгострокової поведінки споживачів, облік тенденцій його зміни виступають важливим складником внутрішнього та зовнішнього середовищ підприємства, що потрібно враховувати під час розробки системи управління й формування стратегії його стійкого фінансово-інвестиційного розвитку.

Під маркетинговим механізмом поведінки споживачів, на нашу думку, варто розуміти сукупність організаційних структур і методів управління, за допомогою яких реалізовується в конкретних умовах цілеспрямована поведінка споживачів [6, с. 51–55].

Розробка сучасної концепції стратегічної фінансово-інвестиційної стійкості підприємства на основі формування маркетингового механізму поведінки споживачів здатна забезпечити динамічний розвиток підприємств в умовах нестабільного зовнішнього й внутрішнього середовищ.

Зазначимо, що головна проблема дослідження стратегічної фінансово-інвестиційної стійкості підприємства в довгостроковому інтервалі полягає у визначенні необхідних умов, яким повинно відповідати підприємство, та системи управління ним, щоб досягти стану стійкого розвитку. Ці умови включають виробничу й збутову діяльність підприємства, його фінансову та інвестиційну активність та аналіз, удосконалення структури організації й форм управління, спрямованих на задоволення потреб зовнішнього середовища.

Управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю промислового підприємства загалом визначається як результат його здатності ефективно створювати, розвивати, зберігати, управляти конкурентними перевагами в довгостроковій перспективі на ринку споживачів в умовах науково-технічного прогресу, що прискорюється, і наростаючих проблем із природними ресурсами, а також антропогенної дії на екологію. Головною передумовою досягнення стратегічної фінансово-інвестиційної стійкості є конкурентоспроможність підприємства, що визначається як комплексний управлінський потенціал, що включає [4, с. 121–122]:

- об'єктивне оцінювання очікувань цільової групи споживачів;
- розвиток виробництва, продукція якого відповідає вимогам споживачів стосовно ціни та якості товару;
- ефективну поточну стратегію підприємства разом із позиціонуванням товару на ринку, що оптимізує обсяг продажу та знижує збутові витрати;
- здатність у процесі виробництва до зменшення всіх видів витрат на забезпечення виробничої діяльності – капіталу, трудових ресурсів, сировини й матеріалів, енергії на одиницю виробленої продукції;
- створення та збереження технологічної конкурентної переваги над галузевими конкурентами, що вимагає інноваційно-інвестиційних оновлень технологій, які використовуються, та повинне відповідати виробництву, збуту, управлінню в сучасних умовах розвитку бізнесу;
- формування планів, організацію та реалізацію ефективних стратегій в управлінні фінансами, інвестиціями, виробничою сферою й задоволенням потреб на основі використання інноваційного менеджменту.

Реалізація складників потенціалу в довгостроковому періоді створює підприємству конкурентні переваги в підвищенні його ринкової вартості та фінансово-інвестиційної стійкості щодо постійних загроз зовнішнього середовища, зміцнення ділової репутації, підвищення іміджу підприємства. Ця стратегія збільшує фінансово-інвестиційну стійкість підприємства й зменшує питомі витрати на фінансовому, сировинному та інших типах ринків, що впливає на кінцеву ціну продукції (послуги), що також визначає рівень і формує маркетинговий механізм поведінки споживачів. У результаті підприємство досягає й тривалий час утримує значення показників ефективності (стійкості), що створює кумулятивний ефект і ще більше зміцнює його положення (частку) на ринку. Такий підхід узгоджується з концепцією управління підприємством, спрямованим на максимізацію його вартості, коли будь-яке управлінське рішення співвідноситься з наслідками для його ринкової вартості на довгострокову перспективу.

Досліджуючи функціонування промислового підприємства та його систему управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю в умовах зовнішнього динамічного середовища, можна виділити чотири основні підсистеми, які характеризують та визначають стабільне положення підприємств на ринку господарюючих суб'єктів, а саме [7, 8, 9]:

- особливості організації структур виробничої й управлінської діяльності;
- специфіка функціонування підприємства в конкурентному ринковому середовищі;
- рівень вивчення та пошук способів задоволення потреб зовнішнього середовища на основі формування споживчої поведінки;
- державні регулятори економічної діяльності підприємства.

Отже, на нашу думку, ефективне стратегічне управління промисловим підприємством характеризується як цілісна сукупність специфічних прийомів, способів, методів і форм управління, спрямованих на формування відповідних цінностей у споживачів, що сприяє досягненню ефективних результатів виробничої діяльності при максимальних можливостях задоволення їхніх потреб.

Вищенаведене визначення поняття як процесу формування споживчих цінностей та довгострокової поведінки споживачів дає можливість по-новому представити структуру й склад цієї системи, що включатиме єдність товарної, маркетингової, цінової, комунікаційної політики, впливає, відповідно, на формування, збереження, розвиток і підвищення споживчої цінності товару та, як наслідок, формують у кінцевому етапі його стратегічну фінансово-інвестиційну стійкість.

Саме тому на основі проведеного аналізу й досліджень виконано оцінку наявних методів поведінки споживачів в умовах кризових явищ економіки, його інструментарію дослідження, що дало змогу виявити особливості сучасного етапу розвитку управління підприємством і розробити методіку класифікації поведінки споживачів, що уможливить формування маркетингового механізму поведінки споживачів для розробки системи управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства.

У дослідженні ми визначили, що управління поведінкою споживачів є невід'ємною частиною всієї системи управління, спрямованого на гармонійну узгодженість внутрішнього середовища підприємства, його потенційних можливостей із вимогами динамічного зовнішнього середовища для досягнення заданого результату. Тому нами визначено умови й послідовність дій у формуванні маркетингового механізму поведінки споживачів.

Формування маркетингового механізму поведінки споживачів для управління фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства (Market.mehanism) може розглядатися як динамічний процес формування споживчих цінностей, які можуть бути представлені як деяка система у вигляді послідовних функціональних залежностей нижчеказаних груп елементів і факторів [4, 6, 8]:

$$\text{Market.mehanism} = f(\text{Sprod.}, \text{Spromo.}, \text{Sprise.}, \text{Scom.}), \quad (1)$$

де

Sprod. – стратегії товарної політики підприємства, що впливають на формування споживчих цінностей. Довгострокове планування товарних стратегій передбачає виконання таких завдань: інноваційних (проекування створення нових товарів або оновлення наявних); досягнення необхідного рівня якості та конкурентоспроможності товарів (послуг), що визначаються споживачем; товарних стратегій, що включають оптимізацію товарного асортименту; формування концепцій упаковки товарів; презентацію товарів як зміст іміджу поведінки й бренду; часовий аналіз життєвих циклів представленого товару та управління ними; методи позиціонування товарів на споживчих ринках. На цьому етапі вивчається можливість товарів задовольняти потреби споживачів на основі фіксації його базових і специфічних властивостей.

Spromo. – стратегії збутової політики, що впливають на створення й збереження споживчих цінностей. Ця стратегія збутових політик використовуватиме найбільш ефективні канали збуту, оптимальні механізми формування попиту споживачів і стимулювання збуту, застосування нових інформаційних технологій у сфері управління матеріальними, фінансовими, інвестиційними потоками. Як головне завдання ми виділимо визначення каналів розподілу товару та способів ухвалення рішень щодо стратегії збуту. Ці стратегії також передбачають розробку заходів збереження споживчих цінностей товарів.

Sprise. – стратегії цінової політики, що впливають на збереження споживчих цінностей. Такий вибір стратегій установлює початкову ціну на товар та динаміку коливання ціни задля їх адаптації до ринкових вимог, що постійно змінюються, і потенціалу підприємств. Саме облік і розробка цінової політики, здатної оптимально розподілити виробничі витрати й стан попиту на ринках, дає змогу сформувати реальні, конкурентоспроможні ціни, різні цінові механізми (бонуси, націнки, знижки).

Scom. – стратегії комунікаційної політики, що впливають на зростання споживчих цінностей. Створення цих комунікаційних стратегій сприяє обґрунтуванню головних напрямів у різних сферах маркетингового менеджменту: організації реклами, створення іміджу, стимулювання збуту. Можливість використання підприємствами стратегій комунікаційних політик може реалізуватися в системі ефективних управлінських рішень, на основі впровадження яких можна досягати максимальних результатів виробничої діяльності, і не лише в продажі, просуванні товарів і стимулюванні збуту, але й у формуванні особливого, унікального фірмового стилю, що впливає на спрямованість споживчої поведінки.

Згідно з розробленою концепцією, систему управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю на основі формування маркетингового механізму поведінки споживачів представлено на рис. 1 [1, 4, 6, 7, 8].

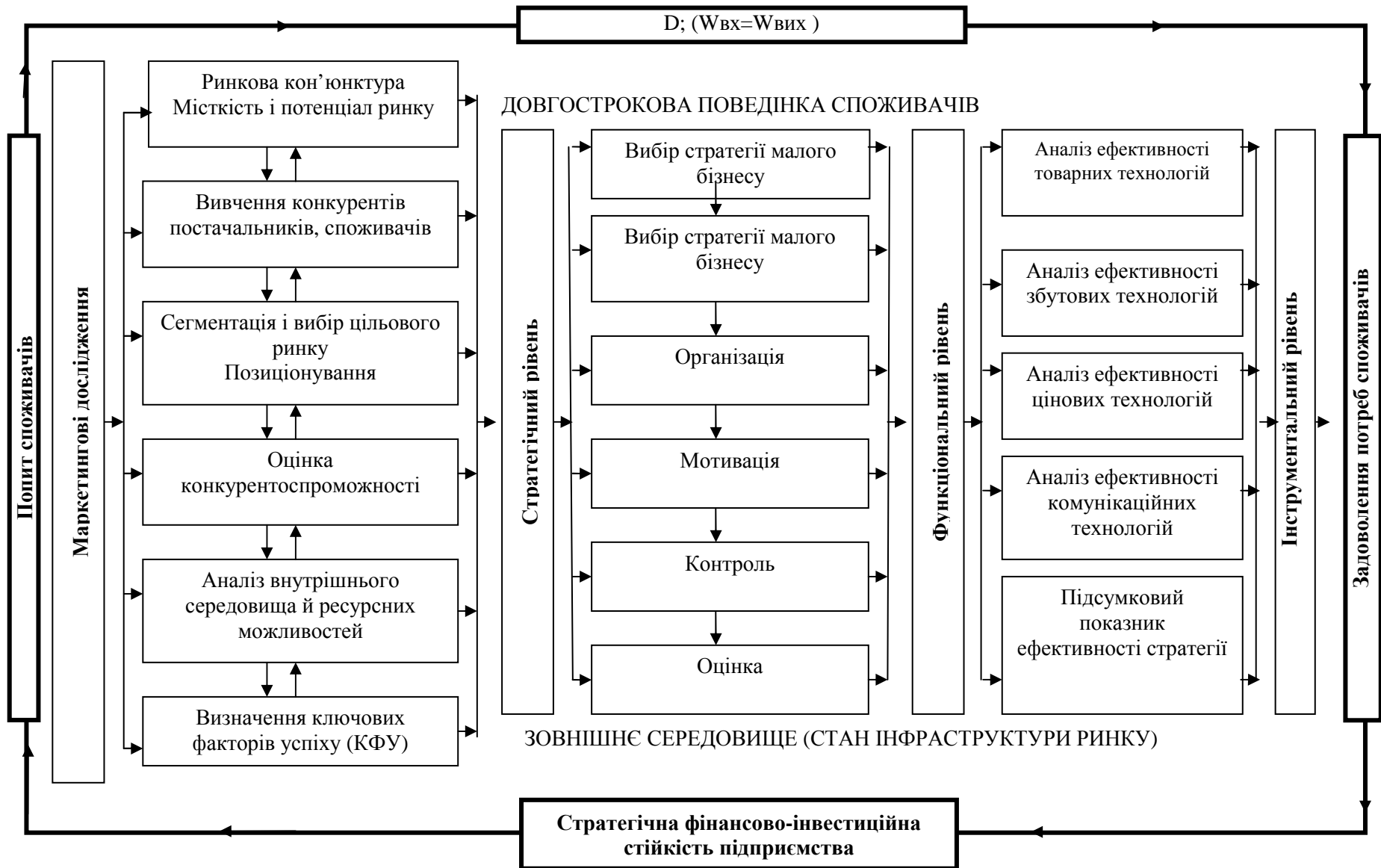

Рис. 1. Система управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства на основі формування механізму маркетингової поведінки споживачів*

*Джерело. Допрацьовано та складено автором на основі аналізу [1, 4, 6, 7, 8].

На нашу думку, формування маркетингового механізму поведінки споживачів можна віднести до динамічних систем зі зворотним зв'язком, у яких порівнюються вхідні величини $W_{вх}$ із кінцевими значеннями $W_{вих}$, що фіксуються на вході за допомогою зворотного зв'язку. У разі, якщо $W_{вих}$ не рівне $W_{вх}$, то отримана різниця ($D = W_{вх} - W_{вих}$) стимулює діяльність системи до зменшення різниці та досягнення стратегічної фінансово-інвестиційної стійкості підприємства, тобто, коли $W_{вих}$ не збігається з $W_{вх}$. У ролі $W_{вх}$ – ми розглядаємо поведінку споживачів на ринку, а в якості показника $W_{вих}$ – динаміку товарів (послуг), що випускаються підприємством для задоволення динаміки попиту споживачів. Результатне значення – D – є показником не відповідності попиту й пропозиції, отримане під час дослідження ринку, на базі якого відбувається управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства на основі вибору оптимальних стратегічних альтернатив його діяльності.

Саме тому управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства повинне враховувати взаємодію трьох взаємозв'язаних рівнів і класів ухвалення стратегічних рішень – стратегічних, функціональних й інструментальних. Ефективність таких управлінських рішень залежить від рівня дослідження та обліку поведінки споживачів на основі врахування відповідних показників у маркетинговій інформаційно-аналітичній системі підприємства.

Висновки. Потрібно зазначити, що управління стратегічною фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства на основі застосування маркетингового механізму поведінки споживачів визначається специфікою вибраної виробничої сфери: достатністю ресурсних потенціалів, рівня бюджету, особливості застосування управлінських навичок, доступністю інформаційних систем. Конкретні стратегії підприємства, що функціонують на одному галузевому ринку, відрізнятимуться від їхніх стратегій на інших ринках через специфіку в сприйнятті споживачами споживчих цінностей і властивостей пропонованих товарів, тобто довгострокової споживчої поведінки.

Розглянуто галузеву специфіку вивчення, вироблення та корекції споживчої поведінки з урахуванням процесів виникнення й розвитку соціальної навички використання продукції, формування різних категорій споживачів. Саме тому управління фінансово-інвестиційною стійкістю підприємства на основі формування маркетингового механізму споживчої поведінки є рушійним важелем ефективного розвитку підприємства в майбутньому та допомагає йому адаптуватися до постійних змін кон'юнктури ринку й сформуванню оптимального набору ефективних стратегій розвитку з використанням прогнозних моделей розвитку.

Джерела та література

1. Герасимчук З. В., Вахович І. М. Фінансовий менеджменту Луцьк: Надстир'я, 2013. 462 с.
2. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. Основи менеджменту: підручник [для студентів вищ. навч. закл.]. Київ: Академвидав, 2003. 416 с.
3. Ліпич Л. Г., Морохова В. О., Московчук А. Т. Організація виробництва: навч. посіб. [для студентів вищ. навч. закл.]. Луцьк: РВВ ЛДТУ, 2002. 256 с.
4. Маркетингові дослідження: навч. посіб./Є. В. Крикавський, Н. С. Косар, О. Б. Мних, О. А. Сорока. Львів: НУ «Львівська політехніка», Інтеллект-Захід, 2004. 288 с.
5. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг: европейская перспектива. Санкт-Петербург: Наука, 1996. 589 с.
6. Павленко А. Ф. Маркетинг: навч.-метод. посіб. [для студентів вищ. навч. закл.] / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак. Київ: КНЕУ, 2001. – 106 с.
7. Пересада А. А., Коваленко Ю. М., Онікієнко С. В. Інвестиційний аналіз: підручник. Київ: КНЕУ, 2003. 485 с.
8. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг: учебник. Москва: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. 640 с.
9. Фінансовий менеджмент: підручник/кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. Київ: КНЕУ, 2005. 536 с.

References

1. Herasymchuk, Z. V., & Vakhovych, I. M. (2013) *Finansovyi menedzhment [Financial management]*. Lutsk, Nadstyria [in Ukrainian].
2. Kuzmin, O. Ye., & Melnyk, O. H. (2003) *Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of management]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
3. Lypych, L. H., & Morokhova, V. O., & Moskovchuk, A. T. (2002) *Orhanizatsiia vyrobnytstva [Organization of production]*. Lutsk: RVV LDTU [in Ukrainian].
4. Krykavskyy, Ye. V. & Kosar, N. S. & Mnykh, O. B. & Soroka, O. A. (2004) *Marketynhovi doslidzhennia [Marketing research]*. Lviv: NU «Lvivska politekhnikha» [in Ukrainian].

5. Lamben Zh.-Zh. (1996) *Stratehycheskyi marketynh [Strategic marketing]*. Saint Petersburg: Nauka [in Russian].
6. Pavlenko, A. F. & Voichak, A. V. (2001) *Marketynh [Marketing]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
7. Peresada, A. A. & Kovalenko, Yu. M. & Onikiienko, S.V.(2003) *Investytsiyni analiz [Investment analysis]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
8. Fatkhutdynov, R. A. (2000) *Stratehycheskyi marketynh [Strategic marketing]*. Moscow: ZAO «Byznes-shkola «Yntel-SynteZ» [in Russian].
9. Poddierohin, A. M. (2005) *Finansovyi menedzhment [Financial management]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.04.2018 р.

УДК 368.023.5.

Борисюк Олена,
кандидат економічних наук, доцент, Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, кафедра фінансів, банківської справи та страхування;
м. Луцьк; e-mail: lena_borysuk@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-131-137>

ДИСТРИБУЦІЯ СТРАХОВИХ ПРОДУКТІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СТРАХОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Боротьба за платоспроможного споживача на страховому ринку формує нові умови господарської діяльності. Суб'єкти ринку розробляють нові схеми й механізми взаємодії страхових компаній та інших фінансових організацій, а також усе більшою мірою втягують у процес продажу торгової мережеві організації.

У сучасних умовах процес управління продажами страхових продуктів нерозривно пов'язаний із побудовою ефективної системи страхового менеджменту. Одним із напрямів розвитку діяльності страхових компаній є збільшення кількості каналів комунікації з клієнтами, формування механізму їх взаємодії. Наприклад, у Європейському Союзі одним із ключових каналів продажу страхових продуктів є продаж страхових продуктів банками, що отримало назву «банкостраховання». У Європі банкостраховання має найбільший розвиток під час продажу продуктів страхування життя й пенсійного страхування.

Ключові слова: страховий продукт, нестрахові посередники, прямі та непрямі продажі, управління продажами, фінансовий супермаркет.

Борисюк Елена,
кандидат экономических наук, доцент, Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки, кафедра финансов,
банковского дела и страхования;
г. Луцк; e-mail: lena_borysuk@ukr.net

ДИСТРИБУЦІЯ СТРАХОВИХ ПРОДУКТОВ КАК ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ СТРАХОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Борьба за платежеспособного потребителя на страховом рынке формирует новые условия хозяйственной деятельности. Субъекты рынка разрабатывают новые схемы и механизмы взаимодействия страховых компаний и других финансовых организаций, а также все большей степенью вовлекают в процесс продажи торговые сетевые организации.

В современных условиях процесс управления продажами страховых продуктов неразрывно связан с построением эффективной системы страхового менеджмента. Одним из направлений развития деятельности страховых компаний является увеличение числа каналов коммуникации с клиентами, формирование механизма их взаимодействия. Например, в Европейском Союзе одним из ключевых каналов продажи страховых продуктов является продажа страховых продуктов банками, что получило название «банкострахование». В Европе банкострахование наиболее развитое при продаже продуктов страхования жизни и пенсионного страхования.

Ключевые слова: страховой продукт, нестраховые посредники, прямые и косвенные продажи, управление продажами, финансовый супермаркет.

Borysiuk Olena,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Finances, Bank Business and Insurance;
Lytsk; e-mail: lena_borysiuk@ukr.net

DISTRIBUTION OF INSURED PRODUCTS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF INSURANCE MANAGEMENT

The struggle for a solvent consumer in the insurance market creates new conditions for economic activity. The subjects of the market develop new schemes and mechanisms for interaction between insurance companies and other financial organizations, and increasingly involve commercial network organizations in the sale process. In modern conditions, the process of managing sales of insurance products is inextricably linked with the construction of a marketing communications system. One of the areas of development of insurance companies is the increase in the number of channels of communication with customers, the formation of a mechanism for the interaction of these channels. For example, in the European Union, one of the key channels for selling insurance products is the sale of insurance products by banks, called bank insurance. In Europe, bank insurance received the greatest development in the sale of life insurance products and pension insurance. In recent years, in foreign insurers, one of the most promising and popular options for banking and insurance cooperation is the creation of joint projects in the area of organization of complex financial services to customers. For many reasons, including increasing competitiveness and winning a significant market share, the model of a financial supermarket is the most viable option for cooperation. At the same time, the financial supermarket is a model of the client-oriented business, it represents a single integrated channel of consumers' access to financial services, including insurance ones. In the framework of this article, we present the results of a study of the sales channels of domestic insurance products, an assessment of the status and trends in the development of partnership programs for the interaction of insurance companies and non-insurance intermediaries. The conclusion is made about perspective directions of management of sales of insurance products.

Key words: insurance product, non-insurance intermediaries, direct and indirect sales, sales management, financial supermarket.

Постановка проблеми. Система продажу страхової продукції для більшості сучасних компаній є важливою складовою частиною страхового менеджменту. В умовах ринку найскладніше саме продати страховий продукт, а спілкування з клієнтурою з приводу придбання поліса – це важливий напрям системи збуту страхової продукції як компонента страхового менеджменту. Унаслідок цього вона стає найбільш важливим елементом організації компанії, що визначає її прибутковість й ефективність. На відміну від автостраховання, іпотечного страхування, які користуються максимальним попитом на ринку, слабке охоплення страхового поля простежено на ринку особистого страхування, що багато в чому пов'язано з відсутністю страхової культури та низькою купівельною спроможністю населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку каналів продажу страхових послуг розглянуто в роботах вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, зокрема таких, як В. Базилевич, С. Березіна, Л. Бернер, Н. Зозуля, Т. В. Письменна, Р. Пікус, Н. Приказюк, Г. Тлуст, Ф. Сорока, К. Борх, Б. Бюйвилер, Д. Дикинсон й ін.

Мета й завдання дослідження. Мета статті – розкриття сутності та видів каналів продажу страхових послуг і їх порівняльний аналіз у сучасних умовах розвитку вітчизняного страхового ринку.

Виклад основного матеріалу. Нині в страховій практиці використовують прямі й непрямі канали продажу страхових полісів. До прямих відносять продаж через центральний офіс, представництва або філії компанії та Інтернет, до непрямих – продажі через страхових (брокерів), нестрахових посередників (компанії, для яких продаж страхової продукції не є основним заняттям (банки, туристичні фірми, автомобільні салони та ін.) (рис 1).

Зазвичай, під прямими продажами розуміємо продаж страхових полісів компанії клієнта без посередників. Один з основних видів прямих продажів є офіс компанії. Більшість учених стосовно вивчення цього питання стверджує, що продаж через офіс розрахований, насамперед, на активних споживачів, які самостійно обирають і купують страховий продукт. Однак останнім часом усе більшої популярності набирають прямі продажі за допомогою інструментів прямого страхового менеджменту: Інтернет, телемаркетинг, прямі поштові розсилки. Це дає змогу страховику значно знизити витрати на утримання штату, оренду приміщень тощо.

Рис. 1. Канали продажу страхових полісів

* Систематизовано на основі джерел [3; 8].

Ключову роль у просуванні страхових продуктів відіграють вільні агенти й посередники, котрі пропонують клієнтам продукти та послуги, для яких страхування є супутнім товаром: туристичні путівки, автомобілі, кредитування й т. ін. Агентські мережі – одні з найбільш ефективних каналів продажу. Саме тому страхові компанії прагнуть розвивати агентську мережу.

Проте в ній також існує низка недоліків: по-перше, це досить дорогий канал продажу. Крім агентської комісії (яка може сягати до 30 % від страхової премії), потрібна значна кількість ресурсів на її утримання. По-друге, відносини клієнта виникають не з компанією, а з агентом. Отже, лояльність також формується не до страхової компанії, а до агента. По-третє, страховику значно важче буде встановлювати комунікації з клієнтом. Наприклад, розвиток перехресних продажів в обхід агента може бути сприйнято останнім як спробу відібрати в нього портфель. Також якщо страховий агент уважатиме продовження співпраці з цим страховиком не вигідним для себе, то він може перевести весь портфель з однієї страхової компанії в іншу.

За спостереженнями експертів, у різних країнах страхові агенти та брокери відіграють різну роль на ринку страхування. Так, у Бельгії, Ірландії й Великобританії на ринку страхового посередництва переважають страхові брокери, а в Німеччині та Італії – страхові агенти, які представляють окрему страхову компанію. Натомість в Україні на страхових брокерів припадає 5 % від загальних страхових премій, одержаних страховиками. Стосовно страхових агентів, то, зважаючи на відсутність регулювання діяльності цих страхових посередників в Україні, ускладнено загальну оцінку їхньої ролі в розповсюдженні страхових продуктів. Хоча численні об'єктивні факти підтверджують, що ця роль є доволі обмеженою [4].

Про діяльність страхових посередників та, відповідно, кількість укладених ними договорів страхування на вітчизняному страховому ринку можна довідатись із табл. 1.

Відомості про надання посередницьких послуг у страхуванні станом на 30.06.2017, тис грн*

Показник	Добровільне страхування				Обов'язкове страхування	Усього
	життя	особисте	майнове	відповідальності		
Страхові платежі (премії, внески), отримані страховиками-резидентами за договорами страхування, укладеними зі страхувальниками	556,3	22 231,5	3 158,8	4 287,1	859,5	31 093,2
Страхові виплати (відшкодування), здійснені страховиками-резидентами за договорами страхування, укладеними зі страхувальниками	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Сума винагороди за надання посередницьких послуг за договорами страхування, укладеними зі страховиками-резидентами на користь страхувальників	25,7	1 936,1	547,5	794,0	167,2	3 470,5
Кількість договорів страхування, укладених брокером зі страховиками-резидентами на користь страхувальників	27	332	80	88	1 213	1 740,0

* Джерело [3].

Як видно з табл. 1, найбільшу реалізацію страхових полісів через страхових посередників спостерігаємо саме в обов'язковій формі страхування. При цьому серед добровільних форм страхування переважають договори за посередництвом брокерів, яких реалізовано саме в особистому страхуванні на суму 332 тис. грн. Найменше укладено договорів за посередництвом брокерів під час страхування життя (27 тис. грн).

У сучасних умовах страховій компанії потрібно, з одного боку, розвивати партнерські відносини з посередниками (агентами, брокерами), а з іншого – упроваджувати програми підвищення споживчої лояльності, щоб прихильність клієнта формувалася саме до страхової компанії, а не до посередника.

Під партнерськими продажами в страхуванні розуміємо метод продажу через партнерів (нестрахових посередників). Партнер – це організація, основним видом діяльності якої є такий вид, що не пов'язаний зі страхуванням. Партнер отримує комісійну винагороду за продаж страхових продуктів.

До основних переваг організації партнерських продажів можна віднести:

- отримання додаткового доходу всіма сторонами партнерських відносин за рахунок спільного використання інформаційних і фінансових ресурсів, баз даних;
- підвищення територіальної доступності страхових послуг для клієнтів;
- покращення якості обслуговування клієнтів, у тому числі за рахунок підвищення швидкості оформлення страхових полісів;
- розширення асортименту страхових продуктів;
- збільшення регіонального охоплення, оскільки використовується мережа філій фінансових установ, торгових організацій і т. ін.;
- зниження витрат на розвиток збутової мережі, що дає змогу досягти оптимальної ціни страхових продуктів;
- розширення клієнтської бази за рахунок використання клієнтської бази партнера;
- формування цільових маркетингових програм для клієнтів;
- підвищення іміджу страхової компанії за рахунок співпраці з відомими компаніями-партнерами.

Також у сучасних умовах роль каналів поширення страхових продуктів за допомогою Інтернету значно зростає, оскільки за останній час це стало чимось більшим, ніж просто засіб передачі інформації. Так, із кожним роком кількість людей, котрі долучилися до користування Інтернетом, збільшується. Як повідомляє ресурс media sapiens із посиланням на звіт «Digital in 2017», у 2016 р. кількість користувачів усесвітньої мережі збільшилася на 10 % і дорівнювала 3,8 млрд осіб. А це 51 % від населення Землі [2].

У Європі онлайн-страхування займає близько 14 % від загального обсягу страхових премій. У Великобританії понад 20 % акумульованих страхових премій припадає на онлайн-канал. У загальному обсязі проданих страхових полісів через цей канал в Україні реалізують не більше ніж 2 % [7].

В Інтернет-страхуванні виокремлюють такі етапи його реалізації: передпродажне обслуговування клієнта, безпосередньо продаж поліса й післяпродажне обслуговування страхувальника через мережу.

Передпродажним обслуговуванням клієнта можна назвати розміщення інформації про загальний і фінансовий стан страховика, надання інформації про товари й послуги компанії та можливості детального ознайомлення з ними, приблизний розрахунок величини страхової премії та визначення умов договору для кожного виду страхування й, залежно від конкретних параметрів, надання страхувальником інших послуг та інформації, необхідної для укладення договору.

Під продажем поліса за допомогою Інтернету різні страхові компанії мають на увазі різні процеси. За допомогою зібраної інформації надається можливість визначити кілька видів Інтернет-продажу полісів страхування:

1. Інтернет-заявка:

- надання контактної інформації через сайт страхової компанії;
- виїзд фахівця й заповнення страхової документації за попереднім дзвінком клієнта для з'ясування умов страхування та / або місці зустрічі;
- оплата поліса виїзного фахівця готівкою.

2. Інтернет-платіж:

- надання інформації, необхідної для розрахунку тарифу й заповнення поліса, через сайт страхової компанії;
- оплата поліса через Інтернет;
- доставка готового поліса кур'єром, експрес-поштою або надання можливості самостійно забрати договір в офісі продажів.

3. Он-лайн-продаж поліса:

- надання інформації, необхідної для розрахунку тарифу й заповнення поліса, через сайт страхової компанії;
- оплата поліса через Інтернет;
- пересилання поліса через Інтернет з електронним підписом або самостійний друк поліса (якщо це передбачено законодавством).

Післяпродажне обслуговування через Інтернет зазвичай складається з можливості інформаційного обміну між страхувальником і страховиком під час дії договору, інформаційний обмін між сторонами під час настання страхового випадку, оплата чергового страхового внеску через мережу Інтернет, а в разі настання страхового випадку – проведення страхової виплати.

Сучасна практика включає два напрями Інтернет-страхування: on-line й off-line.

Так, система on-line виконує практично повний цикл продажів у віртуальному режимі: розрахунок вартості, заповнення заяви на страхування. Через Інтернет реально провести й оплату. За такого варіанта страховик зі страхувальником (їхні представники) можуть і не побачити один одного. Проте майже в усіх компаніях клієнт усе-таки отримує з кур'єром страховий поліс – документ на паперовому носії. Але купити можна лише «стандартні» продукти: страхування медичних витрат при виїзді за кордон, громадянської відповідальності автовласників. Однак онлайнове страхування не завжди є можливим. Наприклад, для корпоративних клієнтів часто розробляють індивідуальні страхові програми. Іноді може бути необхідний огляд об'єкта страхування, що вимагає від страховика більш ретельної підготовки [1].

За системою off-line клієнт може отримати на сайті страховика інформацію про пропоновані страхові продукти, про умови укладення договору, іноді зразу дізнатися про розмір страхової премії (так страховики називають ціну поліса), направити через Інтернет запит на розрахунок премії в разі настання нестандартних випадків, задати питання в конференції на сайті або електронною поштою [6, с. 136].

Природно, що, як і будь-яка інша форма електронного бізнесу, ринок Інтернет-страхування найбільш розвинений в Америці. У США поряд зі звичайними страховими компаніями в мережі представлено велику кількість страхових порталів, які дають можливість клієнту підібрати необхідну компанію й купити в неї поліс через Інтернет.

Нині понад 100 вітчизняних страхових компаній представлено в Інтернеті. Проте через ті чи інші причини їхні Web-сайти не можна назвати повноцінними Інтернет-представництвами. Загалом

варто відзначити, що їхня діяльність в Інтернеті на сьогодні несе виключно іміджеве навантаження. Інтернет у вітчизняних страховиків доцільніше розглядати як складову частину реклами, ніж як канал прямого збуту. Проте багато страхових компаній у нашій країні розуміють, що в сучасних умовах дуже важливо розвивати онлайн-продажу через Інтернет.

В умовах нестабільного економічного середовища Інтернет-страхування отримало додатковий імпульс до розвитку як із боку страховиків (скорочення витрат і спроба залучити нових клієнтів), так і з боку страхувальників (пошук кращих цін, більш ретельне вивчення умов, причому це стосується як зайнятих людей із постійною нестачею часу, так і людей, котрі тимчасово втратили роботу). Однак не варто забувати, що сьогодні в них уже є досвід страхування, тому більшість споживачів обирає компанію не за тим, як вона продає поліси, а за тим, як вона врегулює збитки. В умовах кризи проблема збереження майна стає особливо актуальною, так що наявності в компанії каналу прямих продажів за відсутності розвинутої інфраструктури врегулювання збитків буде недостатньо для того, щоб залучити страхувальників.

Уходження банків у страховий бізнес породжує низку нових явищ: загострення суперництва, яке йде на користь клієнтам як з огляду на цінову конкуренцію, так і щодо підвищення сервісу; на базі нового й додаткового для себе продукту банки можуть тісніше «прив'язати» до себе клієнтуру. Подібна співпраця об'єктивно вимагає не лише взаємної лояльності, а й певного рівня доброзичливості та партнерства. Потрібно враховувати, що існує активний попит на банківські продукти, а відтак коефіцієнт корисної дії при безпосередньому контактуванні з клієнтом через банки значно зростає.

У ході проведеного експертного дослідження використання банкострахування встановлено, що 87,5 % опитаних переконані; до роботи в системі фінансового супермаркету варто залучати банки; 83,3 % – страхові компанії; 45,8 % – компанії з управління активами, а також лізингові та інвестиційні.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна виокремити низку особливостей дистрибуції страхових послуг.

В умовах, що склались у страхових компаній, виникають складні проблеми в процесі реалізації продукції, починаючи з установаження господарських зв'язків з агентами й закінчуючи економічно вигідним збутом страхової продукції та послуг. І для того, щоб страхової компанії більш ефективно управляти продажами страхових продуктів, потрібно освоювати нові канали продажів, розширювати вже наявні за допомогою вибору найбільш ефективних. Найважливішими каналами збуту є прямі та агентські канали продажів. За їх допомогою вітчизняні страхові компанії реалізують більшість страхових продуктів.

Прямі канали продажів високоефективні та виграють, порівняно з іншими каналами збуту, за такими критеріями: низька вартість; легка керованість; стабільність і лояльність клієнтської бази; найменші операційні ризики й страхове шахрайство.

На вітчизняному ринку страхування слабо розвинений брокерський канал. Основні причини його нерозвиненості – відсутність регулювання, проблема використання чужих баз даних і висока частка шахрайства. Його майбутній розвиток залежить від зміни нормативної бази та законодавчого закріплення відповідальності посередників.

Банківський канал продажу страхових продуктів вважається одним із найперспективніших каналів із продажу страхування в Україні. Незважаючи на те, що цей канал продажів є одним із найдорожчих, експерти прогнозують його зростання в найближчі роки до 20 %. Так само вбачають перспективу й самі банкіри, які активно планують схеми реалізації страхових продуктів і закладають у свої прогнози зростання одержання за рахунок страховиків прибутку до 10 % і вище.

Загалом до основних напрямів розвитку механізму управління продажами страхової компанії можна віднести збільшення частки продажів страхових продуктів дистанційним способом, передусім через Інтернет; підвищення якості споживчого сервісу, що надається страховими компаніями; подальший розвиток партнерських страхових програм, розроблених спільно з банками й торговельними організаціями; подальшу інтеграцію каналів продажу страхових продуктів і т. ін.

Джерела та література

1. Березіна С. Б., Генцицька А. Є.. Канали збуту страхових продуктів. *Фінансові послуги*. 2016. № 5. С. 8–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/finu_2016_5_21.
2. Інтернет охоплює світ: вже понад 50 % населення Землі є користувачами Всесвітньої павутини. URL: <http://energolife.info/ua/2016/Science/2594>.

3. Офіційний сайт Федерації страхових посередників України. URL: <http://fspu.com.ua>.
4. Письменна Т. В. Перспективи розвитку страхового посередництва на страховому ринку України. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/14280/1>.
5. Приказюк Н., Моташко Т. Роль інтернету в реалізації страхових послуг. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 3. С. 45–52.
6. Pikus G. V. Innovation in insurance: world experience and development prospects in Ukraine. *Theoretical and applied questions of economy*. 2009. No. 18. P. 135–140.
7. Pikus G. V., Zakonodaje V. M. Innovative development of the insurance activity as a basis to improve its effectiveness. *Bulletin of the Bulletin of the KNU named after Taras Shevchenko. Economy*. 2015. No. 168. С. 72–80.
8. Pricesuk N. I., Matesco T. P. The role of the Internet in the implementation of insurance services. *Bulletin of Kyiv national Taras Shevchenko. Economy*. 2014. No. 156. S. 45–52.

References

1. Berezhina, S. B. & Hensytska, A. Y. (2016). Kanaly zbutu strakhovykh produktiv [Sales channels for insurance products]. *Fynansovye usluhy – Financial services*, 5, 8–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/finu_2016_5_21 [in Ukrainian].
2. Internet okhoptiue svit: vzhe ponad 5 0% naselennia Zemli ye korystuvachamy Vsesvitnoi pavutyny [The Internet covers the world: more than 50 % of the Earth's population is World Wide Web users]. URL: <http://w.w.energolife.info/ua/2016/Science/2594> [in Ukrainian].
3. Ofitsiynyi sait Federatsii strakhovykh poserednykiv Ukrainy [The official website of the Federation of Insurance Intermediaries of Ukraine]. URL: <http://w.w.fspu.com.ua> [in Ukrainian].
4. Pysmenna T. V. (2014). Perspektyvy rozvytku strakhovoho poserednytstva na strakhovomu rynku Ukrainy [Prospects for the development of insurance mediation in the insurance market of Ukraine] / T. V. Pysmenna. – Available at: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/14280/1> [in Ukrainian].
5. Prykaziuk N. & Motashko T. (2014). Rol internetu v realizatsii strakhovykh posluh [The role of the Internet in the implementation of insurance services]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*. 3, 45–52 [in Ukrainian].
6. Pikus G. V. (2009) Innovation in insurance: world experience and development prospects in Ukraine. *Theoretical and applied questions of economy*, 18, 135–140 [in English].
7. Pikus G. V. & Zakonodaje V. M. (2015). Innovative development of the insurance activity as a basis to improve its effectiveness *Bulletin of the Bulletin of the KNU named after Taras Shevchenko. Economy*, 168, 72–80. [in English].
8. Pricesuk, N. I. & Matesco T. P. The role of the Internet in the implementation of insurance services (2014) *Bulletin of Kyiv national Taras Shevchenko. Economy*, 156, 45–52 [in English].

Стаття надійшла до редакції 18.03.2018 р.

УДК 336.1:334.722.8]-049.5

Стащук Олена,
кандидат економічних наук, доцент, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, кафедра фінансів та кредиту;
м. Львів; e-mail: my-helena@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-137-144>

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

У статті виявлено, що досягнення бажаного рівня фінансової безпеки акціонерних товариств вимагає підвищення рівня їх інвестиційної привабливості на основі нарощення доміант розвитку. Доведено, що практика оцінювання ризиків як інструмента управління фінансовою безпекою акціонерних товариств потребує вдосконалення в частині оцінювання впливу ризикоутворювальних чинників на індикатори стану фінансової безпеки корпоративних структур. Систематизовано основні методичні підходи до оцінювання ризиків підприємства.

Запропоновано авторський підхід до оцінки ризиків застосуванням нормативного й фундаментального методів їх оцінки в симбіозі, а також ідентифіковано стримувальний і стимуляційний ризики фінансової безпеки корпоративних структур. Розроблено алгоритм виведення формули взаємозв'язку факторів та результативного індикатора стану фінансової безпеки акціонерних товариств.

Ключові слова: фінансова безпека, акціонерні товариства, ризик, оцінювання ризиків, індикатори стану фінансової безпеки, стримувальний ризик, стимуляційний ризик.

Стащук Елена,
кандидат экономических наук, доцент, Восточноевропейский национальный
университет имени Лесы Украинки, кафедра финансов и кредита;
г. Луцк; e-mail: my-helena@ukr.net

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ РИСКОВ КАК ИНСТРУМЕНТА УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ

В статье выявлено, что достижение желаемого уровня финансовой безопасности акционерных обществ требует повышения уровня их инвестиционной привлекательности на основе наращивания доминант развития. Доказывается, что существующая практика оценки рисков как инструмента управления финансовой безопасностью акционерных обществ требует усовершенствования в части оценки влияния факторов, которые формируют риски, на индикаторы состояния финансовой безопасности корпоративных структур. Систематизируются основные методические подходы к оценке рисков предприятия. Предлагается авторский подход к оценке рисков путем применения нормативного и фундаментального методов их оценки в симбиозе, а также идентифицируется сдерживающий и стимулирующий риски финансовой безопасности корпоративных структур. Разработан алгоритм вывода формулы взаимосвязи факторов и результирующего индикатора состояния финансовой безопасности акционерных обществ.

Ключевые слова: финансовая безопасность, акционерные общества, риск, оценка рисков, индикаторы состояния финансовой безопасности, сдерживающий риск, стимулирующий риск.

Stashchuk Olena,
PhD in Economics, Associate Professor, Lesya Ukrainka Eastern European
National University, Department of finance and credit;
Lutsk; e-mail: my-helena@ukr.net

IMPROVING THE RISK ASSESSMENT THEORETICAL APPROACHES AS AN INSTRUMENT FOR FINANCIAL SECURITY MANAGEMENT OF JOINT STOCK COMPANIES

The article states that achievement of the desired level of financial safety of joint stock companies requires increase of their investment attractiveness on the basis of growth of the dominant development of corporate structures. The basic approaches of scientists to understanding, classification and evaluation of risks, as well as their role in the financial security of joint stock companies are determined. It is proved that the current practice of risk assessment as an instrument of financial security management of joint stock companies requires improvement in the part of the assessment of the influence of risk factors on indicators of the financial security of corporate structures.

To this end, the author examines the main characteristics of the risks involved in providing financial security to business structures. The main methodological approaches to enterprise risk assessment are systematized. The author's approach to risk assessment is proposed by applying normative and fundamental methods of their estimation in symbiosis. Such a scientific and methodological approach is based on such an assumption that the possibility of obtaining losses by joint stock companies is generated by the threats of their activities, and the probability of obtaining positive benefits - their dominant. The scope of the risks, which determine the increase or decrease of the financial security of joint stock companies, is identified, and the constraints and risk of financial security of corporate structures are identified. The optimal values of the indicators of the financial safety of joint stock companies in Ukraine are proposed to be determined on the basis of expert assessments. A source of risk of financial safety of joint stock companies is identified with the help of an assessment of the impact on the indicators of the financial state of the factors that make up them. The algorithm of the derivation of the relationship between factors and the resultant indicator of the financial security of joint stock companies is developed.

Key words: financial security, joint stock companies, risk, risk assessment, indicators of financial security, restraining risk, incentive risk.

Постановка проблеми. На сучасному етапі господарювання функціонування суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм потребує дослідження найбільш ефективного формування й

використання їх фінансових ресурсів. Примноження доміант розвитку акціонерних товариств із метою підвищення рівня його інвестиційної привабливості в контексті досягнення підприємствами бажаного рівня фінансової безпеки зумовлює потребу у вдосконаленні теоретико-методичних аспектів оцінювання чинників факторів стану фінансової безпеки. При цьому важливе місце в системі ефективності управління фінансовою безпекою корпоративних структур відведено оцінюванню ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує доволі багато досліджень щодо механізмів забезпечення оптимального стану фінансової безпеки підприємств, а також чинників і загроз її формування. За такою тематикою проводять свої дослідження такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як А. Ахметова, І. О. Бланк, І. Т. Балабанов, А. А. Драга, О. В. Зигрій, О. А. Зоріна, Є. П. Картузов, М. О. Левченко, А. В. Лук'яненко, О. М. Марченко, О. В. Орлик, В. В. Шликов та ін. Проте науковці недостатньо уваги приділяють дослідженню особливостей управління ризиками підприємств акціонерної форми власності в контексті забезпечення їхньої фінансової безпеки.

Динамічність внутрішнього й зовнішнього фінансового середовища, у якому виконують свою фінансово-господарську діяльність акціонерні товариства, спричинили потребу у вдосконаленні наявних або розробці нових методик оцінювання ризиків як інструмента забезпечення фінансової безпеки корпоративних структур. При цьому невирішеним залишається питання обрання методу оцінювання ризиків для досягнення акціонерним товариством бажаного стану фінансової безпеки. Потребує розв'язання також проблематика оцінювання впливу ризикоутворювальних чинників на індикатори стану фінансової безпеки корпоративних структур.

Мета статті. Ураховуючи вищезазначене, ставимо **метою статті** вдосконалення теоретико-методичних рекомендацій щодо оцінювання ризиків фінансової безпеки акціонерних товариств, а також виявлення та алгоритм оцінювання впливу ризикоутворювальних чинників на стан фінансової безпеки корпоративних структур.

Виклад основного матеріалу. Фінансова безпека акціонерного товариства перебуває під впливом безлічі екзогенних й ендогенних ризиків. Проблема оцінювання ризику – одна з найбільш складних у системі забезпечення фінансової безпеки акціонерного товариства. Насамперед, складності в його оцінюванні починаються ще з дослідження джерел їх походження. Так, О. В. Орлик відзначає, що ризики на підприємстві мають такі особливості: виникають на всіх етапах виробничо-господарської діяльності, впливають на рух фінансових потоків і на структуру фінансових активів суб'єкта господарювання; характеризується невизначеністю; має альтернативні варіанти розвитку подій; можуть призвести до негативних фінансових наслідків; дають змогу отримати додаткові позитивні результати [5, с. 219–220].

Є. П. Картузов підкреслює, що категорія фінансового ризику стосовно забезпечення фінансової безпеки включає дві важливі складові частини, а саме: 1) виявлення й оцінювання (має експертний, імовірнісний характер); 2) управління фінансовим ризиком [3, с. 118]. Складність забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання полягає в тому, наскільки керівники підприємства, його підрозділів, відділів, менеджери забезпечать умови нормальної діяльності підприємства за допомогою нейтралізації (зниження, прийняття) небезпек і загроз, різних дестабілізаційних факторів [5, с. 221].

Фінансові ризики одні з найбільш важливих елементів управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання. Прийняття будь-якого фінансового рішення щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства неможливе без ідентифікації ризиків і загроз, а також без проведення адекватного оцінювання міри впливу таких ризиків на стан фінансової безпеки досліджуваних суб'єктів господарювання. Зазначимо також, що науковці, серед яких – О. В. Зигрій [1], О. А. Зоріна [2], Є. П. Картузова [3], М. О. Левченко [4], В. В. Шликов [9], дотримуються таких поглядів, відповідно до яких фінансовий ризик пов'язують лише з імовірністю настання збитків фінансово-господарської діяльності підприємницьких структур. Науковці також стверджують, що саме збиток дає змогу конкретно виразити ризик на підприємстві. Проте, на нашу думку, ризики відображають як імовірність отримання суб'єктом господарювання шкоди, так і вигоди від фінансово-господарської діяльності. Відтак уважаємо, що отриманий збиток акціонерного товариства генерується його загрозами, а отримані позитивні вигоди – його домінантами.

У вітчизняній фінансовій науці задля оцінки ризиків використовують низку методів, кожен із яких має свої переваги й недоліки, залежно від кінцевої мети проведення такої оцінки. Їх усіх можна згрупувати в три групи: 1) ті, за якими оцінюється вплив певних чинників (окремих доходів, витрат) на кінцевий результат – прибуток, чистий дохід, ринкову вартість суб'єкта господарювання тощо – і

визначається його рівень у конкретний період; 2) ті, за якими здійснюється прогнозування на коротку й середню перспективу, та чинників і фінансових результатів на основі даних за певний попередній проміжок часу; 3) ті, за якими проводиться комплексна оцінка ризиків із виокремленням формалізованих і неформалізованих їх видів. Крім того, в економічній літературі наявний широкий перелік своєрідних класифікацій методів оцінки ризиків [3].

Для обґрунтування власного підходу до оцінки ризиків уважаємо за необхідне застосувати нормативний і фундаментальний методи їх оцінки в симбіозі за допомогою визначення сфери дії ризиків, котрі зумовили підвищення або зниження рівня фінансової безпеки, що проявляється у відповідній зміні її індикаторів, а також інтегрального фінансового ризику, котрий дасть змогу визначити ступінь зниження загального стану фінансової безпеки в результаті дії ризикоутворювальних факторів. При цьому враховуємо лише ті індикатори, котрі найбільшою мірою відображають особливості функціонування акціонерних товариств машинобудування, а їх відхилення в бік зменшення від оптимального значення вважатимемо стримувальними фінансовими ризиками (сума котрих формує агреговану величину ризику), що зумовлюють загрозу зниження фінансової безпеки, а ті, що, навпаки, забезпечили більше за оптимальне значення показника, уважаємо ризиками, котрі чинять стимулюючий ефект на фінансово-господарську діяльність згаданих суб'єктів господарювання. Перші вказують на загрози фінансової безпеки, а другі – на домінанти.

Отже, аналіз впливу ризиків на фінансову безпеку доцільно проводити на основі статичного аналізу міри впливу ризикоутворювальних чинників на індикатори фінансового стану досліджуваних суб'єктів господарювання. Методика визначення цього впливу в конкретному періоді часу полягає в розрахунку відношення суми ваг показників, за якими отримано від'ємні значення абсолютних відхилень показників від оптимальних до загальної суми їхньої вагомості. Уважаємо за доцільне визначити та відобразити вплив агрегованого стримувального фінансового ризику на загальний рівень фінансової безпеки, величина котрого визначається таким основним чином, однак з урахуванням сукупного значення від'ємних відхилень індикаторів від оптимальних протягом певного періоду часу та загальної суми цих вагомостей за той самий період.

Для відображення впливу фінансових ризиків на стан фінансово-господарської діяльності акціонерних товариств припустимо, що вони функціонують в умовах стабільності та/або за ефективного формування й використання капіталу при 100 %-му забезпеченні фінансової безпеки. При цьому такий рівень фінансової безпеки вважатимемо бажаним або ідеальним.

Що стосується оптимальних значень, то їх пропонуємо встановлювати експертним способом за допомогою базових прийомів методу анкетування. До сукупності опитуваних працівників зараховано тих, котрі працюють у планово-економічному відділі та відділі фінансової звітності (щоправда, вони називаються по-різному на різних акціонерних товариствах). Саме вони мають безпосередній стосунок до аналізу стану фінансової безпеки та управління нею. Для збору необхідних даних до змісту анкети включено питання про оптимальні значення показників фінансового стану публічних акціонерних товариств машинобудівного комплексу України з пропозицією короткого обґрунтування. За обробкою даних анкет узагальнено рекомендації щодо встановлення таких оптимальних значень коефіцієнтів-індикаторів фінансового стану та їх обґрунтування для досліджуваних господарюючих суб'єктів (табл. 1).

Таблиця 1

Зведені результати анкетування щодо встановлення оптимальних значень індикаторів стану фінансової безпеки акціонерних товариств машинобудування

Показник	Оптимальне значення індикатора	Обґрунтування
1	2	3
Коефіцієнт зносу основних засобів	<0,5	Перевищення вказаної межі означає необхідність ужиття заходів зі зниження зносу
Рентабельність активів	>0 – збільшення	Переважно акціонерні товариства галузі зазнають збитків, тому досягнення ними точки беззбитковості вже є стратегічною метою
Рентабельність продажу	>0 – збільшення	
Рентабельність власного капіталу	>0 - збільшення	

Закінчення таблиці 1

1	2	3
Коефіцієнт покриття	> 1	Указує на вчасне погашення короткострокових зобов'язань
Коефіцієнт автономії (платоспроможності)	>0,5	Означає захищеність інтересів власників
Коефіцієнт фінансування	<1	Свідчить про незалежність від кредиторів
Коефіцієнт оборотності активів	>0,5	Забезпечує пришвидшення кругообороту оборотного капіталу
Коефіцієнт оборотності запасів	>1	
Коефіцієнт оборотності основних засобів	>1	
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	>4	Оптимальним є погашення дебіторської й кредиторської заборгованості підприємств щокварталу
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	>4	
Коефіцієнт реінвестицій	>1	Перевищення цього показника встановленої межі означає ефективність фінансово-інвестиційної діяльності
Коефіцієнт рентабельності акціонерного капіталу	>0	Означає відсутність збитків

Примітка. Складено автором.

Величину негативного впливу стримувального ризику визначатимемо за формулою:

$$R_s = \frac{\sum i_{n-\Delta K}}{\sum i_n}, \quad (1)$$

де

R_s – величина стримувального фінансового ризику;

$i_{n-\Delta K}$ – сума вагомостей тих коефіцієнтів, абсолютні відхилення котрих від'ємні в конкретному періоді:

i_n – сума ваг усіх коефіцієнтів в окремому році.

При цьому абсолютні відхилення визначатимемо так:

$$\Delta K_n = K_{f_n} - K_{on}, \quad (2)$$

де

ΔK_n – абсолютна величина відхилень індикаторів стану безпеки від оптимального їх значення в конкретному році;

K_{f_n} – фактичне значення індикатора в цьому ж році;

K_{on} – оптимальне значення індикатора в конкретному періоді.

Натомість величину фінансового ризику, що чинить позитивний вплив на фінансову безпеку, визначатимемо так:

$$R_{st} = \frac{\sum i_{n+\Delta K}}{\sum i_n} \quad \text{або} \quad R_{st} = S_n - R_s = 1 - R_s, \quad (3)$$

де

$i_{n+\Delta K}$ – сума вагомостей додатних абсолютних відхилень показників від оптимального значення в конкретному періоді;

S_n – ідеальний (бажаний) рівень фінансової безпеки в статистиці.

Величину інтегрального фінансового ризику, що призводить до зниження загального рівня фінансової безпеки протягом певного періоду часу визначатимемо наступним чином:

$$R_n = \frac{\sum_{n=1}^p i_{n-\Delta k}}{\sum_{n=1}^p i_n}, \quad (4)$$

де

p – кількість років визначеного періоду часу.

Окрім того, вважаємо за необхідне ідентифікувати джерело ризику за допомогою оцінки впливу на індикатори фінансового стану тих чинників, що їх формують. Тобто виокремимо ризикоутворювальні фактори, до складу котрих зарахуємо ті, вплив яких на відповідний показник буде більшим. При цьому головне завдання – це встановлення міри ризику, що визначається впливом зміни відповідного чинника. Тобто, визначивши ризиковий індикатор (значення котрого відхиляються в бік зменшення від оптимального), потрібно провести факторний аналіз чинників, котрі на нього впливають, аби виокремити того, що зумовив зменшення відповідного коефіцієнта. При цьому інший індикатор потрібно вважати стимулятором фінансового ризику, що зумовив відповідну домінанту фінансової безпеки.

Установлення взаємозв'язків між факторами та відповідними індикаторами для визначення міри впливу перших на результатний показник доцільно здійснювати на основі зіставлення темпів їх приросту. Із метою спрощення згаданого аналізу уведемо умовні позначення для його формалізації. Нехай величина певного індикатора стану фінансової безпеки буде Z , величина чисельника – X , знаменника – Y . Тоді темп їх приросту становитиме T_Z, T_X, T_Y відповідно. Тобто відповідний показник у певному році можна записати як $Z_i, X_i, Y_i, T_{x_i}, T_{y_i}$, у кожному наступному році – $Z_{i+1}, X_{i+1}, Y_{i+1}, T_{x_{i+1}}, T_{y_{i+1}}$. Відтак зміна темпу зростання певного індикатора стану фінансової безпеки акціонерних товариств машинобудування України залежатиме від змін темпів зростання тих величин, котрі входять до формули його розрахунку:

$$T_{z_{i_n}} = \frac{T_{x_{i_n}}}{T_{y_{i_n}}}, \quad (5)$$

де

$T_{z_{i_n}}$ – темп зміни i -го індикатора стану фінансової безпеки акціонерного товариства n -ї сукупності;

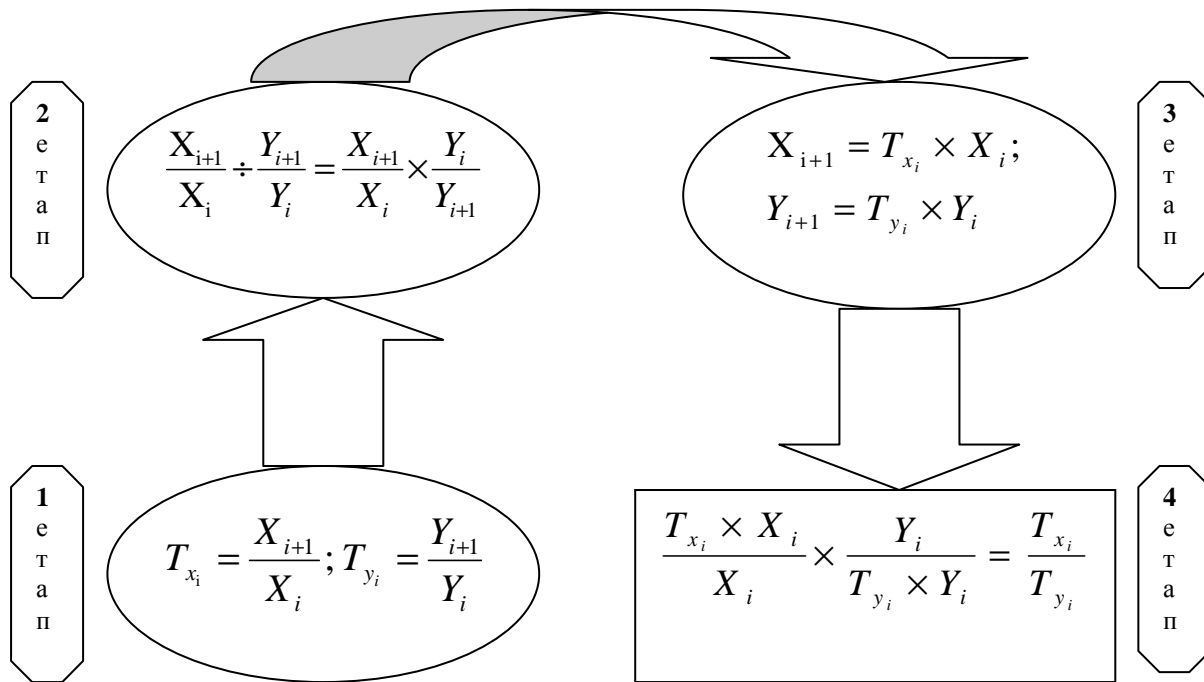
$T_{x_{i_n}}$ – темп зміни чисельника i -го показника n -ї сукупності;

$T_{y_{i_n}}$ – темп зміни знаменника i -го показника n -ї сукупності.

Цю формулу отримано методом математичних підстановок за таким алгоритмом:

- 1) спочатку формалізовано розрахунок факторів;
- 2) замість факторів, у чисельнику й знаменнику записано формули їх визначення;
- 3) перетворення формул із метою вираження факторів через темп їх приросту;
- 4) за допомогою підстановок у вихідну формулу отримано результат (рис. 1).

При цьому чисельник прямо пропорційно співвідноситься з результатним показником, а знаменник – обернено пропорційно. Однак потрібно враховувати динаміку коефіцієнта та його значення (додатне чи від'ємне).

Рис. 1. Алгоритм виведення формули взаємозв'язку факторів та результатного індикатора стану фінансової безпеки акціонерних товариств

Примітка. Розроблено автором.

Висновки. Отже, у роботі представлено авторський підхід до вдосконалення теоретико-методичних аспектів оцінювання ризиків із метою управління рівнем фінансової безпеки акціонерних товариств. Задля цього запропоновано використовувати симбіоз нормативного й фундаментального методів оцінювання ризиків. Використання такої методики дає змогу ідентифікувати стан фінансової безпеки внаслідок впливу ризикоутворювальних факторів. Зазначений науково-методичний підхід також уможливило на практиці виявити стримувальні й стимуляційні фінансові ризики, які спричиняють відхилення від бажаного стану фінансової безпеки.

Джерела та література

1. Зигрій О. В. Вплив ризиків та загроз на стан фінансово-економічної безпеки підприємств. *Вісник ОНУ ім. Мечникова*. 2016. Т. 21. Вип. 1. С. 105–108.
2. Зоріна О. А. Методи аналізу фінансових ризиків. *Міжнародний збірник наукових праць*. № 2 (20). С. 221–229.
3. Картузов Є. П. Вплив ризиків і загроз на стан фінансової безпеки підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 9 (135). С. 115–124.
4. Левченко М. О. Оцінка рівня фінансового ризику машинобудівних підприємств. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 3. С. 169–174.
5. Орлик О. В. Фінансові ризики в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2016. № 5–6. С. 218–223.
6. Пономарев В. П. Концепция экономической безопасности предприятия. *Бизнес-информ*. 2008. № 15–16. С. 110–113.
7. Стоянова Е. С. Финансовый менеджмент: теория и практика: учебник/под ред. Е. С. Стояновой. Москва: Изд-во «Перспектива», 2003. 656 с.
8. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія/за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова. Суми: УАБС НБУ, 2009. 295 с.
9. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. Санкт-Петербург, 2007. 138 с.

References

1. Zyhrij O. V. (2016). Vplyv ryzykiv ta zahroz na stan finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstv [Influence of risks and threats on the state of financial and economic security of enterprises]. *Visnyk ONU im. Mechnikov* – *Visnyk ONU them. Mechnikov*, (1). 105–108 [in Ukrainian].
2. Zorina O. A. Metody analizu finansovykh ryzykiv [Methods of analysis of financial risks]. *Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats'* – *International collection of scientific works*, (2). 221–229 [in Ukrainian].

3. Kartuzov YE. P. (2012). Vplyv ryzykiv i zahroz na stan finansovoyi bezpeky pidpryyemstv [Influence of risks and threats on the financial safety of enterprises] , Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy, (9). 115–124 [in Ukrainian].
4. Levchenko M. O. (2011). Otsinka rivnya finansovoho ryzyku mashynobudivnykh pidpryyemstv [Estimation of financial risk level of machine-building enterprises]. Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky. – Mechanism of regulation of economy, (3). 169–174 [in Ukrainian].
5. Orlyk O. V. (2016). Finansovi ryzyky v systemi zabezpechennya finansovo-ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Financial risks in the system of providing financial and economic security of the enterprise]. Naukovo-vyrobnychyy zhurnal «Innovatsiyna ekonomika» – Scientific and Production Magazine «Innovative Economics», (5–6). 218–223 [in Ukrainian].
6. Ponomarev V. P. (2008). Kontseptsiya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [The concept of economic security of the enterprise]. Biznes-inform – Business Inform, (15–16). 110–113 [in Russian].
7. Stoyanova Ye. S. (2003). Finansovyy menedzhment: teoriya i praktika: uchebnyk [Financial Management: Theory and Practice: A Textbook. M.: Izd-vo «Perspektiva» M.: «Perspective» Publishing House, P. 653 [in Ukrainian].
8. Finansova bezpeka pidpryyemstv i bankivs'kykh ustanov: Monohrafiya/Za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. A. O. Yepifanova» [Financial security of enterprises and banking institutions: Monograph/By Ed. Dr. Econ. Sciences, prof. AO Epiphonov]. 2009. P. 295 [in Ukrainian].
9. Shlykov V. V. (2007). Kompleksnoye obespecheniye ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [Complex provision of economic security of the enterprise]. SPb – St. Petersburg, P. 138 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20.03.2018 р.

РОЗДІЛ VI
***Бухгалтерський облік, аналіз,
статистика та математичні
методи й інформаційні технології
в економіці***

UDC 657:004(477:100)

Shmatkovska Tatyana,
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of the Accounting and Audit;
Lutsk; e-mail: shmatkovska2016@gmail.com

Mykhailovych Paun,
Student, Ruhr University of Bochum, Faculty of Management and Economics;
Germany, Bochum; e-mail: rostik14mart@gmail.com

Martyniuk Rostyslav,
Student, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Faculty of Economics and Management;
Lutsk; e-mail: paunth@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-145-151>

**MODERN INFORMATION TECHNOLOGY IN THE AUTOMATION
OF THE ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROCESS:
IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE
IN THE REALITIES OF UKRAINE**

In the article substantiated the potential opportunities for implementation and successful use of foreign experience for automation of accounting and analytical process at enterprises through the use of modern foreign information systems and technologies, in particular, with the use of differentiated modifications of infosystem «SAP Business One».

The example of «SAP» revealed the obstacles that arise in the process of implementation, adjustment and operation of modern foreign automated software products in the current Ukrainian realities. It is proved that the most significant obstacle for the successful implementation of modern foreign automated systems is their low mobility regarding the dynamic changes in the Ukrainian legislative field.

The report substantiates that the introduction of modern foreign information systems in the future is prospective only if the patriotic normative-legal regulatory base for accounting and analytical work, as well as the Ukrainian chart of accounts, will be unified in accordance with the requirements of the legislative field and the single European economic space.

Key words: accounting and analytical process, modern information technology, automated software products, «1C: Accounting», «SAP Business One», informational security, hacker attack, means of information security of the enterprise.

Шматковська Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, кафедра обліку і аудиту;
м. Луцьк; e-mail: shmatkovska2016@gmail.com

Михайлович Паун,
студент, Рурський університет, факультет менеджменту та економіки;
м. Бохум; Німеччина; e-mail: paunth@gmail.com

Мартинюк Ростислав,
студент, Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, кафедра обліку і аудиту;
м. Луцьк; e-mail: rostik14mart@gmail.com

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АВТОМАТИЗАЦІЇ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ В РЕАЛІЯХ УКРАЇНИ

У публікації обґрунтовано потребу в пошуку та впровадженні в економічну діяльність суб'єктів господарювання уніфікованого облікового-аналітичного програмного продукту, що сприятиме підготовці та формуванню звітності за міжнародними стандартами в Україні.

Обґрунтовано потенційні можливості щодо впровадження й удалого використання іноземного досвіду для автоматизації обліково-аналітичного процесу на підприємствах за посередництва сучасних іноземних інформаційних систем і технологій, а саме – із застосуванням диференційованих модифікацій інфосистеми «SAP Business One».

У статті окреслено наявність низки чинників, які ускладнюють, а в окремих випадках – унеможливають впровадження сучасних іноземних автоматизованих систем у реаліях українського бізнес-середовища. На прикладі «SAP» виявлено та схарактеризовано перешкоди, що виникають у процесі впровадження, налагодження та функціонування сучасних іноземних автоматизованих програмних продуктів в українських реаліях сьогодення. Доведено, що найсуттєвішою перешкодою для вдалого впровадження сучасних іноземних автоматизованих систем є їх низька мобільність щодо динамічних змін українського законодавчого поля.

У роботі обґрунтовано, що впровадження сучасних іноземних інформаційних систем у подальшому є перспективним виключно за умов, якщо вітчизняна нормативно-правова база щодо обліково-аналітичної роботи, а також український план рахунків буде уніфіковано відповідно до вимог законодавчого поля та єдиного європейського економічного простору. У статті доведено, що важливим кроком до впровадження сучасних іноземних автоматизованих систем в українських реаліях є належне забезпечення обов'язкового професійного навчання вітчизняних фахівців щодо специфіки та особливостей роботи в сучасних, прогресивних і найбільш ефективних іноземних програмних продуктах.

Ключові слова: обліково-аналітичний процес, сучасні інформаційні технології, автоматизовані програмні продукти, «1С: Бухгалтерія», «SAP Business One», інформаційна безпека, хакерська атака, засоби інформаційної безпеки підприємства.

Шматковская Татьяна,
кандидат экономических наук, доцент, Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки, кафедра учета и аудита;
г. Луцк; e-mail: shmatkovska2016@gmail.com

Михайлович Паун,
студент, Рурский университет, факультет менеджмента и экономики;
г. Бохум; Германия; e-mail: paunth@gmail.com

Мартинюк Ростислав,
студент, Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки, кафедра учета и аудита;
г. Луцк; e-mail: rostik14mart@gmail.com

СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В АВТОМАТИЗАЦИИ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА: ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА В РЕАЛИЯХ УКРАИНЫ

В публикации обосновываются потенциальные возможности по внедрению и удачному использованию иностранного опыта для автоматизации учетно-аналитического процесса на предприятиях при посредничестве современных иностранных информационных систем и технологий, а именно – с использованием дифференцированных модификаций информационной системы «SAP Business One».

На примере «SAP» обнаружены и охарактеризованы препятствия, возникающие в процессе внедрения, настройки и функционирования современных иностранных автоматизированных программных продуктов в украинских реалиях. Доказывается, что существенным препятствием для успешного внедрения современных иностранных автоматизированных систем является их низкая мобильность относительно динамических изменений украинского законодательного поля.

В работе обосновывается, что внедрение современных иностранных информационных систем в дальнейшем является перспективным исключительно при условии, что отечественная нормативно-правовая база относительно учетно-аналитической работы, а также украинский план счетов будут унифицированы в соответствии с требованиями законодательного поля и единого европейского экономического пространства.

Ключевые слова: учетно-аналитический процесс, современные информационные технологии, автоматизированные программные продукты, «1С: Бухгалтерия», «SAP Business One», информационная безопасность, хакерская атака, средства информационной безопасности предприятия.

Formulation of the Problem. Significant amounts of accounting and analytical information, extensive data detailing, high requirements for operationality and analyticity are the main preconditions that determine the need for automation of accounting and analytical work on the basis of the use of modern technical means, technologies for collecting, storing and processing of accounting and analytical information. At the same time, the need for preparation and reporting under international standards necessitates the search and implementation of a unified accounting and analytical software product.

Analysis of Recent Research and Publications. The study of the problems of the use of automated information systems in Ukraine is devoted to the development of such domestic and foreign scientists as: Semerenko M. M., Fokin O. K. [1], Prorochuk Zh. A., Pavelchak-Dany`lyuk O. [2], Guzhva V. M. [3], Rogachova S. A. [4], Ivaxnenko S. V. [5], Dmy`trenko A. V. [6], Levy`cz`ky`j S. I., Lepa R. M., Kovalenko Yu. A. [7] and etc., however, the possibility and perspective of the introduction of modern automated information systems in Ukraine remains insufficiently researched.

The Purpose of the Article. To elucidate and substantiate the potential opportunities for implementation and successful use of foreign experience in automating the accounting and analytical process at enterprises through the use of modern foreign information systems and technologies, namely, with the use of differentiated modifications of infosystems «SAP Business One» (further – «SAP») and to identify its advantages over the most widely used software «1С: accounting department» in Ukraine (hereinafter – «1С»).

Presenting Main Material. At the present stage of development of society, mechanization and automation of labor play an important role. Over the past twenty years, humanity has mechanized all areas of its own activities, a significant proportion of human labor has been replaced by automatic information systems. Automation of processes also takes place in the accounting and analysis of enterprises. On the other hand, tax and accounting are less automated in comparison with other areas, and existing accounting software products are not universal for different countries.

We have established that in today's realities there is a fairly large number of modern automated information accounting and analytical systems that have become widely used in the countries of the European Union (table 1).

Table 1

The Most Popular Modern Information Systems for Providing the Accounting and Analytical Process in the Countries of the European Union*

Country of the European Union	The Most Popular Information Systems Used to Automate the Accounting and Analytical Process
Austria	«SAP Business One», «DL Software»
Belgium	«Gordion», «SAP Business One»
Great Britain	«Banktree UK», «Sage Limited»
Germany	«SAP Business One», «MS Dynamics Ax»
Finland	«Adsotech Finland Oy», «J&K International Oy», «Exidio Oy»
France	«SAP Business One», «Dataflow»

* Generally based on sources: [7; 8].

According to the results of the analysis of chart 1 it can be argued that the leading countries of the European Community to ensure the automation of accounting and analytical work at their enterprises quite widely use the capabilities of the information software product «SAP», which indicates the high efficiency, productivity and high degree of unity of this information system.

It should be noted that in Ukraine at domestic enterprises, the system of automation of accounting «1С» is most often used, and on the structural subdivisions of foreign companies, with the purpose of drawing up standardized reporting, use «SAP».

The most commonly used automated system in Ukraine is «1C», since it is part of the large automated system «1C: Enterprise». Large distribution is an absolute plus of this program, as the maintenance of this program is readily available and its capabilities are well known [5]. The next unconditional advantage of «1C» is its financial accessibility for medium and small businesses. The relatively low cost of this software does not impose a significant burden on the company for its maintenance and service. An important advantage of «1C» is that it has an ideal location and provides operational adaptation to Ukrainian legislation that is undergoing permanent changes, which is extremely important for a quick and prompt response to innovations in tax and accounting. We cannot overlook the ease of use of this program, which has a significant impact on the period of training of accounting and financial services staff to work with it. The disadvantage of this software product is that accounting for international standards requires heavy and costly upgrades. Another drawback is the lack of efficiency of the calculations.

However, in our opinion, the use of «1C» is a good choice for keeping records in Ukraine as it provides the full functionality of operations provided for by the current Ukrainian legislation, as well as allows it to respond promptly and promptly to its changes.

As an alternative to «1C» for Ukraine, we propose to consider the modern German automated information accounting system – «SAP». The peculiarity of this program is that it has the ability to conduct a full-fledged management account. «SAP» is a successful informational system for planning and controlling production, it allows for taking into account a large number of technological features of production and to present calculations in the most detailed (with versatile analysis), unlike «1C». It is worth noting that «SAP» has the ability to compile reports in accordance with international accounting standards, which is important for companies working or intending to work with foreign investors. Unlike «1C», «SAP» provides a high level of data protection, which makes it possible to customize access to user information only individually and with clearly defined rights to access information, which prevents unintentional or unintentional damage, distortion or destruction of data; without damaging the work of directories, and distorting the documents themselves.

However, «SAP» has a number of such significant minuses, the most significant drawback is the inappropriateness of this program to Ukrainian accounting legislation; as it is quite difficult to track frequent changes and independently adjust the program to new requirements. There are quite a lot of specialists for setting up and maintenance of the «1C» automated system, unlike «SAP», which causes inconvenience in working with this software; however, insufficient security for potential servicing personnel is offset by high software reliability and hacker attacks. The next disadvantage of the «SAP» program is the high cost of the product, which in turn increases the administrative costs of the enterprise. These, and others, advantages and disadvantages have a significant effect on the choice of an automated system.

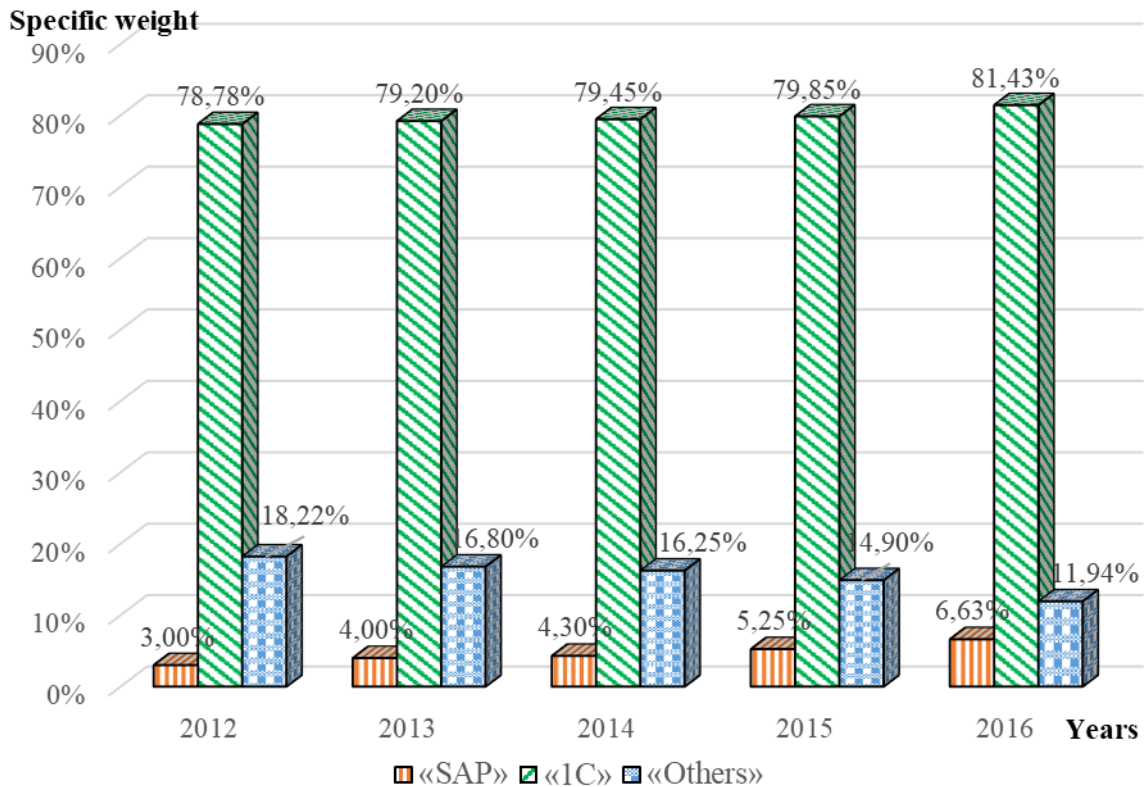
Dynamics of the relative importance of using modern information systems «1C» and «SAP» in the total number of software products used by economic entities in Ukraine for 2012–2016 shown in fig. 1.

According to the results of analysis and evaluation of the information shown in Fig. 1 it can be argued that:

- during 2012–2016 the share of use of the automated system «1C» remained the most significant in comparison with other automated information systems;
- specific weight of «1C» grew during the period under investigation from 78,78 % in 2012 to 81,43 % in 2016;
- information system for the provision of automated accounting and analytical process «SAP» in the investigated period is characterized by a rather low proportion in the total number of used informational products;
- however, positive dynamics are observed, which reflects the growth of the share of the information system «SAP» in the investigated period more than twice (from 3,00 to 6,63 %), which is evidence of the gradual conquest of its share of the market for the provision of services for accounting automation in Ukraine.

Thus, we have found that the program «1C» remains very popular on the territory of Ukraine (fig. 1), which is caused by the influence of following factors:

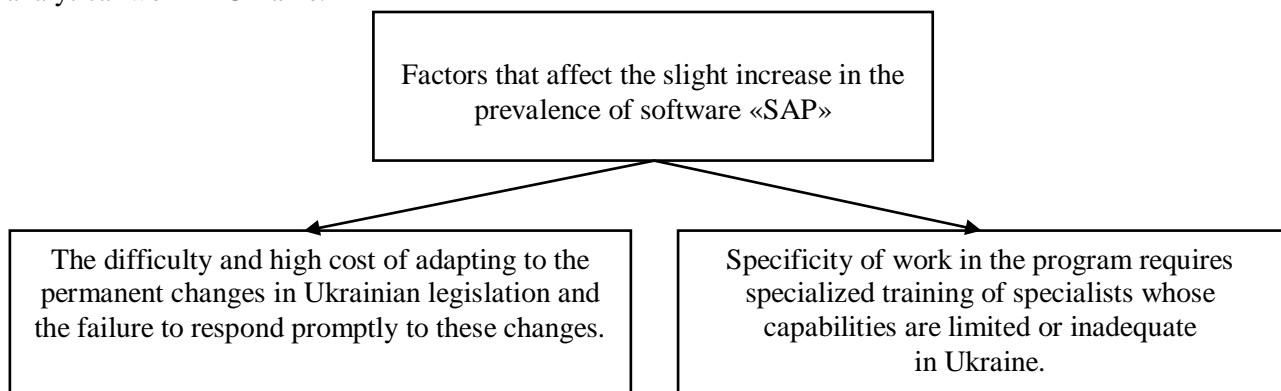
- 1) the automated system «1C» is the most adapted to the Ukrainian legal field and most quickly updated in accordance with its changes, and also most fully covers the peculiarities of accounting in Ukraine;
- 2) relative simplicity of software «1C», which facilitates its support and rapid mastery of the skills of work in it.

Fig. 1. Dynamics of Specific Weight Regarding use of Automated Information Systems «1C» and «SAP» in Ukraine for 2012–2016*

* Built on the basis of sources: [3; 12; 13].

The factors listed in fig. 2 make it difficult to quickly implement and use modern foreign software products for automating the accounting and analytical process at Ukrainian enterprises and make the use of the automated information system «1C» the most appropriate in the current context of accounting and analytical work in Ukraine.

Fig. 2. Terms that Slow Down the Distribution of «SAP» Software in Ukraine*

*Generally based on sources: [10; 11; 14].

Conclusions and Suggestions. According to the results of the research of the most commonly used automated software products in the territory of Ukraine («SAP» and «1C»), it is safe to assert that there are a number of essential factors that complicate, and in some cases make it impossible to introduce modern foreign automated systems in the realities of the Ukrainian business environment. As an example of «SAP», we were able to identify the obstacles that arise in the process of implementation, adjustment and operation

of modern foreign automated software products in the current Ukrainian realities. The most significant obstacle for modern foreign automated systems is their low mobility regarding rather dynamic changes in the Ukrainian legislative field.

We believe that the introduction of modern foreign information systems in the future is promising only if the domestic legal and regulatory framework for accounting and analytical work, as well as the Ukrainian chart of accounts, will be unified in accordance with the requirements of the legislative field and the single European economic space. In addition, an important step towards the implementation of modern foreign automated systems in Ukrainian realities is the proper provision of compulsory vocational training of domestic specialists regarding the specifics and peculiarities of work in modern, progressive and most effective foreign software products.

Джерела та література

1. Семеренко М. М., Фокін О. К., Сквородько С. В. Автоматизація обліку на підприємствах малого і середнього бізнесу. *Соціум. Наука. Культура. Економіка*. 2008. № 3. С. 23–25.
2. Переваги та недоліки програми «1С : Бухгалтерія». URL: https://stimul.kiev.ua/articles.htm?a=perevagi_ta_nedoliki_programi_laquo1s_bukhgalteriyaraquo
3. Гужва В. М. Інформаційні системи і технології на підприємствах: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2015. 400 с.
4. Проблеми автоматизації обліку на підприємстві. URL: http://www.mnau.edu.ua/files/02_02_01_10/rogachova/2012-rogachova-paop.pdf
5. Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту: навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2003. 349 с.
6. Проблемні питання податкового обліку спільної діяльності на підприємствах України в умовах автоматизації. URL: <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PolNTU/1964>
7. Інформаційні системи на підприємствах: розвиток теорії та практики: монографія / [Левицький С. І., Лєпа Р. М., Коваленко Ю. А. та ін.]. Донецьк: ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2012. 250 с.
8. Accounting software in Finland. URL: <http://www.finlandforum.org/viewtopic.php?t=24133#p218530>
9. Buchführungssoftware – Software für Buchführung. URL: <https://www.fibunet.de/service/wissenswertes/buchfuehrungssoftware.html>
10. Обґрунтування програмного забезпечення для автоматизації бухгалтерського обліку на підприємствах. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/3359/2/TNTUB_2014v73n1_O_Pavelchak-Danilyuk-Interpreting_209-218.pdf
11. Пророчук Ж. Роль програмного забезпечення в управлінні підприємством. URL: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Informatica/58812.doc.htm
12. EDV-technische Konzeption und Umsetzung der Kundenauftragsfertigung mit der Kundenauftragsfertigung mit der Standardsoftware SAP R/3. URL: https://books.google.com.ua/books?id=JRV_AQAAQBAJ&pg=PA35&lpg=PA35&dq=SAP+besonderheiten+des+programms&source=bl&ots=iK_V1M11Nn&sig=TbEhEeNzFAOoFyAUroLkPZT14f4&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwin9pelrnXAhXHbZoKHRg9CME4ChDoAQglMAA#v=onepage&q=SAP%20besonderheiten%20des%20programms&f=false
13. Сараєва Г., Власенко Л. 1С: Бухгалтерія 8.2: повний практ. посіб. *Фактор*. 2014. 704 с.
14. Моделювання механізмів розвитку інформаційних систем управління ресурсами підприємства. URL: http://www.hneu.edu.ua/web/public/moved/hneu/NAUKA/Vchenna_rada/2016/Poluektova-N.R.-Dissertacia.pdf

References

1. Semerenko M. M., Fokin O. K., Skovorodko S. V. (2008) Avtomatyzatsiia obliku na pidprijemstvakh maloho i serednoho biznesu [Automation of accounting at small and medium enterprises]
2. Perevahy ta nedoliky prohramy «1С: Bukhhalteriia» [Advantages and disadvantages of the program «1С: Bukhhalteriia»]. (n.d.). [stimul.kiev.ua](https://stimul.kiev.ua/articles.htm?a=perevagi_ta_nedoliki_programi_laquo1s_bukhgalteriyaraquo). Retrieved from https://stimul.kiev.ua/articles.htm?a=perevagi_ta_nedoliki_programi_laquo1s_bukhgalteriyaraquo
3. Huzhva V. M. (2015) Informatsiini systemy i tekhnolohii na pidprijemstvakh [Information systems and technologies at the enterprises]
4. Problemy avtomatyzatsii obliku na pidprijemstvi [Problems of automation of accounting at the enterprise]. (n.d.). [mnau.edu.ua](http://www.mnau.edu.ua/files/02_02_01_10/rogachova/2012-rogachova-paop.pdf). Retrieved from http://www.mnau.edu.ua/files/02_02_01_10/rogachova/2012-rogachova-paop.pdf
5. Ivakhnenko S. V. (2003) Informatsiini tekhnolohii v orhanizatsii bukhhalterskoho obliku ta audytu [Information technology in the organization of accounting and auditing]
6. Problemnii pytannia podatkovoho obliku spilnoi dialalnosti na pidprijemstvakh Ukrainy v umovakh avtomatyzatsii [Problematic issues of tax accounting of joint activity at Ukrainian enterprises in terms of automation]. (n.d.). [reposit.pntu.edu.ua](http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PolNTU/1964). Retrieved from <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PolNTU/1964>
7. Levytskyi S. I., Lepa R. M., Kovalenko Yu. A. et al. (2012) Informatsiini systemy na pidprijemstvakh: rozvytok teorii ta praktyky: monohrafiia [Information systems at enterprises: the development of theory and practice]

8. Accounting software in Finland. (n.d.). finlandforum.org. Retrieved from <http://www.finlandforum.org/viewtopic.php?t=24133#p218530>
9. Buchführungssoftware – Software für Buchführung. (n.d.). fibunet.de. Retrieved from <https://www.fibunet.de/service/wissenswertes/buchfuehrungssoftware.html>
10. Obhruntuvannia prohramnoho zabezpechennia dlia avtomatyzatsii bukhhalterskoho obliku na pidpriemstvakh [Justification of the software for automation of accounting at the enterprises]. (n.d.). elartu.tntu.edu.ua. Retrieved from http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/3359/2/TNTUB_2014v73n1_O_Pavelchak-Danilyuk-Interpreting_209-218.pdf
11. Prorochuk Zh., Zhuravlëva A. (2010) Rol prohramnoho zabezpechennia v upravlinni pidpriemstvom: sovremennye ynformatsyonnye tekhnolohyy [The role of software in the management of the enterprise: modern information technology]. (n.d.). rusnauka.com. Retrieved from http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Informatica/58812.doc.htm
12. EDV-technische Konzeption und Umsetzung der Kundenauftragsfertigung mit der Kundenauftragsfertigung mit der Standardsoftware SAP R/3. (n.d.). books.google.com.ua. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=JRV_AQAAQBAJ&pg=PA35&lpg=PA35&dq=SAP+besonderheiten+des+programms&source=bl&ots=iK_V1M11Nn&sig=TbEhEeNzFAOoFyAUroLkPZT14f4&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwin9pelrnXAhXHbZoKHRg9CME4ChDoAQgIMAA#v=onepage&q=SAP%20besonderheiten%20des%20programms&f=false
13. H. Saraieva, L. Vlasenko (2014) 1С : Bukhhalteriiia 8.2 : povnyi praktychnyi posibnyk [«1С: Bukhhalteriiia 8.2» : A complete practical guide]
14. Modeliuvannia mekhanizmiv rozvytku informatsiinykh system upravlinnia resursamy pidpriemstva [Modeling of mechanisms of development of information systems of enterprise resource management]. (n.d.). hneu.edu.ua. Retrieved from http://www.hneu.edu.ua/web/public/moved/hneu/NAUKA/Vchenna_rada/2016/Poluektova-N.R.-Dissertacia.pdf

The article acted to the editorial board in 28.03.2018 r.

УДК 657: 336.226

Шот Анна,
кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний
університет імені Івана Франка, кафедра обліку і аудиту;
м. Львів; e-mail: platonovaymail@gmail.com

Платонова Юлія,
магістр, Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра обліку і аудиту;
м. Львів; e-mail: platonovaymail@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-151-160>

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ ЗА ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Податок на додану вартість – основний фіскальний інструмент наповнення Державного бюджету України. Від правильності первинного обліку та відображення на рахунках бухгалтерського обліку податкового зобов'язання та податкового кредиту залежать повнота й своєчасність розрахунків підприємства з бюджетом за цим податком.

У статті запропоновано авторський підхід до визначення сутності податку на додану вартість. Відзначено вагомість первинних документів для відображення сум податкового кредиту та зобов'язання, схематично відображено послідовність первинного узагальнення розрахунків за ПДВ.

У результаті дослідження обґрунтовано необхідність пошуку способів удосконалення відображення ПДВ у системі бухгалтерського обліку й запропоновано напрями вдосконалення обліку ПДВ на підприємствах в Україні.

Ключові слова: облік, облікова політика, податкова накладна, податкове зобов'язання, податковий кредит, податок на додану вартість.

Шот Анна,
кандидат экономических наук, доцент,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедры учета и аудита;
г. Львов; e-mail: platonovaymail@gmail.com

Платонова Юлия,
магистр, Львовский национальный университет
имени Ивана Франко, кафедры учета и аудита;
г. Львов; e-mail: platonovaymail@gmail.com

ПРОБЛЕМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТА РАСЧЕТОВ ПО НАЛОГУ НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ

Налог на добавленную стоимость является основным фискальным инструментом наполнения Государственного бюджета Украины. От правильности первичного учета и отражения на счетах бухгалтерского учета налогового обязательства и налогового кредита зависят полнота и своевременность расчетов предприятия с бюджетом по данному налогу. В статье предлагается авторский подход к определению сущности налога на добавленную стоимость. Определяются значения первичных документов для отражения сумм налогового кредита и обязательства, схематично отражаемая последовательность первичного обобщения расчетов по НДС.

В результате исследования обоснована необходимость поиска путей совершенствования отражения НДС в системе бухгалтерского учета и предложены направления совершенствования учета НДС на предприятиях в Украине.

Ключевые слова: учет, учетная политика, налоговая накладная, налоговое обязательство, налоговый кредит, налог на добавленную стоимость.

Shot Anna,
PhD in Economics, Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Accounting and Auditing;
Lviv; e-mail: platonovaymail@gmail.com

Platonova Yuliya,
Master, Ivan Franko National University of Lviv;
Lviv; e-mail: platonovaymail@gmail.com

PROBLEMS AND DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF CALCULATION ACCOUNTS AT THE TAX ON ADDED COSTS ON ENTERPRISES OF UKRAINE

The value added tax is the main fiscal tool for filling the State budget of Ukraine. The correctness of primary accounting and reflection in the accounts of such components as the VAT tax liability and tax credit depends on completeness and timeliness of calculations of the enterprise with the budget for this tax. In accordance with this relevance determination problem of accounting for the settlement of businesses for VAT and identify possible directions of its improvement in the context of recent changes and additions to the current legislation.

On the basis of generalization of the approaches of leading scientists and to the requirements of the Tax code of Ukraine in the article the author's approach to definition of the essence of the value-added tax on the basis of which VAT is an indirect state tax, which is a component of the price of goods, works and services, including tax obligations and the tax credit for the supply of goods (works/services) as well as obligations of a business entity (legal entity or natural person-entrepreneur) to carry out its payment in the budget.

This article also examines the list and identifies the role of primary documents for the reflection amounts of the tax credit and tax obligations, and also schematically shows the sequence of the primary generalizations of VAT settlements.

It is proved that the existence of problems account for the reflection and support of settlements with the budget on VAT, different methods of calculating VAT for the purposes of accounting and taxation and frequent changes in tax and accounting legislation, there is a need to identify ways of improving the reflection of the VAT in the accounting system.

The study proposed the directions of improvement of VAT on enterprises in Ukraine, in particular the VAT using the «accrual» basis, simplifying the recording restrictions on sub-accounts 643 and 644, the introduction to the Order

on accounting policies such a clause in part of any taxes as, for example, «Organization of accounting of tax payments» and the like.

Key words: accounting, accounting policy, tax bill, tax liability, tax credit, value added tax.

Постановка проблеми. Для України потужним фіскальним інструментом під час наповнення Державного бюджету є податок на додану вартість. Від правильності відображення в обліку сум податкового зобов'язання й податкового кредиту залежать повнота, своєчасність розрахунків із бюджетом за цим податком, а також уникнення застосування до підприємств штрафних санкцій контролюючими органами.

Сьогодні відбуваються значні зміни в податковому й обліковому законодавстві, нормативно-правових актах та інструктивних документах, які регламентують питання розрахунків за податком на додану вартість. Окрім того, існують численні недоліки й суперечливі питання щодо порядку визначення податкового кредиту та податкового зобов'язання, облікового відображення цього податку, які в сукупності негативно позначаються на результатах діяльності суб'єктів господарювання та фіскальних органів. Це все зумовлює актуальність пошуку більш ефективних напрямів облікового відображення податку на додану вартість, методів його обчислення щодо їх облікового забезпечення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем методики нарахування податку на додану вартість, облікового відображення розрахунків із бюджетом за цим податком та визначення перспектив його вдосконалення розкрито в працях відомих вітчизняних і зарубіжних фахівців М. Бондаря [1], А. Ходикіної [2], Ф. Бутинця, О. Власової [3], Р. Грачової, О. Дугара [4], О. Коблянської, О. Коцан [5], Н. Лисенко [1], Л. Ловінської [1], А. Мазаракі, Б. Маслової, Г. Нашкерської, О. Оксенюк [6], М. Пархоменка, О. Подолянчук [7], Т. Реви, Н. Ривак, О. Світового [8], Р. Сидоренка [9], Н. Ткаченко, П. Хомина, А. Чирви [10], М. Чумаченка, В. Шевчука та ін.

Не применшуючи цінності одержаних результатів досліджень цих науковців, а також ураховуючи постійні зміни законодавства щодо нарахування й сплати податку на додану вартість, зауважуємо потребу подальшого дослідження та вдосконалення певних теоретико-практичних аспектів розрахунків вітчизняних підприємств за цим податком.

Мета й завдання статті. **Мета дослідження** – визначення проблем обліку розрахунків підприємств в Україні за податком на додану вартість й установлення можливих напрямів його вдосконалення в контексті останніх змін та доповнень до чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Податок на додану вартість (далі – ПДВ) – один з основних загальнодержавних непрямих податків (табл. 1), що забезпечує стабільність надходження грошових коштів до Державного бюджету України, стягується у вигляді надбавки до ціни продукції (робіт/послуг) і сплачується споживачами, але його облік і перерахування до Державного бюджету здійснює продавець.

Як бачимо з табл. 1, ПДВ є найбільш бюджетоутворювальним податком, питома вага його надходжень до Державного бюджету протягом 2014–2017 рр. перебуває в межах 44–50 %.

Дослідження наукових підходів до розкриття сутності ПДВ таких науковців, як М. Бондар, Н. Лисенко і Л. Ловінська, [1], О. Власова [3], Т. Дугар [4], О. Оксенюка [6], Т. Семененко [11], Р. Сидоренко [9], О. Світовий [8], А. Чирва [10], і норм Податкового кодексу України [11] дало можливість зробити відповідне узагальнення й сформулювати власний підхід до визначення цього податку: податок на додану вартість – це непрямий загальнодержавний податок, що є складовою частиною ціни товарів, робіт і послуг, уключає податкові зобов'язання й податковий кредит щодо постачання товарів (робіт/послуг), а також зобов'язання суб'єкта господарювання (юридичної особи чи фізичної особи-підприємця) здійснити його сплату до бюджету.

Показник доданої вартості визначаємо як різницю між вартістю реалізованої продукції й витратами на її виробництво та реалізацію, між загальною сумою продажу й загальною сумою закупівель від усіх інших суб'єктів господарювання.

На сьогодні основними законодавчими та нормативно-правовими актами, які регулюють питання нарахування й сплати податку на додану вартість, його облікового відображення, є Податковий кодекс України (далі – ПКУ) [12], Інструкція з бухгалтерського обліку податку на додану вартість [13], Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств й організацій [14].

Динаміка податкових надходжень до Державного бюджету України в розрізі основних бюджетоутворювальних податків за 2014–2017 рр.*

Рік	Одиниця виміру	Податкові надходження, усього	ПДВ	Податок на прибуток	Акцизний податок	Ввізне мито	Інші
2014	млн грн	280 180	139 025	39 942	44 941	12 389	43 883
	%	100	49,62	14,26	16,04	4,42	15,66
2015	млн грн	409 418	178 453	34 776	63 111	39 881	93 198
	%	100	43,59	8,49	15,42	9,74	22,76
2016	млн грн	503 879	235 506	54 344	90 122	20 001	103 905
	%	100	46,74	10,78	17,89	3,97	20,62
31.10. 2017	млн грн	631 328	302 866 ¹	67 120	113 336	23 062	124 944
	%	100	47,97	10,64	17,95	3,65	19,79

¹ – Без урахування відшкодування ПДВ.

* Джерело. Складено автором на основі [17].

На підприємствах в Україні особливе місце відводять саме визначенню розмірів податкового кредиту та податкового зобов'язання, а також обліку розрахунків із бюджетом за податком на додану вартість, який залежить насамперед від форми обліку й організації роботи бухгалтерії підприємства.

Як свідчить практика вітчизняних підприємств, для бухгалтера основна проблема податку на додану вартість полягає в його обліковому відображенні в системі рахунків. Так, розглядаючи методику обліку та звітності з ПДВ, потрібно зазначити, що, відповідно до чинного податкового законодавства України, в обліку й звітності з ПДВ обрано найскладніший підхід щодо обліку податкових зобов'язань та податкового кредиту з ПДВ. Він полягає в поєднанні системного бухгалтерського обліку та несистемного податкового обліку за допомогою визначення доходів одночасно двома способами (за першою з подій) [11].

Водночас недосконалість системи обліку розрахунків із бюджетом за ПДВ призводить до існування фактів зловживань із боку як підприємств, так і фіскальних органів.

Така ситуація зумовлює необхідність пошуку реальних і дієвих способів удосконалення обліку ПДВ у контексті методик розрахунків ПДВ, його первинного та аналітичного обліку.

Відповідно до норм ПКУ для цілей оподаткування платники податків зобов'язані вести облік доходів, витрат та інших показників, пов'язаних із визначенням об'єктів оподаткування та податкових зобов'язань, на підставі первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, фінансової звітності, інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків та зборів, ведення яких передбачено законодавством [12].

Первинним документом і підставою для нарахування податкових зобов'язань із ПДВ у зв'язку з постачанням (продажем) товарів (робіт/послуг) у продавця-платника ПДВ й одночасно – документальним доказом права на віднесення до податкового кредиту витрат зі сплати ПДВ при придбанні товарів у покупця – платника податку є податкова накладна. Для її заповнення на підприємстві мають бути наявні «товарні» або інші документи, що підтверджують факти проведення підприємством господарських операцій із постачання товарів (послуг), зокрема це рахунки й рахунки-фактури, накладні та товарно-транспортні накладні, акти виконаних робіт тощо.

Право на складання податкових накладних мають право суб'єкти підприємницької діяльності, зареєстровані як платники податку на додану вартість. Податкова накладна складається на кожне повне або часткове постачання товарів (послуг), а також на суму коштів, що надійшли на поточний рахунок підприємства як попередня оплата (аванс) [11].

Інформація із зареєстрованих податкових накладних у єдиному реєстрі переноситься до Податкової декларації з ПДВ та забезпечує право платнику податку на податковий кредит і відображення податкового зобов'язання [7]. Водночас існують випадки, у яких платники податку мають право включати суму ПДВ до податкового кредиту без отримання податкової накладної, але за наявності документів, які її замінюють (табл. 2).

Усі згадані вище документи обов'язково повинні містити загальну суму вартості отриманих товарів (робіт/послуг), суму ПДВ і податковий номер продавця.

У процесі детального вивчення питань первинного обліку розрахунків із бюджетом за ПДВ можемо запропонувати відповідну схему документального відображення й послідовність розрахунків за ПДВ (рис. 1).

Дані первинного обліку є основою для відображення на рахунках обліку сум податкового кредиту та податкового зобов'язання з ПДВ.

Таблиця 2

Первинні документи, які є підставою для відображення суми податкового кредиту без податкової накладної *

Форма документа	Реквізити	Гранична сума постачання
Транспортний квиток	Загальна сума платежу, сума ПДВ, податковий номер продавця (крім тих, форма яких установлена міжнародними стандартами)	Без обмежень
Готельний рахунок	Загальна сума платежу, сума ПДВ, податковий номер продавця	Без обмежень
Рахунок, який виставляється платнику ПДВ за послуги зв'язку	Загальна сума платежу, сума ПДВ, податковий номер продавця	Без обмежень
Рахунок за послуги, вартість яких визначається за показниками приладів обліку	Загальна сума платежу, сума ПДВ, податковий номер продавця	Без обмежень
Касовий чек	Загальна сума коштів, що підлягає сплаті покупцем з урахуванням податку, сума ПДВ, що сплачується в складі загальної суми (із визначенням фіскального номера та податкового номера постачальника)	200 грн (без урахування ПДВ) за день

* Джерело. *Доповнено й складено автором на підставі [12].*

Так, Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку [14] для узагальнення інформації про розрахунки підприємства за всіма видами платежів до бюджету передбачено синтетичний рахунок 64 «Розрахунки за податками й платежами», який має субрахунок 641 «Розрахунки за податками». Для обліку ПДВ до субрахунку 641 відкривається окремий аналітичний рахунок 6412 «Розрахунки за податком на додану вартість».

На цьому рахунку визначається сума ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету як різниця між його дебетовим і кредитовим оборотом, за винятком суми ПДВ (відображеної за дебетом) щодо сплати податку за попередній звітний період. Виникнення податкових зобов'язань із ПДВ відображено за кредитом субрахунку 641, а сума податкового кредиту з ПДВ і суми ПДВ, сплачені до бюджету, – за дебетом субрахунку 641 [14].

Водночас для обліку податкових зобов'язань і податкового кредиту з ПДВ Інструкцією передбачено такі субрахунки: 643 – «Податкові зобов'язання» і 644 – «Податковий кредит», – які є транзитними й використовуються підприємствами для коригування податкових зобов'язань і податкового кредиту у випадку авансових платежів, тобто з метою відображення правила «першої події».

Погоджуючись із думкою А. В. Бурковської, вважаємо, що назви субрахунків 643 і 644 невдалі та не відповідають своєму економічному змісту й не дають чіткого уявлення про те, що саме на них обліковується.

Варто звернути увагу, що дебетове сальдо субрахунків 643 «Податкові зобов'язання», 644 «Податковий кредит» відображається в статті «Інші оборотні активи» II розділу активу Балансу (Звіту про фінансовий стан), а кредитове сальдо зазначених субрахунків – «Інші поточні зобов'язання» III розділу пасиву цього звіту. За такого підходу статті в частині відображених у них залишків за субрахунками 643 «Податкові зобов'язання» й 644 «Податковий кредит» відповідають лише критерію достовірного визначення оцінки їх сум. При цьому ні вибуття, ні надходження майбутніх економічних вигод за ними не прогнозується. Зазначене призводить до відображення в Балансі таких статей, значення яких певним чином не узгоджується з вимогами, тобто критеріями щодо їх відображення у фінансовій звітності [5].

Первинне узагальнення операцій із постачання

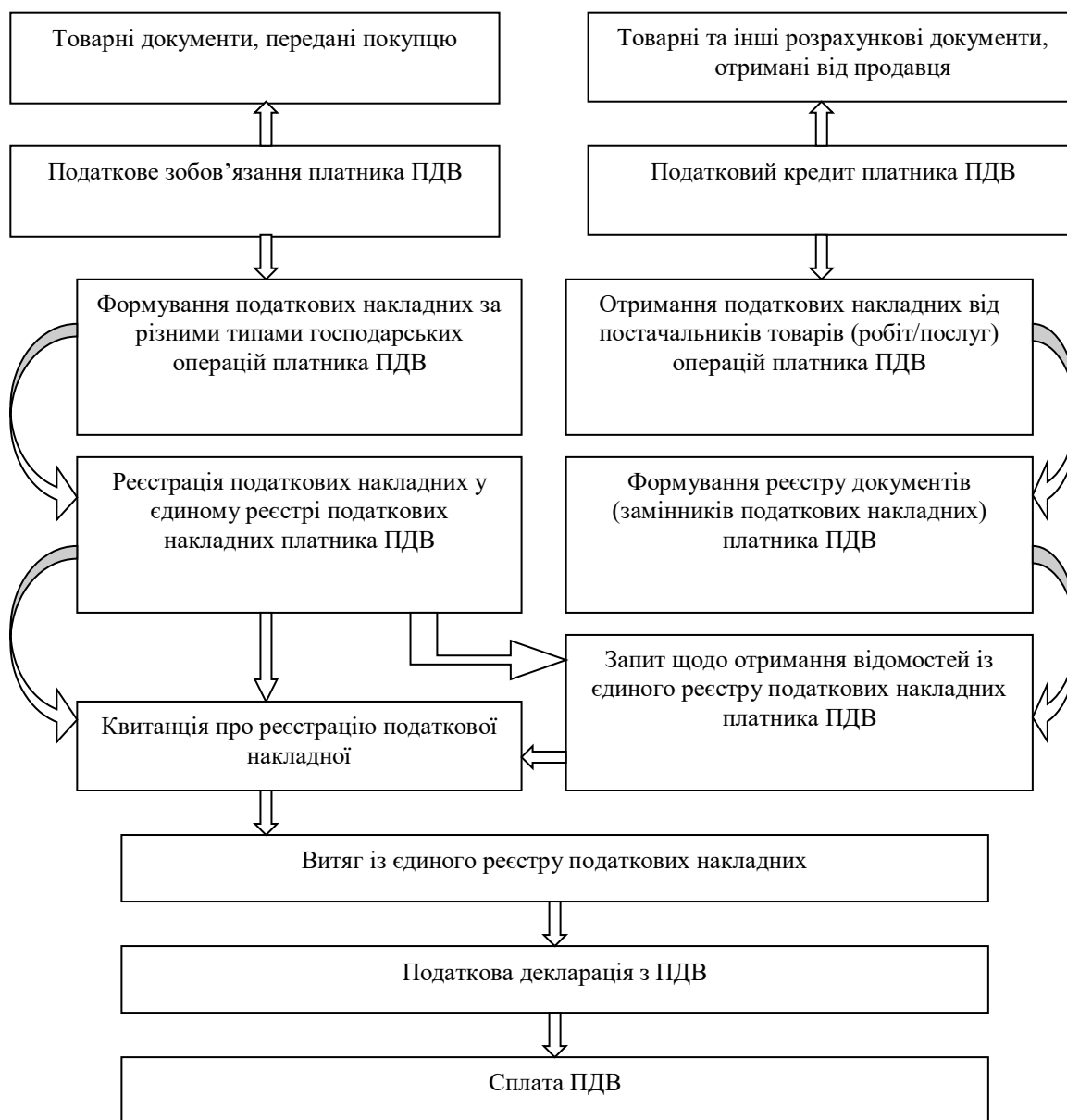

Рис. 1. Послідовність первинного узагальнення розрахунків за ПДВ

Джерело: Доповнено й складено на підставі [7].

Це засвідчує неефективність застосування методу «першої події», оскільки під час здійснення передоплати постачальнику за готову продукцію (товари, роботи й послуги) сума податкового кредиту відображається бухгалтерським проведенням за дебетом аналітичного субрахунку 6412 «Розрахунки за податком на додану вартість» і кредитом субрахунку 644 «Податковий кредит». Під час одержання товарно-матеріальних цінностей у рахунок попередньої оплати кредиторська заборгованість перед постачальниками не виникатиме, а відтак використання бухгалтерського проведення за дебетом субрахунку 644 «Податковий кредит» і кредитом субрахунку 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками» є недоречним.

На нашу думку, більш обґрунтованим та доречним буде нарахування ПДВ із застосуванням методу «нарахування», за яким датою виникнення податкових зобов'язань і податкового кредиту за ПДВ є дата фактичного відвантаження або отримання товарно-матеріальних цінностей, а операції з отримання або видачі авансу не призводять до виникнення податкового зобов'язання й податкового кредиту за ПДВ відповідно.

Також доцільним буде й спрощення обмеження записів на субрахунках 643 та 644, що пов'язані з виданими й отриманими авансами, нарахованими податковими зобов'язаннями та податковим кредитом із ПДВ лише від сум передоплати товарів, котрі не були відвантажені та отримані станом на кінець місяця. Це дасть змогу виключити із субрахунків 643 та 644 численні записи, пов'язані з обліком кожної часткової передоплати протягом звітного місяця. Спрощення такого обліку не вимагає ведення жодних додаткових облікових реєстрів [2].

В останні роки для податкового законодавства стали властиві часті зміни, що впливають на організацію первинного обліку розрахунків за ПДВ, тим самим ускладнюючи облік розрахунків перед бюджетом за ПДВ у системі рахунків.

У сучасних умовах виконання підприємницької діяльності дані бухгалтерського обліку повинні в повному обсязі використовуватися під час складання податкової звітності, задовольняти інформаційні потреби фіскальних органів щодо нарахування й своєчасності сплати податків та зборів, у т. ч. й ПДВ.

Однак на сьогодні недоліком облікового відображення ПДВ є те, що в бухгалтерському обліку доходи та витрати відображаються на основі принципу нарахування за відвантажену продукцію, виконання робіт, надання послуг, а в податковій звітності діє правило «першої події». Тобто, на відміну від податкової звітності, у бухгалтерському обліку отримані аванси (передоплати) не визнаються доходом, а відображаються в складі зобов'язань.

Ми вважаємо, що для ведення обліку ПДВ раціональніше застосовувати метод «нарахувань», який полягає в тому, що моментом визнання податкового кредиту та податкових зобов'язань є дата фактичної реалізації (отримання) товарно-матеріальних цінностей. При цьому потрібно внести відповідні зміни до ПКУ для скасування застосування в обліку методу «першої події» при нарахуванні ПДВ.

Такий підхід для вітчизняних підприємств забезпечить:

- спрощення та оптимізацію роботи працівників бухгалтерії з питань обліку ПДВ;
- уніфікацію первинних документів бухгалтерського й податкового обліку;
- спрощення форми та порядку складання податкової декларації з ПДВ;
- достовірне відображення інформації про розрахунки підприємств із бюджетом за ПДВ на рахунках бухгалтерського обліку;
- відповідність статей фінансової звітності критеріям щодо їх визнання.

Із метою ефективної організації обліку ПДВ на кожному підприємстві під час розробки Наказу про облікову політику потрібне введення окремого пункту, такого як, наприклад, «Організація обліку податкових платежів», що повинно відповідати нормам чинного законодавства й висвітлювати ті моменти, які відсутні в ПКУ.

Уведення відповідних доповнень (змін) до Наказу про облікову політику вимагає чіткого визначення посадових обов'язків працівників бухгалтерії з питань ведення обліку податкових платежів, у т. ч. розрахунків із ПДВ, а також розробки структурно-логічної схеми методики його визначення, як можливого варіанта додатка до Наказу про облікову політику (табл. 3).

Кожен з етапів запропонованої схеми обов'язково повинен ураховувати вимоги норм чинного законодавства, зокрема ст. 181 ПКУ [12], Наказ МФУ «Про затвердження форми податкової накладної та Порядку заповнення податкової накладної» [15], Наказ МФУ «Про затвердження форм та Порядку заповнення подання податкової звітності з податку на додану вартість» [16].

Висновки. Для підприємств в Україні важливе місце займають повнота нарахування й своєчасність розрахунків підприємств із бюджетом за ПДВ, що залежить, передусім, від наявності та правильності заповнення всіх первинних документів, які є підставою для відображення в податковій накладній податкового кредиту та податкового зобов'язання, а також рівня облікового-аналітичного забезпечення цього податку.

Наявність проблем облікового відображення й забезпечення розрахунків із бюджетом за ПДВ, різні методи обчислення ПДВ для цілей бухгалтерського та податкового обліку, часті зміни податкового й облікового законодавства визначають необхідність пошуку способів удосконалення цієї досить складної та неоднозначної ділянки роботи облікового персоналу.

Структурно-логічна схема методики визначення податку на додану вартість*

№ з/п	Етап визначення	Посада виконавця	Терміни виконання
I	Реєстрація платником ПДВ (для новостворених підприємств)	Керівник, головний бухгалтер	Одноразово
II	Реєстрація податкових накладних у єдиному реєстрі податкових накладних	Бухгалтер з обліку податкових платежів	Щоденно
III	Обчислення суми ПДВ згідно з вибраним методом (прямий адитивний, непрямий адитивний, прямого вирахування, непрямом вирахування) та із застосуванням відповідної ставки	Бухгалтер з обліку податкових платежів	Щомісяця
IV	Відображення результатів розрахунків на рахунках бухгалтерського обліку	Бухгалтер з обліку податкових платежів	Щоденно
V	Заповнення податкової декларації з податку на додану вартість	Бухгалтер з обліку податкових платежів, головний бухгалтер	Щомісяця (щоквартально)
VI	Сплата визначеної суми ПДВ до бюджету	Бухгалтер з обліку податкових платежів, головний бухгалтер	Щомісяця

*Джерело. Доопрацьовано й складено на підставі [10].

Результати проведеного дослідження дають підстави зробити висновки про те, що доцільним є узгодження субрахунків 643 «Податкові зобов'язання» і 644 «Податковий кредит» із їх економічною сутністю та теорією бухгалтерського обліку; спрощення й документальне забезпечення визнання податкового кредиту та податкового зобов'язання; унесення до Наказу про облікову політику окремого пункту й відповідного додатка до нього з питань розрахунку ПДВ; унесення зміни до ПКУ щодо скасування методу «першої події» на користь переходу до повного застосування норм бухгалтерського законодавства тощо. Завдяки цьому на вітчизняних підприємствах будуть створені необхідні передумови для чіткої регламентації обліково-аналітичного забезпечення розрахунків підприємств із бюджетом за ПДВ.

Перспективами подальших досліджень є комплексний аналіз досвіду зарубіжних країн щодо порядку адміністрування та обліку податку на додану вартість і визначення доцільності й можливості його застосування в Україні.

Джерела та література

- Облік і звітність підприємств у системі оподаткування: навч. посіб./М. І. Бондар, Л. Г. Ловінська, Н. М. Лисенко та ін.; за заг. ред. М. І. Бондаря та Н. М. Лисенко. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2014. 585 с. URL: http://afu.minfin.gov.ua/getfile.php?page_id=158&num=12&PHPSESSID=610cba7e1a0ebbd7bcb081e07f6a1d3.
- Ходикіна А. А., Бурковська А. В. Актуальні тенденції обліку розрахунків з податку на додану вартість. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 8. С. 1196–1199.
- Власова О. Є. Конспект лекцій з курсу «Податковий облік» / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків: ХНАМГ, 2010. 218 с.
- Дугар Т. Є. Проблема адміністрування податку на додану вартість на сучасному етапі. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. № 2. С. 689–693.
- Коцан О. П. Порядок удосконалення облікового відображення розрахунків з бюджетом за податком на додану вартість. *Науково-інформаційний вісник «Економіка»*. 2014. № 9. С. 263–270.
- Оксенюк О. І. Фіскальна ефективність податку на додану вартість в економіці України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Львів, 2015. 231 с.
- Подольчук О. А. Податок на додану вартість: сутність та стан первинного обліку. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 1. С. 81–102.
- Світовий О. М. Економічна сутність та функції податку на додану вартість у зернопродуктовому підкомплексі України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2014. № 1(25). С. 213–216.
- Сидоренко Р. В. Визначення сутності податку на додану вартість та перспективи його розвитку. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2014. Вип. 11 (1). Ч. 1. С. 234–240.

10. Чирва А. А. Удосконалення облікової політики підприємства в частині обліку ПДВ. *Облік і фінанси*. 2015. № 4 (70). С. 67–71.
11. Семенко Т. М. Податковий і фінансовий облік ПДВ згідно Податкового кодексу України. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 2. С. 52–57.
12. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
13. Інструкція з бухгалтерського обліку податку на додану вартість: затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 01.07.1997 р. № 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0284-97>.
14. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств і організацій: затверджена наказом МФУ від 30.11.1999 р. № 291. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
15. Наказ МФУ «Про затвердження форми податкової накладної та Порядку заповнення податкової накладної» від 22.09.2014 р. № 957. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1235-14>.
16. Наказ МФУ «Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість» від 28.01.2016 р. № 21. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0159-16>.
17. CASE Україна. Бюджет. Доходи. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/#1>

References

1. Bondar, M. I., Lovinska, L. G., Lysenko, N. M. & in. (2014). *Oblik i zvitnist u systemi opodatkovannya* [Accounting and reporting of enterprises in the taxation system]. K. : DNUU «*akad. fin. upravlinnya*». Retrieved from http://afu.minfin.gov.ua/getfile.php?page_id=158&num=12&PHPSESSID=610cba7e1a0ebbd7bcb081e07f6a1d3 [in Ukrainian].
2. Khodykina, A. A., & Burkovska, A. V. (2015). Aktualni tendencii obliku rozrakhunkiv z podatku na dodanu vartist [Current trends accounting of settlements with VAT]. *Globalni ta nacionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 8, 1196–1199 [in Ukrainian].
3. Vlasova, O. E. (2010). *Konspekt lekcij z kursu «Podatkovij odlik»* [Summary of lectures on the course «Tax Accounting»]. Kh. : KhNAMG (Khark. nac. acad. misk. gosp-va) [in Ukrainian].
4. Dugar, T. E. (2016). Problema administruvannya podatku na dodanu vartist na suchasnomu etapi [The problem of administering value added tax at the present stage]. *Ekonomika I suspilstvo – Economics and Society*, 2, 689–693 [in Ukrainian].
5. Kocan, O. P. (2014). Poryadok udoskonalennea oblikovogo vidobrazhennya rozrakhunkiv za podatkom na dodanu vartist [The order of perfecting reflected in accounting payments to the budget for value added tax]. *Naukovo-informacijnyj visnyk «Ekonomika» – Scientific information bulletin «Economy»*, 9, 263–270 [in Ukrainian].
6. Oksenyuk, O. I. (2015). *Fiskalna efektyvnist podatku na dodanu vartist v economici Ukrainy* [The fiscal efficiency of the value added tax in the Ukrainian economy]. Candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian].
7. Podolyanchuk, O. A. (2017). *Podatok na dodanu vartist : sutnist ta stan pervynnogo obliku* [Added value taxes: nature and state of primary accounting]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment – Economy. Finances. Management*, 1, 81–102 [in Ukrainian].
8. Svitovij, O. M. (2014). *Ekonomichna sutnist ta funkcii podatku na dodanu vartist u zernoproduktovomu psdkompleksi* [The economic essence and function of the value-added tax in Ukraine's grain product subcomplex]. *Zbirnik naukovykh prac Tavrijskogo derzavnogo agrotekhnologichnogo universytetu – Collection of scientific works of the Tavria State Agrotechnological University*, 1(25), 213–216 [in Ukrainian].
9. Sydorenko, R. V. (2014). *Vyznachennya sutnosti podatku na dodanu vartist ta perspektyvy jogo rozvytku* [The essence of VAT and prospects of development]. *Ekonomichni nauky. Seriya «Oblik i finansy» – Economic sciences. Series Accounting and Finance*, 11 (1), part 1, 234–240 [in Ukrainian].
10. Chyrva, A. A. (2015). *Udoskonalennya oblikovoi polityky pidpryemstva v chastyni obliku PDV* [Improvement of Company Accounting Policy Concerning Accounting of Value-Added-Tax]. *Oblik i finansy – Accounting and finance*, 4 (70), 67–71 [in Ukrainian].
11. Semenکو, T. M. (2011). *Podatkovij i finansovij oblik PDV zgidno Podatkovogo kodeksu Ukrainy* [Tax and financial accounting of VAT in accordance with the Tax code of Ukraine]. *Oblik i finansy APK – Accounting and finance AIC*, 2, 52–57 [in Ukrainian].
12. *Podatkovij kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine] (2010, December, 02) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
13. *Instrukciya z bukhgalterskogo obliku podatku na dodanu vartist : zatverdzhena 1 lyp. 1997 roku № 141* [Instruction on accounting of value added tax from July 1 1997, № 141]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0284-97> [in Ukrainian].
14. *Instrukciya pro zastosuvannya Planu rakhunkiv bukhgalterskogo obliku aktyviv, kapitalu, zobov'yazan ta gospodarskykh operacij pidpryemstv i organizacij zatverdzhena 30 lyst. 1999 roku № 291* [Instruction on the application of the Invoice plan of Accounts of assets, capital, commitments and business operations of enterprises and organizations from November 30 1999, № 291]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

15. Nakaz MFU Pro zatverdzhennya formy podatkovoi nakladnoi ta Poryadku zapovnennya podatkovoi nakladnoi : pryiniaty 22 Sept. 2014 roku № 957 [On approval of the form of the tax bill and the Procedure for filling in the tax invoice from September 22 2014, № 957]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1235-14>.
16. Nakaz MFU Pro zatverdzhennya form ta Poryadku zapovnennya I podannya podatkovoi zvitnosti z podatku na dodanu vartist : pryiniaty 28 Jan. 2016 roku № 21 [On Approval of Forms and Procedure for filing and submitting Value Added Tax from January 28 2016, № 21]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0159-16>.
17. CASE Ukraina. Byudzhet. Dokhody. [CASE Ukraine. Budget. Income]. cost.ua/budget/revenue/#1 Retrieved from <http://cost.ua/budget/revenue/#1>.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018 р.

РЕЦЕНЗІЯ
на монографію К. В. Павлова
«Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків
житлової нерухомості України»

Для забезпечення рівноваги та прозорості на ринку житла України, як і будь якого іншого типу ринку існує потреба в певних регуляторних заходах. Адже, недостатній рівень уваги з боку держави до формування сприятливих умов функціонування регіональних ринків житлової нерухомості сприяє монополізації їх окремих сегментів потужними будівельними організаціями-девелоперами, а також розбалансованості в контексті їх соціально-економічного розвитку.

За результатами дослідження, що відображено в монографії Павлова Костянтина Володимировича, можна стверджувати, що розвиток ринку житла України передбачає процес регулювання конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості. В даному аспекті, конкурентна політика на регіональних ринках житлової нерухомості відображає регуляторний процес, який пов'язано з будівництвом житлової нерухомості, інвестиційними процесами в житлові об'єкти, їх придбанням, продажем, орендою та ремонтом. Автором оцінено конкурентні та специфічні особливості формування і функціонування регіональних ринків житлової нерухомості, а також діяльність будівельних компаній в їх межах.

На сьогодні, постала гостра потреба в регулюванні конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості України та забезпеченні прозорих умов ринкового обігу на них житлових об'єктів. По-перше, саме житлові об'єкти являють собою базис, що покладено в основу суспільного розвитку. По друге, не менш важливим є те, що задоволення в житлі потреб населення сприяє розвитку регіональних ринків житлової нерухомості. По-третє, збільшення обсягів будівництва житлової продукції сприяє розвитку інших суміжних галузей. Саме зазначені вище особливості становлення регіональних ринків житлової нерухомості України, а також забезпечення процесу регулювання конкуренції на них визначають своєчасність та актуальність проведення авторського дослідження.

Вивчаючи проблеми формування конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості України, Павлов К.В. зазначив, що в період планової економіки, в часи, коли панувала державна форма власності на об'єкти нерухомості, адміністративне регулювання процесів в житловій сфері було досить жорстким. Водночас, на сьогоднішній день, за умов існування різних форм власності, пріоритетного значення набувають конкурентні відносини за умови обов'язкового врахування специфічних характеристик регіонального розвитку та ринкового суперництва. В той же час, за ринкових умов, житлові об'єкти не можуть надаватися в безкоштовній формі, а тому регулювання житлових відносин слід забезпечувати в межах конкретного регіонального ринку керуючись при цьому засадами конкуренції та ринкового суперництва.

Визначено, що на сьогодні процес регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості є недостатнім. До причин, що стримують розвиток та реалізацію прозорих конкурентних відносин між учасникам ринку регіональних ринків житлової нерухомості, а також безпосередньо між самими ринками є: недостатній рівень державного забезпечення процесу контролю за прозорістю операцій на житловому ринку та недосконалістю його нормативно-правового забезпечення; недостатність для великої кількості будівельних компаній інвестиційного забезпечення; неспроможність фінансово-кредитних установ задовільнити потреби суб'єктів ринку в кредитних ресурсах.

Для врегулювання відзначених негативних явищ автором здійснено аналіз ринку житлового будівництва в Україні; визначено кількість забудовників та об'єктів житлового будівництва, які на сьогодні перебувають в процесі зведення; оцінено рівень конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості що виділено автором за принципом ранжування на основі соціально-економічних характеристик, а також частку їх монополізації; з'ясовано рівень ринкової конкурентоспроможності кожного з шести виокремлених автором регіонів.

Автором відзначено, що сутнісне значення конкурентних взаємовідносин в межах регіональних ринків житлової нерухомості полягає в забезпеченні процесів взаємодії усіх учасників будівництва, відтворення та придбання об'єктів житлової нерухомості, які спрямовано в бік задоволення житлових потреб населення відповідно до рівня його платоспроможності, що за умов ринку забезпечують функцію стимулювання розвитку житлової сфери та не піддаються загальному регулюванню. Зважаючи на відсутність достатньо прозорих конкурентних процесів на регіональних ринках житлової нерухомості та наявності монополізованих будівельних структур, автором було описано можливі напрями реалізації антимонопольної політики і шляхи відновлення належного конкурентного середовища.

Загальна схема формування конкурентного середовища на основі інвестиційних процесів, яку представлено автором дозволить в значній мірі підвищити рівень ефективності та функціонування всіх підсистем житлової сфери, а саме сприятиме: систематизації проблемних питань що стосуються розвитку регіональних ринків житлової нерухомості; створенню механізму прозорого ціноутворення на ринку житла; підвищенню рівня загальних можливостей конкурентоспроможності регіонів України. Дана схема забезпечить обґрунтованість оцінки рівня конкурентоспроможності серед учасників регіональних ринків житлової нерухомості, безпосередньо самих регіонів та відобразатиме вплив на них різних соціальних та економічних чинників.

Особливо важливим науковим доробком є запропонований автором науковий підхід до територіального регіонування України на основі специфічних соціальних, економічних, географічних, ментальних, політичних характеристик, що притаманні окремим регіональним ринкам житлової нерухомості та з'ясування тенденцій взаємозв'язку між оцінкою рівня конкурентної спроможності регіонів і формування конкурентних відносин серед регіональних угруповань житлової нерухомості.

Автор приходить до висновку, що головна ідея державного стимулювання розвитку регіональних ринків житлової нерухомості полягає в підвищенні рівня доступності житла для широких верств населення шляхом забезпечення конкурентоспроможного середовища на ринку житла; розвитку житлової нерухомості; реформування систем житлових збережень; вдосконалення системи іпотечного кредитування; дієвої антимонопольної політики. Реалізація складових даного блоку повинна реалізовуватися лише паралельно із заходами, які передбачають стимулювання пропозиції будівництва та відтворення житла.

У своїх висновках Павлов К. В. зазначає, що в процесі формування та становлення регіональних ринків житлової нерухомості на будь-якому територіальному та локальному рівнях важливими є не лише забезпечення процесу стимулювання пропозиції на ринку житла, але й активна участь держави відносно антимонопольної політики на житловому ринку. Наголошено на необхідності застосування показників: рівня ринкової концентрації забудовників та будівельних об'єктів; факторів соціального та економічного впливу; концентрації ринкового середовища; житлової привабливості регіональних ринків житла; рівня фінансового забезпечення житлової сфери та житлового забезпечення населення в розрізі регіональних ринків; інвестиційної привабливості локальних ринків житлової нерухомості.

В результаті рецензування монографії «Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України» за авторства Павлова К. В. можна стверджувати що наведене теоретичне узагальнення на нове вирішення окресленої наукової проблеми виявляється в теоретико-методологічних та практичних положеннях щодо оцінки та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості України. Вона буде корисною не тільки науковим працівникам, а й фахівцям в сфері нерухомості та державних установ.

Рецензент

Т. В. Божидарнік, доктор економічних наук,
професор, професор кафедри менеджменту
Луцького національного технічного університету

Наукове видання

**Економічний часопис
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки**

Журнал видається з 2015 року

№ 2 (14)

2018

Редактор і коректор *Н. В. Адамчук*
Технічний редактор: *Л. М. Козлюк*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21451-11251Р від 25.06.2015 р.

Сайт журналу: echas.eenu.edu.ua

Формат 60×84¹/₈. Обсяг 19,02 обл. вид. арк., 19,06 ум.-друк. арк. Наклад 100 пр. Зам. 486.

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, факультет економіки та управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Тел. (0332) 24-89-78. Ел. адреса: econom.faculty@gmail.com.

Засновник – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, Винниченка, 14, тел (0332)-29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.